МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧЕРНЕЦЬКА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.13:343.98:341.48

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, наукових результатів, цитат супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування, всі частини тексту дисертації, під час написання яких використовувалися технології штучного інтелекту, перевірені та відредаговані особисто _____ О.В. Чернецька

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Чернецька О.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Державний податковий університет, Ірпінь, 2026.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження кримінальних процесуальних та криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах сучасних викликів, зумовлених збройною агресією проти України, трансформацією міжнародної системи безпеки, розвитком цифрових технологій та активізацією міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції.

Обґрунтовано, що розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку становить самостійний напрям кримінальної процесуальної та криміналістичної діяльності, який характеризується підвищеною складністю доказування, значною кількістю учасників провадження, транскордонним характером злочинної діяльності, необхідністю використання спеціальних знань та широкого міжнародного співробітництва. Доведено, що сучасна система розслідування таких кримінальних правопорушень потребує формування цілісної наукової концепції, заснованої на поєднанні положень кримінального процесу, криміналістики, міжнародного кримінального права, судової експертології та практики міжнародних судових інституцій.

Встановлено, що методологія дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку повинна ґрунтуватися на принципах комплексності, системності, історизму, міждисциплінарності та практичної спрямованості. Наголошено на необхідності

використання сучасних методів аналізу цифрової інформації, геопросторових даних, відкритих джерел інформації (OSINT), супутникових знімків, матеріалів дистанційного моніторингу та інших інноваційних засобів документування міжнародних злочинів.

Досліджено поняття, види та особливості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Аргументовано, що їх криміналістична характеристика визначається високим рівнем організованості суб'єктів вчинення, масштабністю наслідків, значною латентністю окремих проявів, складністю встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями винних осіб та заподіяною шкодою, а також необхідністю доведення елементів міжнародно-правового контексту злочинної діяльності. Визначено систему криміналістично значущих ознак, які підлягають урахуванню під час побудови методики розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

На підставі аналізу зарубіжного досвіду встановлено, що ефективне розслідування міжнародних злочинів забезпечується шляхом функціонування спеціалізованих підрозділів, міжвідомчих координаційних механізмів, використання цифрових технологій документування доказів, залучення міжнародних експертів та реалізації багаторівневих моделей співробітництва між національними і міжнародними правоохоронними структурами.

Обґрунтовано систему обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Доведено, що їх структура виходить за межі традиційного предмета доказування та охоплює встановлення міжнародного контексту події, характеру збройного конфлікту, статусу учасників, джерел командування, зв'язку між окремими епізодами злочинної діяльності, а також фактів, що підтверджують систематичний або широкомасштабний характер протиправних дій.

Встановлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Здійснено їх класифікацію залежно від джерела первинної

інформації, характеру доказової бази, місця перебування підозрюваних осіб, можливостей доступу до місця події та наявності міжнародного елементу. Розроблено рекомендації щодо вибору оптимальних алгоритмів процесуальної та криміналістичної діяльності в кожній із типових слідчих ситуацій.

Наголошено, що використання спеціальних знань є одним із ключових елементів ефективного розслідування міжнародних злочинів. Визначено напрями залучення спеціалістів та експертів у галузях судової медицини, військової справи, балістики, вибухотехніки, цифрової криміналістики, геоінформаційних систем, психології та міжнародного гуманітарного права. Доведено необхідність розширення процесуальних можливостей використання спеціальних знань на всіх стадіях кримінального провадження.

Сформовано наукові підходи до організації та проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Обґрунтовано доцільність застосування комплексного алгоритму фіксації матеріальної обстановки із використанням фото- та відеозйомки, аерофотозйомки, тривимірного моделювання, геопросторового картографування та цифрового документування слідів кримінально протиправної діяльності.

Визначено особливості тактики допиту потерпілих, свідків, військовослужбовців, представників міжнародних організацій та інших учасників кримінального провадження. Наголошено на необхідності врахування психологічних наслідків пережитих подій, ризику повторної травматизації, потреб забезпечення безпеки учасників провадження та використання дистанційних форм проведення процесуальних дій.

Досліджено особливості проведення інших слідчих (розшукових) та процесуальних дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, перевірку та оцінку доказової інформації. Визначено специфіку роботи з цифровими доказами, відкритими джерелами інформації, матеріалами супутникового спостереження, електронними комунікаціями та іншими сучасними джерелами доказів.

Аргументовано, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває інститут спеціального досудового розслідування. Визначено його роль у

забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, за межами України або ухиляються від кримінального переслідування. Запропоновано напрями удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо здійснення спеціального досудового розслідування стосовно кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Доведено, що ефективність розслідування міжнародних злочинів значною мірою залежить від рівня взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури, експертних установ, органів сектору безпеки і оборони, міжнародних організацій та інститутів громадянського суспільства. Розроблено пропозиції щодо удосконалення координаційних механізмів між суб'єктами документування та розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Особливу увагу приділено міжнародному співробітництву під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Встановлено, що сучасна модель міжнародної взаємодії включає діяльність спільних слідчих груп, використання механізмів міжнародної правової допомоги, співробітництво з міжнародними судовими інституціями, правоохоронними організаціями та спеціалізованими агентствами.

Обґрунтовано, що після набуття Україною статусу держави-учасниці Римського статуту Міжнародного кримінального суду принципово нового значення набувають питання взаємодії національних органів правопорядку з Міжнародним кримінальним судом. Визначено особливості використання доказів, отриманих у межах міжнародного співробітництва, забезпечення захисту потерпілих і свідків, а також реалізації принципу комплементарності під час здійснення кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів.

За результатами дослідження сформульовано комплекс теоретичних положень, практичних рекомендацій та законодавчих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, удосконалення

кримінального процесуального законодавства України, зміцнення міжнародного співробітництва та впровадження сучасних криміналістичних технологій у практику діяльності органів правопорядку.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, міжнародні злочини, досудове розслідування, доказування, криміналістика, кримінальний процес, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання, цифрові докази, воєнний стан, спеціальне досудове розслідування, міжнародне співробітництво, Міжнародний кримінальний суд, спільні слідчі групи, воєнні злочини.

SUMMARY

Chernetska O.V. Criminal procedural and forensic principles of investigation of criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.09 – criminal process and forensics; forensic examination; operational and investigative activities. – State Tax University, Irpin, 2026.

The dissertation carries out a comprehensive theoretical and applied study of criminal procedural and forensic principles of investigation of criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order in the conditions of modern challenges caused by armed aggression against Ukraine, transformation of the international security system, development of digital technologies and activation of international cooperation in the field of criminal justice.

It is substantiated that the investigation of criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order constitutes an independent direction of criminal procedural and forensic activity, which is characterized by increased complexity of proof, a significant number of participants in the proceedings, the cross-border nature of criminal activity, the need to use specialized knowledge and broad international cooperation. It is proven that the modern system of investigation of such criminal offenses requires the formation of a holistic scientific concept based on

a combination of the provisions of criminal procedure, criminology, international criminal law, forensics and the practice of international judicial institutions. It is established that the methodology of research of the investigation of criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order should be based on the principles of complexity, systematicity, historicism, interdisciplinarity and practical orientation. The need to use modern methods of analysis of digital information, geospatial data, open sources of information (OSINT), satellite images, remote monitoring materials and other innovative means of documenting international crimes is emphasized.

The concept, types and features of criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order are studied. It is argued that their forensic characteristics are determined by the high level of organization of the perpetrators, the scale of the consequences, the significant latency of individual manifestations, the complexity of establishing cause-and-effect relationships between the actions of the perpetrators and the damage caused, as well as the need to prove elements of the international legal context of criminal activity. A system of forensically significant features that must be taken into account when building a methodology for investigating the corresponding category of criminal offenses is determined.

Based on the analysis of foreign experience, it was established that effective investigation of international crimes is ensured by the functioning of specialized units, interdepartmental coordination mechanisms, the use of digital technologies for documenting evidence, the involvement of international experts and the implementation of multi-level models of cooperation between national and international law enforcement agencies.

The system of circumstances subject to proof during the investigation of criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order is substantiated. It is proven that their structure goes beyond the traditional subject of proof and includes establishing the international context of the event, the nature of the armed conflict, the status of the participants, sources of command, the connection between individual episodes of criminal activity, as well as facts confirming the systematic or large-scale nature of illegal actions.

Typical investigative situations of the initial stage of the investigation of criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order are established. They are classified depending on the source of primary information, the nature of the evidence base, the location of the suspects, the possibilities of access to the scene of the incident and the presence of an international element. Recommendations are developed for choosing the optimal algorithms of procedural and forensic activities in each of the typical investigative situations.

It is emphasized that the use of special knowledge is one of the key elements of an effective investigation of international crimes. The directions for involving specialists and experts in the fields of forensic medicine, military affairs, ballistics, explosives, digital forensics, geoinformation systems, psychology and international humanitarian law have been determined. The need to expand the procedural possibilities of using special knowledge at all stages of criminal proceedings has been proven.

Scientific approaches to organizing and conducting a scene inspection during the investigation of criminal offenses against peace, security of humanity and international law have been formed. The feasibility of using a comprehensive algorithm for recording the material situation using photo and video shooting, aerial photography, three-dimensional modeling, geospatial mapping and digital documentation of traces of criminally illegal activity has been substantiated.

The peculiarities of the interrogation tactics of victims, witnesses, military personnel, representatives of international organizations and other participants in criminal proceedings have been determined. The need to take into account the psychological consequences of the events experienced, the risk of re-traumatization, the needs to ensure the safety of participants in the proceedings and the use of remote forms of conducting procedural actions has been emphasized.

The features of conducting other investigative (detective) and procedural actions aimed at identifying, recording, verifying and evaluating evidentiary information have been studied. The specifics of working with digital evidence, open sources of information, satellite surveillance materials, electronic communications and other modern sources of evidence have been determined.

It is argued that in conditions of martial law, the institution of special pre-trial investigation acquires special importance. Its role in ensuring the inevitability of criminal liability of persons who are in temporarily occupied territories, outside Ukraine or evade criminal prosecution is determined. Directions for improving criminal procedural legislation regarding the implementation of special pre-trial investigation in relation to criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order are proposed.

It is proven that the effectiveness of the investigation of international crimes largely depends on the level of interaction between pre-trial investigation bodies, prosecutor's offices, expert institutions, security and defense sector bodies, international organizations and civil society institutions. Proposals are developed to improve coordination mechanisms between subjects of documentation and investigation of criminal offenses of the specified category.

Special attention is paid to international cooperation during the investigation of criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order. It is established that the modern model of international cooperation includes the activities of joint investigative teams, the use of mechanisms of international legal assistance, cooperation with international judicial institutions, law enforcement organizations and specialized agencies.

It is substantiated that after Ukraine acquires the status of a state party to the Rome Statute of the International Criminal Court, the issues of cooperation between national law enforcement agencies and the International Criminal Court acquire a fundamentally new significance. The features of the use of evidence obtained within the framework of international cooperation, ensuring the protection of victims and witnesses, as well as the implementation of the principle of complementarity during the criminal prosecution of persons involved in the commission of international crimes are determined.

Based on the results of the study, a set of theoretical provisions, practical recommendations and legislative proposals aimed at increasing the efficiency of the investigation of criminal offenses against peace, security of humanity and international law and order, improving the criminal procedural legislation of Ukraine, strengthening

international cooperation and introducing modern forensic technologies into the practice of law enforcement agencies are formulated.

Keywords: criminal offenses against peace, security of mankind and international law and order, international crimes, pre-trial investigation, evidence, forensics, criminal process, investigative (search) actions, special knowledge, digital evidence, martial law, special pre-trial investigation, international cooperation, International Criminal Court, joint investigation teams, war crimes.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

статті в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Duiunova T., Voznyk M., Koretskyi S., Chernetska O., Shylinhov V. International humanitarian law and ecocide: the war in Ukraine as a case study. *European Journal of Environmental Sciences.* 2024. Vol. 14, № 1. С. 14–17. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85197546423?origin=resultslist

2. Vorontsov A., Semenyshyn M., Chernetska O., Zalievska I., Yehorov S. Accountability of Public Officials for Committing Criminal Offenses Against Justice. *International Journal of Legal Information*. 2024. Vol. 52, Issue 1. P. 55–73. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85214300940?origin=resultslist

3. Harasym P., Chernetska O., Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in Ukraine. *Revista de Gestao Social e Ambiental*. 2024. Vol. 18. P. 1–13. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist

4. Kovalenko V., Ierusalymov I., Chernetska O., Filashkin V., Savitskyi V. Combating Criminal Offenses Against Peace, Human Security and International Legal Order in the Conditions of Sustainable Development. *Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal.* 2024. Volume 74, Issue 4. P. 195–200. URL :

https://www.scopus.com/pages/publications/105047878724?origin=resultslist

статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Antoshchuk A., Chernetska O., Tereshchenko YU., Krasyuk I., Mikhailov V. Use of special knowledge in the investigation of criminal offences against peace and security of mankind. *Lex localis-journal of local self-government*. 2025. Vol. 23, № S4. P. 1349–1358. URL : https://www.proquest.com/openview/564e169abf905f535f9593761eeed45b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=55210

2. Matsola A., Nesterova I., Vyshnevska M., Chernetska O., Komarynska Yu., Pavluk O. Institutional and Legal Mechanism for Combating Crimes Against Peace and Security of Humanity in Ukraine. *JZU Natural science.* 2026. Vol. 57 : Issue 2. P. 82–92. URL : https://naturalscience.pro/vol-57-issue-2-2026

3. Chernetska O. Human Rights and Modernization of the Constitution of Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time : Collective monograph. 2019. Volume 2. Accent Graphics Communications & Publishing. P. 240–248. URL : https://ir.dpu.edu.ua/entities/publication/420abfca-19be-4337-bee6-6f9559f4c711

статті в наукових виданнях, внесених
до Переліку наукових фахових видань України:

1. Черненька О. В. Воєнні злочини у системі кримінально-протиправних посягань: міжнародна та європейська практика. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. № 4 (17). С. 282–289. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/285

2. Чернецька О. В. Особливості розслідування екоциду в умовах війни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 6. С. 203–207. URL : https://nvppp.in.ua/vip/2024/6/36.pdf

3. Chernetska O. Establishment of joint investigation teams in the investigation of criminal offenses against peace and security of mankind. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. С. 112–118. URL : https://pgp-

journal.kiev.ua/archive/2024/1/22.pdf

4. Чернецька О., Андрійченко О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284–288. URL : https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/54.pdf

5. Чернецька О. В. Співробітництво України і Міжнародного кримінального суду у сфері відповідальності за злочини проти людяності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/126

6. Чернецька О. В. Генезис правової охорони миру та безпеки людства в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 3 (20). С. 135–142. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/385

7. Чернецька О. В. Міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних кримінальних правопорушень. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 2 (19). С. 266–273. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/343

8. Чернецька О. В. Досвід країн ЄС у розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 609–612. URL : https://lsej.org.ua/8_2020/156.pdf

9. Чернецька О. В. Засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 305–311. URL : https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/45.pdf

10. Чернецька О. В. Особливості предмету доказування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 396–402. URL : https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/57.pdf

11. Чернецька О. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Держава та регіони*. 2023. № 4. С. 504–509. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/82.pdf

12. Чернецька О. В. Пріоритетні напрями діяльності правоохоронних органів щодо розслідування злочинів проти миру та безпеки людства. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 21. С. 1–20. URL :

https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/626/523

13. Чернецька О. В. Особливості методики розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій. *Європейський правничий часопис.* 2026. № 12. С. 89–93. URL : https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/12_14_8bc9b8c41a.pdf

14. Чернецька О. В. Розслідування мародерства як воєнного злочину в Україні. *Національні інтереси*. 2026. № 4 (21). С. 1615–1627. URL : https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/41502

15. Чернецька О. В. Кореляція міжнародного правопорядку та прав людини в сучасному міжнародному праві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2026. Вип. 1 (22). С. 62–69. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/461/447

16. Kononenko V., Chernetska O., Fokin Y. Environmental challenges and economic cooperation between Ukraine and the EU: prospects for sustainable development. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 5. С. 906–910. URL : https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313190

17. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Випуск 3 (16). С. 388–396. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/248

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чернецька О. В. Імплементація міжнародних норм щодо відповідальності за воєнні злочини: теоретичний аспект. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Ірпінь, 15 травня 2024 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 106–108. URL : https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a18de709-ea6c-4291-a150-e6ffc26ad763/content

2. Чернецька О. В. Права і свободи людини і громадянина в Україні в світлі міжнародних стандартів (конституційний аспект). *Проблеми державного будівництва в Україні № 27* : у 2 томах : збірник матеріалів XXIV Міжнародної конференції науково-педагогічних працівників «Європейський вибір України у контексті світових політичних процесів» (м. Київ, 14 березня 2019 року) / Київський міжнародний університет. К. : КиМУ, 2019. Т. 1. С. 39–44. URL : https://kymu.edu.ua/naukovi-zakhodi-v-kimu/

3. Чернецька О. В. Міжнародно-правова відповідальність та міжнародно-правові санкції. *Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє :* збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 25 травня 2022 року) / Державний податковий університет, Навчально-науковий інститут права. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 249–253. URL : https://dpu.edu.ua/novyny-nni-prava/u-nni-prava-vidbulasia-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-mizhnarodne-pravo-khkhi-stolittia-suchasnist-ta-maibutnie

4. Чернецька О. В., Лісова К. С. Забезпечення балансу між безпекою та правами людини в умовах війни: дотримання стандартів ЄС в Україні. *Україна на шляху інтеграції до Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи :* матеріали круглого столу (м. Ірпінь, 8 травня 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 10–13. URL : https://surl.li/arkwrr

5. Кононенко В. П., Чернецька О. В. Конституційні гарантії екологічних прав людини. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану :* збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права (м. Ірпінь, 8 жовтня 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 64–66. URL : https://surl.li/nxrzgu

6. Чернецька О. В. Забезпечення прав людини: міжнародні стандарти та національний вимір. *Права людини в сучасних умовах: гуманістичний та безпековий вимір* : матеріали круглого столу (м. Ірпінь, 29 листопада 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 5–7. URL: https://surl.li/afaldn.

7. Чернецька О. В. Європеїзація конституційного права України в умовах

інтеграції до європейського освітнього середовища. *Проблеми професійної підготовки в умовах євроінтеграції освітнього процесу: погляд науковців і практиків №29* : у 2 томах : збірник матеріалів XXVI Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми професійної підготовки в умовах євроінтеграції освітнього процесу: погляд науковців і практиків» (м. Київ, 25–26 березня 2021 року) / Київський міжнародний університет. К. : КиМУ, 2021. Т. 1. С. 147–153. URL : https://kymu.edu.ua/naukovi-zakhodi-v-kimu/

8. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Особливості формування та функціонування права романо-германського типу. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, fytura :* матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 грудня 2017 року). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 63–66.

9. Чернецька О. В. Місце та значення судового прецеденту в загальному та континентальному типі права. *Сучасні проблеми правової системи України* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 листопада 2015 року). Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. Випуск 7. С. 43–44.

***які додатково відображають наукові результати дисертації*:**

1. Чернецька О. В. Реформування національної правової системи в контексті формування європейського правового простору. *Юридичний вісник України*. 2009. № 49–50. С. 18.

2. Чернецька О. В. Сучасні проблеми правової системи України. *Право України*. 2009. № 11. С. 216–218.

3. Чернецька О. В. Мала енциклопедія міжнародного права / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України. К. : Кондор, 2013. 440 с.

4. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Дей М. О. Право міжнародних організацій і Україна: у схемах і таблицях : навчальний посібник / за загальною редакцією проф. Ю. Л. Бошицького, М. О. Дей. К. : Видавництво Ліра-К, 2014. 268 с.

5. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Правова система суспільства: загальнотеоретичне дослідження. Проблеми публічного та приватного права : монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. 500 с.

6. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Creating and Sources of Romano-Germanic Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2017. Issue 4 (2) / 966–973.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……5

ВСТУП……...6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ……...26

1.1. Стан наукових розробок і методологія дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку…….26

1.2. Поняття, види та специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..54

1.3 Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку…….84

Висновки до Розділу 1……...108

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ…….111

2.1 Перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...111

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...134

2.3 Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...157

Висновки до Розділу 2……..182

РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ……184

3.1. Особливості огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..184

3.2. Особливості тактики проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...212

3.3. Проведення інших слідчих (розшукових) процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..236

Висновки до Розділу 3……..255

РОЗДІЛ 4. РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ……258

4.1. Особливості здійснення спеціального досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..……258

4.2. Особливості доказування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..……281

4.3. Взаємодія правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……...305

Висновки до Розділу 4……...331

РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ……..334

5.1. Правова основа міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..334

5.2. Форми міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..360

5.3 Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними правоохоронними організаціями під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку……..386

Висновки до Розділу 5……..411

ВИСНОВКИ……413

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……422

ДОДАТКИ……468

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ЗСУ – Збройні Сили України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МКС – Міжнародний кримінальний суд

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

OCINT (OSINT) – розвідка на основі відкритих джерел (Open Source Intelligence)

СБУ – Служба безпеки України

СРД – слідчі (розшукові) дії

УСБУ – Управління Служби безпеки України

JIT – спільна слідча група (Joint Investigation Team)

GPS – глобальна система позиціонування (Global Positioning System)

EOD – знешкодження вибухонебезпечних предметів (Explosive Ordnance Disposal)

SHA-256 – криптографічний алгоритм хешування Secure Hash Algorithm 256

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Переважну більшість таких кримінальних проваджень становлять провадження, зареєстровані за ст. 438 КК України («Воєнні злочини») (99 % з усіх складів кримінальних правопорушень Розділу XX Особливої частини КК України). Так, за даними Офісу Генерального прокурора, 2022 року було зареєстровано 60 387 кримінальних проваджень за ст. 438 КК України, з яких 49 483 перебували в провадженні органів безпеки, а 11 429 – органів Національної поліції України. 2023 року кількість зареєстрованих кримінальних проваджень зросла до 60 944, із яких 53 463 розслідувались органами безпеки, 8 079 – органами Національної поліції України та 19 – Державним бюро розслідувань. 2024 року було зареєстровано 28 788 кримінальних проваджень цієї категорії, з яких 26 322 перебували в провадженні органів безпеки, 2 971 – органів Національної поліції України та 29 – Державного бюро розслідувань. Станом на кінець червня 2025 року зареєстровано ще 26 356 кримінальних проваджень, із яких 23 059 перебували в провадженні органів безпеки, 3 611 – органів Національної поліції України та 9 – Державного бюро розслідувань[1].

Отже, із початку повномасштабної збройної агресії російської федерації загальна кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 438 КК України перевищила 176 тисяч, що свідчить про безпрецедентний масштаб кримінального переслідування за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Незважаючи на те, що, відповідно до правил підслідності, основний обсяг таких кримінальних проваджень розслідують органи безпеки, значна їхня кількість перебуває також у провадженні органів Національної поліції України та Державного бюро

[1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора : офіційний вебсайт. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

розслідувань. Це обумовлено не лише надзвичайно великим навантаженням на органи безпеки, а й потребою в забезпеченні оперативного документування кримінальних правопорушень безпосередньо після їхнього вчинення. Територіальна розгалуженість підрозділів Національної поліції України, їхня постійна присутність у регіонах, оперативний доступ до місць подій, потерпілих і свідків, а також можливість невідкладного проведення першочергових слідчих (розшукових) дій об'єктивно зумовили залучення цих органів до документування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Тому документування фактів агресії, порушень законів і звичаїв війни, застосування заборонених методів ведення війни, посягань на цивільне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, культурні цінності та інші об'єкти, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, стало одним із пріоритетних напрямів діяльності органів правопорядку України. За сучасних умов саме ефективність розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень значною мірою визначає можливість реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, захисту прав потерпілих, забезпечення міжнародного правосуддя та формування належної доказової бази для національних і міжнародних судових інституцій.

Варто наголосити, що розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку здійснюється в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій, масового переміщення населення, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, потреби в проведенні слідчих (розшукових) дій на деокупованих територіях, широкого використання цифрових технологій, відкритих джерел інформації, супутникових знімків, матеріалів безпілотних літальних апаратів та інформації, отриманої в межах міжнародного кримінального співробітництва. Такі умови потребують переосмислення традиційних підходів до організації досудового розслідування, доказування, взаємодії правоохоронних органів і застосування спеціальних процесуальних механізмів, зокрема спеціального кримінального провадження (*in absentia*).

Потреба в проведенні цього дослідження зумовлена також активним розвитком міжнародного кримінального правосуддя, розширенням співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, спільними слідчими групами, міжнародними моніторинговими місіями та іншими міжнародними організаціями. Ефективне використання результатів такого співробітництва вимагає вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства, гармонізації його положень із міжнародними стандартами, а також розроблення сучасних криміналістичних рекомендацій щодо документування, збирання, перевірки та оцінки доказів.

Окремі кримінальні процесуальні, криміналістичні та міжнародно-правові аспекти розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку досліджували в своїх працях Ю. П. Аленін, В. В. Арешонков, І. В. Басиста, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Т. В. Варфоломеєва, А. А. Вознюк, Г. П. Власова, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, В. А. Колесник, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, О. В. Таран, О. Ю. Татаров, В. В. Тіщенко, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, М. С. Цуцкірідзе, К. П. Шевчишена, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та ін.

Попри вагомий внесок зазначених учених у розвиток кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, низка актуальних питань залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребують комплексного наукового осмислення особливості організації досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень в умовах повномасштабної збройної агресії, кримінальні процесуальні засади застосування спеціального кримінального провадження (*in absentia*), особливості доказування із використанням цифрових джерел доказової інформації, результатів OSINT-досліджень і матеріалів міжнародних

організацій, процесуальний порядок їхнього використання, критерії оцінки таких доказів, а також механізми взаємодії правоохоронних органів і міжнародних інституцій під час документування й розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме потреба в комплексному вирішенні вказаних наукових і практичних проблем зумовила вибір теми цього дисертаційного дослідження, визначила його мету, завдання та структуру.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об’єкт і предмет дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії забезпечення права кожного на справедливий суд та функціонування системи правосуддя в Україні на 2024–2028 роки (Указ Президента України від 11 червня 2024 року № 361/2024); Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021), а також положень Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 76/181 від 16 грудня 2021 року). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки України на 2022–2026 роки (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 лютого 2022 року № 109). Роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету «Розслідування кримінальних правопорушень (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний № 0121U113579).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 09 квітня 2026 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної наукової проблеми щодо формування теоретико-прикладних кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– охарактеризувати стан наукових розробок і методологію дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– розкрити поняття, види й специфіку кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– проаналізувати зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку й визначити перспективи його використання в Україні;

– визначити систему обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– виокремити й класифікувати типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– дослідити особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– охарактеризувати криміналістичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– розкрити тактичні особливості проведення допиту учасників кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– визначити особливості проведення інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– дослідити особливості проведення спеціального досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– проаналізувати особливості доказування в справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– охарактеризувати взаємодію правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– висвітлити правові засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– розкрити форми міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

– визначити особливості співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними правоохоронними організаціями під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Предмет дослідження – кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, аналогія, моделювання тощо) і спеціальних методів наукового пізнання. Їхнє застосування забезпечило всебічне дослідження кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Діалектичний метод* використано для дослідження кримінальних процесуальних і криміналістичних аспектів розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в єдності їх змісту та форми, виявлення закономірностей розвитку національного законодавства й міжнародних механізмів кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів (розділи 1–5). *Системно-структурний метод* застосовано для дослідження механізму розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як цілісної системи взаємопов'язаних процесуальних, криміналістичних, організаційних і міжнародно-правових елементів, а також для аналізу структури предмета доказування, системи слідчих (розшукових) дій та форм міжнародного співробітництва (розділи 1–5). *Історико-правовий метод* використано для вивчення генези міжнародно-правового регулювання відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, становлення національного законодавства України в цій сфері, а також розвитку наукових підходів до їхнього розслідування (підрозділи 1.1–1.3). *Формально-логічний метод* застосовано під час аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження, визначення сутності й змісту кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, формулювання авторських дефініцій і наукових висновків, а також у процесі дослідження особливостей доказування та процесуальної діяльності під час їхнього розслідування (розділи 1–5). *Порівняльно-правовий (компаративістський) метод* використано для аналізу законодавства зарубіжних держав, міжнародно-правових актів, практики міжнародних кримінальних судових установ і

національних моделей розслідування міжнародних злочинів з метою виявлення позитивного досвіду та можливостей його імплементації у вітчизняне законодавство й правозастосовну практику (підрозділ 1.3, розділ 5). *Метод моделювання* застосовано під час розроблення криміналістичних рекомендацій щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій, формування типових слідчих ситуацій, алгоритмів дій слідчого й прокурора, а також у процесі обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та міжнародного співробітництва у сфері розслідування міжнародних злочинів (розділи 2–5). *Соціологічні методи* (анкетування, інтерв'ювання, експертне опитування) використано з метою з'ясування позицій слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, експертів та інших фахівців щодо проблемних питань розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також оцінювання ефективності чинного механізму їх документування та розслідування (розділи 2–5). *Статистичні методи* застосовано для аналізу емпіричних даних, офіційної статистичної інформації правоохоронних органів України, узагальнення результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень, судової практики, а також оцінювання сучасного стану й тенденцій розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділи 1–5). *Метод документального аналізу* використано під час дослідження міжнародних договорів, актів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, рішень міжнародних судових інституцій, матеріалів спільних слідчих груп та інших документів, що регламентують порядок документування й розслідування міжнародних злочинів (розділи 1, 4, 5).

Використання зазначених методів у їхньому взаємозв'язку забезпечило об'єктивність, достовірність та наукову обґрунтованість отриманих результатів, сформульованих висновків і пропозицій щодо вдосконалення кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали 440 кримінальних проваджень за ст. 436–447 КК України; результати опитування 250 респондентів (145 слідчих Національної поліції України і Служби безпеки України, 60 прокурорів, 15 детективів), які безпосередньо здійснювали розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії; інформаційно-аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Верховного Суду, Державної судової адміністрації України й низки міжнародних інституцій: Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Європейського Союзу, Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти, міжнародних правозахисних організацій та моніторингових місій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування теоретико-прикладних кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку з визначенням напрямів розв'язання низки фундаментальних і прикладних проблем. Найсуттєвішими вважаються такі положення:

вперше:

– розроблено наукові основи комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що ґрунтуються на поєднанні кримінально-правових (відповідно до положень розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України), міжнародно-правових (вид збройного конфлікту; статус потерпілих і правопорушників; зв'язок діяння зі збройним конфліктом; системність або широкомасштабність протиправних дій) і криміналістично значущих (механізм кримінально протиправної діяльності; джерела доказової інформації; слідова картина; особа правопорушника та його місце в системі військового підпорядкування; територіальні й безпекові умови документування) критеріїв, взаємозв'язок яких визначає структуру методики, зміст предмета доказування,

типові слідчі ситуації, напрями планування та особливості проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій на підконтрольних і деокупованих територіях, тимчасово окупованих територіях та в районах ведення бойових дій;

– встановлено, що предмет доказування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, який поряд з обставинами, передбаченими ст. 91 КПК України, охоплює обставини: існування та характер збройного конфлікту; зв'язок конкретного діяння зі збройним конфліктом; статус потерпілих і правопорушників; системний або широкомасштабний характер протиправних дій; взаємозв'язок між окремими епізодами; структуру командування, характер підпорядкування та роль особи в реалізації спільного кримінально протиправного плану, що забезпечує узгодження національного процесу доказування з вимогами міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права;

– на основі диференціації завдань кримінального провадження систематизовані типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування за сукупністю взаємопов'язаних критеріїв (джерело й обсяг первинної інформації; територіальне розташування та можливість доступу до місця події; стан збереження слідової картини; наявність відомостей про особу правопорушника й місце її перебування; безпекова обстановка; місцезнаходження потерпілих і свідків; наявність міжнародного елементу) та розроблено відповідні алгоритми дій слідчого й прокурора, що визначають зміст криміналістичних версій, тактичні завдання, послідовність першочергових процесуальних дій, напрями використання спеціальних знань, цифрових технологій і механізмів міжнародного співробітництва;

– сформовано кримінальну процесуальну модель роботи із сучасними джерелами доказової інформації, яка охоплює їх класифікацію на традиційні процесуальні, цифрові, відкриті (OSINT) та міжнародні; порядок виявлення, фіксації, вилучення або копіювання, збереження, перевірки автентичності та процесуального використання; фіксацію технічних характеристик електронних файлів і застосування хеш-ідентифікаторів; документування безперервності

збереження цифрової інформації; забезпечення можливості перевірки її допустимості стороною захисту, а також систему спеціальних критеріїв оцінки, до яких віднесено простежуваність походження, верифікованість, контекстуальну узгодженість, цифрову цілісність, відтворюваність результатів перевірки та процесуальну інтегрованість;

– розроблено проєкт Інструкції з організації взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів під час документування й розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на деокупованих територіях і в районах ведення бойових дій, у якому визначено принципи, суб'єктний склад, функції та алгоритми координації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів, військових формувань, органів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, експертних установ та інших суб'єктів; порядок проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, обміну доказовою інформацією, залучення спеціалістів, передачі речових і цифрових доказів, забезпечення безперервності їх збереження та взаємодії з міжнародними судовими установами, організаціями й спільними слідчими групами;

– обґрунтовано способи імплементації положень Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво під час розслідування та переслідування злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів до кримінального й кримінального процесуального законодавства України, що передбачає нормативне закріплення універсальної юрисдикції на підставі присутності особи; реалізацію принципу aut dedere aut judicare («видати або судити»); розширення механізмів міжнародної правової допомоги та діяльності спільних слідчих груп; посилення процесуальних гарантій потерпілих і механізмів відшкодування заподіяної їм шкоди; врегулювання конкуренції прохань Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та запитів іноземних держав, а також уточнення підстав відмови у виконанні прохань МКС відповідно до Римського статуту;

удосконалено:

– класифікацію кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за рахунок їхнього розподілу: за особливостями механізму кримінально протиправної діяльності – на управлінські, бойові, системні й організаційно-забезпечувальні; за характером джерел доказової інформації – на кримінальні правопорушення з переважанням документальних, матеріально-фіксованих, цифрових доказів і зі змішаним типом доказування, що створює підґрунтя для диференціації відповідних програм розслідування, визначення типових слідчих ситуацій та вибору оптимального комплексу процесуальних і криміналістичних засобів;

– характеристику особи правопорушника з урахуванням його належності до військових формувань держави-агресора, місця в структурі військового або іншого організаційного підпорядкування, характеру виконуваних функцій, фактичних повноважень, ролі в підготовці та реалізації кримінально протиправного плану, а також зв’язку між наказами, діями підпорядкованих осіб і наслідками вчиненого діяння;

– систему планування досудового розслідування як засобу подолання інформаційної невизначеності в умовах воєнного стану через установлення залежності між конкретною слідчою ситуацією, змістом криміналістичних версій, тактичними завданнями, послідовністю слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, формами залучення спеціалістів, використанням цифрових технологій і міжнародних механізмів отримання доказової інформації;

– організаційно-тактичні засади огляду місця події залежно від виду об’єкта та характеру наслідків кримінального правопорушення (місця ракетних, артилерійських і авіаційних ударів; руйнування об’єктів цивільної та критичної інфраструктури; масових убивств, катувань, незаконного утримання цивільних осіб і масових поховань), площі території, стану слідової картини та рівня безпекових ризиків із комплексним використанням фото- й відеофіксації, безпілотних авіаційних систем, аерофотозйомки, супутникових даних, тривимірного моделювання, геоінформаційних систем і геопросторової прив’язки;

– систему тактичних прийомів допиту потерпілих, свідків, підозрюваних, військовополонених відповідно до їхнього процесуального статусу, військовослужбовців, представників міжнародних організацій та інших осіб через поєднання криміналістичних рекомендацій із травма-інформованим підходом, міжнародними стандартами захисту прав людини, залученням психологів і перекладачів, мінімізацією повторної травматизації, використанням дистанційної участі та цифрових засобів фіксації показань;

– системно-функціональний підхід до використання спеціальних знань під час документування та розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, який передбачає залучення фахівців у галузях судової медицини, молекулярної генетики, військової справи, балістики, вибухотехніки, інженерії, цифрової криміналістики, психології, геоінформаційних технологій і міжнародного гуманітарного права, проведення комплексів судових експертиз, аналіз супутникових даних, матеріалів безпілотних систем, відкритих джерел інформації та застосування тривимірної реконструкції події;

– кримінальні процесуальні засади спеціального досудового розслідування (in absentia) щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в частині належного повідомлення підозрюваного, забезпечення права на захист, перегляду судових рішень, ухвалених за відсутності обвинуваченого, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і створення спеціалізованого інформаційного порталу з можливістю персоналізованого доступу після електронної ідентифікації особи;

– теоретичні положення щодо форм міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку через визначення їхнього кримінального процесуального, організаційного й криміналістичного значення, особливостей діяльності спільних слідчих груп, участі міжнародних експертів і місій, виконання запитів про міжнародну правову допомогу, екстрадиції та передачі осіб МКС, міжнародного інформаційного обміну й використання спеціалізованих баз доказової інформації;

дістало подальший розвиток:

– положення щодо структури комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, яка охоплює загальні теоретико-методологічні засади й прикладні програми розслідування окремих видів і груп таких правопорушень, диференційовані за механізмом кримінально протиправної діяльності, джерелами доказової інформації, слідчими ситуаціями та умовами проведення процесуальних дій;

– напрями використання зарубіжного досвіду розслідування міжнародних злочинів, що передбачають запровадження структурних розслідувань; утворення спеціалізованих підрозділів; розширення практики діяльності спільних слідчих груп; нормативне врегулювання використання цифрової інформації, матеріалів OSINT і супутникових даних; створення Єдиного державного реєстру міжнародних кримінальних правопорушень і централізованого банку доказової інформації;

– положення щодо первинного документування місць учинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями в разі, коли через бойові дії, мінну небезпеку, тимчасову окупацію території або інші об’єктивні обставини своєчасне прибуття уповноважених суб’єктів досудового розслідування є неможливим, із подальшою передачею зафіксованих матеріалів органу досудового розслідування та їхнім належним процесуальним оформленням;

– наукові підходи до проведення пред’явлення для впізнання, слідчого експерименту, освідування, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, отримання зразків для експертного дослідження та призначення судових експертиз в умовах воєнного стану з урахуванням обмеженого доступу до територій, значного проміжку часу після події, перебування учасників провадження за межами України, використання дистанційних форм участі та потреби в забезпеченні збереження цифрової доказової інформації;

– аргументація щодо вдосконалення переліку кримінальних правопорушень, стосовно яких допускається спеціальне досудове розслідування,

зокрема вилучення ст. 445 КК України з переліку, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України, у зв'язку з віднесенням цього діяння до кримінальних проступків, та доповнення зазначеної процесуальної норми посиланням на ст. 346-2 КК України;

– положення щодо використання міжнародних стандартів доказування та практики міжнародних судових установ під час визначення обставин, що підлягають доказуванню, оцінювання матеріалів міжнародних організацій, цифрових даних і результатів OSINT-досліджень, а також забезпечення можливості використання одержаних доказів у національному кримінальному провадженні та міжнародному кримінальному судочинстві;

– напрями вдосконалення системи кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, через усунення термінологічних і системних неузгодженостей, гармонізації положень статей 437 і 438 КК України з міжнародним кримінальним і міжнародним гуманітарним правом, нормативного врегулювання відповідальності за злочини проти людяності й командної відповідальності, що сприятиме правильній кримінально-правовій кваліфікації та визначенню належних напрямів розслідування;

– правові та організаційні засади співробітництва України з МКС у частині реалізації принципу комплементарності, виконання прохань Суду, проведення процесуальних дій на території України, розмежування передачі особи МКС та екстрадиції, вирішення конкуренції прохань МКС і запитів іноземних держав, захисту потерпілих і свідків та використання одержаної доказової інформації в національному й міжнародному кримінальному провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (акти впровадження Державного податкового університету від 19 травня 2026 року та Національної академії внутрішніх справ від 24 грудня 2024 року);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України щодо розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 29 квітня 2026 року № 147д9/9-07);

– *практичній діяльності – як рекомендації під час практичної діяльності* органів досудового розслідування, прокуратури, судів, адвокатів*, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації* (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-7);

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» (акти впровадження Державного податкового університету від 17 лютого 2026 року та Національної академії внутрішніх справ від 24 грудня 2024 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя», опублікованій спільно з О. Андрійченко, автором особисто проаналізовано практику Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на справедливий судовий розгляд та визначено її значення для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

У науковій статті «Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту», опублікованій спільно з В. Шилінговим, автором особисто досліджено міжнародно-правові стандарти забезпечення права на життя в умовах збройного конфлікту, проаналізовано практику міжнародних судових інституцій щодо захисту цього права та обґрунтовано напрями вдосконалення національного законодавства з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права.

У науковій статті «International humanitarian law and ecocide: the war in Ukraine as a case study», опублікованій у співавторстві з Т. Дуюновою, М. Вознюком, С. Корецьким та В. Шилінговим, автором особисто досліджено кримінально-процесуальні та міжнародно-правові аспекти документування фактів екоциду в умовах збройної агресії проти України.

У науковій статті «Accountability of Public Officials for Committing Criminal Offenses Against Justice», опублікованій спільно з А. Воронцовим, М. Семенишиним, І. Залієвською та С. Єгоровим, автором особисто досліджено кримінальні процесуальні аспекти забезпечення притягнення до відповідальності службових осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя, проаналізовано міжнародні стандарти в цій сфері та обґрунтовано напрями вдосконалення національного законодавства.

У науковій статті «Public Participation in Crime Prevention in Ukraine», опублікованій спільно з П. Гарасимом, С. Галаганом, А. Патиком, Л. Патик та О. Гуміним, автором особисто досліджено правові й організаційні засади участі громадськості в запобіганні кримінальним правопорушенням, проаналізовано сучасні форми взаємодії населення та правоохоронних органів і визначено напрями підвищення ефективності такої взаємодії в Україні.

У науковій статті «Combating Criminal Offenses Against Peace, Human Security and International Legal Order in the Conditions of Sustainable Development», опублікованій спільно з В. Коваленком, І. Єрусалимовим, В. Філашкіним і В. Савіцьким, автором особисто досліджено сучасні кримінальні процесуальні й криміналістичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також обґрунтовано напрями вдосконалення механізмів протидії зазначеним кримінальним правопорушенням.

У науковій статті «Use of Special Knowledge in the Investigation of Criminal Offences Against Peace and Security of Mankind», опублікованій спільно з А. Антощуком, Ю. Терещенком, І. Красюком та В. Михайловим, автором особисто досліджено процесуальні й криміналістичні особливості використання

спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У науковій статті «Institutional and Legal Mechanism for Combating Crimes Against Peace and Security of Humanity in Ukraine», опублікованій спільно з А. Мацолою, І. Нестеровою, М. Вишневською, Ю. Комаринською та О. Павлюк, автором особисто досліджено інституційно-правові засади діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У науковій статті «Environmental Challenges and Economic Cooperation between Ukraine and the EU: Prospects for Sustainable Development», опублікованій спільно з В. Кононенком та Ю. Фокіним, автором особисто досліджено міжнародно-правові аспекти забезпечення екологічної безпеки в умовах збройної агресії.

У науковій статті «Creating and Sources of Romano-Germanic Law», опублікованій спільно з В. С. Шилінговим, автором особисто проаналізовано особливості формування романо-германської правової сім'ї, її джерельну базу, роль нормативно-правового акта як основного джерела права та значення романо-германської правової традиції для розвитку правової системи України.

У розділі «Human Rights and Modernization of the Constitution of Ukraine» колективної монографії «Innovations in Science: The Challenges of Our Time», опублікованому спільно з В. С. Шилінговим, автором особисто досліджено конституційно-правові засади забезпечення прав людини в умовах модернізації Конституції України та визначено напрями їхнього подальшого розвитку відповідно до міжнародних стандартів.

У розділі «Правова система суспільства: загальнотеоретичне дослідження» колективної монографії «Проблеми публічного та приватного права», опублікованому спільно з В. С. Шилінговим, автором особисто досліджено загальнотеоретичні підходи до розуміння правової системи суспільства, її структури, функцій і взаємозв'язку з правовою культурою, правосвідомістю й механізмом правового регулювання.

У тезах доповіді «Забезпечення балансу між безпекою та правами людини в умовах війни: дотримання стандартів ЄС в Україні», опублікованих спільно з К. С. Лісовою, автором особисто проаналізовано особливості забезпечення балансу між безпековими потребами держави та дотриманням прав людини в умовах війни, обґрунтовано потребу в дотриманні принципів пропорційності, законності й необхідності відповідно до стандартів Європейського Союзу.

У тезах доповіді «Конституційні гарантії екологічних прав людини», опублікованих спільно з В. П. Кононенком, автором особисто досліджено конституційні засади забезпечення екологічних прав людини й визначено основні напрями вдосконалення механізмів їх реалізації та захисту.

У тезах доповіді «Особливості формування та функціонування права романо-германського типу», опублікованих спільно з В. С. Шилінговим, автором особисто проаналізовано особливості формування та функціонування права романо-германського типу, визначено його характерні ознаки, систему джерел і тенденції сучасного розвитку.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема: «Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 15 травня 2024 року); «Європейський вибір України у контексті світових політичних процесів» (м. Київ, 14 березня 2019 року); «Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє» (м. Ірпінь, 25 травня 2022 року); «Україна на шляху інтеграції до Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи» (м. Ірпінь, 8 травня 2025 року); «Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 8 жовтня 2025 року); «Права людини в сучасних умовах: гуманістичний та безпековий вимір» (м. Ірпінь, 29 листопада

2023 року); «Проблеми професійної підготовки в умовах євроінтеграції освітнього процесу: погляд науковців і практиків» (м. Київ, 25–26 березня 2021 року); «Міжнародне право: de lege praeterita, instante, fytura» (м. Одеса, 8 грудня 2017 року); «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Київ, 26 листопада 2015 року).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 39 публікаціях, з яких 4 статті – у виданнях, які проіндексовані у базах даних Scopus; 3 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав; 17 статей – у наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України; 9 тез доповідей науково-практичних конференцій і круглих столів та 6 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, п’яти розділів, що містять п’ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 514 сторінок, з них основний текст – 421 сторінка, список використаних джерел – 46 сторінок (404 найменувань) та 5 додатків на 47 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

1.1. Стан наукових розробок і методологія дослідження розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Події, пов’язані зі збройною агресією російської федерації проти України, засвідчили обмеженість існуючих міжнародно-правових механізмів запобігання воєнним конфліктам та підтримання міжнародного миру і безпеки. Незважаючи на створення після Другої світової війни розгалуженої системи міжнародного гуманітарного права, функціонування Організації Об’єднаних Націй, міжнародних кримінальних трибуналів та Міжнародного кримінального суду, сучасні збройні конфлікти продовжують супроводжуватися численними порушеннями норм міжнародного права.

Масштабність і системний характер кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлюють необхідність забезпечення їх своєчасного, повного та неупередженого розслідування. У сучасних умовах важливого значення набуває ефективне використання як національних, так і міжнародних правових механізмів для документування кримінальних правопорушень, встановлення винних осіб, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та відшкодування завданої шкоди потерпілим. Не менш важливими завданнями залишаються захист історичної правди, протидія інформаційним маніпуляціям щодо подій збройного конфлікту та утвердження принципів верховенства права, справедливості й міжнародної законності [50, с. 46-56].

Водночас забезпечення належного реагування на зазначені кримінальні правопорушення потребує комплексного наукового осмислення їх правової природи, особливостей складів кримінальних правопорушень, проблем

виявлення та розслідування, співвідношення національного й міжнародного права. У зв’язку з цим особливої актуальності набувають наукові дослідження, спрямовані на формування теоретичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, удосконалення законодавства та формування ефективних механізмів притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Попри значне зростання актуальності проблематики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку у зв’язку зі збройною агресією російської федерації проти України, питання їх досудового розслідування тривалий час не належали до пріоритетних напрямів криміналістичних і кримінальних процесуальних досліджень. Основна увага науковців традиційно зосереджувалася на кримінально-правових аспектах міжнародних кримінальних правопорушень, зокрема питаннях їх кваліфікації, визначення складів кримінальних правопорушень, а також імплементації норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права у національне законодавство.

Суттєвий внесок у дослідження зазначених проблем здійснили вітчизняні науковці Н. Мадзігон, В. Репецький, М. Хавронюк, І. Колотуха, С. Кучевська, В. Миронова, С. Мохончук, М. Піддубна, В. Попович та інші. У їхніх працях розглядалися питання кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливості імплементації міжнародно-правових стандартів у національну правову систему та проблеми вдосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за такі протиправні діяння.

На відміну від української наукової доктрини, у зарубіжній правовій науці проблематика документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку отримала більш ґрунтовне опрацювання. Значний внесок у розвиток відповідних наукових підходів зробили Л. Фондебрайдер, Л. Фріман, М. Клінкнер, Дж. К. Клефнер, М. Ністедт, К. А. Нельсен, Е. Сміт та інші дослідники, праці яких присвячені питанням документування воєнних злочинів, збору доказів в умовах збройних

конфліктів, міжнародної співпраці правоохоронних органів та функціонування механізмів міжнародного кримінального правосуддя.

Почнемо з того, що стан наукової розробленості проблем охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в Україні свідчить про поступове формування самостійного напряму саме кримінально-правових досліджень, присвячених кримінальних правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Першим комплексним дослідженням кримінально-правової охорони миру та безпеки людства здійснив С. М. Мохончук у дисертаційному дослідженні «Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства». Науковець здійснив аналіз теоретичних і практичних проблем кримінальної відповідальності за посягання на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, визначив особливості об’єкта кримінально-правової охорони, розкрито зміст відповідних складів кримінальних правопорушень та сформулював пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

Поряд із цим вітчизняними науковцями захищено значну кількість дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та доктора філософії, предметом яких стали окремі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України. Такі дослідження стосувалися проблем кримінальної відповідальності за злочин агресії, порушення законів та звичаїв війни, геноцид, екоцид, найманство, пропаганду війни, злочини проти людяності, а також окремих аспектів імплементації норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права у національну правову систему.

Так, вагомий внесок у розвиток доктрини кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку здійснили Н. Акулова, В. Базов, Ю. Беклеміщева, С. Допілка, М. Куцевич, С. Кучевська, В. Миронова, С. Мохончук, М. Піддубна, В. Попович, І. Ральченко, К. Юртаєва та інші вчені. У їхніх працях досліджувалися питання юридичної природи міжнародних злочинів, особливостей їх кваліфікації, співвідношення норм національного та

міжнародного кримінального права, а також проблеми вдосконалення кримінально-правових механізмів протидії таким посяганням [223]

Аналіз дисертаційних досліджень дає підстави виокремити три основні напрями наукової розробки проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Перший напрям охоплює дослідження кримінальних правопорушень проти миру, передбачених статтями 436, 436-1, 436-2, 437, 438 та 447 КК України. Саме цей напрям характеризується найбільшою кількістю наукових праць, що зумовлено як значною суспільною небезпекою відповідних діянь, так і актуалізацією проблематики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. У межах цього напряму досліджувалися питання кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни (В. Базов, 2008 р.; В. Миронова, 2008 р.; М. Зубанський, 2023 р.; А. Шевчук, 2025 р.), кримінально-правові аспекти пропаганди агресивної війни (Х. Олійник, 2022 р.), відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів (Ю. Беклеміщева, 2020 р.; С. Лаба, 2023 р.), а також кримінально-правову характеристику найманства (С. Мартьянов, 2024 р.).

Другий напрям становлять дослідження кримінальних правопорушень проти безпеки людства, передбачених статтями 439, 440, 441, 442 та 442-1 КК України. Незважаючи на виняткову суспільну небезпеку зазначених діянь, кількість дисертаційних досліджень у цій сфері є порівняно незначною. Серед них варто відзначити роботу М. Куцевич «Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти» (2007 р.), а також дисертацію І. Строкової «Кримінальна відповідальність за геноцид (порівняльний аналіз)» (2010 р.). Вказані дослідження стали одними з перших комплексних наукових праць, присвячених проблемам кримінально-правової протидії злочинам, що посягають на існування людства та безпеку навколишнього природного середовища.

Третій напрям об’єднує дослідження кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, передбачених статтями 443-446 КК України. У межах цього напряму науковці зосереджували увагу на питаннях кримінальної відповідальності за посягання на осіб та інституції, які перебувають під міжнародно-правовим захистом, а також на злочинах, що порушують встановлений міжнародний правопорядок. До таких досліджень належать дисертація С. Допілки «Кримінальна відповідальність за тероризм і піратство на морі» (1993 р.), робота І. Ральченка «Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист» (2016 р.), дисертація Н. Акулової «Кримінально-правова характеристика посягання на життя представника іноземної держави» (2018 р.) та дослідження В. Поповичука, присвячене кримінальній відповідальності за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала (2018 р.).

Проведений аналіз свідчить, що найбільша увага українських науковців приділялася дослідженню кримінальних правопорушень проти миру, насамперед порушенням законів та звичаїв війни. Водночас окремі склади кримінальних правопорушень проти безпеки людства та міжнародного правопорядку залишаються недостатньо дослідженими. Крім того, відсутні комплексні сучасні дослідження всієї системи кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX КК України, з урахуванням новітніх законодавчих змін, практики міжнародних судових інституцій та досвіду документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах російсько-української війни.

Водночас особливий науковий інтерес становлять дисертаційні дослідження, захищені в Україні після 24 лютого 2022 року, коли розпочався новий етап збройної агресії російської федерації проти України у формі повномасштабної війни. Саме ці події суттєво вплинули на розвиток вітчизняної науки, зумовивши переосмислення багатьох теоретичних положень щодо виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку й актуалізувавши необхідність вироблення нових підходів до їх правової оцінки.

Варто зазначити, що повномасштабна війна продемонструвала недостатню розробленість окремих аспектів розслідування та притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства, а також виявила низку прогалин у національному кримінальному законодавстві. Масове вчинення на території України діянь, що містять ознаки воєнних злочинів, злочину агресії, злочинів проти людяності, насильницьких зникнень, незаконного переміщення цивільного населення та інших порушень норм міжнародного гуманітарного права, обумовило потребу в активізації наукових досліджень у зазначеній сфері.

За таких умов особливого значення набули дисертаційні роботи, виконані після початку повномасштабної агресії, оскільки вони формувалися з урахуванням нових викликів для національної системи кримінальної юстиції, практики документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, діяльності правоохоронних органів та судів, а також сучасних тенденцій розвитку міжнародного кримінального права. Результати таких досліджень не лише сприяють поглибленню теоретичних знань про такі кримінальні правопорушення, а й мають важливе прикладне значення для вдосконалення кримінального законодавства України та підвищення ефективності механізмів притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Саме тому доцільним є більш детальний аналіз дисертаційних досліджень, захищених після 24 лютого 2022 року, оскільки вони найбільш повно відображають сучасний стан наукової розробленості проблем розслідування та притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах триваючої збройної агресії проти України.

Першою дисертаційною роботою, захищеною після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, стало дослідження Х.В. Олійник на тему «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв’язування та ведення агресивної війни». У межах проведеного дослідження авторкою здійснено комплексний

аналіз кримінально-правових та міжнародно-правових засад відповідальності за діяння, пов’язані з агресивною війною. Значну увагу приділено генезі міжнародно-правової заборони агресії, становленню інституту кримінальної відповідальності за злочин агресії, а також еволюції відповідних положень національного кримінального законодавства [228].

Важливим науковим результатом роботи стало поглиблене дослідження об’єктивних і суб’єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 437 КК України. Авторка проаналізувала зміст таких форм кримінально протиправної діяльності, як пропаганда, планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни, визначила особливості їх кримінально-правової характеристики та окреслила проблемні питання правозастосовної практики [228].

Окремий розділ дисертації присвячено дослідженню міжнародно-правових механізмів протидії агресії, практики міжнародних судових інституцій, насамперед Нюрнберзького та Токійського трибуналів, а також діяльності Міжнародного кримінального суду щодо переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень. Авторкою розглянуто питання співвідношення норм міжнародного та національного кримінального права, а також особливості імплементації міжнародно-правових стандартів у законодавство України.

Особливу цінність дисертаційного дослідження становлять сформульовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України у сфері протидії злочину агресії. Вони набули особливої актуальності в умовах повномасштабної війни та необхідності забезпечення належної кримінально-правової оцінки дій представників держави-агресора. У цілому дисертація Х. В. Олійник є одним із перших сучасних комплексних досліджень проблем кримінальної відповідальності за злочин агресії та становить вагомий внесок у розвиток доктрини кримінально-правової охорони миру і міжнародної безпеки в Україні.

Наступним вагомим дослідженням у межах першого напряму наукових розвідок стала дисертація С.В. Лаби на тему «Кримінальна відповідальність за

пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів». У дисертаційному дослідженні проаналізовано кримінально-правові засади відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також виготовлення і поширення їх символіки. Особливу увагу автор приділив історичним та політико-правовим передумовам криміналізації відповідних діянь, обґрунтуванню їх суспільної небезпечності та визначенню місця відповідних кримінальних правопорушень у системі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [192].

Поряд із цим, значну увагу науковець приділив порівняльно-правовому аналізу зарубіжного законодавства, що регламентує відповідальність за пропаганду тоталітарних ідеологій, використання забороненої символіки та публічне виправдовування злочинів тоталітарних режимів [192].

Важливе місце серед досліджень проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку займає дисертація М.К. Зубанського на тему «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни».

Дослідження присвячене аналізу кримінально-правових засад відповідальності за порушення законів та звичаїв війни як одного з найбільш поширених міжнародних злочинів, що набув особливої актуальності в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. У роботі здійснено ґрунтовне дослідження правової природи воєнних злочинів, їх місця у системі кримінальних правопорушень проти миру та міжнародного правопорядку, а також особливостей криміналізації таких діянь у національному законодавстві.

Значну увагу автор приділив аналізу змісту ст. 438 КК України та її співвідношенню з нормами міжнародного гуманітарного права, насамперед положеннями Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У дисертації розкрито зміст поняття «порушення законів та звичаїв війни», запропоновано підходи до

класифікації відповідних діянь та визначено особливості їх кримінально-правової характеристики.

Окремий науковий інтерес становить дослідження проблем кваліфікації воєнних злочинів та практики застосування ст. 438 КК України в умовах російсько-української війни. Автором проаналізовано актуальну судову практику, виявлено проблемні питання правозастосування та сформульовано пропозиції щодо їх вирішення. Важливе місце в роботі посідає також аналіз процесу доказування воєнних злочинів, особливостей документування доказової інформації та міжнародного співробітництва під час розслідування таких кримінальних правопорушень [138].

Суттєву увагу в дисертації приділено практиці Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судових інституцій, рішення яких розглядаються як важливе джерело тлумачення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. На основі проведеного дослідження автором запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України, підвищення ефективності кваліфікації воєнних злочинів та забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за їх вчинення [138].

Серед дисертаційних досліджень, присвячених кримінальним правопорушенням проти миру, окреме місце займає дисертація С.С. Мартьянова на тему «Кримінальна відповідальність за найманство».

У зазначеній роботі здійснено комплексне дослідження кримінально-правових та міжнародно-правових засад протидії найманству як одному з найбільш небезпечних явищ, що супроводжують сучасні збройні конфлікти та створюють загрозу міжнародному миру й безпеці. Актуальність дослідження обумовлена активним використанням найманців у локальних та міжнародних конфліктах, а також залученням іноземних воєнізованих формувань у ході збройної агресії проти України.

У дисертації ґрунтовно проаналізовано зміст кримінально-правової заборони найманства, передбаченої ст. 447 КК України, а також досліджено елементи складу відповідного кримінального правопорушення. Автором

визначено основні ознаки найманця, розкрито зміст об’єктивної та суб’єктивної сторін кримінального правопорушення, а також запропоновано критерії відмежування найманства від суміжних правових явищ, зокрема проходження військової служби за контрактом, добровольчої участі у збройному конфлікті та діяльності приватних військових і охоронних компаній [206].

Особливу увагу в роботі приділено міжнародно-правовим стандартам боротьби з найманством. Автор проаналізував положення міжнародних договорів, насамперед Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року, а також відповідну практику зарубіжних держав щодо криміналізації таких діянь. Це дало змогу оцінити рівень відповідності національного законодавства міжнародним стандартам та виявити напрями його подальшого вдосконалення.

Найновішим дисертаційним дослідженням у межах першого напряму наукових розробок, присвячених кримінальній відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, є робота А.В. Шевчук на тему «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни». Вона присвячена комплексному аналізу кримінально-правових засад охорони норм міжнародного гуманітарного права та особливостей кримінальної відповідальності за порушення законів і звичаїв війни в умовах сучасних збройних конфліктів. У межах дослідження авторкою здійснено ґрунтовний аналіз змісту ст. 438 КК України та її співвідношення з міжнародно-правовими актами, що регламентують правила ведення війни та захист жертв збройних конфліктів. Особливу увагу приділено положенням Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також практиці міжнародних судових інституцій у сфері переслідування воєнних злочинів. Окремий розділ дисертації присвячено дослідженню особливостей доказування воєнних злочинів та аналізу сучасної судової практики, сформованої в умовах збройної агресії проти України. У роботі розглянуто проблеми кримінально-правової кваліфікації окремих видів порушень міжнародного гуманітарного права, а також питання забезпечення ефективного кримінального переслідування осіб, причетних до їх вчинення.

Порівняно з попередніми дослідженнями проблематики ст. 438 КК України, наукова робота є однією з перших, що виконана з урахуванням значного масиву національної судової практики, сформованої після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України, що суттєво підвищує її наукову та практичну цінність [390].

Таким чином, незважаючи на помітне зростання кількості наукових досліджень, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, сучасний стан наукової розробленості цієї проблематики не можна визнати достатньо систематизованим. Особливої актуальності відповідні дослідження набули після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що зумовило появу нових наукових праць, орієнтованих на осмислення практичних і теоретичних проблем кваліфікації, розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Водночас проведений аналіз свідчить, що більшість дисертаційних досліджень зосереджена на окремих складах кримінальних правопорушень, тоді як комплексні роботи, присвячені системі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в цілому, залишаються поодинокими. Крім того, як слушно зазначають науковці Я. М. Крупко та М. В. Пузиревський недостатньо дослідженими є питання співвідношення національного та міжнародного кримінального права, імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, кримінально-правової оцінки новітніх форм міжнародних злочинів, а також особливостей застосування відповідних норм в умовах триваючої збройної агресії [185, с. 65].

Варто зазначити, що дослідження криміналістичних та кримінальних процесуальних розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку активізувалися після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Водночас комплексні криміналістичні дослідження цієї проблематики залишаються поодинокими.

Значний внесок у дослідження кримінального провадження щодо воєнних злочинів зробила І. В. Гловюк. У статті «Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді» авторкою проаналізовано особливості документування воєнних злочинів, проблеми кваліфікації відповідних діянь, специфіку доказування та здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Окрему увагу приділено адаптації кримінального процесуального законодавства до потреб розслідування міжнародних злочинів та взаємодії з міжнародними інституціями [99, с. 90].

Подальший розвиток зазначені ідеї отримали у науково-практичному посібнику «Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти», підготовленому колективом авторів за участю І. В. Гловюк. У виданні комплексно питання кримінально-правової кваліфікації воєнних злочинів, особливостей доказування, міжнародного співробітництва та криміналістичного забезпечення їх розслідування.

Вагомий внесок у розвиток криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку здійснено В. М. Шевчуком. У низці праць науковець досліджує проблеми адаптації криміналістики до умов війни, цифровізації процесу доказування, використання інноваційних технологій під час документування воєнних злочинів, а також розроблення стандартів їх розслідування. Особливий інтерес становить праця «Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи», у якій обґрунтовано необхідність використання цифрових доказів, відкритих джерел інформації та сучасних технологій під час документування міжнародних злочинів [394, с. 795-822].

У роботі «Адаптація й перезавантаження криміналістики у військових реаліях сьогодення» В. М. Шевчук розглядає трансформацію предмета криміналістики під впливом збройної агресії та визначає основні напрями розвитку криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів [391].

Проблеми організації досудового розслідування воєнних злочинів вивчав С. С. Кудінов. У його працях досліджуються питання взаємодії слідчих, прокурорів, експертів та міжнародних організацій, особливості організації слідчо-оперативної роботи в умовах воєнного стану, а також міжнародне співробітництво під час розслідування злочинів, передбачених розділом XX КК України [187, с. 330]

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний із застосуванням спеціального досудового розслідування (in absentia) щодо міжнародних злочинів. У сучасних публікаціях увага приділяється процесуальним особливостям спеціального кримінального провадження, проблемам повідомлення про підозру особам, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України, а також забезпеченню права на захист під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що переважна більшість сучасних досліджень присвячена саме окремим аспектам розслідування воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Натомість криміналістичні особливості розслідування всієї сукупності кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, залишаються недостатньо розробленими. Практично відсутні комплексні дослідження, присвячені криміналістичній класифікації зазначених кримінальних правопорушень, їх криміналістичній характеристиці, системі типових слідчих ситуацій, алгоритмам доказування та формуванню єдиної криміналістичної методики їх розслідування.

Таким чином, незважаючи на наявність значного масиву досліджень, присвячених кримінально-правовим та міжнародно-правовим аспектам кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, криміналістичне та процесуальне забезпечення їх розслідування залишається недостатньо дослідженим. Це обумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на формування сучасної методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та

міжнародного правопорядку з урахуванням практичного досвіду, отриманого під час документування протиправних діянь, вчинених у ході російсько-української війни.

Проведений аналіз наукових джерел дає підстави констатувати, що попри активізацію досліджень у сфері міжнародних злочинів та воєнних злочинів, низка питань криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку залишається недостатньо розробленою.

До таких питань належать:

1. Теоретичні засади криміналістичної класифікації та криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Недостатньо дослідженими залишаються питання визначення криміналістично значущих критеріїв класифікації кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, а також формування їх комплексної криміналістичної характеристики з урахуванням правової природи, особливостей механізму вчинення та джерел доказової інформації.

2. Організаційні засади досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Подальшого наукового осмислення потребують питання організації взаємодії слідчих, прокурорів, оперативних підрозділів, експертів, спеціалістів та міжнародних партнерів, а також особливості функціонування міжвідомчих і спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

3. Типові слідчі ситуації та алгоритми дій на різних етапах розслідування.

Недостатньо розробленими є типові слідчі ситуації початкового, наступного та завершального етапів розслідування, а також відповідні алгоритми прийняття тактичних і процесуальних рішень залежно від умов розслідування, наявної доказової інформації та особливостей конкретного кримінального провадження.

4. Особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Потребують подальшого дослідження питання формування предмета доказування, встановлення обставин кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оцінки доказів, отриманих на деокупованих територіях, а також використання доказової інформації, отриманої від міжнародних організацій та іноземних компетентних органів.

5. Використання цифрових доказів та відкритих джерел інформації.

Недостатньо висвітленими залишаються питання збирання, фіксації, перевірки та оцінки цифрових доказів, матеріалів соціальних мереж, електронних комунікацій, супутникових знімків, геопросторових даних, матеріалів відкритої розвідки (OSINT), а також забезпечення їх допустимості у кримінальному провадженні.

6. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій.

Подальшої розробки потребують тактичні особливості проведення огляду місця події, допиту потерпілих та свідків, пред’явлення для впізнання, слідчого експерименту, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, а також інших процесуальних дій у провадженнях щодо міжнародних злочинів.

7. Використання спеціальних знань у процесі розслідування.

Недостатньо дослідженими є можливості залучення спеціалістів та експертів різних галузей знань, особливості призначення та проведення судових експертиз, а також використання результатів експертних досліджень для встановлення обставин кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

8. Особливості здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia).

Окремого дослідження потребують питання організації та криміналістичного забезпечення спеціального досудового розслідування щодо осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами

України, а також особливості формування доказової бази в умовах відсутності підозрюваного.

9. Міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Недостатньо розробленими залишаються криміналістичні аспекти взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, Інтерполом, міжнародними слідчими групами та іншими суб'єктами міжнародного співробітництва, а також механізми обміну та використання доказової інформації у різних юрисдикціях.

Таким чином, відсутність комплексних досліджень зазначених питань обумовлює необхідність формування цілісної криміналістичної концепції розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідної криміналістичної методики.

Отже, складність і багатоаспектність досліджуваної проблематики, поєднання в ній кримінально-правових, кримінальних процесуальних, криміналістичних та міжнародно-правових складових зумовлюють необхідність використання комплексного методологічного підходу. Досягнення мети дослідження, виконання поставлених завдань та забезпечення достовірності отриманих результатів потребують застосування взаємопов'язаної системи загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання.

У зв'язку з цим методологічну основу дослідження становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, використання яких забезпечує всебічне пізнання закономірностей розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідної криміналістичної методики.

Загалом варто зазначити, що проблематика визначення сутності методології залишається дискусійною у сучасній науці. Представники окремих зарубіжних наукових шкіл нерідко ототожнюють поняття методології та методів дослідження, розглядаючи методологію як сукупність інструментів наукового

пізнання. Натомість у вітчизняній юридичній доктрині методологія традиційно трактується значно ширше - як система світоглядних, теоретичних та методичних засад наукового дослідження, що визначає вибір і застосування конкретних методів, прийомів та засобів пізнання [210, с. 33].

З огляду на складність предмета дослідження, пов’язаного з розслідуванням кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, методологія повинна базуватися на міждисциплінарному підході, що дозволяє поєднати досягнення кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, психології, соціології, інформаційних технологій та інших галузей знань. Лише за таких умов можливо забезпечити всебічне дослідження особливостей розслідування воєнних злочинів та сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення практики розслідування таких кримінальних правопорушень.

З урахуванням існуючих наукових підходів до розуміння методології наукового пізнання, міждисциплінарну методологію дослідження кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку доцільно розглядати як комплексний системний підхід, що ґрунтується на поєднанні теоретичних положень, принципів, методів та інструментарію різних галузей наукового знання з метою забезпечення всебічного дослідження особливостей розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також проблем кваліфікації, доказування та запобігання відповідним кримінальним правопорушенням. Необхідність застосування такого підходу обумовлена складною правовою природою зазначених діянь, які перебувають на перетині кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, кримінології, політології, соціології, історії та інших галузей знань.

Одним із ключових елементів міждисциплінарної методології є принцип синергії, відповідно до якого поєднання наукових підходів різних галузей знань забезпечує отримання якісно нових результатів, недосяжних у межах окремої

дисципліни. У сфері дослідження кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку це проявляється у можливості комплексного аналізу їх кримінально-правових, кримінологічних, міжнародно-правових, політичних та соціальних аспектів.

Важливим компонентом міждисциплінарної методології виступає принцип комплементарності знань, який передбачає взаємне доповнення результатів досліджень різних наук. Так, міжнародне право дозволяє розкрити зміст міжнародно-правових заборон, кримінальне право – визначити підстави та межі кримінальної відповідальності, криміналістика – дослідити особливості доказування та розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а кримінологія – встановити причини, умови та закономірності їх вчинення.

Не менш важливим є принцип системності, відповідно до якого кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку розглядаються як складне багаторівневе соціально-правове явище, що охоплює взаємопов’язані міжнародно-правові, кримінально-правові, політичні, соціальні та гуманітарні компоненти. Такий підхід дозволяє досліджувати не лише окремі склади кримінальних правопорушень, а й їх місце в системі міжнародної безпеки, механізми виникнення та наслідки для держави, суспільства і міжнародного співтовариства [112, с. 91]

Особливого значення набуває принцип методологічної гнучкості, який передбачає можливість адаптації наукових підходів і методів до специфіки конкретного предмета дослідження. Оскільки до категорії кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку належать різні за своєю природою діяння - від злочину агресії та порушення законів і звичаїв війни до геноциду, злочинів проти людяності, екоциду, найманства чи піратства, - їх дослідження потребує використання різних методологічних інструментів залежно від поставлених завдань та обраного напряму наукового пошуку [320, с. 55].

Особливої актуальності такі дослідження набувають в умовах сучасних збройних конфліктів, коли кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку супроводжуються складними

політичними, соціальними, інформаційними та гуманітарними процесами, що не можуть бути повною мірою пояснені виключно засобами однієї галузі наукового знання. Саме тому подальший розвиток міждисциплінарної методології є важливою передумовою формування сучасної наукової доктрини протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Практичне застосування принципу синергії у нашому дослідженні знайшло своє відображення у розробленні криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зокрема, кримінально-правовий аналіз дозволив визначити юридичні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України; міжнародно-правовий підхід забезпечив врахування положень міжнародного гуманітарного права, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та практики міжнародних судових інституцій; кримінологічний аналіз сприяв виявленню детермінант і закономірностей вчинення міжнародних злочинів; а криміналістичний підхід дозволив встановити типові способи їх підготовки, вчинення та приховування, особливості слідоутворення, коло джерел доказової інформації та характеристику особи правопорушника. Саме поєднання зазначених підходів створило підґрунтя для формування комплексної криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Сучасні наукові дослідження кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризуються значним методологічним різноманіттям, що обумовлено складністю та багатовимірністю зазначених суспільно небезпечних явищ. Такі кримінальні правопорушення охоплюють широкий спектр діянь - від злочину агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності до геноциду, екоциду, найманства та інших посягань на міжнародний правопорядок. Їх дослідження потребує врахування не лише правових, а й політичних, соціальних, історичних, гуманітарних та міжнародних аспектів. Саме тому жоден окремий метод наукового пізнання не здатний

забезпечити повне та всебічне розуміння зазначеної проблематики, що обумовлює необхідність застосування міждисциплінарної методології.

У цьому контексті міждисциплінарна методологія є не лише механічним поєднанням окремих методів дослідження, а цілісною системою взаємопов’язаних підходів, яка дозволяє комплексно досліджувати кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як складне соціально-правове явище. Її застосування сприяє більш глибокому розумінню правової природи відповідних кримінальних правопорушень, особливостей їх криміналізації, кваліфікації, розслідування, доказування та запобігання.

Визначальне місце у структурі міждисциплінарної методології посідають юридичні методи дослідження, оскільки кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку насамперед є правовою категорією, зміст якої формується під впливом норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та національного кримінального законодавства.

Особливе значення має догматичний метод, який дозволяє здійснювати системний аналіз міжнародних договорів, норм національного законодавства, судової практики та доктринальних положень, визначати юридичну природу відповідних кримінальних правопорушень, розкривати зміст їх об’єктивних і суб’єктивних ознак, а також досліджувати особливості кримінально-правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Важливу роль у дослідженні відіграв порівняльно-правовий метод, за допомогою якого здійснювалося зіставлення положень національного законодавства України, норм міжнародного кримінального права та законодавства окремих зарубіжних держав щодо криміналізації, кваліфікації та переслідування міжнародних злочинів. Використання цього методу дало можливість виявити спільні та відмінні підходи до правового регулювання відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також оцінити ступінь імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство України.

Практичне застосування порівняльно-правового методу у межах дисертаційного дослідження знайшло відображення під час аналізу положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, законодавства держав Європейського Союзу, а також норм розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України. Це дозволило виявити особливості нормативного закріплення міжнародних злочинів у різних правових системах, визначити проблемні аспекти кримінально-правової регламентації відповідальності за окремі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Крім того, зазначений метод використовувався під час аналізу практики Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, що дало змогу врахувати міжнародний досвід документування, доказування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку під час розроблення рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України

Важливе значення у дослідженні мав формально-логічний метод, який використовувався для аналізу змісту нормативно-правових актів, що регламентують відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також порядок їх розслідування. Застосування цього методу дозволило дослідити внутрішню структуру правових норм, виявити особливості їх взаємозв’язку, встановити наявні колізії, прогалини та неузгодженості між положеннями національного законодавства та нормами міжнародного права.

Практичне застосування формально-логічного методу знайшло своє відображення під час аналізу положень розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України, норм Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних договорів та актів міжнародного гуманітарного права. За

допомогою цього методу було досліджено особливості нормативного закріплення окремих складів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, визначено проблемні аспекти їх законодавчої конструкції, а також виявлено окремі труднощі правозастосування, що виникають під час їх кваліфікації та розслідування.

Крім того, формально-логічний метод використовувався під час розроблення авторської криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, побудови системи типових слідчих ситуацій та формування структури криміналістичної характеристики зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Це дозволило забезпечити логічну послідовність дослідження, узгодженість його основних положень та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики розслідування кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Таким чином, формально-логічний метод став одним із ключових інструментів дослідження, забезпечивши системний аналіз нормативного матеріалу, наукове обґрунтування отриманих результатів та формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання і криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Важливе місце у методології дослідження посідав казуїстичний метод, який використовувався для аналізу конкретних кримінальних проваджень, судових рішень національних судів України та практики міжнародних судових інституцій у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Застосування цього методу дало можливість дослідити особливості правозастосування у конкретних справах, виявити проблемні аспекти кваліфікації міжнародних злочинів, визначити характерні підходи до оцінки доказів та встановити найбільш поширені труднощі, які виникають під час їх розслідування та судового розгляду.

Практичне використання казуїстичного методу знайшло своє відображення під час аналізу рішень українських судів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України, а також практики Міжнародного кримінального суду, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди. Це дозволило встановити особливості тлумачення окремих елементів складів міжнародних злочинів, підходи до встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності, визначення форм співучасті, командної відповідальності, а також специфіку доказування окремих обставин кримінального провадження.

Крім того, за допомогою казуїстичного методу було узагальнено практичний досвід документування та розслідування міжнародних злочинів, виявлено типові помилки правозастосування, проаналізовано особливості використання цифрових доказів, матеріалів відкритих джерел інформації, висновків експертів та інших джерел доказової інформації. Результати такого аналізу стали підґрунтям для формування типових слідчих ситуацій, розроблення алгоритмів дій суб’єктів розслідування та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Вагоме значення має також системно-структурний метод, який передбачає дослідження правових норм не ізольовано, а як елементів цілісної системи правового регулювання. У контексті кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку цей метод дозволяє аналізувати взаємозв’язки між нормами міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та національного законодавства, встановлювати особливості їх взаємодії та визначати місце окремих кримінально-правових заборон у загальній системі міжнародно-правового захисту миру та безпеки людства.

Застосування системно-структурного методу сприяє виявленню внутрішньої логіки правового регулювання міжнародних злочинів, дослідженню

взаємозв’язків між окремими складами кримінальних правопорушень, а також виявленню колізій, прогалин та інших недоліків нормативно-правового регулювання. Особливого значення цей метод набуває під час аналізу процесів імплементації міжнародно-правових норм до національного законодавства та оцінки ефективності відповідних механізмів правового регулювання.

Водночас необхідно враховувати, що юридичні методи дослідження мають певні обмеження. Насамперед вони орієнтовані переважно на нормативний аспект досліджуваних явищ і не завжди дозволяють повною мірою врахувати соціальні, політичні, історичні, психологічні та інші чинники, які впливають на виникнення, розвиток і поширення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Крім того, формально-юридичний аналіз не завжди дає можливість належним чином оцінити реальний механізм функціонування правових норм та особливості їх практичної реалізації в конкретних суспільно-політичних умовах [45, с. 11].

Саме тому ефективне дослідження кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку потребує поєднання юридичних методів із методами інших галузей науки, що забезпечує комплексність наукового пізнання та відповідає сутності міждисциплінарного підходу.

Важливе місце в системі міждисциплінарного дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку займає соціологічна методологія, оскільки дозволяє виявити соціальні механізми, умови та фактори, які сприяють вчиненню таких діянь, а також дослідити їх вплив на суспільство, окремі соціальні групи та міжнародне співтовариство. Застосування соціологічних методів дає можливість вийти за межі суто нормативного аналізу та дослідити соціальний контекст кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливості колективної поведінки, процеси соціальної мобілізації, радикалізації та формування суспільних установок, що можуть сприяти вчиненню відповідних кримінальних правопорушень.

Важливим інструментом соціологічного дослідження є структурно-функціональний аналіз, який дозволяє досліджувати роль державних, військових, політичних та соціальних інститутів у процесах виникнення, поширення та протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Застосування цього методу дозволило дослідити як інституційні механізми розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, так і факторів, що можуть створювати умови для їх вчинення або приховування.

Важливе значення для дослідження відповідної проблематики має метод соціального картографування, який дозволяє аналізувати географічні, демографічні та соціальні закономірності вчинення міжнародних злочинів. За його допомогою можуть досліджуватися територіальні особливості поширення окремих видів кримінальних правопорушень, зв’язок між характером збройного конфлікту та специфікою кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також соціальні наслідки таких діянь для населення окремих регіонів.

Особливу роль у дослідженні проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку відіграє аналіз документів та архівних матеріалів, який дозволяє реконструювати соціальний і політичний контекст подій, досліджувати офіційні документи, звіти міжнародних організацій, матеріали кримінальних проваджень, документи міжнародних судових інституцій, а також інші джерела інформації. Використання цього методу сприяє встановленню обставин вчинення кримінальних правопорушень, аналізу діяльності суб’єктів міжнародного права та оцінці ефективності механізмів міжнародного реагування.

Важливе значення для дослідження має контент-аналіз відкритих джерел інформації, медіаресурсів, соціальних мереж, електронних комунікацій та інших цифрових інформаційних масивів. Застосування цього методу дозволяє дослідити особливості інформаційного середовища, у якому здійснюються підготовка, вчинення, приховування або інформаційний супровід кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Використання контент-аналізу дозволяє виявляти та систематизувати відомостей, що мають доказове або орієнтуюче значення для кримінального провадження, зокрема повідомлень у соціальних мережах, публікацій у засобах масової інформації, офіційних заяв представників держави-агресора, матеріалів пропагандистського характеру, фото- та відеоматеріалів, розміщених у відкритому доступі. Крім того, зазначений метод дає можливість встановлювати закономірності інформаційного супроводу міжнародних злочинів, виявляти факти поширення пропаганди агресивної війни, виправдовування воєнних злочинів, закликів до вчинення протиправних дій, а також визначати потенційні джерела доказової інформації. Особливого значення контент-аналіз набуває в умовах цифровізації кримінального провадження та широкого використання технологій відкритої розвідки (OSINT), оскільки дозволяє здійснювати пошук, відбір, систематизацію та подальшу перевірку відомостей, необхідних для встановлення обставин кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Важливим методом дослідження виступають також фокус-групові інтерв'ю, які дозволяють аналізувати колективні установки, соціальні стереотипи, ціннісні орієнтації та групові форми поведінки, що можуть впливати на виникнення, підтримку або виправдання кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Використання цього методу сприяє виявленню суспільних настроїв, особливостей сприйняття міжнародних злочинів різними соціальними групами та оцінці ефективності механізмів їх запобігання.

Водночас психологічні методи мають певні обмеження, пов'язані зі складністю об'єктивної інтерпретації отриманих результатів, індивідуальними особливостями досліджуваних осіб, впливом психоемоційного стану на достовірність інформації та неможливістю повного усунення суб'єктивного чинника під час проведення психологічних досліджень. Крім того, окремі психологічні методики потребують спеціальної професійної підготовки та суворого дотримання етичних стандартів.

Незважаючи на зазначені обмеження, психологічна методологія є важливим елементом міждисциплінарного дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки дозволяє враховувати людський фактор, який відіграє ключову роль як у механізмі вчинення відповідних діянь, так і в процесі їх документування, розслідування та судового розгляду.

У наукових дослідженнях фокус-групові інтерв'ю використовуються для аналізу соціально-психологічних механізмів формування толерантності до насильства або, навпаки, неприйняття кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вивчення суспільного сприйняття кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також оцінки ефективності заходів, спрямованих на подолання наслідків збройних конфліктів, відновлення суспільної довіри та реінтеграцію постраждалих осіб. Такі дослідження дозволяють виявити особливості колективних уявлень, суспільних настроїв та поведінкових моделей, які можуть впливати на процеси запобігання, документування та розслідування міжнародних злочинів.

Разом із тим психологічні методи мають низку обмежень. Насамперед це пов'язано зі складністю об'єктивного вимірювання психологічних процесів та станів, можливістю різного трактування отриманих результатів, а також впливом індивідуальних особливостей досліджуваних осіб на результати дослідження. Окрему проблему становлять етичні аспекти роботи з особами, які пережили насильство, воєнні дії, депортацію, катування або інші тяжкі порушення прав людини. Крім того, надмірна концентрація на психологічних чинниках може призводити до недооцінки правових, соціальних, політичних та інституційних факторів, що впливають на виникнення та поширення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

З огляду на складність кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку кожне наукове дослідження потребує індивідуального поєднання методів та підходів, здатного забезпечити всебічне вивчення відповідного явища. Саме тому міждисциплінарна методологія

повинна ґрунтуватися на принципах гнучкості, системності, наукової обґрунтованості та взаємодоповнюваності різних галузей знань.

Ефективна реалізація міждисциплінарного підходу передбачає розроблення чіткої стратегії організації дослідницького процесу. Важливого значення набуває поетапне планування дослідження, визначення послідовності застосування окремих методів, а також вироблення механізмів інтеграції отриманих результатів у єдину систему наукового знання. Такий підхід дозволяє забезпечити узгодженість результатів, отриманих за допомогою різних методологічних інструментів, та підвищити достовірність сформульованих висновків.

Перспективним напрямом розвитку міждисциплінарної методології є створення інтегративних аналітичних інструментів, які дозволяють поєднувати правові, кримінологічні, криміналістичні, соціологічні, психологічні та міжнародно-правові дані в межах єдиної аналітичної моделі. Особливого значення в сучасних умовах набуває використання інформаційних технологій, цифрових платформ, геоінформаційних систем, технологій обробки великих масивів даних (Big Data) та інструментів штучного інтелекту, які суттєво розширюють можливості дослідника щодо аналізу складних явищ і процесів.

Таким чином, міждисциплінарна методологія створює необхідне теоретичне та практичне підґрунтя для комплексного дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, забезпечуючи інтеграцію знань різних наук та формування сучасних наукових підходів до протидії міжнародним злочинам.

Проведений аналіз міждисциплінарної методології дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить про необхідність переосмислення традиційних підходів до наукового вивчення зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Їх складна правова природа, тісний зв’язок із міжнародними відносинами, політичними процесами, соціальними трансформаціями та гуманітарними наслідками обумовлюють неможливість повноцінного дослідження відповідної проблематики виключно в межах однієї галузі

наукового знання. Саме тому сучасна наука дедалі більше орієнтується на формування інтегративних методологічних підходів, які забезпечують комплексне вивчення відповідних явищ та процесів.

1.2. Поняття, види та специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Сучасний розвиток міжнародних відносин характеризується збереженням численних збройних конфліктів як міжнародного, так і національного характеру, загостренням геополітичного суперництва та боротьби за економічний, політичний і ресурсний вплив. Такі процеси призводять до масштабних людських втрат, руйнування цивільної інфраструктури, порушення фундаментальних прав людини та створюють серйозні загрози міжнародному миру й безпеці. Водночас вони негативно впливають на стабільність міжнародного правопорядку та нормальний розвиток міждержавних відносин.

Однією з характерних ознак сучасного етапу розвитку світової спільноти є зростання кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, наслідки яких виходять далеко за межі окремих держав і становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства. Особливо гостро ця проблема проявилася у зв’язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, яка супроводжується систематичними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права.

Масштаби таких кримінальних правопорушень підтверджуються статистичними даними правоохоронних органів України. За період повномасштабного вторгнення російської федерації в Україні зареєстровано близько 143 тисяч кримінальних правопорушень, пов’язаних із порушенням законів та звичаїв війни та іншими міжнародними злочинами. У середньому правоохоронні органи щоденно документують від 200 до 300 нових фактів таких діянь [217].

Зазначені показники свідчать не лише про безпрецедентний масштаб кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що вчиняються на території України, а й про необхідність подальшого вдосконалення наукових підходів до їх кваліфікації, документування, розслідування та кримінального переслідування винних осіб.

У доктрині міжнародного права міжнародні кримінальні правопорушення традиційно розглядаються як найбільш тяжкі порушення основоположних принципів і норм міжнародного права, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. Їх суспільна небезпечність виходить за межі окремої держави, оскільки наслідки таких діянь зачіпають інтереси всього міжнародного співтовариства та створюють загрозу стабільності міжнародних відносин [219, с. 73].

Особливістю міжнародних кримінальних правопорушень є їх подвійна правова природа. З одного боку, вони можуть спричиняти міжнародно-правову відповідальність держави за порушення міжнародних зобов’язань, а з іншого - зумовлювати індивідуальну кримінальну відповідальність конкретних осіб, які брали участь у реалізації кримінально протиправної політики держави або безпосередньо вчиняли відповідні діяння. Йдеться насамперед про вищих посадових осіб держави, військове командування, представників окупаційної адміністрації та інших осіб, які діяли від імені держави або під її контролем. Саме тому сучасне міжнародне кримінальне право регулює не лише питання криміналізації міжнародних кримінальних правопорушень, а й визначає засади міжнародної кримінальної юрисдикції та механізми притягнення винних осіб до відповідальності.

На наш погляд, міжнародне кримінальне правопорушення доцільно визначати як передбачене міжнародним кримінальним правом суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на міжнародний мир, безпеку людства або міжнародний правопорядок, визнається міжнародним співтовариством таким, що тягне кримінальну відповідальність, та підлягає переслідуванню відповідно до норм міжнародного й національного права.

Водночас слід зазначити, що міжнародне кримінальне право продовжує активно розвиватися, у зв'язку з чим питання формування остаточної та загальновизнаної системи міжнародних кримінальних правопорушень залишається дискусійним. Незважаючи на відсутність універсальної доктринальної класифікації, міжнародно-правові акти містять перелік найбільш тяжких міжнародних злочинів, які визнаються такими міжнародним співтовариством та становлять предмет міжнародної кримінальної юрисдикції. Саме ці положення сьогодні формують нормативну основу для визначення системи міжнародних кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до відповідальності.

Аналіз положень розділу XX Особливої частини КК України дає підстави стверджувати, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом, виступають суспільні відносини, які забезпечують міжнародний мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. Саме ці цінності визнаються міжнародним співтовариством фундаментальними умовами стабільного розвитку держав, народів і міжнародних інституцій та потребують особливої кримінально-правової охорони.

Історично першою міжнародно-правовою класифікацією міжнародних кримінальних правопорушень вважається система, закріплена у Статуті Міжнародного військового трибуналу 1945 року та підтверджена у Вироку Нюрнберзького трибуналу. Саме ці документи заклали підвалини сучасного міжнародного кримінального права та сформували концептуальні засади міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб за найтяжчі порушення міжнародного права.

Відповідно до статті 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу всі міжнародні кримінальні правопорушення були поділені на три основні категорії: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Така класифікація стала відправною точкою для подальшого розвитку міжнародного кримінального права та знайшла своє відображення у наступних міжнародно-правових актах, зокрема у статутах міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc та Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

До злочинів проти миру Статут Нюрнберзького трибуналу відносив планування, підготовку, розв'язування або ведення агресивної війни чи війни з порушенням міжнародних договорів, угод або гарантій, а також участь у спільному плані чи змові, спрямованих на вчинення зазначених діянь. Особливістю цієї категорії злочинів є те, що вони посягають на основоположний принцип сучасного міжнародного права - принцип заборони агресії та незастосування сили у міжнародних відносинах [312].

Фактично Нюрнберзький трибунал уперше на міжнародному рівні закріпив положення про те, що агресивна війна є не лише актом державної політики, а й міжнародним злочином, за який конкретні фізичні особи можуть нести індивідуальну кримінальну відповідальність. Саме цей підхід став одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного кримінального права та зберігає свою актуальність у контексті протидії сучасним актам агресії та іншим кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Другу категорію міжнародних кримінальних правопорушень, передбачену статтею 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу, становлять воєнні злочини. До них було віднесено серйозні порушення законів і звичаїв війни, що посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів та захист осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях. Зокрема, воєнними злочинами визнавалися умисні вбивства, катування, поневолення та насильницьке переміщення цивільного населення окупованих територій, жорстоке поводження з військовополоненими та особами, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, захоплення та вбивство заручників, розграбування державної і приватної власності, безпідставне руйнування міст і населених пунктів, а також інші дії, що не були обумовлені воєнною необхідністю та суперечили законам і звичаям війни [312].

Саме норми Нюрнберзького трибуналу стали основою для подальшого формування сучасної концепції воєнних злочинів, яка отримала розвиток у Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколах до них, статутах

міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

Третю групу міжнародних кримінальних правопорушень за Статутом Нюрнберзького трибуналу становили злочини проти людяності. До них було віднесено вбивства, винищення, поневолення, депортацію та інші нелюдські діяння, вчинені щодо цивільного населення до або під час війни, а також переслідування осіб за політичними, расовими чи релігійними мотивами. Принципово важливим положенням стало те, що такі діяння визнавалися міжнародними злочинами незалежно від того, чи передбачалася відповідальність за них національним законодавством держави, на території якої вони були вчинені.

Подальший розвиток міжнародного кримінального права зумовив розширення змісту цієї категорії кримінально протиправних діянь. Важливу роль у цьому процесі відіграла Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року, яка закріпила термін «злочини проти людства» та суттєво конкретизувала перелік відповідних діянь. До них, зокрема, були віднесені депортація та примусове переміщення населення внаслідок агресії чи окупації, нелюдські дії, пов’язані з політикою апартеїду, а також злочин геноциду, визначений Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року.

Важливим досягненням міжнародного права стало закріплення положення про те, що злочини проти людства та геноцид становлять міжнародні кримінальні правопорушення незалежно від їх визнання або невизнання внутрішнім законодавством конкретної держави. Такий підхід підтвердив пріоритет міжнародно-правового захисту фундаментальних прав людини та заклав підґрунтя для формування сучасної системи міжнародної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок [157].

Подальший розвиток міжнародного кримінального права супроводжувався поступовим удосконаленням і розширенням системи міжнародних злочинів, сформованої після завершення Другої світової війни.

Закладені у Статуті Нюрнберзького трибуналу підходи були підтверджені, конкретизовані та доповнені у низці міжнародно-правових актів, прийнятих у другій половині XX століття.

Особливе значення для розвитку міжнародно-правової регламентації відповідальності за міжнародні злочини мали чотири Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року, які деталізували систему захисту жертв збройних конфліктів та визначили перелік серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Важливу роль також відіграли Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року, Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього 1973 року, а також інші міжнародні договори, спрямовані на криміналізацію найбільш небезпечних посягань на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок [131, 156, 158].

Суттєвий внесок у розвиток концепції міжнародних кримінальних правопорушень було зроблено Комісією міжнародного права ООН під час підготовки Проєкту кодексу злочинів проти миру та безпеки людства 1996 року. На відміну від Нюрнберзької моделі, яка передбачала три основні категорії міжнародних кримінальних правопорушень, у Проєкті кодексу була запропонована більш деталізована система таких діянь.

Зокрема, до Особливої частини Проєкту кодексу було включено п’ять самостійних груп міжнародних кримінальних правопорушень: агресію, геноцид, злочини проти людяності, злочини проти персоналу Організації Об’єднаних Націй та пов’язаного з нею персоналу, а також воєнні злочини. Такий підхід свідчив про подальшу еволюцію міжнародного кримінального права, яка полягала у поступовій конкретизації окремих видів міжнародних кримінальних правопорушень та розширенні кола міжнародно-правових цінностей, що підлягають кримінально-правовій охороні.

Особливістю цієї класифікації стало виокремлення злочинів проти персоналу ООН та пов’язаного з нею персоналу в окрему категорію міжнародних кримінальних правопорушень. Це було обумовлено зростанням ролі міжнародних організацій у підтриманні миру та безпеки, проведенні

миротворчих операцій і гуманітарних місій, а також необхідністю забезпечення міжнародно-правового захисту осіб, які виконують відповідні функції [274].

Зазначені напрацювання Комісії міжнародного права ООН стали важливим етапом кодифікації міжнародного кримінального права та значною мірою вплинули на формування положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, який нині є основним міжнародно-правовим актом у сфері притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

На сьогодні склади міжнародних кримінальних правопорушень, на наш погляд, найповніше представлені в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р. (ст.ст. 5-8) [282]. До них належать: геноцид; злочини проти людяності; воєнні злочини; агресія.

Геноцид. Окреме місце у системі міжнародних кримінальних правопорушень посідає геноцид, який визнано одним із найтяжчих посягань на безпеку людства. Його міжнародно-правове визначення закріплено у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. Відповідно до положень Конвенції, геноцидом визнаються дії, вчинені з наміром повністю або частково знищити будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [156].

До таких дій належать: вбивство членів відповідної групи; заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень або психічних розладів; умисне створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення групи повністю або частково; заходи, спрямовані на запобігання народженню дітей у межах групи; насильницька передача дітей з однієї групи до іншої. Визначальною ознакою геноциду є наявність спеціального умислу (dolus specialis), тобто наміру знищити захищену групу саме як окремий об’єкт посягання.

Міжнародна спільнота розглядає геноцид як злочин, що становить загрозу не лише окремим особам або державам, а й усьому людству. Саме тому він включений до предметної юрисдикції міжнародних кримінальних судових інституцій. Зокрема, відповідальність за вчинення геноциду передбачена статутами міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Відповідно до статті 77 Римського статуту Міжнародний кримінальний суд уповноважений застосовувати до осіб, визнаних винними у вчиненні геноциду, покарання у вигляді позбавлення волі на строк до тридцяти років або довічного позбавлення волі у випадках виняткової тяжкості злочину та з урахуванням індивідуальних обставин винної особи. Крім основного покарання, Суд може призначити додаткові заходи кримінально-правового характеру, зокрема штраф або конфіскацію доходів, майна та інших активів, отриманих у результаті кримінально протиправної діяльності, за умови дотримання прав добросовісних третіх осіб [282].

Таким чином, геноцид є одним із найбільш суспільно небезпечних міжнародних злочинів, відповідальність за який ґрунтується на універсальному принципі захисту людства від масового знищення людей за ознаками їх національної, етнічної, расової чи релігійної належності. Його криміналізація та переслідування на міжнародному рівні виступають важливою гарантією забезпечення міжнародної безпеки, захисту прав людини та недопущення повторення найтяжчих трагедій в історії людства.

Важливе значення для розвитку міжнародної практики притягнення до відповідальності за геноцид мала справа Жан-Поль Акаєсу, яка розглядалася Міжнародний трибунал щодо Руанди. Провадження у справі було розпочато 9 січня 1997 року і стало одним із перших міжнародних судових процесів, у межах яких здійснювалася кримінально-правова оцінка подій геноциду в Руанді 1994 року.

На момент вчинення злочинів Жан-Поль Акаєсу обіймав посаду мера комуни Таба. Під час геноциду представники етнічної групи тутсі на території підконтрольної йому адміністративної одиниці зазнавали систематичних убивств, катувань, сексуального насильства та інших тяжких порушень міжнародного гуманітарного права. За оцінками міжнародних організацій, унаслідок геноциду в Руанді загинуло близько одного мільйона осіб, а сотні тисяч жінок стали жертвами сексуального насильства.

Спочатку обвинувачення щодо Акаєсу містило дванадцять пунктів, серед яких центральне місце посідало обвинувачення у вчиненні геноциду. За

результатами судового розгляду 2 вересня 1998 року Трибунал визнав його винним за дев’ятьма пунктами обвинувачення, зокрема у геноциді, прямому та публічному підбурюванні до вчинення геноциду, а також у злочинах проти людяності, пов’язаних із винищенням, убивствами, катуваннями, зґвалтуваннями та іншими нелюдськими діяннями.

Зазначене рішення має виняткове значення для розвитку міжнародного кримінального права. По-перше, воно стало першим обвинувальним вироком міжнародного судового органу за злочин геноциду після Нюрнберзького процесу. По-друге, Трибунал уперше визнав сексуальне насильство та зґвалтування можливими способами вчинення геноциду за наявності наміру знищити захищену групу повністю або частково. По-третє, справа Акаєсу заклала важливі підходи до тлумачення спеціального умислу (dolus specialis), який є обов’язковою ознакою складу злочину геноциду.

Таким чином, справа Акаєсу стала одним із найважливіших прецедентів міжнародного кримінального правосуддя та суттєво вплинула на подальший розвиток практики розслідування, кваліфікації та судового розгляду злочину геноциду як одного з найтяжчих міжнародних кримінальних правопорушень.

Злочини проти людяності. Окрему групу міжнародних кримінальних правопорушень становлять злочини проти людяності, які сьогодні визнаються одними з найтяжчих порушень міжнародного кримінального права. Статут Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу вперше закріпив злочини проти людяності як самостійну категорію міжнародних злочинів поряд зі злочинами проти миру та воєнними злочинами.

Відповідно до пункту «с» статті 6 Статуту до злочинів проти людяності було віднесено дві основні групи діянь. До першої групи належали різноманітні нелюдські діяння, вчинені щодо цивільного населення до або під час війни, зокрема вбивства, винищення, поневолення, депортація та інші жорстокі дії, що посягали на життя, свободу та гідність людини. Друга група охоплювала переслідування осіб або груп населення за політичними, расовими чи релігійними мотивами у зв’язку із вчиненням злочинів, які підпадали під юрисдикцію Трибуналу.

Особливістю злочинів проти людяності стало те, що вони визнавалися міжнародними кримінальними правопорушеннями незалежно від того, чи були відповідні діяння заборонені внутрішнім законодавством держави, на території якої вони вчинялися. Таким чином, міжнародне право вперше закріпило принцип пріоритету захисту фундаментальних прав людини над положеннями національного законодавства у випадках масових та систематичних порушень прав цивільного населення.

У подальшому зміст злочинів проти людяності суттєво розширювався та конкретизувався у міжнародно-правових актах і практиці міжнародних кримінальних судів. Сучасне розуміння цієї категорії злочинів закріплено у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який відносить до злочинів проти людяності вбивство, винищення, поневолення, депортацію, ув'язнення, катування, зґвалтування, сексуальне рабство, насильницьке зникнення осіб, апартеїд та інші нелюдські діяння, якщо вони вчиняються в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [312].

Важливе значення для розуміння правової природи злочинів проти людяності має практика міжнародних кримінальних судових установ. Зокрема, у рішенні у справі «Prosecutor v. Dražen Erdemović» Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії сформулював одну з найбільш відомих характеристик цієї категорії міжнародних кримінальних правопорушень. Суд зазначив, що злочини проти людяності є кричущими актами насильства, які посягають на найважливіші людські цінності - життя, свободу, фізичне та психічне здоров'я, добробут і людську гідність.

Зазначене визначення акцентує увагу на особливому характері злочинів проти людяності, які виходять за межі звичайних кримінальних правопорушень та становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства. Їх суспільна небезпечність обумовлена не лише тяжкістю окремих злочинних діянь, а й тим, що вони, як правило, вчиняються у рамках широкомасштабної або систематичної політики насильства щодо цивільного населення.

На відміну від загальнокримінальних злочинів, злочини проти людяності характеризуються особливим контекстом їх вчинення. Вони є проявом організованого та цілеспрямованого переслідування людей за певними ознаками або частиною масштабного нападу на цивільне населення. Саме ця обставина надає таким діянням міжнародного характеру та обумовлює можливість притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності.

Позиція Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії має важливе значення для сучасної доктрини міжнародного кримінального права, оскільки підкреслює гуманістичну спрямованість кримінально-правової заборони злочинів проти людяності. Їх основним безпосереднім об’єктом виступають не лише життя та здоров’я окремих осіб, а й фундаментальні цінності людської цивілізації, повага до людської гідності та основоположних прав людини [39].

Подальший розвиток міжнародно-правового розуміння злочинів проти людяності знайшов відображення у практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди. У своїх рішеннях Трибунал наголошував, що злочини проти людяності характеризуються двома взаємопов’язаними ознаками.

По-перше, об’єктивна сторона таких кримінальних правопорушень охоплює нелюдські за своїм характером діяння, які спричиняють особливо тяжкі наслідки для людини. Йдеться про акти насильства, що завдають значних фізичних і моральних страждань, тяжких тілесних ушкоджень, а також серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров’ю потерпілих. Саме надзвичайна жорстокість і масштабність заподіяної шкоди відрізняють ці діяння від звичайних кримінальних правопорушень.

По-друге, визначальною ознакою злочинів проти людяності є особливий контекст їх вчинення. Такі діяння повинні бути складовою широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Вони не є випадковими чи поодинокими проявами насильства, а становлять елемент цілеспрямованої політики переслідування або знищення певних груп населення. При цьому мотивами таких посягань можуть виступати національні, політичні, етнічні, расові чи релігійні ознаки потерпілих [40].

Правова позиція Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди має принципове значення для сучасної доктрини міжнародного кримінального права, оскільки дозволяє розглядати злочини проти людяності не лише через призму окремих насильницьких дій, а й у контексті організованої та систематичної політики переслідування цивільного населення. Саме поєднання нелюдського характеру діянь із їх широкомасштабною або систематичною спрямованістю на цивільне населення формує міжнародно-правову сутність злочинів проти людяності та обумовлює особливий режим міжнародної кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Подальший розвиток міжнародного кримінального права зумовив суттєву еволюцію концепції злочинів проти людяності у напрямі розширення їх змісту та конкретизації обов'язкових ознак складу відповідних злочинів. Результатом цього процесу стало формування сучасної моделі злочинів проти людяності, яка отримала нормативне закріплення у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року.

На відміну від Статуту Нюрнберзького трибуналу, який містив відносно загальний перелік злочинів проти людяності, Римський статут значно деталізував зміст цієї категорії міжнародних злочинів та розширив перелік діянь, що можуть утворювати їх склад. Відповідно до статті 7 Римського статуту до злочинів проти людяності належать, зокрема, вбивство, винищення, поневолення, депортація або насильницьке переміщення населення, ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи, катування, зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості.

Крім того, до цієї категорії міжнародних кримінальних правопорушень віднесено переслідування осіб або груп населення з політичних, національних, етнічних, культурних, релігійних чи гендерних мотивів, насильницьке зникнення осіб, злочин апартеїду, а також інші нелюдські діяння, які умисно спричиняють значні страждання або серйозну шкоду фізичному чи психічному здоров'ю людини.

Водночас ключовою ознакою злочинів проти людяності за Римським статутом є не лише характер відповідного діяння, а й особливий контекст його вчинення. Такі злочини повинні бути складовою широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення та вчинятися з усвідомленням такого нападу. Саме ця ознака відмежовує злочини проти людяності від загальнокримінальних правопорушень та надає їм міжнародно-правового характеру.

Одним із самостійних видів злочинів проти людяності, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, є апартеїд. Відповідно до статті 7 Римського статуту під злочином апартеїду розуміються нелюдські діяння, які вчиняються в умовах інституціоналізованого режиму систематичного пригноблення та панування однієї расової групи над іншою расовою групою або групами та здійснюються з метою збереження такого режиму [282].

Специфіка апартеїду як міжнародного злочину полягає у тому, що він характеризується не лише окремими протиправними діями щодо представників певної расової групи, а й наявністю цілісної державної або політичної системи дискримінації, спрямованої на підтримання нерівності, обмеження прав і свобод людини та забезпечення домінування однієї групи населення над іншою. Саме системний характер таких дій та їх інституційне закріплення відрізняють апартеїд від інших форм дискримінації.

Важливим елементом сучасного міжнародного кримінального права є можливість притягнення винних осіб до відповідальності за злочини проти людяності не лише на міжнародному, а й на національному рівні. Реалізація цього завдання забезпечується шляхом імплементації відповідних міжнародно-правових норм до внутрішнього законодавства держав. Така імплементація може здійснюватися як через включення відсилочних норм до національних кримінальних кодексів, так і шляхом безпосереднього закріплення окремих складів злочинів проти людяності у національному кримінальному законодавстві.

Саме з цією метою Україна у 2024 році доповнила Кримінальний кодекс України статтею 442-1 «Злочини проти людяності», що стало важливим кроком

на шляху гармонізації національного кримінального законодавства з положеннями міжнародного кримінального права та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Такий підхід створює належні правові передумови для ефективного розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів, учинених як під час міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

Воєнні злочини. Особливе місце у системі міжнародних злочинів займають воєнні злочини, які становлять серйозні порушення законів і звичаїв війни та посягають на встановлений міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів. Вперше їх міжнародно-правове визначення було закріплено у статті 6 Статуту Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу, відповідно до якої до воєнних злочинів належали вбивства, катування, поневолення та примусове переміщення цивільного населення окупованих територій, жорстоке поводження з військовополоненими, убивства заручників, розграбування державної та приватної власності, безпідставне руйнування міст і населених пунктів, а також інші дії, не виправдані воєнною необхідністю.

У подальшому міжнародно-правовий зміст воєнних злочинів був суттєво розширений і конкретизований у чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, Додаткових протоколах до них 1977 року, статутах міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Зазначені міжнародно-правові акти сформували сучасну систему заборонених методів і засобів ведення війни та визначили перелік діянь, які визнаються воєнними злочинами в міжнародному кримінальному праві.

Однією з ключових ознак воєнного злочину є його безпосередній зв’язок із збройним конфліктом. У міжнародному кримінальному праві ця ознака отримала назву «контекстуального зв’язку» (nexus requirement). Її сутність полягає в тому, що відповідне діяння має бути вчинене в умовах міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту та перебувати у функціональному зв’язку з таким конфліктом.

Зазначений підхід неодноразово підтверджувався практикою міжнародних кримінальних судових установ. Зокрема, у справі «Prosecutor v. Dario Kordić and Mario Čerkez» Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії наголосив, що навіть особливо тяжкі загальнокримінальні діяння не можуть автоматично визнаватися воєнними злочинами. Для їх міжнародно-правової кваліфікації необхідно встановити очевидний та безпосередній зв'язок між конкретним злочином і фактично існуючим збройним конфліктом [38].

Окреме місце серед міжнародних кримінальних правопорушень займає злочин агресії, який традиційно розглядається як один із найтяжчих злочинів, оскільки посягає на мир, безпеку та основоположний принцип незастосування сили у міжнародних відносинах. Саме тому ще під час Нюрнберзького процесу агресивна війна була охарактеризована як «найвище міжнародне зло», оскільки вона містить у собі сукупність усіх інших злочинів, що виникають як наслідок збройної агресії.

Імплементація міжнародно-правових стандартів захисту миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку до національного кримінального законодавства України була здійснена під час прийняття Кримінального кодексу України 2001 року. Саме тоді в Особливій частині Кодексу вперше було виокремлено самостійний розділ, присвячений кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Такий підхід став важливим етапом гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами та свідчив про прагнення України забезпечити належний кримінально-правовий захист фундаментальних цінностей міжнародного співтовариства.

До прийняття Кримінального кодексу України 2001 року окремі норми, спрямовані на охорону миру та безпеки людства, мали фрагментарний характер і переважно стосувалися обмеження засобів та методів ведення війни, а також захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Формування самостійного розділу кримінального закону дозволило систематизувати відповідні кримінально-правові заборони та привести їх у відповідність до міжнародних зобов'язань України.

Особливістю кримінально-правових норм, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, є їх тісний зв'язок із міжнародним правом. Значна частина відповідних положень є результатом імплементації міжнародно-правових норм до національної правової системи. Саме тому під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку нерідко виникає необхідність звернення до міжнародно-правових джерел для встановлення змісту окремих понять, ознак складу кримінального правопорушення або правил їх тлумачення.

Як слушно зазначає В. О. Іващенко, однією з визначальних ознак кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є їх міжнародний характер, оскільки вони посягають не лише на внутрішньодержавні суспільні відносини, а й на міждержавні інтереси, міжнародний мир, стабільність міжнародних відносин та безпеку світового співтовариства загалом. Саме ця особливість відрізняє відповідні кримінальні правопорушення від більшості загальнокримінальних діянь та обумовлює специфіку механізмів протидії їм [139, с. 70].

Узагальнення положень міжнародного та національного кримінального законодавства дає підстави стверджувати, що кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК України, можуть бути класифіковані залежно від безпосередньої спрямованості посягання на три основні групи відповідно до складових їх родового об'єкта.

До першої групи належать кримінальні правопорушення, що посягають на міжнародний мир. Їх суспільна небезпечність полягає у створенні загрози мирному співіснуванню держав, порушенні принципу незастосування сили та підриві основ міжнародної безпеки. До цієї групи належать: пропаганда війни (ст. 436 КК України), виготовлення та поширення символіки тоталітарних режимів і пропаганда відповідних ідеологій (ст. 436-1 КК України), виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України), а також планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України).

Другу групу становлять кримінальні правопорушення, що посягають на безпеку людства. Їх об'єднує спрямованість проти фундаментальних цінностей людської цивілізації, життя та безпеки людей, навколишнього природного середовища й основ міжнародного гуманітарного права. До цієї групи належать порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут і транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України), екоцид (ст. 441 КК України), геноцид (ст. 442 КК України), злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України), а також найманство (ст. 447 КК України).

Третю групу утворюють кримінальні правопорушення, що посягають на міжнародний правопорядок як систему міжнародних відносин, заснованих на принципах і нормах міжнародного права. До них належать посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала (ст. 445 КК України), а також піратство (ст. 446 КК України) [178, с. 115].

Окремо хочемо звернути увагу на норми Проєкту нового Кримінального кодексу України [160; 59, с. 376].

Відповідно до положень Книги одинадцятої Проєкту Кримінального кодексу України система злочинів проти міжнародного правопорядку побудована за принципом виокремлення самостійних категорій міжнародних злочинів залежно від їх міжнародно-правової природи та безпосереднього об'єкта посягання.

Першу групу становлять злочини геноциду (розділ 11.1), до яких віднесено злочин геноциду (ст. 11.1.1) та пропаганду злочину геноциду (ст. 11.1.2) [160; 59, с. 376]. Такий підхід свідчить про прагнення розробників Проєкту КК не лише криміналізувати безпосереднє вчинення геноциду, а й запобігати поширенню ідеології та публічному схваленню дій, спрямованих на знищення окремих груп населення.

Другу групу утворюють злочини проти людяності (розділ 11.2). До неї належать злочин проти людяності у формі вбивства чи винищення людей (ст. 11.2.1), а також злочин проти людяності в інших формах, не пов'язаних із вбивством (ст. 11.2.2). Така конструкція відповідає міжнародним стандартам криміналізації систематичних або масштабних нападів на цивільне населення [160; 59, с. 376].

Третю групу складають злочини агресії (розділ 11.3), до яких віднесено злочин агресії (ст. 11.3.1) та пропаганду акту агресії (ст. 11.3.2). Включення до системи злочинів проти міжнародного правопорядку окремої норми про пропаганду акту агресії відображає сучасні підходи до протидії інформаційному забезпеченню агресивної війни та виправданню актів міжнародної агресії [160; 59, с. 376].

Найбільш розгалуженою є четверта група - воєнні злочини (розділ 11.4). До неї належать грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, пов'язані зі вбивством (ст. 11.4.1), грубі порушення Женевських конвенцій у міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані зі вбивством (ст. 11.4.2), інші серйозні порушення законів і звичаїв війни в міжнародних збройних конфліктах (ст. 11.4.3), грубі порушення Женевських конвенцій у збройних конфліктах неміжнародного характеру (ст. 11.4.4), інші серйозні порушення законів і звичаїв війни у збройних конфліктах неміжнародного характеру (ст. 11.4.5), невжиття командиром заходів щодо підпорядкованих йому військових сил (ст. 11.4.6) та невжиття начальником заходів щодо підлеглих (ст. 11.4.7) [160; 59, с. 376]. Запропонована система значною мірою відтворює положення міжнародного гуманітарного права та концепцію командної відповідальності, закріплену в міжнародному кримінальному праві.

П'яту групу становлять злочини проти міжнародної безпеки (розділ 11.5). До них належать застосування зброї масового знищення, незаконне поводження зі зброєю масового знищення, екоцид, забезпечення найманства та використання найманця (ст. 11.5.7), участь найманця у збройному конфлікті (ст. 11.5.8), насильницьке зникнення (ст. 11.5.9), незаконне вилучення дитини (ст. 11.5.10) та піратство (ст. 11.5.11). Об'єднання зазначених складів кримінальних

правопорушень у межах однієї групи обумовлене їх здатністю створювати загрозу міжнародній безпеці, правам людини та стабільності міжнародних відносин [160; 59, с. 376].

Таким чином, Проєкт Кримінального кодексу України пропонує більш деталізовану та системно узгоджену модель регламентації злочинів проти міжнародного правопорядку порівняно з чинним КК України. Її особливістю є орієнтація на сучасні стандарти міжнародного кримінального права, насамперед положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, міжнародного гуманітарного права та практику міжнародних кримінальних трибуналів.

З огляду на складний та багатоаспектний характер кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, їх доцільно класифікувати за різними критеріями, що дозволяє більш повно розкрити особливості їх правової природи, механізму вчинення, доказування та організації розслідування. Залежно від мети дослідження така класифікація може здійснюватися за міжнародно-правовою природою, ступенем суспільної небезпечності, особливостями механізму злочинної діяльності, характером джерел доказової інформації, специфікою доказування, особливостями організації досудового розслідування та іншими криміналістично значущими ознаками.

Класифікація кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за міжнародно-правовою природою

У процесі дослідження встановлено, що важливе значення для формування криміналістичної методики розслідування має класифікація кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за їх міжнародно-правовою природою. Зазначений критерій дозволяє визначити особливості нормативного регулювання відповідальності за такі діяння, специфіку предмета доказування, а також характер міжнародного співробітництва, необхідного для їх ефективного розслідування.

За цією підставою кримінальні правопорушення доцільно поділяти на міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру та кримінальні

правопорушення, що посягають на міжнародний правопорядок і криміналізовані відповідно до міжнародних зобов'язань України.

До першої групи належать міжнародні кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачена нормами міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Їх особливістю є те, що вони посягають на основоположні цінності міжнародного співтовариства, становлять загрозу міжнародному миру та безпеці і можуть бути предметом юрисдикції міжнародних судових інституцій. До цієї групи належать злочин агресії, воєнні злочини та геноцид. Для їх розслідування характерним є необхідність встановлення міжнародного контексту подій, застосування норм міжнародного гуманітарного права, використання практики міжнародних судів та залучення механізмів міжнародного співробітництва.

Другу групу становлять кримінальні правопорушення міжнародного характеру, криміналізація яких обумовлена міжнародними договорами та зобов'язаннями держав щодо протидії окремим суспільно небезпечним діянням. На відміну від міжнародних злочинів, вони не посягають безпосередньо на міжнародний мир та безпеку, однак завдають шкоди міжнародним відносинам та потребують узгоджених заходів протидії з боку держав. До таких діянь належить, зокрема, найманство. Особливістю їх розслідування є поєднання національних механізмів кримінального переслідування із міжнародною правовою допомогою.

Третю групу утворюють кримінальні правопорушення, які хоча й не належать до класичних міжнародних злочинів, проте криміналізовані з метою забезпечення міжнародного правопорядку та виконання міжнародно-правових зобов'язань держави. До них можуть бути віднесені пропаганда війни та інші діяння, спрямовані на підрив міжнародної безпеки.

З криміналістичної точки зору особливе значення має класифікація кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за особливостями механізму злочинної діяльності, оскільки саме вона безпосередньо впливає на формування криміналістичної характеристики та визначення типових напрямів доказування.

За цією підставою пропонується виділяти управлінські, бойові, системні та організаційно-забезпечувальні кримінальні правопорушення.

До управлінських належать кримінальні правопорушення, механізм яких пов'язаний із прийняттям політичних, військових чи адміністративних рішень. Типовим прикладом є планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. У таких провадженнях основне доказове значення мають офіційні документи, накази, стратегічні плани, протоколи засідань та інші управлінські рішення.

Бойові кримінальні правопорушення вчиняються безпосередньо під час ведення бойових дій. До них належать більшість воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Для їх розслідування характерними є огляд місця події, фіксація матеріальних слідів, проведення судових експертиз та робота з потерпілими і свідками.

Системні кримінальні правопорушення характеризуються масштабністю, тривалістю та реалізацією в межах єдиної державної чи організаційної політики. Найбільш характерним прикладом є геноцид. Для таких проваджень особливого значення набуває встановлення системності діянь, спільного умислу та наявності організованого механізму реалізації кримінальній протиправній діяльності.

Організаційно-забезпечувальні кримінальні правопорушення пов'язані із залученням людських, матеріальних чи фінансових ресурсів для вчинення міжнародних кримінальних правопорушень. До них належить найманство та інші форми сприяння міжнародній кримінальній протиправній діяльності.

Важливе значення для побудови криміналістичної методики має класифікація кримінальних правопорушень за особливостями доказування.

За цією підставою пропонується виділяти:

1) кримінальні правопорушення з переважанням документальних доказів;

2) кримінальні правопорушення з переважанням матеріально-фіксованих слідів;

3) кримінальні правопорушення з переважанням цифрових доказів;

4) кримінальні правопорушення змішаного типу доказування.

До першої групи належать злочини агресії, де основне значення мають офіційні документи, накази, рішення органів влади та військового командування.

До другої групи належать переважно воєнні злочини, розслідування яких базується на результатах огляду місця події, речових доказах та експертних дослідженнях.

Третю групу утворюють кримінальні правопорушення, для доказування яких визначальне значення мають цифрові джерела інформації: матеріали соціальних мереж, супутникові знімки, записи камер відеоспостереження, електронні комунікації та інші цифрові сліди.

До четвертої групи належать найбільш складні кримінальні провадження, у яких одночасно використовуються документальні, матеріальні, цифрові та особистісні джерела доказової інформації. Саме до них належить більшість кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Важливе значення для побудови криміналістичної методики має класифікація кримінальних правопорушень за особливостями доказування.

За цією підставою пропонується виділяти:

1) кримінальні правопорушення з переважанням документальних доказів;

2) кримінальні правопорушення з переважанням матеріально-фіксованих слідів;

3) кримінальні правопорушення з переважанням цифрових доказів;

4) кримінальні правопорушення змішаного типу доказування.

До першої групи належать злочини агресії, де основне значення мають офіційні документи, накази, рішення органів влади та військового командування.

До другої групи належать переважно воєнні злочини, розслідування яких базується на результатах огляду місця події, речових доказах та експертних дослідженнях.

Третю групу утворюють кримінальні правопорушення, для доказування яких визначальне значення мають цифрові джерела інформації: матеріали

соціальних мереж, супутникові знімки, записи камер відеоспостереження, електронні комунікації та інші цифрові сліди.

До четвертої групи належать найбільш складні кримінальні провадження, у яких одночасно використовуються документальні, матеріальні, цифрові та особистісні джерела доказової інформації. Саме до них належить більшість кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Отже, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку являють собою самостійну групу найбільш суспільно небезпечних кримінально караних діянь, які посягають на фундаментальні цінності міжнародного співтовариства та створюють загрозу міжнародному миру, безпеці людства, стабільності міжнародних відносин і належному функціонуванню міжнародного правопорядку. Зазначені кримінальні правопорушення передбачені як нормами міжнародного кримінального права, так і положеннями розділу XX Особливої частини Кримінального кодексу України, що свідчить про їх особливий міжнародно-правовий характер [245, с. 321].

Для України питання кримінально-правової протидії агресії набуло особливого значення у зв’язку зі збройною агресією російської федерації, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру після 24 лютого 2022 року. У цих умовах особливої актуальності набуває гармонізація національного кримінального законодавства з нормами міжнародного кримінального права та забезпечення ефективного механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень.

Водночас тривалий час однією з проблем українського законодавства залишалася відсутність повноцінної імплементації окремих положень Римського статуту, зокрема щодо злочинів проти людяності та інституту командної відповідальності. Частково ці прогалини були усунуті шляхом внесення змін до КК України та запровадження статті 442-1 «Злочини проти людяності». Проте подальше вдосконалення національного законодавства, його узгодження з міжнародними стандартами та розвиток механізмів міжнародного

співробітництва залишаються важливими умовами забезпечення невідворотності відповідальності за злочин агресії та інші міжнародні кримінальні правопорушення.

Водночас практика розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів в Україні виявила низку системних проблем, пов'язаних із недостатньою адаптованістю національного кримінального законодавства до конструкцій міжнародного кримінального права. Тривалий час положення КК України не забезпечували повною мірою належної імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення, що створювало труднощі під час кваліфікації відповідних діянь та їх відмежування від суміжних загальнокримінальних правопорушень. Зокрема, на практиці окремі діяння, які за своїм змістом мають ознаки воєнних злочинів або злочинів проти людяності, нерідко отримували правову оцінку за статтями про терористичні злочини, умисні вбивства чи інші загальнокримінальні правопорушення.

Суттєвим викликом також стала відсутність до 2014 року належного практичного досвіду розслідування міжнародних кримінальних правопорушень у діяльності правоохоронних органів, органів прокуратури та судів України. З початком збройної агресії російської федерації виникла необхідність оперативного формування нових підходів до документування, кваліфікації та доказування міжнародних кримінальних правопорушень відповідно до стандартів міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права.

Окремою проблемою тривалий час залишалася неповна імплементація норм міжнародного кримінального права у суміжні галузі національного законодавства. Відсутність комплексного законодавчого забезпечення механізмів розслідування та переслідування міжнародних кримінальних правопорушень ускладнювала ефективне притягнення винних осіб до відповідальності, а також породжувала неоднаковість правозастосовної практики. Наслідком цього стала поява певних розбіжностей у підходах до кваліфікації міжнародних кримінальних правопорушень і формування

неоднорідної судової практики. Поряд із тим останніми роками Україна здійснила важливі кроки у напрямі гармонізації національного законодавства з положеннями міжнародного кримінального права. Зокрема, як ми уже зазначали, КК України був доповнений статтею 442-1 «Злочини проти людяності», що стало важливим етапом імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду [222, с. 307].

Водночас процес приведення національного законодавства у повну відповідність до міжнародних стандартів залишається актуальним завданням державної правової політики.

Насамперед увагу привертає проблема неоднорідності родового об'єкта кримінально-правової охорони. На відміну від більшості розділів Особливої частини КК України, де кримінальні правопорушення об'єднуються за єдиним родовим об'єктом, у розділі XX законодавець поєднав декілька груп діянь, що посягають на різні за своїм змістом суспільні відносини.

Зокрема, до цього розділу включено міжнародні кримінальні правопорушення у розумінні сучасного міжнародного кримінального права, об'єктом яких є міжнародний мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. До них належать пропаганда війни (ст. 436 КК України), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут і транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України), екоцид (ст. 441 КК України), геноцид (ст. 442 КК України), злочини проти людяності (ст. 442-1 КК України), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України), а також найманство (ст. 447 КК України).

Більшість із зазначених складів кримінальних правопорушень сформувалася під впливом норм міжнародного кримінального права, насамперед Статуту Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу, Статуту Токійського трибуналу, статутів міжнародних кримінальних трибуналів щодо

колишньої Югославії та Руанди, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Саме Римський статут сьогодні розглядається як основне джерело сучасних міжнародно-правових стандартів у сфері кримінальної відповідальності за міжнародні злочини.

Поряд із тим до розділу XX КК України включено й окремі кримінальні правопорушення міжнародного характеру, які хоча й становлять значну суспільну небезпеку, проте не належать до міжнародних злочинів у вузькому розумінні цього поняття. Найбільш показовим прикладом є піратство (ст. 446 КК України). На відміну від геноциду, злочину агресії, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів, піратство посягає насамперед на безпеку міжнародного мореплавства та безпеку судноплавства, а не на міжнародний мир і безпеку людства загалом. Саме тому включення цього складу до одного розділу з міжнародними кримінальними правопорушеннями нерідко піддається критиці в науковій літературі.

У зв’язку з цим окремі науковці обґрунтовують доцільність подальшого вдосконалення структури розділу XX КК України шляхом чіткого розмежування міжнародних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень міжнародного характеру або перегляду системи побудови відповідних кримінально-правових норм відповідно до сучасних міжнародних стандартів. Такий підхід міг би сприяти підвищенню системності кримінального законодавства, усуненню окремих теоретичних суперечностей та забезпеченню більш ефективного правозастосування.

Ще одним дискусійним аспектом чинної редакції розділу XX Кримінального кодексу України є сама назва цього розділу - «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». У сучасній доктрині кримінального права відсутня єдність щодо розуміння категорії «міжнародний правопорядок» як самостійного родового об’єкта кримінально-правової охорони.

Насамперед дискусійність цього поняття обумовлена його надмірною широтою та певною невизначеністю. Правопорядок як юридична категорія характеризує стан упорядкованості суспільних відносин, що забезпечується

дотриманням правових норм. У цьому розумінні будь-яке кримінальне правопорушення порушує певний правопорядок - національний, міжнародний або змішаний. Саме тому використання терміна «міжнародний правопорядок» як самостійного елемента назви розділу не дозволяє достатньо чітко окреслити коло суспільних відносин, які потребують кримінально-правової охорони, та ускладнює відмежування міжнародних злочинів від інших категорій кримінальних правопорушень міжнародного характеру.

Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з необхідністю розмежування міжнародних кримінальних правопорушень (core international crimes) та кримінальних правопорушень міжнародного характеру (transnational crimes). Якщо міжнародні злочини посягають на фундаментальні цінності всього міжнародного співтовариства та безпосередньо порушують мир, безпеку людства або основоположні принципи міжнародного права, то злочини міжнародного характеру хоча й мають транскордонний характер та потребують міжнародного співробітництва у протидії їм, однак не становлять загрози існуванню міжнародного співтовариства в цілому.

Відмінність між цими категоріями злочинів проявляється не лише у характері об'єкта посягання та ступені суспільної небезпечності, а й в особливостях правового режиму відповідальності. Для міжнародних злочинів характерними є незастосування строків давності, можливість реалізації принципу універсальної юрисдикції, притягнення до відповідальності незалежно від громадянства особи чи місця вчинення діяння, а також безпосереднє визнання їх злочинними нормами міжнародного права. Натомість щодо злочинів міжнародного характеру такі спеціальні правила, як правило, не застосовуються, а підставою кримінальної відповідальності виступають насамперед положення національного законодавства держав.

З огляду на це окремі науковці обґрунтовано ставлять питання про доцільність перегляду назви розділу XX КК України та її приведення у відповідність до сучасних підходів міжнародного кримінального права. Зокрема, більш логічною видається побудова системи кримінально-правової охорони

навколо категорій миру, безпеки людства та міжнародних злочинів як найбільш небезпечних посягань на міжнародне співтовариство.

Додатковим аргументом на користь такого підходу є наявність у розділі XX КК України окремих складів кримінальних правопорушень міжнародного характеру, насамперед піратства (ст. 446 КК України), яке за своєю правовою природою суттєво відрізняється від геноциду, злочину агресії, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів. Об'єктом піратства виступає безпека міжнародного мореплавства та судноплавства, тоді як міжнародні кримінальні правопорушення посягають на міжнародний мир, безпеку людства та фундаментальні засади міжнародного співіснування держав.

У зв'язку з цим перспективним напрямом удосконалення кримінального законодавства України може бути перегляд структури розділу XX КК України шляхом чіткого розмежування міжнародних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень міжнародного характеру. Одним із можливих варіантів є виключення категорії «міжнародний правопорядок» із назви розділу та перенесення окремих складів кримінальних правопорушень міжнародного характеру, зокрема піратства, до інших структурних елементів Особливої частини КК України відповідно до їх безпосереднього об'єкта посягання. Такий підхід сприяв би підвищенню системності кримінального законодавства, його узгодженості з міжнародно-правовими стандартами та сучасними тенденціями розвитку міжнародного кримінального права.

Ще однією проблемою чинної редакції КК України є наявність окремих концептуальних неузгодженостей між національним кримінальним законодавством та міжнародним кримінальним правом у частині регламентації відповідальності за воєнні злочини. Насамперед увагу привертає співвідношення положень розділу XIX КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Проблема полягає в тому, що окремі діяння, передбачені статтями 432–435 КК України, за своєю природою мають ознаки порушень норм міжнародного

гуманітарного права та можуть розглядатися як різновиди воєнних злочинів у міжнародно-правовому розумінні. Водночас вони законодавчо віднесені до військових кримінальних правопорушень, основним безпосереднім об'єктом яких визнається встановлений порядок проходження військової служби. Такий підхід не повною мірою узгоджується з сучасними положеннями міжнародного кримінального права, відповідно до яких ключовим критерієм воєнного злочину є порушення законів і звичаїв війни або інших норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту.

Окремої уваги потребує питання імплементації в національне законодавство інституту командної відповідальності, який є одним із фундаментальних елементів сучасного міжнародного кримінального права [237, с. 698]. Відповідно до положень Римського статуту кримінальній відповідальності підлягають не лише безпосередні виконавці воєнних злочинів, а й військові командири та інші керівники, які знали або повинні були знати про підготовку чи вчинення підлеглими міжнародних злочинів і не вжили всіх необхідних та розумних заходів для їх запобігання або припинення. Подальший розвиток цього інституту в українському законодавстві сприятиме підвищенню ефективності переслідування осіб, відповідальних за міжнародні кримінальні правопорушення.

Дискусійним залишається також питання місця розділу XX у структурі Особливої частини КК України. Наразі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку розташовані наприкінці Особливої частини Кодексу. Водночас з позицій сучасної кримінально-правової політики та міжнародних стандартів саме мир, безпека людства та основоположні права людини належать до числа найвищих соціальних цінностей, що потребують особливої кримінально-правової охорони.

З огляду на це в науковій літературі висловлюється пропозиція щодо перенесення розділу, присвяченого міжнародним кримінальним правопорушенням, на початок Особливої частини КК України [237, с. 698]. Такий підхід обґрунтовується тим, що міжнародний мир і безпека людства становлять необхідну передумову реалізації всіх інших прав і свобод людини, а

тому повинні розглядатися як один із пріоритетних об’єктів кримінально-правової охорони. Крім того, структурне розміщення відповідних норм поруч із кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки та проти життя і здоров’я особи більшою мірою відповідало б ієрархії суспільних цінностей, закріпленій у Конституції України та міжнародному праві.

Водночас питання зміни структури Особливої частини КК України потребує комплексного наукового опрацювання, оскільки має враховувати не лише характер об’єкта кримінально-правової охорони, а й загальні принципи систематизації кримінального законодавства. Проте сама постановка цього питання свідчить про необхідність подальшого переосмислення місця міжнародних кримінальних правопорушень у системі національного кримінального права та його подальшої гармонізації з сучасними тенденціями розвитку міжнародного кримінального права.

Отже, проведене дослідження дає підстави для висновку про необхідність подальшого вдосконалення системи кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Основними напрямами такого вдосконалення є:

1. Подальша імплементація положень міжнародного кримінального права до національного законодавства, зокрема щодо інституту командної відповідальності, форм співучасті у міжнародних злочинах та окремих елементів складів міжнародних злочинів.

2. Удосконалення системи кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX КК України, шляхом нормативного розмежування міжнародних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень міжнародного характеру відповідно до сучасної доктрини міжнародного кримінального права.

3. Перегляд структури та назви розділу XX КК України з використанням термінології, узгодженої з міжнародно-правовими стандартами та практикою міжнародних судових інституцій.

4. Гармонізація положень ст. 438 КК України зі ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, з конкретизацією ознак воєнних злочинів та розширенням їх переліку відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.

5. Запровадження системного механізму тлумачення положень розділу XX КК України з урахуванням практики міжнародних судових установ для забезпечення єдності правозастосування та належної реалізації міжнародно-правових стандартів.

6. Розроблення спеціалізованих криміналістичних методик документування, розслідування та доказування міжнародних кримінальних правопорушень, адаптованих до сучасних умов збройних конфліктів та практики міжнародного кримінального правосуддя.

Окремі пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінального та кримінального процесуального законодавства України, спрямовані на вдосконалення системи кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, гармонізацію національного законодавства з положеннями міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права, а також підвищення ефективності їх розслідування, узагальнено та викладено в окремому додатку до дисертації у формі конкретних законодавчих пропозицій (Додаток 1).

1.3. Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить про поступове формування спеціалізованих підходів до документування, доказування та кримінального переслідування міжнародних злочинів. Особливе значення у цьому контексті має практика держав, які застосовують універсальну юрисдикцію, діяльність міжнародних кримінальних судових інституцій, а також досвід функціонування спільних слідчих груп.

Одним із найбільш показових є досвід держав Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Франції, Нідерландів, Швеції та Польщі, які активно використовують механізми універсальної юрисдикції для розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Для цих держав характерним є створення спеціалізованих підрозділів прокуратури та поліції, які займаються саме міжнародними злочинами, а також використання так званих структурних розслідувань. Сутність такого підходу полягає у збиранні доказової інформації не лише щодо конкретної особи, а й щодо загального контексту міжнародного злочину, структури злочинної організації, ролі командування, системності порушень та характеру збройного конфлікту. Саме структурні розслідування дають можливість у подальшому використовувати зібрані матеріали в різних кримінальних провадженнях щодо окремих виконавців або організаторів міжнародних злочинів.

Одним із найбільш показових прикладів успішної імплементації положень Римського статуту є досвід Федеративної Республіки Німеччина. Після підписання та ратифікації Статуту Німеччина здійснила комплексну реформу національного законодавства у сфері міжнародного кримінального права. Результатом цієї роботи стало прийняття у 2002 році Кодексу міжнародного кримінального права (Völkerstrafgesetzbuch, VStGB), який фактично імплементував до німецького законодавства основні положення Римського статуту.

Особливістю німецької моделі стало не лише закріплення окремих складів міжнародних кримінальних правопорушень, а й створення повноцінного механізму їх переслідування на основі принципу універсальної юрисдикції. Завдяки цьому німецькі правоохоронні органи отримали можливість розслідувати міжнародні кримінальні правопорушення незалежно від місця їх вчинення та громадянства осіб, причетних до їх вчинення.

Уряд ФРН традиційно займає активну позицію у сфері міжнародного кримінального правосуддя та співпрацює з міжнародними судовими інституціями. Ще під час діяльності Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії німецькі органи влади активно виконували запити

про міжнародну правову допомогу та самостійно ініціювали кримінальні провадження щодо осіб, підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів. Такий підхід став одним із прикладів ефективної реалізації принципу невідворотності відповідальності за найтяжчі порушення міжнародного гуманітарного права.

Досвід Німеччини свідчить, що ратифікація Римського статуту повинна супроводжуватися комплексною модернізацією національного законодавства. Формальне визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду без створення належних національних механізмів розслідування та кримінального переслідування міжнародних злочинів не забезпечує повноцінної реалізації принципу комплементарності та не дозволяє державі ефективно виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання [6].

У цьому контексті досвід ФРН є особливо цінним для України, яка після ратифікації Римського статуту у 2024 році постала перед необхідністю подальшої гармонізації кримінального законодавства з нормами міжнародного кримінального права та створення ефективної національної системи переслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

Варто зазначити, що імплементація Римського статуту не обмежилася лише формальним перенесенням міжнародно-правових норм до національного законодавства. Законодавець створив цілісну систему кримінально-правового та процесуального регулювання, яка дозволяє національним органам кримінальної юстиції самостійно здійснювати ефективне розслідування та судове переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень [52, с. 201]. Саме тому досвід Німеччини сьогодні розглядається як один із найбільш успішних прикладів реалізації принципу комплементарності, закладеного в основу діяльності Міжнародного кримінального суду.

Для України цей досвід має особливе значення, оскільки демонструє, що ратифікація Римського статуту повинна супроводжуватися не фрагментарними змінами окремих кримінально-правових норм, а комплексним реформуванням законодавства, спрямованим на формування повноцінного національного механізму переслідування міжнародних злочинів відповідно до сучасних стандартів міжнародного кримінального права.

Структура Німецького кодексу міжнародного кримінального права (Völkerstrafgesetzbuch) побудована відповідно до сучасних підходів міжнародного кримінального права та принципів Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Кодекс складається із загальної та особливої частин, що забезпечує системність правового регулювання міжнародних злочинів [214].

У першій частині Кодексу закріплено основні загальні положення та принципи кримінальної відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення. Зокрема, визначаються питання юрисдикції, особливості застосування кримінального закону, форми співучасті, відповідальність військових командирів та інші загальні засади притягнення осіб до кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні кримінальні правопорушення.

Друга частина Кодексу містить систему міжнародних кримінальних правопорушень, до якої включено геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Відповідні склади злочинів сформульовані з урахуванням положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та міжнародного гуманітарного права, що забезпечує високий рівень гармонізації національного законодавства Німеччини з міжнародними стандартами.

Особливість німецької моделі полягає у поєднанні принципу універсальної юрисдикції, спеціалізованої системи органів розслідування та активного використання міжнародного співробітництва. Вказаний досвід становить значний інтерес для України з огляду на необхідність документування та розслідування великої кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вчинених у зв’язку зі збройною агресією російської федерації. Особливістю німецького законодавства є можливість здійснення кримінального переслідування незалежно від місця вчинення діяння, громадянства правопорушника чи потерпілого, що є проявом принципу універсальної юрисдикції.

Центральне місце у системі розслідування міжнародних злочинів займає Федеральна прокуратура Німеччини (Generalbundesanwalt), яка наділена повноваженнями щодо розслідування та підтримання обвинувачення у справах

про геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. У своїй діяльності вона взаємодіє з Федеральним відомством кримінальної поліції (Bundeskriminalamt), у структурі якого функціонують спеціалізовані підрозділи з розслідування міжнародних злочинів.

Однією з найбільш характерних особливостей німецької моделі є застосування так званих структурних розслідувань (Strukturverfahren). На відміну від традиційного кримінального провадження, яке відкривається щодо конкретної особи, структурне розслідування спрямоване на документування певного збройного конфлікту або системи міжнародних кримінальних правопорушень загалом. У межах таких проваджень здійснюється збирання доказів, встановлення характеру конфлікту, виявлення структур командування, документування типових способів вчинення злочинів та накопичення доказової бази для майбутніх кримінальних проваджень щодо конкретних осіб. Саме цей підхід був застосований Німеччиною щодо збройного конфлікту в Сирії, а після початку повномасштабної агресії російської федерації - щодо міжнародних злочинів, учинених на території України.

Практика структурних розслідувань дозволяє вирішувати низку проблем, характерних для міжнародних кримінальних правопорушень. Насамперед йдеться про випадки, коли безпосередні виконавці або організатори перебувають за межами юрисдикції держави, а доступ до місця вчинення злочину є обмеженим або взагалі відсутнім. У таких умовах правоохоронні органи можуть накопичувати доказову базу протягом тривалого часу, встановлювати закономірності злочинної діяльності та формувати контекстуальні елементи, необхідні для доказування злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Важливою особливістю німецького підходу є широке використання цифрових доказів та відкритих джерел інформації. Під час розслідування міжнародних кримінальних правопорушень активно використовуються матеріали соціальних мереж, фото- та відеозаписи, супутникові знімки, дані геолокації, електронні документи та інформація, отримана від неурядових організацій. Значна увага приділяється забезпеченню автентичності, цілісності та допустимості таких доказів у кримінальному провадженні.

Окремої уваги заслуговує співпраця німецьких правоохоронних органів з міжнародними організаціями, неурядовими структурами та механізмами міжнародного кримінального правосуддя. Під час розслідування злочинів, учинених у Сирії та Україні, активно використовуються матеріали, отримані від міжнародних слідчих механізмів, правозахисних організацій, спеціалізованих місій Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного кримінального суду. Така модель співробітництва дозволяє компенсувати обмежені можливості національних органів щодо доступу до місць вчинення злочинів та отримання первинної доказової інформації.

Поряд із ФРН цікавий досвід імплементації норм міжнародного кримінального права демонструють держави Балтії, а також країни, які проходили етап європейської інтеграції та реформування кримінального законодавства відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Грузія та Республіка Молдова. На відміну від Німеччини, яка пішла шляхом прийняття окремого Кодексу міжнародного кримінального права, зазначені держави переважно здійснювали імплементацію міжнародно-правових норм шляхом внесення змін до чинних кримінальних кодексів.

Особливий інтерес для України становить досвід Грузії, яка після збройного конфлікту з російською федерацією у серпні 2008 року зіткнулася з необхідністю документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Події навколо Південної Осетії стали одним із перших прикладів у сучасній Європі, коли розслідування міжнародних злочинів здійснювалося одночасно на національному та міжнародному рівнях.

Особливе значення має глава XLVII Кримінального кодексу Грузії «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права». На відміну від чинного КК України, грузинський законодавець виокремив міжнародне гуманітарне право як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони, що свідчить про прагнення максимально наблизити національне законодавство до положень міжнародного кримінального права [19]. У зазначеній главі передбачено відповідальність за підготовку та ведення

агресивної війни, заклики до агресивної війни, незаконний обіг зброї масового ураження, геноцид, злочини проти людяності, екоцид, найманство та порушення норм міжнародного гуманітарного права під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів. Особливо важливим є те, що грузинський законодавець безпосередньо закріпив у кримінальному законі окремий склад злочину проти людяності, який відсутній у чинному КК України [218, с. 16; 304, с. 229].

Однією з ключових особливостей грузинської моделі стало активне використання механізмів міжнародного кримінального правосуддя. У зв'язку з обмеженими можливостями проведення ефективного розслідування на територіях, які фактично не контролювалися грузинською владою, значна увага була приділена співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Після тривалого попереднього вивчення ситуації у 2016 році Міжнародний кримінальний суд розпочав офіційне розслідування злочинів, вчинених під час міжнародного збройного конфлікту між Грузією та Російською Федерацією. Предметом розслідування стали воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з убивствами, насильницьким переміщенням населення, переслідуванням цивільних осіб, незаконним позбавленням волі та іншими серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права.

Важливим уроком для України є те, що грузинські правоохоронні органи були змушені здійснювати розслідування в умовах фактичної відсутності доступу до значної частини місць вчинення злочинів. Це обумовило необхідність широкого використання альтернативних джерел доказової інформації, зокрема показань потерпілих і свідків, матеріалів міжнародних організацій, супутникових знімків, фото- та відеоматеріалів, а також інформації, отриманої від правозахисних організацій. Такий підхід значною мірою нагадує сучасну практику документування міжнародних злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях України.

Характерною особливістю грузинського досвіду стала також тісна взаємодія між національними правоохоронними органами та міжнародними структурами. Органи прокуратури Грузії передавали матеріали кримінальних проваджень до Міжнародного кримінального суду, забезпечували доступ до

доказової інформації та сприяли роботі міжнародних слідчих. Значна увага приділялася захисту потерпілих і свідків, а також забезпеченню належного збереження доказів для їх подальшого використання у міжнародних судових процедурах.

Окремої уваги заслуговує практика документування примусового переміщення населення та переслідування цивільних осіб за етнічною ознакою. Саме ці категорії злочинів стали одними з центральних у розслідуванні Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Грузії. Під час розслідування особлива увага приділялася встановленню системності злочинних дій, виявленню організаторів злочинів та доведенню зв'язку між окремими епізодами кримінально протиправної діяльності. У подальшому це дозволило Міжнародному кримінальному суду видати ордери на арешт осіб, причетних до незаконного утримання цивільного населення, катувань, жорстокого поводження та насильницького переміщення етнічних грузинів.

Узагальнення грузинського досвіду дозволяє дійти висновку, що для ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку вирішальне значення мають: належна координація між національними та міжнародними органами правосуддя, системне документування міжнародних злочинів навіть за відсутності доступу до місця події, забезпечення збереження доказової інформації протягом тривалого часу, а також активне використання механізмів міжнародного кримінального правосуддя. Досвід Грузії підтверджує, що навіть за умов окупації частини території держави та неможливості безпосереднього доступу до місць вчинення злочинів ефективне документування міжнародних кримінальних правопорушень залишається можливим за умови належної організації розслідування та широкого міжнародного співробітництва.

Аналіз змісту зазначеної норми свідчить про її концептуальну близькість до статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Водночас грузинський законодавець обрав шлях безпосереднього закріплення складу злочину проти людяності у національному кримінальному законодавстві, що забезпечило можливість самостійного кримінального переслідування таких

діянь на національному рівні без необхідності звернення до міжнародних механізмів правосуддя [218, с. 16; 304, с. 229].

Не менш показовим є досвід Республіки Молдова. Кримінальний кодекс цієї держави також враховує міжнародно-правові стандарти у сфері боротьби з міжнародними злочинами. Особливу увагу привертають положення статті 60 КК Республіки Молдова, відповідно до яких строки давності не застосовуються до осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти миру та безпеки людства, катування, нелюдське поводження, а також інші злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами [17].

Фактично молдовський законодавець реалізував один із фундаментальних принципів міжнародного кримінального права – принцип незастосування строків давності до найтяжчих міжнародних злочинів. Такий підхід відповідає положенням Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року, а також статті 29 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [349].

На відміну від Німеччини чи Франції, Албанія не має значної практики самостійного розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, однак її досвід становить інтерес у контексті імплементації міжнародного кримінального права та участі у міжнародних механізмах кримінальної юстиції. Важливе значення має також роль Албанії у забезпеченні міжнародного співробітництва під час розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших міжнародних кримінальних правопорушень.

Правову основу кримінально-правової протидії міжнародним злочинам в Албанії становлять положення Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші порушення міжнародного гуманітарного права. Формування відповідного законодавства значною мірою відбувалося під впливом міжнародних зобов'язань держави та процесу гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами [20].

Особливістю албанського підходу є активна орієнтація на міжнародне співробітництво та використання міжнародних механізмів кримінальної юстиції.

Значний вплив на розвиток практики документування міжнародних злочинів у регіоні мав досвід розслідування воєнних злочинів, пов’язаних із конфліктом у Косово, під час якого албанські правоохоронні органи взаємодіяли з міжнародними місіями, слідчими групами та міжнародними судовими інституціями.

Для Албанії характерним є визнання провідної ролі міжнародних судових інституцій у розслідуванні найтяжчих міжнародних злочинів. Саме тому значна увага приділяється забезпеченню виконання міжнародних запитів, збору та передачі доказів, допиту свідків, а також сприянню роботі міжнародних слідчих органів. Такий підхід відповідає сучасній тенденції розвитку міжнародного кримінального правосуддя, відповідно до якої ефективне розслідування міжнародних злочинів неможливе без широкого міжнародного співробітництва.

Останніми роками Албанія також бере активну участь у діяльності спільних слідчих груп та механізмах координації правоохоронних органів європейських держав. Практика функціонування таких механізмів демонструє ефективність обміну доказовою інформацією, проведення спільних слідчих (розшукових) дій та координації міжнародних кримінальних розслідувань.

Не менш показовим є досвід Литовської Республіки. Литовський законодавець значно розширив перелік воєнних злочинів, криміналізувавши широкий спектр порушень міжнародного гуманітарного права, зокрема насильницьке переміщення цивільного населення, примушування до зміни віросповідання, застосування терору щодо цивільного населення, встановлення незаконних контрибуцій та реквізицій. Такий підхід демонструє прагнення забезпечити максимально повне відображення міжнародно-правових стандартів у національному кримінальному законодавстві.

Після початку збройної агресії російської федерації проти України Литва однією з перших розпочала кримінальні провадження за фактами воєнних злочинів та злочинів проти людяності на підставі принципу універсальної юрисдикції. Литовська Генеральна прокуратура створила спеціалізовану групу прокурорів і слідчих для документування міжнародних злочинів, активно співпрацює з правоохоронними органами України, Міжнародним кримінальним

судом, Євроюстом та спільною слідчою групою. Особливістю литовського підходу є поєднання національних механізмів кримінального переслідування із широким використанням міжнародного співробітництва, цифрових доказів, матеріалів відкритих джерел інформації та показань потерпілих, які перебувають за межами України. Практика Литви демонструє ефективність моделі, за якої документування міжнародних злочинів здійснюється паралельно на національному та міжнародному рівнях, що забезпечує збереження доказової інформації, підвищує ймовірність притягнення винних осіб до відповідальності та сприяє реалізації принципу невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Досвід Латвійської Республіки становить значний інтерес для України, оскільки ця держава однією з перших серед країн Балтії адаптувала своє кримінальне законодавство до вимог міжнародного кримінального права та сформувала механізми розслідування міжнародних злочинів відповідно до стандартів Європейського Союзу та Міжнародного кримінального суду. Особливістю латвійської моделі є поєднання національних механізмів кримінального переслідування із широким міжнародним співробітництвом та використанням принципу універсальної юрисдикції.

Особливістю латвійської моделі є розміщення злочинів проти людяності, миру та воєнних злочинів на початку Особливої частини кримінального закону. Тим самим законодавець підкреслює пріоритетність захисту міжнародного миру, безпеки людства та основ міжнародного правопорядку над іншими об’єктами кримінально-правової охорони.

Крім того, латвійський кримінальний закон містить окремі статті, присвячені злочинам проти миру та воєнним злочинам. Під злочинами проти миру розуміються планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни, участь у змові з метою її підготовки або здійснення. Воєнними злочинами визнаються грубі порушення законів та звичаїв війни, зокрема вбивства, катування, депортація цивільного населення, використання примусової праці, захоплення заручників, пограбування та безпідставне руйнування населених пунктів [349].

Важливою особливістю латвійської практики є застосування принципу універсальної юрисдикції, відповідно до якого кримінальне переслідування за міжнародні злочини може здійснюватися незалежно від місця їх вчинення та громадянства особи, яка їх вчинила. Такий механізм дозволяє латвійським правоохоронним органам реагувати на випадки воєнних злочинів та злочинів проти людяності, навіть якщо вони були вчинені за межами території держави.

Після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України Латвія активно долучилася до міжнародних механізмів документування та розслідування міжнародних злочинів. У межах національного кримінального провадження правоохоронні органи Латвії здійснюють документування відомостей про воєнні злочини, отримують показання українських біженців, які перебувають на території держави, а також співпрацюють із правоохоронними органами України та міжнародними організаціями щодо передачі доказової інформації.

Суттєве значення має участь Латвії у діяльності спільної слідчої групи, створеної для розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, учинених на території України. Участь у роботі JIT забезпечує оперативний обмін доказами, координацію слідчих дій, узгодження підходів до документування воєнних злочинів та підвищує ефективність міжнародного співробітництва між правоохоронними органами держав-учасниць.

Окремої уваги заслуговує практика роботи з потерпілими та свідками міжнародних злочинів. Латвійські правоохоронні органи активно використовують механізми дистанційного допиту, відеофіксації показань, психологічної підтримки потерпілих та забезпечення їх безпеки. Такий підхід сприяє отриманню якісної доказової інформації та водночас забезпечує дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини.

Для України особливий інтерес становить досвід Латвії щодо інтеграції національної системи кримінальної юстиції до європейських механізмів протидії міжнародним злочинам, використання принципу універсальної юрисдикції, роботи зі свідками міжнародних злочинів та участі у спільних слідчих групах. Вказані напрацювання можуть бути використані під час удосконалення

механізмів міжнародного співробітництва, організації доказування та криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Особливий інтерес для дослідження становить досвід Королівства Іспанія щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Кримінальний кодекс Іспанії містить самостійний розділ XXIV «Злочини проти міжнародного співтовариства», до складу якого входять злочини проти міжнародного права, геноцид, злочини проти людяності, злочини проти осіб та майна, що перебувають під захистом під час збройного конфлікту, а також піратство.

На відміну від чинного КК України, іспанський законодавець не обмежився загальною нормою про воєнні злочини, а створив розгалужену систему спеціальних складів воєнних злочинів. Передусім заслуговує на увагу стаття 608 КК Іспанії, яка визначає коло осіб, що перебувають під міжнародним захистом під час збройного конфлікту. До них віднесено поранених, хворих, осіб, які потерпіли корабельну аварію, медичний та духовний персонал, військовополонених, цивільне населення, миротворчий персонал, парламентерів, а також інших осіб, захист яких передбачений Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них.

Такий підхід має важливе значення для правозастосовної практики, оскільки забезпечує чітке визначення потерпілих від воєнних злочинів та усуває неоднозначність під час кваліфікації відповідних діянь. На нашу думку, аналогічна норма повинна бути закріплена і в Кримінальному кодексі України шляхом введення окремої статті або примітки до розділу про міжнародні злочини.

Аналіз положень статей 609–614 КК Іспанії дозволяє виділити декілька самостійних груп воєнних злочинів.

По-перше, це воєнні злочини проти особи, які включають вбивства, катування, нелюдське поводження, проведення біологічних експериментів, заподіяння тяжких страждань або незаконне медичне втручання щодо осіб, які перебувають під міжнародним захистом.

По-друге, це воєнні злочини, пов’язані із застосуванням заборонених засобів та методів ведення війни. Іспанське законодавство окремо криміналізує використання озброєння або методів ведення бойових дій, які спричиняють надмірні страждання або становлять невиправдану загрозу для цивільного населення.

По-третє, криміналізовано широкий перелік злочинів проти цивільного населення, серед яких насильницьке переміщення населення, захоплення заручників, примус до служби у військах держави-противника, расова сегрегація, незаконне утримання цивільних осіб, а також перешкоджання репатріації військовополонених.

По-четверте, окрему групу становлять злочини проти міжнародно захищених об’єктів і гуманітарної діяльності. До них належать посягання на медичні установи, санітарний транспорт, гуманітарний персонал, табори військовополонених, демілітаризовані та безпечні зони.

По-п’яте, самостійно криміналізовано злочини сексуального характеру під час збройного конфлікту, зокрема примусову проституцію та інші форми сексуального насильства щодо осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.

По-шосте, передбачено відповідальність за неправомірне використання захисних емблем і символів міжнародного гуманітарного права, включаючи емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, прапори парламентера, символіку ООН та інших міжнародних організацій.

По-сьоме, окремий блок становлять злочини проти культурної спадщини та цивільних об’єктів. Кримінальне законодавство Іспанії передбачає відповідальність за напади на культурні цінності, релігійні споруди, об’єкти культурної спадщини, а також на інфраструктуру, необхідну для виживання цивільного населення.

З огляду на сучасні виклики, пов’язані зі збройною агресією проти України, іспанська модель видається однією з найбільш придатних для запозичення. Вона дозволяє відійти від надмірно загальної конструкції статті 438 КК України та перейти до системи спеціальних складів воєнних злочинів, що

забезпечить більшу визначеність кримінально-правових норм, підвищить ефективність їх застосування та сприятиме повнішій імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України.

Показовим для України є також досвід Королівства Іспанія щодо розслідування таких кримінальних правопорушень, яке стало одним із піонерів застосування принципу універсальної юрисдикції щодо міжнародних кримінальних правопорушень. Іспанські суди та правоохоронні органи тривалий час здійснювали розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та катувань незалежно від місця їх вчинення, що сформувало значний практичний досвід у сфері документування міжнародних кримінальних правопорушень. Особливістю іспанської моделі є активна роль судових органів на початкових етапах розслідування, широке використання механізмів міжнародної правової допомоги, співпраця з міжнародними організаціями та правозахисними інституціями, а також залучення потерпілих і громадських організацій до процесу збирання доказів. Значна увага приділяється документуванню системного характеру кримінально протиправної діяльності діяльності, встановленню ланцюгів командування та доведенню відповідальності осіб, які віддавали накази або здійснювали загальне керівництво вчиненням міжнародних кримінальних правопорушень. Практика Іспанії демонструє важливість використання універсальної юрисдикції як інструменту забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні кримінальні правопорушення, особливо у випадках, коли держава, на території якої вони були вчинені, не має можливості забезпечити ефективне розслідування.

Серед держав Європи особливої уваги заслуговує досвід Республіки Хорватія, кримінальне законодавство якої демонструє високий рівень імплементації норм міжнародного гуманітарного права та враховує сучасні тенденції розвитку міжнародного кримінального права. Враховуючи власний досвід збройного конфлікту та післявоєнного правосуддя, хорватський

законодавець сформував одну з найбільш деталізованих систем кримінально-правової протидії воєнним злочинам.

Кримінальний кодекс Хорватії містить окрему главу «Кримінальні злочини проти людства та прав людини», в якій систематизовано міжнародні злочини та злочини, пов’язані з порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Особливістю хорватської моделі є те, що воєнні злочини розглядаються як посягання не лише на міжнародний мир і безпеку, а й безпосередньо на фундаментальні права людини.

Стаття 91 Кримінального кодексу Хорватії передбачає кримінальну відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права незалежно від того, чи йдеться про міжнародний або неміжнародний збройний конфлікт. Такий підхід повністю відповідає сучасним тенденціям міжнародного кримінального права та практиці міжнародних трибуналів.

До числа воєнних злочинів хорватське законодавство відносить умисні вбивства, катування, проведення біологічних експериментів, заподіяння тяжких страждань або серйозних тілесних ушкоджень, примушування осіб до служби у збройних силах противника, позбавлення права на справедливий судовий розгляд, захоплення заручників, а також використання цивільних осіб як «живого щита». Особливе значення має криміналізація останнього діяння, оскільки воно широко застосовується під час сучасних збройних конфліктів і прямо заборонене міжнародним гуманітарним правом.

На нашу думку, одним із найбільш прогресивних елементів хорватської моделі є нормативне закріплення інституту командної відповідальності. Стаття 96 Кримінального кодексу Хорватії встановлює кримінальну відповідальність військового командира або іншого керівника за воєнні злочини, вчинені його підлеглими.

При цьому законодавець передбачає дві форми такої відповідальності. Перша пов’язана з умисним невжиттям заходів щодо запобігання або припинення воєнних злочинів, коли командир знав про їх підготовку чи вчинення. У такому випадку він несе відповідальність на рівні безпосереднього виконавця злочину. Друга форма охоплює випадки необережної поведінки

командира, коли він повинен був знати про злочинні дії підлеглих, однак не забезпечив належного контролю за їх діяльністю.

Такий підхід фактично відтворює положення статті 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо відповідальності військових командирів та інших начальників і забезпечує ефективне притягнення до відповідальності осіб, які фактично здійснюють контроль над виконавцями міжнародних злочинів.

Для України досвід Хорватії має особливе значення у зв'язку з необхідністю вдосконалення механізмів притягнення до відповідальності представників військово-політичного керівництва держави-агресора. Чинний КК України не містить повноцінного інституту командної відповідальності, що істотно ускладнює кримінальне переслідування осіб, які віддають злочинні накази або свідомо допускають вчинення воєнних злочинів підлеглими.

Цікавим для України є досвід Республіки Хорватія, яка після збройного конфлікту 1991–1995 років зіткнулася з необхідністю розслідування значної кількості воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Особливістю хорватської моделі стало поєднання національного кримінального переслідування з активною співпрацею з Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. У структурі прокуратури та судової системи були створені спеціалізовані підрозділи, які займалися виключно розслідуванням воєнних злочинів, що сприяло накопиченню професійного досвіду та формуванню єдиної практики розслідування. Значна увага приділялася встановленню командних ланцюгів, документуванню масових порушень прав людини, роботі з великою кількістю потерпілих і свідків, а також використанню архівних документів військових формувань та органів влади. Важливим елементом хорватського досвіду стало створення спеціальних реєстрів воєнних злочинів, централізованих баз доказової інформації та міжвідомчих механізмів координації між прокуратурою, поліцією та судовими органами. Для України особливу цінність становить практика розслідування злочинів в умовах постконфліктного правосуддя, поєднання національної юрисдикції з міжнародними механізмами кримінального переслідування та

використання спеціалізованих організаційних моделей для документування міжнародних кримінальних правопорушень.

Окремий інтерес для дослідження становить досвід Королівства Данія, яке реалізувало змішану модель імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Особливість данського підходу полягає в одночасному використанні положень загального кримінального законодавства та спеціального військово-кримінального законодавства для забезпечення кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та законів і звичаїв війни.

Так, Кримінальний кодекс Королівства Данія містить загальні положення щодо відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань держави. Зокрема, § 110-c передбачає кримінальну відповідальність за умисне або необережне порушення приписів, встановлених для виконання міжнародних зобов'язань Данії як члена Організації Об'єднаних Націй. Такий підхід свідчить про прагнення законодавця забезпечити належне виконання міжнародно-правових обов'язків через механізми національного кримінального права.

Водночас особливе значення має Військовий кримінальний кодекс Данії, який функціонує паралельно із загальним кримінальним законодавством. У ньому передбачено спеціальні норми, спрямовані на захист встановленого порядку проходження військової служби, а також криміналізовано порушення законів та звичаїв війни [22].

Показовим є положення § 36 Військового кримінального кодексу Данії, відповідно до якого особа, яка під час збройного конфлікту свідомо застосовує методи або засоби ведення війни, заборонені міжнародними договорами, учасником яких є Данія, або нормами міжнародного звичаєвого права, підлягає покаранню аж до довічного позбавлення волі. Фактично зазначена норма безпосередньо пов'язує кримінальну відповідальність із порушенням норм міжнародного гуманітарного права та забезпечує їх пряму реалізацію в національній правовій системі.

Досвід Данії демонструє ще один можливий механізм імплементації міжнародного гуманітарного права, який полягає у розмежуванні загальнокримінальних та військово-кримінальних аспектів відповідальності.

При цьому воєнні злочини розглядаються не лише як посягання на міжнародний правопорядок, але й як грубе порушення військової дисципліни та правил ведення збройної боротьби [47].

У структурі данської поліції функціонує спеціалізований підрозділ з розслідування міжнародних злочинів (Special International Crimes Unit), діяльність якого спрямована на виявлення осіб, причетних до воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Особливістю данської моделі є тісна взаємодія між поліцією, прокуратурою, міграційними органами та міжнародними організаціями, що дозволяє ефективно виявляти потенційних правопорушників серед осіб, які перебувають на території держави. Значна увага приділяється роботі зі свідками та потерпілими, використанню цифрових доказів, матеріалів міжнародних організацій та відкритих джерел інформації. Данія також бере активну участь у діяльності Eurojust, мережі Genocide Network та спільних слідчих групах, що забезпечує оперативний обмін доказовою інформацією та координацію розслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

Значний інтерес для вдосконалення кримінального законодавства України становить досвід Республіки Болгарія, яка реалізувала модель детальної криміналізації міжнародних злочинів без створення окремого кодексу міжнародного кримінального права. Кримінальний кодекс Болгарії містить самостійний розділ XIV «Злочини проти миру та людства», структура якого побудована за об’єктним принципом і включає окремі підрозділи, присвячені злочинам проти миру, злочинам проти законів і звичаїв війни, а також геноциду та апартеїду.

Особливістю болгарського підходу є високий рівень деталізації складів воєнних злочинів. На відміну від чинного Кримінального кодексу України, де більшість воєнних злочинів охоплюються загальною конструкцією статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни», болгарський законодавець передбачив окремі склади злочинів залежно від категорії потерпілих та характеру порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Зокрема, самостійними складами злочинів визнаються посягання на поранених, хворих, осіб, які потерпіли аварію корабля, та медичний персонал; злочини щодо військовополонених; злочини проти цивільного населення; незаконне використання захисних емблем Червоного Хреста та Червоного Півмісяця; посягання на культурні цінності та об'єкти гуманітарного призначення; застосування заборонених засобів і методів ведення війни.

Такий підхід має низку переваг. По-перше, забезпечується значно вищий рівень правової визначеності кримінально-правових норм. По-друге, спрощується процес кваліфікації конкретних діянь під час досудового розслідування та судового розгляду. По-третє, законодавець отримує можливість диференціювати кримінальну відповідальність залежно від характеру порушення міжнародного гуманітарного права та ступеня суспільної небезпечності діяння.

Особливо важливим є те, що болгарське законодавство окремо криміналізує посягання на культурні цінності, історичні пам'ятки, об'єкти науки та культури. З огляду на масштабні руйнування культурної спадщини України внаслідок російської агресії, такий досвід заслуговує на особливу увагу під час подальшого реформування кримінального законодавства України.

Не менш важливим є самостійне закріплення відповідальності за незаконне використання захисних емблем міжнародного гуманітарного права, що відповідає вимогам Женевських конвенцій та сприяє забезпеченню належного захисту гуманітарних місій у зоні збройного конфлікту [21].

На нашу думку, досвід Республіки Болгарія підтверджує доцільність відмови від надмірно узагальненої конструкції статті 438 КК України та переходу до більш деталізованої системи воєнних злочинів. Перспективним видається запровадження в розділі XX Кримінального кодексу України окремих статей про воєнні злочини проти осіб, воєнні злочини проти цивільного населення, воєнні злочини щодо військовополонених, воєнні злочини проти культурної спадщини, воєнні злочини, пов'язані із застосуванням заборонених засобів та методів ведення війни, а також порушення правил використання міжнародно визнаних захисних емблем.

На особливу увагу заслуговує досвід Республіки Болгарія щодо розслідування міжнародних кримінальних правопорушень із застосуванням принципу універсальної юрисдикції. Відповідно до положень Кримінального кодексу Болгарії національні суди можуть здійснювати кримінальне переслідування осіб, які вчинили злочини проти миру та людства, незалежно від місця їх вчинення та громадянства правопорушника. Після початку повномасштабної агресії рф проти України органи прокуратури Болгарії долучилися до збору доказів воєнних злочинів шляхом документування свідчень українських громадян, які перебувають на території держави, а також забезпечення обміну доказовою інформацією через механізми Eurojust та Мережу з розслідування геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів (Genocide Network). Практичний інтерес становить використання болгарськими правоохоронними органами механізмів міжнародної правової допомоги, спільних слідчих дій та міжвідомчої координації під час документування міжнародних злочинів. Важливим елементом болгарської моделі є орієнтація на стандарти Міжнародного кримінального суду щодо фіксації доказів, роботи з потерпілими та свідками, а також забезпечення можливості подальшого використання зібраних матеріалів як у національних, так і міжнародних кримінальних провадженнях.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє дійти висновку, що чинне кримінальне законодавство України лише частково враховує сучасні міжнародно-правові стандарти. Хоча окремі положення Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них та Римського статуту вже знайшли відображення у Кримінальному кодексі України, національна модель кримінально-правового регулювання міжнародних злочинів залишається фрагментарною та потребує подальшого вдосконалення.

Ми вважаємо, що для України більш доцільним є шлях поетапної імплементації норм міжнародного кримінального права шляхом внесення системних змін до чинного КК України, а не створення окремого кодексу міжнародних кримінальних правопорушень за зразком Федеративної Республіки Німеччина. Такий підхід дозволить забезпечити поступове приведення

національного кримінального законодавства у відповідність до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, міжнародного гуманітарного права та сучасної практики міжнародної кримінальної юстиції без порушення цілісності чинної системи кримінального законодавства.

Імплементація міжнародно-правових норм шляхом їх трансформації до положень Кримінального кодексу України сприятиме системному вдосконаленню кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Водночас така модель дозволить зберегти усталену структуру національного кримінального законодавства, забезпечити єдність правозастосовної практики та уникнути дублювання кримінально-правових приписів у різних нормативно-правових актах.

Крім того, систематизація міжнародних кримінальних правопорушень у межах Кримінального кодексу України дасть можливість більш чітко відобразити ієрархію суспільних цінностей, що перебувають під кримінально-правовою охороною. З огляду на сучасні виклики міжнародній безпеці та триваючу збройну агресію проти України, особливе місце в цій системі повинні займати злочини проти миру, безпеки людства, злочини проти людяності, геноцид, злочин агресії та воєнні злочини як найбільш суспільно небезпечні діяння, що посягають не лише на інтереси окремої держави, а й міжнародного співтовариства загалом.

Водночас створення окремого кодифікованого акта про міжнародні злочини за німецькою моделлю на сучасному етапі розвитку українського законодавства може спричинити низку додаткових організаційних та нормативних труднощів. Реалізація такого підходу потребуватиме комплексного перегляду кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, а також розроблення значної кількості підзаконних нормативно-правових актів.

Зокрема, виникне необхідність нормативного врегулювання особливостей досудового розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, порядку взаємодії органів досудового розслідування з міжнародними судовими установами, механізмів збору та використання доказів, отриманих

міжнародними організаціями, процедур документування воєнних злочинів відповідно до міжнародних стандартів, а також порядку реалізації принципу комплементарності [304, с. 227].

Отже, результати дослідження зарубіжного досвіду розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дозволяють сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства та правозастосовної практики.

1. Законодавчо закріпити механізм структурних розслідувань міжнародних кримінальних правопорушень. Необхідність такої пропозиції обумовлена тим, що значна частина кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації, має системний характер та охоплює велику кількість епізодів, потерпілих і правопорушників. Досвід Німеччини свідчить про ефективність структурних розслідувань, які дозволяють документувати злочинні практики, встановлювати ланцюги командування та накопичувати доказову базу незалежно від встановлення конкретних виконавців.

2. Удосконалити нормативне регулювання використання цифрових доказів у кримінальних провадженнях щодо міжнародних кримінальних правопорушень. Сучасні воєнні злочини значною мірою залишають цифрові сліди у вигляді супутникових знімків, відеозаписів, повідомлень у соціальних мережах, матеріалів відкритих джерел інформації та електронних комунікацій. Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить спеціальних положень щодо порядку збирання, верифікації та використання таких доказів. Досвід Німеччини, Данії та Литви підтверджує необхідність нормативного закріплення відповідних процедур.

3. Створити спеціалізовані підрозділи з розслідування міжнародних кримінальних правопорушень. Практика більшості європейських держав свідчить, що ефективне розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду потребує спеціальної підготовки слідчих, прокурорів та аналітиків. Тому доцільним є створення спеціалізованих міжвідомчих підрозділів із чітко визначеною компетенцією щодо документування та розслідування міжнародних злочинів.

4. Удосконалити механізми міжнародного співробітництва під час розслідування міжнародних кримінальних правопорушень. Аналіз діяльності спільних слідчих груп, практики Євроюсту та Міжнародного кримінального суду свідчить, що ефективність розслідування значною мірою залежить від оперативного обміну доказами між державами. У зв'язку з цим доцільно розширити процесуальні можливості використання матеріалів, отриманих від міжнародних організацій, іноземних правоохоронних органів та міжнародних судових інституцій.

5. Створити Єдиний державний реєстр міжнародних кримінальних правопорушень та централізований банк доказової інформації. Масовий характер міжнародних кримінальних правопорушень, вчинених під час збройної агресії проти України, обумовлює необхідність систематизації значних обсягів доказової інформації. Наявність єдиної інформаційної системи дозволить уникнути дублювання слідчої роботи, забезпечити належне збереження доказів та підвищити ефективність міжвідомчої взаємодії.

6. Продовжити імплементацію положень міжнародного кримінального права до національного законодавства. Проведене дослідження показало, що окремі положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду досі не знайшли повного відображення у КК України. Насамперед це стосується нормативного закріплення злочинів проти людяності, інституту командної відповідальності, окремих форм співучасті у міжнародних злочинах та конкретизації складів воєнних злочинів.

7. Удосконалити механізм спеціального досудового розслідування (in absentia). Значна кількість осіб, причетних до вчинення міжнародних кримінальних правопорушень, перебуває на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора. У зв'язку з цим доцільним є подальше вдосконалення процесуальних механізмів здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження щодо таких осіб.

8. Розробити спеціалізовані криміналістичні методики розслідування міжнародних кримінальних правопорушень. Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність комплексної криміналістичної методики розслідування

кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Натомість зарубіжна практика демонструє ефективність спеціалізованих рекомендацій щодо документування воєнних злочинів, роботи з потерпілими, використання цифрових доказів та міжнародного співробітництва.

9. Удосконалити систему професійної підготовки слідчих, прокурорів та суддів. Розслідування міжнародних кримінальних правопорушень потребує спеціальних знань у сфері міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права, цифрової криміналістики, OSINT-аналітики та документування воєнних злочинів. Тому доцільним є впровадження спеціалізованих освітніх програм і постійного підвищення кваліфікації працівників органів кримінальної юстиції.

10. Запровадити єдині стандарти документування міжнародних кримінальних правопорушень. Відсутність уніфікованих підходів до фіксації доказів міжнародних кримінальних правопорушень може негативно впливати на їх подальше використання у національних судах та міжнародних судових інституціях. Тому доцільним є розроблення єдиних міжвідомчих стандартів документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії з урахуванням практики Міжнародного кримінального суду та кращих європейських практик.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, забезпеченню невідворотності кримінальної відповідальності винних осіб та подальшій гармонізації національної системи кримінальної юстиції України з міжнародними стандартами протидії міжнародним кримінальним правопорушенням.

Висновки до Розділу 1

1. Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес вітчизняних та зарубіжних учених до проблематики кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Водночас проведене

дослідження дозволило встановити, що наявні наукові праці переважно присвячені кримінально-правовим, міжнародно-правовим та кримінологічним аспектам зазначеної категорії кримінальних правопорушень, тоді як їх криміналістичне забезпечення залишається недостатньо розробленим. Зокрема, фрагментарно дослідженими залишаються питання криміналістичної класифікації міжнародних кримінальних правопорушень, формування їх криміналістичної характеристики, визначення типових слідчих ситуацій, організації взаємодії суб'єктів розслідування, використання цифрових доказів, матеріалів відкритих джерел інформації та можливостей міжнародного співробітництва під час документування і доказування відповідних кримінальних правопорушень.

Встановлені наукові прогалини свідчать про необхідність комплексного криміналістичного дослідження кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку з урахуванням сучасних умов збройних конфліктів, розвитку цифрових технологій та практики міжнародного кримінального правосуддя. Саме це зумовлює актуальність розроблення комплексної методики їх розслідування та визначає перспективність подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі.

2. Класифікація кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за різними підставами має важливе теоретичне та практичне значення. Вона дозволяє систематизувати зазначену категорію кримінальних правопорушень, виявити їх спільні та відмінні ознаки, визначити особливості механізму злочинної діяльності, джерел доказової інформації та процесу доказування. Запропонована класифікація створює підґрунтя для формування криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень, розроблення типових слідчих ситуацій і комплексної методики їх розслідування, а також сприяє вдосконаленню кримінального та кримінального процесуального законодавства України у сфері протидії міжнародним кримінальним правопорушенням.

3. Проведений аналіз зарубіжного досвіду розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

засвідчив, що ефективна протидія міжнародним злочинам забезпечується завдяки поєднанню спеціалізованого законодавства, функціонування профільних слідчих і прокурорських підрозділів, широкого міжнародного співробітництва та використання сучасних криміналістичних технологій. Досвід Німеччини, Грузії, Литви, Латвії, Данії, Болгарії, Іспанії та Хорватії свідчить про важливість застосування структурних розслідувань, використання цифрових доказів і матеріалів відкритих джерел інформації, функціонування спільних слідчих груп, централізованого накопичення доказової інформації та активної взаємодії з міжнародними судовими інституціями.

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

2.1. Перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

В умовах триваючої збройної агресії проти України особливої актуальності набуває проблема ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Такі діяння мають підвищений рівень суспільної небезпечності, складний багаторівневий характер та часто вчиняються в умовах збройного конфлікту, що зумовлює необхідність застосування як національних, так і міжнародно-правових механізмів доказування. У цьому контексті визначення чіткого переліку обставин, що підлягають доказуванню, є ключовою передумовою забезпечення повноти, об’єктивності та законності досудового розслідування.

Особливість кримінальних правопорушень цієї категорії полягає у їх міжнародно-правовій природі, що обумовлює специфіку предмета доказування. Зокрема, поряд із традиційними обставинами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством України, виникає необхідність встановлення додаткових елементів, пов’язаних із кваліфікацією діянь як воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи злочину агресії. Це передбачає дослідження контексту збройного конфлікту, характеру та масштабів насильства, наявності системності або широкомасштабності дій, а також зв’язку між конкретним правопорушенням і загальною політикою чи планом держави-агресора або організованих груп.

Важливим аспектом є також інтеграція міжнародних стандартів доказування, сформованих практикою міжнародних кримінальних судів і трибуналів, зокрема вимог щодо доведення контекстуальних елементів злочинів,

командної відповідальності, а також використання різних видів доказів, включаючи цифрові, супутникові та відкриті джерела інформації. У зв’язку з цим особливого значення набуває адаптація національної методики доказування до умов воєнного стану, обмеженого доступу до місць вчинення злочинів, необхідності фіксації доказів у польових умовах та забезпечення їх належної верифікації відповідно до міжнародних стандартів.

Отже, формування системного та науково обґрунтованого підходу до визначення переліку обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є необхідною умовою підвищення ефективності кримінального провадження, забезпечення невідворотності покарання винних осіб та дотримання міжнародно-правових зобов’язань України. Саме це зумовлює потребу в ґрунтовному науковому аналізі зазначеної проблематики в межах даного підрозділу дисертаційного дослідження.

У межах дослідження предмета доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що стосуються посягань на фундаментальні суспільні цінності, наукова увага закономірно зосереджується на уточненні понятійного апарату, виявленні ключових ознак відповідних правопорушень, їх систематизації, а також на визначенні особливостей їх фіксації, документування та подальшого розслідування. Зазначені питання отримали комплексне висвітлення у працях вітчизняних учених у галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та міжнародного права, зокрема О. Т. Волощук, І. В. Гловюк, А. О. Драгоненка, В. В. Кікінчука, А. М. Лазебного, Ю. В. Орлова, М. В. Піддубної, В. Б. Пчеліна, О. В. Пчеліної, Г. К. Тетерятник, В. В. Тимошка, Т. Г. Фоміної, К. П. Шевчишеної та інших. Водночас, на нашу думку, навіть за наявності значного наукового доробку, зазначена проблематика не втратила своєї актуальності, а навпаки - набула нових вимірів у сучасних умовах розвитку правової системи України.

Попри ґрунтовні напрацювання у сфері кримінального процесу та міжнародно-правового регулювання, питання визначення змісту та структури предмета доказування у відповідних категоріях кримінальних проваджень

залишається дискусійним і таким, що потребує подальшого уточнення. Серед ключових проблем доцільно виділити відсутність уніфікованого підходу до побудови предмета доказування, складнощі імплементації міжнародних стандартів у національну правозастосовну практику, труднощі ідентифікації складу правопорушення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між поведінкою суб'єкта і заподіяними наслідками. Окремої уваги заслуговує питання забезпечення належного балансу між інтересами правосуддя, правами особи, яка притягується до відповідальності, та гарантіями захисту потерпілих.

Особливої актуальності зазначені проблеми набувають в умовах дії спеціальних правових режимів, зокрема воєнного стану, коли правозастосовна діяльність здійснюється в обставинах підвищеної динаміки суспільних процесів, обмежених ресурсів та постійних змін нормативного регулювання. З урахуванням цього, а також активного впровадження міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції, підходи до формування предмета доказування, його структурних елементів і системи відповідних обставин не можуть залишатися статичними. На нашу думку, вони мають розвиватися синхронно із трансформаціями правової системи, реагуючи на нові виклики практики.

Таким чином, сучасний стан розвитку кримінального процесу в Україні обумовлює необхідність постійного переосмислення та уточнення змісту предмета доказування у відповідних категоріях кримінальних проваджень. Це, у свою чергу, вимагає поглибленого наукового аналізу, спрямованого на формування цілісної, логічно узгодженої та практично орієнтованої моделі визначення обставин, що підлягають доказуванню, з урахуванням як національних особливостей, так і міжнародних стандартів.

Починаючи з 2014 року, Україна перебуває в умовах збройної агресії з боку російської федерації, яка з 24 лютого 2022 року набула характеру повномасштабної війни. Такий розвиток подій не лише радикально трансформував безпекове середовище держави, але й суттєво вплинув на функціонування правової системи загалом і кримінальної юстиції зокрема. Водночас варто зауважити, що історичний досвід України свідчить про періодичне виникнення кризових явищ різної природи - від воєнних конфліктів

до пандемій, техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій, які потребують запровадження спеціальних правових режимів. Саме такі режими, включаючи воєнний стан, формують особливий правовий простір, у межах якого діяльність органів державної влади, зокрема правоохоронних, набуває специфічних рис, а обмеження окремих прав і свобод людини стає об'єктивно зумовленим інструментом забезпечення публічних інтересів та національної безпеки. У цьому контексті ключовим завданням держави, на моє переконання, є не лише ефективне реагування на загрози, але й збереження балансу між публічними інтересами та гарантіями прав людини як базової соціальної цінності, навіть за умов їх вимушеного обмеження [332, с. 244].

Із початком повномасштабної агресії суттєво зросла кількість кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що закономірно привернуло підвищену увагу як практиків - слідчих, прокурорів, суддів, так і наукової спільноти. Це пояснюється не лише винятковою тяжкістю таких діянь, але й їх масштабністю, суспільним резонансом, складною доказовою природою та тісним зв'язком із міжнародним гуманітарним правом. Водночас, попри вже наявні теоретичні розробки та практичні напрацювання у цій сфері, сучасні умови воєнного стану об'єктивно вимагають їх переосмислення та адаптації. На нашу думку, саме зараз формується новий етап розвитку криміналістичної та кримінальної процесуальної науки, у межах якого відбувається інтеграція міжнародних стандартів доказування, практики міжнародних судових інституцій і національного досвіду документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [334, с. 686].

Суттєвим елементом ефективного виявлення, розкриття та досудового розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є належне визначення векторів розслідування, що безпосередньо зумовлюється чітким формуванням предмета доказування. Саме предмет доказування виконує функцію своєрідного методологічного орієнтира для слідчого та прокурора, забезпечуючи впорядкованість і логічну узгодженість їхніх дій під час фіксації, збирання та аналізу доказової інформації. Завдяки

цьому формується коло ключових питань, на які необхідно отримати обґрунтовані відповіді в межах кримінального провадження, що, у свою чергу, створює передумови для повного й об’єктивного дослідження обставин провадження. Водночас, як видається, належне структурування предмета доказування дозволяє адаптувати напрями розслідування до специфіки конкретного правопорушення з урахуванням як національних нормативних вимог, так і міжнародних стандартів.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. В. Пчеліної, яка підкреслює, що обставини, які підлягають з’ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, мають визначальне значення для всієї діяльності, спрямованої на їх виявлення та розкриття [277, с. 187]. Кримінальне провадження, по суті, виступає системою взаємопов’язаних дій уповноважених суб’єктів, спрямованих на отримання належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. У цьому розумінні доказування здійснюється через встановлення сукупності обставин, які дають змогу підтвердити наявність суспільно небезпечного діяння, визначити його правову природу, обрати адекватні заходи реагування, забезпечити компенсацію заподіяної шкоди та відновлення порушених прав потерпілих, а також запобігти новим правопорушенням[1].

Погоджуючись із наведеним підходом, вважаємо за доцільне наголосити, що саме повнота, об’єктивність і системність встановлення відповідних обставин є визначальними чинниками ефективності розслідування. Йдеться не лише про досягнення процесуального результату, а й про забезпечення справедливості та законності прийнятих рішень. У сучасних умовах функціонування правової системи України, зокрема за наявності воєнного стану, особливого значення набуває не тільки доведення факту протиправної поведінки, але й ретельне документування наслідків, завданих потерпілим, а також створення дієвих механізмів їх відшкодування. Такий підхід відповідає гуманістичній спрямованості кримінального процесу, де в центрі уваги перебуває людина та її права.

У зв’язку з цим доказова діяльність у кримінальному провадженні має бути орієнтована передусім на реалізацію завдань, визначених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, а не зводитися до формального виконання процесуальних процедур. Це особливо актуально в умовах трансформації правової системи та поступової імплементації європейських стандартів, де пріоритет надається захисту прав і свобод особи. Досягнення ефективності розслідування можливе лише за умови комплексного підходу до встановлення обставин, їх взаємопов’язаного аналізу та застосування неупереджених методів збирання доказів. Саме така модель дозволяє забезпечити належний баланс між інтересами держави, суспільства та окремої особи, що є необхідною умовою функціонування сучасної системи кримінальної юстиції.

У цьому зв’язку особливої ваги набуває початковий етап досудового розслідування, який визначає подальшу ефективність усього кримінального провадження. Як обґрунтовано зазначає Є. Г. Коваленко, ключовим завданням цієї стадії є оперативне встановлення наявності або відсутності достатніх відомостей, що свідчать про ознаки кримінального правопорушення, а також з’ясування обставин, які можуть виключати кримінальне провадження. Відповідно, діяльність слідчого на цьому етапі спрямована на збирання фактичних даних, які в подальшому повинні досягти рівня доказів, достатніх для прийняття обґрунтованих процесуальних рішень [147, с. 444; 298, с. 286]. З огляду на це, вважаємо за доцільне підкреслити, що перелік обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів цієї категорії, не може обмежуватися лише типовими елементами криміналістичної характеристики. На відміну від останньої, яка здебільшого відображає узагальнені ознаки злочину, обставини, що підлягають доказуванню, мають безпосередньо відображати юридичну сутність конкретного діяння, дозволяючи відмежувати кримінально карані прояви від інших подій та забезпечити їх належну кримінально-правову оцінку [201, с. 173; 342, с. 142].

Запропонований у КПК України перелік обставин доцільно розглядати як базовий орієнтир, що дозволяє визначити загальні напрями організації досудового розслідування у відповідних категоріях кримінальних проваджень.

Водночас, його не слід сприймати як вичерпний чи незмінний, оскільки в кожному конкретному випадку він підлягає уточненню та адаптації з урахуванням фактичних обставин справи. Інакше кажучи, під час розслідування конкретного кримінального правопорушення до загальної моделі доказування можуть додаватися індивідуалізовані елементи, обумовлені характером події, особливостями потерпілих, умовами її вчинення, а також необхідністю врахування міжнародних стандартів і механізмів відновлення порушених прав.

Такий підхід, як видається, забезпечує не лише гнучкість кримінального процесу, але й його ефективність у сучасних умовах, зокрема в період дії воєнного стану, коли правозастосовна практика стикається з новими викликами. Предмет доказування у кожному провадженні формується не виключно на підставі нормативно визначеного переліку, а й з урахуванням об’єктивних характеристик конкретної ситуації, що дозволяє досягти більш глибокого та всебічного встановлення обставин, які мають значення для прийняття процесуальних рішень.

У цьому контексті обґрунтованою є позиція О. О. Левендаренка, який наголошує, що неповне або неточне встановлення хоча б однієї з обставин, що входять до предмета доказування, може призвести до ухвалення незаконного та необґрунтованого рішення у кримінальному провадженні [195, с. 62]. Водночас законодавча конструкція, закріплена у ст. 91 КПК України, визначає універсальний (родовий) предмет доказування, спільний для всіх категорій проваджень, як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду. При цьому конкретизація окремих обставин відбувається залежно від особливостей певної категорії проваджень, однак така деталізація не змінює сутності самого предмета доказування, а лише забезпечує його належну адаптацію до практичних потреб правозастосування.

Таким чином, ефективність доказування безпосередньо залежить від здатності поєднувати загальні нормативні підходи із індивідуальними характеристиками конкретного провадження, що особливо актуально в умовах сучасних трансформацій кримінальної юстиції України.

Варто погодитися з позицією О. В. Тарана, що практичне формування предмета доказування у кримінальному провадженні базується на поєднанні нормативно визначеного переліку обставин, закріпленого у ст. 91 КПК України, та індивідуальних особливостей конкретного кримінального правопорушення. Таким чином, обсяг обставин, які підлягають доказуванню, формується під впливом як об'єктивних чинників (нормативне регулювання), так і суб'єктивних (фактичні обставини справи) [319, с. 413-414]. Разом із тим, як слушно зауважує А. І. Кунтій, закріплений у законі перелік є лише загальною моделлю, яка не враховує всієї різноманітності складів злочинів, специфіки їх вчинення, а також характеристик особи правопорушника і потерпілого. У зв'язку з цим формування конкретного переліку обставин, що підлягають доказуванню, має здійснюватися з урахуванням трьох ключових складових: загального предмета доказування, визначеного кримінальним процесуальним законом, кримінально-правової характеристики відповідного правопорушення та його криміналістичної специфіки. Саме така комплексна модель, на нашу думку, є найбільш адекватною сучасним умовам воєнного стану, оскільки дозволяє забезпечити як процесуальну визначеність, так і необхідну гнучкість у розслідуванні складних злочинів проти миру та безпеки людства [189, с. 80-81].

У сучасних умовах воєнного стану, що характеризуються високою інтенсивністю збройного конфлікту та значною кількістю кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливого значення набуває теоретичне та практичне осмислення предмета доказування у відповідних кримінальних провадженнях. У цьому контексті науковці обґрунтовано наголошують на його складній, двокомпонентній природі: з одного боку, йдеться про загальний елемент, який охоплює обставини, визначені ст. 91 КПК України, а також допоміжні та проміжні факти, що варіюються залежно від конкретної процесуальної ситуації; з іншого - про спеціальний, контекстуальний елемент, який відображає особливості складу злочину через призму його об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. При цьому, як видається, саме взаємозв'язок цих елементів забезпечує повноцінне розуміння події злочину, адже встановлення

контексту (зокрема умов збройного конфлікту) прямо залежить від загальних фактичних обставин, а оцінка об’єктивної сторони діяння набуває специфічного змісту саме в умовах війни [102, с. 396; 334, с. 687].

Водночас варто підкреслити, що сам факт встановлення обставин ще не є достатнім для досягнення завдань кримінального провадження. На нашу думку, ключовим є не лише їх ідентифікація, а й належне доказове підтвердження, яке має відповідати критеріям належності, допустимості, достовірності та достатності. У цьому аспекті обставини, що підлягають доказуванню, доцільно розглядати як особливу криміналістичну категорію, зміст якої полягає не стільки у формальному визначенні певних фактів, скільки у їх виявленні, розкритті та доведенні, часто в умовах обмеженого доступу до джерел доказової інформації та протидії з боку агресора [278; 384, с. 94].

Початковий етап досудового розслідування досліджуваної категорії злочинів, як свідчить практика, розпочинається з невідкладного реагування на заяви та повідомлення про їх вчинення. Діяльність слідчого органів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань чи Служби безпеки України у цей момент спрямована на оперативну перевірку отриманої інформації та встановлення первинних обставин, що підлягають доказуванню відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Такий підхід, на наше переконання, є виправданим, оскільки дозволяє забезпечити швидке реагування на злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та зберегти докази, які можуть бути втрачені внаслідок незаконних дій.

Відповідно, внесення відомостей до ЄРДР і початок досудового розслідування здійснюється як на підставі заяв чи повідомлень, так і у випадках самостійного виявлення слідчим або прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [231]. Аналіз практики свідчить, що основними джерелами такої інформації є повідомлення громадян (свідків, потерпілих, очевидців), матеріали правоохоронних органів, відомості від військовослужбовців, громадських і правозахисних організацій, а також дані з медіа та мережі Інтернет. Така багатоканальність джерел інформації є характерною рисою сучасного етапу документування злочинів проти миру,

безпеки людства та міжнародного правопорядку, де значну роль відіграють відкриті дані та цифрові технології.

Доцільно наголосити, що у кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, пов’язаних із посяганнями на базові цінності суспільства, межі та зміст предмета доказування набувають специфічних рис. Це зумовлено як складністю фактичних обставин їх вчинення, так і особливостями процесуального статусу учасників провадження. Подібні діяння нерідко відбуваються в умовах підвищеної нестабільності, переміщення населення, обмеженого доступу до місць подій, що, у свою чергу, істотно ускладнює процес отримання, збереження та подальшого дослідження доказової інформації. Саме тому предмет доказування у таких провадженнях повинен охоплювати не лише традиційні елементи складу кримінального правопорушення, а й додаткові обставини, пов’язані з умовами, у яких відбувалася подія, правовим статусом учасників, а також зобов’язаннями держави у сфері захисту прав людини.

З урахуванням сучасних реалій функціонування правової системи України, зокрема в умовах дії воєнного стану, ефективність розслідування безпосередньо залежить від здатності розширювати межі доказування та враховувати контекстні фактори. Йдеться, зокрема, про встановлення обставин, що свідчать про системний або повторюваний характер протиправної діяльності, з’ясування спрямованості умислу, а також фіксацію особливостей способів вчинення діяння. Саме такі обставини дозволяють сформувати цілісне уявлення про подію та забезпечити її належну правову оцінку.

Водночас необхідно враховувати, що в умовах обмеженого доступу до традиційних джерел доказів значно зростає роль альтернативних каналів отримання інформації. До них, зокрема, належать показання осіб, які змінили місце проживання, матеріали з відкритих джерел, цифрові сліди, а також дані, отримані від міжнародних інституцій. Активне використання таких джерел є не лише вимушеним, але й об’єктивно необхідним кроком для забезпечення повноти доказової бази.

У цьому контексті заслуговує на увагу підхід, запропонований В. В. Тимошком, який виокремлює три основні групи обставин, що підлягають доказуванню: ті, що характеризують об’єктивні ознаки правопорушення; ті, що відображають його суб’єктивну сторону; а також обставини, які враховуються під час прийняття процесуальних рішень [336, с. 158]. Така класифікація є логічною та методологічно обґрунтованою, однак у сучасних умовах вона потребує певного розширення.

Зокрема, перелік елементів предмета доказування має бути не лише вичерпним щодо базових складових, але й достатньо гнучким, щоб реагувати на нові виклики правозастосовної практики. Доцільним є включення додаткових аспектів, пов’язаних із встановленням контексту події, зокрема її можливого системного характеру, визначенням статусу потерпілих, а також аналізом способів вчинення діяння. Окрему увагу слід приділяти роботі з нетрадиційними джерелами доказів - цифровими даними, свідченнями очевидців, інформацією з відкритих ресурсів та матеріалами міжнародних організацій.

Таким чином, сучасна модель предмета доказування у відповідних категоріях кримінальних проваджень повинна поєднувати класичні процесуальні підходи з інноваційними інструментами збору та аналізу інформації. Саме така адаптивність дозволить забезпечити належний рівень повноти та об’єктивності розслідування, а також відповідність його результатів як національним, так і міжнародним стандартам, навіть в умовах обмежених можливостей доступу до доказової бази.

Особливої уваги в умовах війни потребує систематизація джерел доказової інформації, які умовно можна поділити на кілька груп. До особистісних джерел належать показання свідків, потерпілих та підозрюваних; до речових - матеріальні сліди злочину, зокрема зруйновані об’єкти, залишки озброєння, біологічні сліди; до цифрових - фото- та відеоматеріали, дані електронних комунікацій, геолокаційні відомості; до документальних - офіційні документи, накази, плани операцій, фінансова документація тощо [121, с. 372; 170, с. 55]. Вважаємо, що саме комплексне використання цих джерел дозволяє сформувати

повну доказову базу та забезпечити належну кваліфікацію злочинів відповідно до норм національного і міжнародного права.

Збирання доказової інформації в сучасних умовах здійснюється за допомогою широкого спектра процесуальних і криміналістичних засобів: роботи слідчо-оперативних груп на місцях подій, опитування та допиту учасників подій, фото- і відеофіксації наслідків злочинів, аналізу супутникових знімків і даних безпілотних літальних апаратів, проведення судових експертиз, а також моніторингу відкритих джерел інформації. Окремо слід відзначити практику фіксації показань осіб під час їх евакуації, що, на нашу думку, є вимушеним, але ефективним інструментом збереження доказів в умовах активних бойових дій [170, с. 54-55].

Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, набуває комплексного, багаторівневого характеру. Його формування потребує поєднання нормативних вимог кримінального процесуального законодавства, специфіки складів відповідних злочинів та практичних можливостей отримання доказової інформації, що, у свою чергу, зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення та вдосконалення підходів до доказування у цій сфері.

Отже, в умовах сучасного етапу розвитку криміналістики та з урахуванням реалій воєнного стану в Україні особливої значущості набуває виокремлення обставин, що підлягають з’ясуванню під час розслідування, у межах самостійної криміналістичної методики. На наше переконання, такий підхід дозволяє не лише структуровано підійти до процесу доказування, а й сформувати ефективну модель організації досудового розслідування. Зокрема, це створює можливість обрати найбільш доцільну систему слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій залежно від конкретної слідчої ситуації; визначити ключові напрями діяльності слідчих і оперативних підрозділів щодо отримання як доказової, так і орієнтуючої інформації; обґрунтувати перелік необхідних судових експертиз; встановити коло осіб, які підлягають обов’язковому допиту;

а також сформувати обґрунтовані версії та розробити алгоритми їх перевірки [66, с. 22; 140, с. 88].

Водночас обставини, що входять до предмета доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, доцільно розглядати як багаторівневу систему. З урахуванням сучасних підходів їх можна класифікувати на такі групи: обставини, що безпосередньо підлягають доведенню; обставини, необхідні для досягнення проміжних цілей розслідування; обставини, які сприяють виявленню доказів; обставини, що забезпечують можливість перевірки та оцінки доказової інформації; а також ті, що, не маючи самостійного доказового значення, виконують важливу тактичну функцію у процесі розслідування [341, с. 121]. Саме така багаторівневість відображає реальну складність доказування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, де кожен елемент має значення для досягнення кінцевого результату.

Разом із тим, аналіз практики свідчить про наявність значних труднощів у встановленні обставин, що становлять предмет доказування у зазначеній категорії проваджень. Зокрема, результати опитування слідчих вказують на ряд системних проблем: ускладненість виявлення слідів, які дозволяють ідентифікувати причетність військовослужбовців рф (часто через їх повну відсутність або знищення); втрату доказів унаслідок вибухів чи пожеж (63 % та 58 % відповідно); складність формування спеціального предмета доказування через різноманітність воєнних злочинів і нестандартність їх кваліфікації (53 %); труднощі встановлення мотиву та мети (35 %); а також проблеми проведення допитів потерпілих і свідків, обумовлені їхнім психоемоційним станом (33 %) (Додаток). У цьому контексті особливо важливим є врахування людського фактора та застосування чутливих до травматичного досвіду підходів під час проведення процесуальних дій.

Очевидно, що в умовах збройної агресії процес доказування супроводжується додатковими об’єктивними труднощами, зокрема обмеженим доступом до місць подій, ризиками для життя та здоров’я учасників кримінального провадження, проблемами збереження і транспортування доказів,

а також складнощами у взаємодії з потерпілими та свідками. Водночас, як видається, ефективність розслідування значною мірою залежить від здатності правоохоронних органів адаптуватися до цих умов і використовувати альтернативні способи отримання та фіксації доказової інформації, зокрема за допомогою цифрових технологій і відкритих джерел [151; 49].

У науковій літературі обґрунтовано звертається увага на те, що одним із найбільш ефективних підходів до систематизації обставин, які підлягають встановленню, є їх побудова на основі елементів предмета доказування та складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Зокрема, О. В. Пчеліна підкреслює доцільність такого підходу [277]. Розвиваючи цю ідею, В. В. Тіщенко запропонував класифікацію обставин за кількома групами: пов’язаними з подією злочину (час, місце, спосіб, знаряддя, умови вчинення); з об’єктом посягання (характер і властивості предмета злочину, потерпілий); з особою правопорушника (його характеристики, участь у групі); з формами вини та мотивом; а також з наслідками злочину (заподіяна шкода, її розмір і характер) [234, с. 141; 277, с. 181; 340, с. 30-31]. Така систематизація є корисною і для розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, однак потребує суттєвого розширення з урахуванням їх міжнародно-правової специфіки.

Підсумовуючи, слід констатувати, що кримінальні провадження щодо злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризуються наявністю спеціального предмета доказування. Його особливість полягає, по-перше, у складності кваліфікації, яка здійснюється з урахуванням положень національного кримінального законодавства у взаємозв’язку з нормами міжнародного права, що значно розширює коло релевантних обставин. По-друге, ключове значення мають так звані контекстуальні обставини (наявність збройного конфлікту, його характер, зв’язок діяння з воєнними діями), без доведення яких неможливо надати правильну правову оцінку вчиненому. Саме ці обставини визначають специфіку доказування, впливають на зміст допитів, обсяг і характер вилучених речей і документів, особливості проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі

оглядів місця події та слідчих експериментів, а також зумовлюють активне використання інформації з відкритих джерел [102, с. 397].

З урахуванням викладеного, вбачається доцільним систематизувати обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, шляхом їх об’єднання у відносно самостійні групи. Такий підхід не лише спрощує процес доказування, але й дозволяє адаптувати його до реалій воєнного стану, коли швидкість і точність прийняття процесуальних рішень мають критичне значення. Зокрема, доцільно виокремити: по-перше, обставини, що характеризують саму подію злочину (її правову кваліфікацію, предмет посягання, час, місце, спосіб і засоби вчинення, а також наявні сліди); по-друге, відомості про потерпілих, свідків, очевидців та заявників; по-третє, дані про особу правопорушника; по-четверте, обставини, що відображають форму вини, мотив і мету; по-п’яте, інші юридично значущі чинники, зокрема характер і розмір заподіяної шкоди, а також обставини, що впливають на призначення покарання (ст. 66, 67 КК України).

Насамперед ідеться про необхідність детального встановлення події злочину, яка в умовах збройної агресії набуває особливо складного та багатовимірного характеру. Йдеться не лише про такі діяння, як незаконне позбавлення волі чи викрадення цивільних осіб, катування, нелюдське поводження, захоплення заручників, депортації чи примусове переміщення населення, але й про умисні вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, сексуальне насильство, пов’язане з конфліктом, а також інші злочини, що посягають на мир, безпеку людства і міжнародний правопорядок. Окрім цього, у сучасних умовах до таких діянь закономірно відносяться факти артилерійських обстрілів, мінування територій, порушення законів і звичаїв війни, посягання на територіальну цілісність України, колабораційна діяльність, державна зрада, диверсії та терористичні акти. Важливим є також встановлення фактів злочинів проти довкілля, які дедалі частіше кваліфікуються як елементи екоциду. Усі ці обставини повинні досліджуватися у взаємозв’язку з конкретними

характеристиками події: часом, місцем, способом, засобами вчинення та матеріальними слідами злочину.

Особливої уваги потребує визначення предмета злочинного посягання, який у цій категорії проваджень є надзвичайно широким і включає як матеріальні, так і нематеріальні цінності. Йдеться про життя і здоров'я людини, її свободу, честь і гідність, статеву недоторканість, майнові інтереси, довкілля, а також такі фундаментальні блага, як мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. У багатьох випадках оцінити шкоду у грошовому вимірі є вкрай складно або взагалі неможливо, оскільки йдеться про унікальні об'єкти - людське життя, культурну спадщину чи природні ресурси.

Показовим у цьому контексті є масштаб екологічних наслідків збройної агресії. Так, найбільшого впливу зазнали Дніпропетровська, Харківська, Миколаївська, Донецька та Запорізька області, які систематично піддаються обстрілам. За оцінками, збитки довкіллю України вже перевищують 1,35 трильйона гривень, що відображає лише кількісний вимір проблеми. Фактично ж ідеться про деградацію ґрунтів, знищення екосистем, масштабні пожежі, забруднення атмосфери та зміну природних процесів, включаючи міграцію тварин і птахів [124; 275]. Ці обставини повинні обов'язково враховуватися при формуванні предмета доказування, оскільки вони безпосередньо впливають на кваліфікацію злочинів і визначення їх наслідків.

Не менш важливим є врахування обстановки вчинення злочину, яка включає сукупність умов, у яких відбувалася подія. Саме ця категорія дозволяє глибше зрозуміти механізм злочинної поведінки та визначити коло релевантних обставин, що підлягають доказуванню [66, с. 24]. У цьому контексті час і місце вчинення злочину виступають не просто формальними ознаками, а важливими факторами, які впливають на оцінку всієї сукупності доказів. Зокрема, вони дозволяють встановити логіку подій, перевірити показання свідків і співвіднести їх із матеріальними доказами [66, с. 24].

Окремо слід акцентувати увагу на способах вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які в умовах сучасної війни характеризуються значною варіативністю та

жорстокістю. До найбільш поширених із них належать масові порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням, систематичне розграбування матеріальних і культурних цінностей, а також примусове залучення цивільних осіб до виконання робіт. Аналіз способів вчинення злочину має принципове значення, оскільки саме через них розкривається як об’єктивна сторона діяння, так і його зв’язок із загальним контекстом збройного конфлікту.

Таким чином, формування переліку обставин, що підлягають доказуванню, повинно здійснюватися з урахуванням комплексного характеру кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, їх міжнародно-правової специфіки та реалій воєнного стану. Саме такий підхід, на наше переконання, дозволяє забезпечити повноту, об’єктивність і належний рівень доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Окремої уваги в межах формування переліку обставин, що підлягають доказуванню у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, потребує характеристика засобів вчинення злочинів. У сучасних умовах збройної агресії проти України йдеться як про застосування звичайних видів озброєння, так і про використання засобів, що за своїми наслідками можуть прирівнюватися до зброї масового ураження. Масштаб і руйнівність таких засобів обумовлюють необхідність їх детального дослідження, адже вони спричиняють не лише руйнування критичної інфраструктури, а й масову загибель цивільного населення .

По-друге, суттєве значення має встановлення обставин, що характеризують особу потерпілих, свідків, очевидців і заявників. У межах доказування необхідно з’ясувати їх кількісні та якісні характеристики, включаючи громадянство (з урахуванням відсутності належності до держави-агресора), національність, стать, вік, місце проживання (зокрема, чи перебували особи на окупованих або деокупованих територіях), соціальний статус, професійну діяльність, а також можливу участь у громадській чи політичній діяльності. Особливої уваги потребує встановлення належності особи до складу Збройних Сил України або інших військових формувань, що має значення для

визначення її статусу (комбатант чи цивільна особа). Як слушно підкреслюється в науковій літературі, значна кількість осіб може володіти інформацією про обставини злочину, навіть не усвідомлюючи цього, що обумовлює необхідність ретельної роботи з потенційними джерелами доказової інформації [309].

По-третє, важливим елементом є встановлення обставин, що стосуються особи правопорушника. Йдеться про збирання персонографічних даних (громадянство, вік, місце проживання, соціальний статус), а також відомостей щодо участі у збройних формуваннях держави-агресора, ролі у вчиненні злочину, характеру взаємодії між співучасниками, наявності злочинного досвіду тощо. При цьому, як свідчить практика, значні труднощі виникають у зв'язку з обмеженим доступом до офіційних джерел інформації про таких осіб. Зокрема, факти судимості, стан здоров'я або інші персональні дані часто залишаються недоступними для українських правоохоронних органів, що суттєво ускладнює процес доказування [382, с. 424-425].

Водночас сучасні умови воєнного стану обумовлюють необхідність активного використання альтернативних джерел інформації. Цифровізація кримінального процесу стала одним із ключових факторів підвищення ефективності розслідувань. Використання електронних баз даних, соціальних мереж, відкритих реєстрів, відео- та аудіоматеріалів, у тому числі перехоплених комунікацій, дозволяє компенсувати обмежений доступ до традиційних джерел. Зокрема, створені громадськими організаціями та журналістськими ініціативами реєстри осіб, причетних до збройної агресії, вже містять значні обсяги інформації, що можуть бути використані як орієнтуючі дані або допоміжні докази .

По-четверте, окрему групу становлять обставини, що характеризують суб'єктивну сторону злочину - форму вини, мотив і мету. У процесі доказування необхідно встановити, чи усвідомлювала особа фактичні обставини своїх дій, чи розуміла їх протиправний характер, а також чи діяла з прямим умислом. Важливим є з'ясування моменту виникнення злочинного наміру, а також мотивів (корисливих, помсти, ідеологічних тощо) і цілей вчинення злочину. Особливістю кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку є також необхідність доведення зв’язку дій виконавця з наказами командування або загальною політикою держави-агресора, що значно ускладнює процес доказування. При цьому підлягають встановленню обставини, які свідчать про обізнаність винного щодо факту перебування на території України, участі у збройному конфлікті та підпорядкування відповідним військовим структурам [310].

По-п’яте, важливе значення мають інші обставини, які доповнюють предмет доказування, зокрема ті, що стосуються розміру та характеру заподіяної шкоди, а також наявності обтяжуючих чи пом’якшуючих обставин (ст. 66, 67 КК України). У цьому контексті необхідно враховувати як дії, спрямовані на підготовку та приховування злочину, так і специфіку потерпілої сторони. Зокрема, вчинення злочинів щодо вразливих категорій населення (дітей, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, вагітних жінок) суттєво впливає на кваліфікацію діяння та міру покарання [310].

Окремо слід зазначити, що в умовах війни навіть дії, які формально не призвели до тяжких наслідків, можуть визнаватися закінченими злочинами з моменту їх вчинення (наприклад, мінування території чи обстріли позицій). Водночас настання тяжких наслідків виступає кваліфікуючою ознакою, що підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння [299]. На нашу думку, це свідчить про підвищений рівень кримінально-правової оцінки таких діянь у сучасних умовах.

Крім того, важливо враховувати особливий статус цивільного населення, яке в умовах збройної агресії є вразливим і фактично позбавлене можливості ефективного захисту. Це повинно знаходити відображення як у процесі доказування, так і при визначенні правової кваліфікації злочинів. Також слід наголосити, що окремі категорії злочинів, зокрема сексуальне насильство, пов’язане з агресією, не мають строків давності, а їх вчинення в умовах воєнного стану розглядається як обставина, що обтяжує відповідальність [300, с. 459].

Таким чином, у сучасних умовах воєнного стану перелік обставин, що підлягають доказуванню, набуває складного, багаторівневого характеру та вимагає поєднання традиційних криміналістичних підходів із новітніми

інструментами збору та аналізу інформації. Саме така інтегрована модель, на наше переконання, здатна забезпечити ефективність розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Серед обставин, що впливають на оцінку тяжкості протиправного діяння та підлягають обов'язковому встановленню, доцільно виокремлювати як ті, що пом'якшують відповідальність, так і ті, що її обтяжують. Зокрема, до першої групи належать такі чинники, як добровільне зізнання, щире розкаяння, активна допомога у з'ясуванні обставин події, а також добровільне відшкодування заподіяної шкоди чи усунення її наслідків. Водночас важливим є врахування ситуацій, коли особа діяла під впливом примусу, погроз або перебувала у залежному становищі, а також випадків перевищення меж крайньої необхідності. До обставин, що підвищують ступінь суспільної небезпечності, належать, зокрема, тяжкі наслідки, спричинені діянням, а також використання особливих умов, пов'язаних із кризовими чи надзвичайними ситуаціями [69, с. 252-253]. Як відомо, участь у вчиненні кримінального правопорушення кількох осіб також визнається обставиною, що обтяжує відповідальність, поряд із використанням специфічних умов, які ускладнюють як вчинення, так і подальше розслідування таких діянь [179; 302, с. 174].

У цьому контексті доцільно акцентувати увагу на так званих «інших обставинах», які доповнюють предмет доказування. Йдеться, зокрема, про дії, спрямовані на приховування слідів протиправної діяльності, участь у діянні кількох осіб, а також особливий статус потерпілих, зокрема їх належність до соціально вразливих категорій. Такі фактори не лише впливають на правову оцінку, але й визначають специфіку організації доказування .

Важливо також враховувати, що норми кримінального права, які встановлюють ознаки караності діяння та визначають обставини відповідальності, виступають методологічною основою для формування криміналістичних підходів до розслідування. Саме вони задають орієнтири для визначення предмета доказування у кожному конкретному випадку [174, с. 299]. Водночас положення кримінального законодавства активно використовуються при побудові класифікацій правопорушень, їх поділі на види та групи, а також

при розробленні типових характеристик окремих категорій діянь. У цьому процесі враховуються як основні елементи складу правопорушення, так і додаткові ознаки, що впливають на кваліфікацію, зокрема повторність, попередня змова чи форми співучасті [63, с. 8; 108, с. 41; 172, с. 132; 177; 186, с. 79].

З метою належної правової оцінки задокументованих подій, пов’язаних із посяганнями на особисту недоторканість, важливо зосередитися на аналізі трьох ключових елементів: фактичних дій (що саме було вчинено), умов їх здійснення (контексту), а також ролі кожного з учасників події. Такий підхід, на наше переконання, дозволяє забезпечити комплексність доказування та уникнути формального підходу до кваліфікації [231].

У процесі збирання доказової інформації значну роль відіграють слідчі (розшукові) дії, зокрема огляд місцевості, приміщень, речей і документів, передбачений ст. 237 КПК України. Огляд як процесуальна дія передбачає безпосереднє сприйняття та дослідження об’єктів матеріального світу з метою встановлення механізму події та причинно-наслідкових зв’язків [234, с. 141; 293, с. 333]. Саме на цьому етапі формується значна частина вихідної доказової інформації.

Під час проведення допитів важливо встановити не лише сам факт події, але й обставини, що їй передували, умови її розвитку, а також можливість запобігання негативним наслідкам. З’ясування таких деталей дозволяє глибше зрозуміти механізм події та встановити причинно-наслідкові зв’язки [298, с. 95]. Окрему увагу слід приділяти випадкам зникнення осіб, де ключове значення має встановлення їхніх зв’язків, місця перебування та інших супутніх обставин, що можуть пролити світло на подію [102, с. 397].

Водночас ефективність доказування значною мірою залежить від якості первинної інформації, отриманої під час дослідження місця події. Як справедливо зазначається у науковій літературі, саме ця інформація визначає характер слідчої ситуації на початковому етапі розслідування. Чим більш повними та деталізованими є вихідні дані, тим більше можливостей у слідчого

для формування обґрунтованих версій, визначення тактичних завдань і вибору оптимального алгоритму дій [279, с. 252].

Підсумовуючи, варто наголосити, що чітке визначення та систематизація обставин, які підлягають встановленню, має ключове значення для ефективної організації досудового розслідування. Саме ці знання дозволяють сформувати логічну модель події, визначити напрями збору доказів, а також забезпечити комплексність і об’єктивність кримінального провадження. У сучасних умовах, коли розслідування ускладнюється низкою зовнішніх факторів, такий підхід набуває особливої практичної цінності, оскільки сприяє підвищенню якості доказування та досягненню завдань кримінального судочинства.

Отже, з урахуванням положень загального предмета доказування, закріпленого у ст. 91 КПК України, а також специфіки кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вважаємо за доцільне запропонувати власний підхід до структурування елементів предмета доказування у відповідних кримінальних провадженнях. Така структура має відображати не лише класичні складові кримінально-правового аналізу, але й враховувати сучасні виклики, зумовлені умовами воєнного стану, а також необхідність дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та міжнародного правопорядку.

По-перше, ключове значення мають об’єктивні ознаки кримінального правопорушення. До них слід віднести сукупність обставин, що підтверджують сам факт вчинення суспільно небезпечного діяння, його часові та просторові характеристики, спосіб реалізації, обстановку, а також об’єкт посягання. У межах досліджуваної категорії кримінальних правопорушень таким об’єктом виступають не лише індивідуальні блага (життя, здоров’я, свобода особи), але й колективні цінності - мир, безпека людства, стабільність міжнародного правопорядку. Важливим є також доведення причинно-наслідкового зв’язку між конкретними діями та їх наслідками, зокрема заподіяною шкодою, руйнуваннями чи іншими негативними ефектами, а також встановлення факту порушення норм міжнародного права, що інтегруються у національну правову систему.

По-друге, не менш важливими є суб’єктивні ознаки кримінального правопорушення. Йдеться про встановлення особи правопорушника, її правового статусу, ролі у вчиненні діяння, а також форми вини, мотивів і цілей. У контексті сучасних умов особливого значення набуває з’ясування усвідомлення особою протиправності своїх дій, а також її обізнаності щодо фактичних обставин, у яких ці дії вчинялися. Через аналіз суб’єктивної сторони можна більш точно визначити ступінь суспільної небезпечності діяння та індивідуалізувати відповідальність.

По-третє, окрему групу становлять обставини, що мають значення для прийняття процесуальних рішень. До них належать факти, які можуть впливати на можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності, бути підставою для закриття провадження або звільнення від відповідальності, а також обумовлювати застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У сучасних умовах до цієї групи доцільно відносити й обставини, що впливають на вибір запобіжних заходів, можливість здійснення спеціальних процедур досудового розслідування, а також застосування інструментів, пов’язаних із міжнародним співробітництвом.

По-четверте, у межах досліджуваної категорії кримінальних правопорушень необхідно виокремлювати додатковий блок обставин, пов’язаних із загальним контекстом вчинення діяння. Йдеться про встановлення статусу потерпілих осіб, характеристику середовища, в якому відбувалися події, а також інших факторів, що впливають на їх правову оцінку. Зокрема, важливим є врахування наявності особливих умов функціонування держави, дотримання міжнародних зобов’язань у сфері захисту прав людини, а також аналіз системності чи масштабності відповідних діянь. У сучасних умовах це також передбачає дослідження використаних засобів і методів, характеру їх впливу та можливих наслідків для широкого кола осіб.

Таким чином, запропонована структура предмета доказування дозволяє забезпечити комплексний і водночас гнучкий підхід до встановлення обставин у кримінальних провадженнях проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Вона поєднує традиційні елементи доказування з урахуванням

сучасних умов розвитку України, що сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та забезпеченню належного рівня правового захисту як інтересів держави, так і прав людини.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

У системі криміналістичного забезпечення досудового розслідування особливе місце посідає категорія слідчої ситуації як інтегративної моделі, що відображає сукупність фактичних, інформаційних та процесуальних умов, у яких здійснюється діяльність слідчого. Саме через призму ситуаційного підходу забезпечується не лише адекватне сприйняття початкових даних кримінального провадження, а й формування раціональної стратегії та тактики розслідування. У цьому контексті визначення та наукове осмислення типових слідчих ситуацій виступає необхідною передумовою побудови ефективних алгоритмів процесуальних дій, прийняття обґрунтованих рішень і мінімізації тактичних помилок.

Особливості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлюють специфічний зміст і структуру слідчих ситуацій, що виникають у процесі їх розслідування. Йдеться про провадження, у яких початковий інформаційний масив часто є фрагментарним, суперечливим або опосередкованим, а джерела доказової інформації мають різнорідний характер - від показань очевидців до матеріалів відкритих джерел і цифрових слідів. Така багатовимірність вихідних даних зумовлює варіативність ситуацій, що потребує від слідчого здатності до швидкої оцінки обстановки, прогнозування її розвитку та адаптації тактичних рішень.

Криміналістичний аналіз слідчих ситуацій у цій категорії проваджень дозволяє виокремити повторювані, відносно стійкі їх типи, що формуються під впливом характеру події, обсягу наявної інформації, ступеня визначеності особи правопорушника, а також доступності джерел доказів. При цьому важливо

враховувати, що типізація слідчих ситуацій не має на меті їх спрощення, а слугує інструментом узагальнення практики та створення орієнтирів для оптимізації розслідування в умовах невизначеності.

Значення типових слідчих ситуацій полягає також у їх здатності виступати основою для розроблення тактичних комбінацій, планування слідчих (розшукових) дій та визначення пріоритетів доказування. Вони дозволяють систематизувати діяльність слідчого, забезпечити її послідовність і цілеспрямованість, а також підвищити ефективність взаємодії з іншими суб'єктами кримінального провадження. Особливої актуальності це набуває в умовах розслідування злочинів міжнародного характеру, де значну роль відіграє координація дій різних органів і використання різноманітних джерел інформації.

Отже, дослідження типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, спрямоване на формування цілісного криміналістичного підходу до організації досудового розслідування, який ґрунтується на ситуаційній обумовленості процесуальних рішень і передбачає використання оптимальних тактичних моделей у кожному конкретному випадку.

Збройна агресія рф проти України та тривале функціонування правового режиму воєнного стану спричинили глибинні трансформації як у суспільному житті, так і у сфері кримінальної юстиції. Події, що відбуваються на території нашої держави, супроводжуються вчиненням масштабних кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які проявляються у системному посяганні на життя і безпеку цивільного населення, руйнуванні об'єктів критичної інфраструктури, насильницьких діях щодо вразливих категорій осіб, а також інших формах протиправної поведінки. Ключовою особливістю цієї категорії кримінальних правопорушень є не лише їх суспільна небезпечність, а й складність їх документування, оскільки вони часто вчиняються в умовах обмеженого доступу до місця події, дефіциту первинної інформації та необхідності фіксації великого масиву взаємопов'язаних епізодів. У зв'язку з цим процес їх розслідування потребує комплексного підходу, що

поєднує класичні криміналістичні інструменти із сучасними технологічними рішеннями та міждисциплінарними методами [392, с. 12; 396; 436].

Погоджуючись із позицією Є. Г. Коваленка, вважаємо доцільним акцентувати, що початковий етап розслідування у провадженнях цієї категорії має визначальне значення для подальшої ефективності всього кримінального провадження. Саме на цій стадії здійснюється оперативне встановлення наявності достатніх даних, які вказують на ознаки кримінального правопорушення, а також перевірка обставин, що можуть виключати кримінальне провадження. Відповідно, діяльність слідчого концентрується на збиранні та первинній оцінці фактичної інформації, яка згодом трансформується у доказову базу, достатню для прийняття процесуальних рішень [147, с. 444; 301, с. 286]. Водночас, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, така діяльність набуває ситуаційно зумовленого характеру, що потребує розроблення та застосування гнучких криміналістичних технологій, адаптованих до різних варіантів розвитку слідчої обстановки [176, с. 347].

У цьому контексті криміналістична методика розслідування набуває особливої ваги як інструмент, що забезпечує систематизацію знань про типові слідчі ситуації та відповідні алгоритми дій слідчого. Як видається, її рекомендації дозволяють не лише адекватно оцінити наявну ситуацію, а й обрати оптимальний напрямок розслідування, враховуючи характер і структуру отриманої інформації, а також особливості конкретного кримінального правопорушення [339, с. 50]. Саме через призму ситуаційного підходу забезпечується перехід від абстрактних теоретичних положень до практично орієнтованих моделей діяльності, що є особливо важливим в умовах невизначеності та динамічності сучасних викликів.

Разом із тим, аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблематика розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема в аспекті типових слідчих ситуацій, залишається недостатньо розробленою. Наявні дослідження мають переважно фрагментарний характер і не формують цілісного доктринального

підходу до визначення та класифікації таких ситуацій. Як справедливо зазначає О. М. Дуфенюк, комплексні наукові праці, у яких системно висвітлюються питання криміналістичної методики розслідування цієї категорії правопорушень (зокрема їх криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, особливості доказування та тактика проведення процесуальних дій), є поодинокими [120, с. 47]. Це, у свою чергу, ускладнює формування уніфікованих підходів до практичної діяльності слідчих.

З урахуванням змін у законодавстві України, обумовлених умовами воєнного стану, вважаємо обґрунтованим зосередити увагу на дослідженні типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Йдеться, зокрема, про визначення факторів, які впливають на формування слідчої ситуації, їх класифікацію, встановлення структурних елементів, а також розроблення практично орієнтованих рекомендацій щодо планування розслідування, організації слідчих (розшукових) дій та забезпечення ефективної взаємодії між суб’єктами кримінального провадження.

Зібраний емпіричний матеріал має значний потенціал для подальшого розвитку криміналістичної науки, оскільки дозволяє поєднати теоретичні напрацювання з реальними потребами правозастосовної практики [295, с. 78]. Використання таких даних сприятиме розробленню ефективних алгоритмів дій слідчого, адаптованих до конкретних слідчих ситуацій, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Загалом, більшість кримінальних правопорушень характеризується певною повторюваністю умов їх розслідування, що дозволяє говорити про існування типових слідчих ситуацій. У науковій літературі вони розглядаються як узагальнені моделі, що відображають стан інформаційної забезпеченості слідчого та обстановку, в якій приймаються процесуальні рішення. Зокрема, типова слідча ситуація визначається як абстрагована модель, яка відтворює сукупність відомостей про обставини кримінального правопорушення та умови його розслідування на певному етапі [313, с. 111]. Використання таких моделей

дозволяє підвищити ефективність організації досудового розслідування, забезпечуючи його логічність, послідовність і результативність навіть у складних умовах сучасних викликів.

З урахуванням наведеного доцільно підтримати позицію О. М. Мірковець щодо розгляду процесу досудового розслідування як послідовності взаємопов'язаних слідчих ситуацій, що змінюються залежно від обсягу та якості наявної інформації. Такий підхід особливо актуалізується в умовах воєнного стану в Україні, коли розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку відбувається в складному, динамічному та часто невизначеному середовищі. Саме ситуаційна концепція сьогодні розглядається як одна з найбільш перспективних у криміналістиці, оскільки її розвиток безпосередньо пов'язаний із удосконаленням методики розслідування складних категорій кримінальних правопорушень. Вона дає змогу фіксувати стан розслідування на будь-якому його етапі, деталізувати інформаційну основу провадження та обирати найбільш ефективні засоби й методи досягнення цілей кримінального судочинства [216, с. 112] .

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне розпочати дослідження із з'ясування змісту базового поняття «ситуація», а також аналізу підходів до визначення категорії «слідча ситуація», що сформувалися у криміналістичній науці. Зокрема, у загальномовному розумінні ситуація трактується як сукупність умов та обставин, які формують певний стан або положення, визначають взаємозв'язки між суб'єктами та впливають на перебіг подій [225]. У більш широкому значенні це поняття використовується для опису умов, у яких відбувається життєдіяльність людини, тоді як у науковому дискурсі воно набуває багатовимірного змісту та використовується залежно від специфіки відповідної галузі знань [233; 225] .

Звертаючись до криміналістичного змісту, варто зазначити, що одне з перших визначень слідчої ситуації було сформульовано О. Н. Колесніченком, який розглядав її як певний стан розслідування, що характеризується наявністю відповідного обсягу доказової та орієнтуючої інформації, а також конкретними завданнями щодо її подальшого збирання і перевірки [152, с. 214; 216] . У свою

чергу, В. П. Бахін підкреслював, що слідча ситуація відображає об'єктивну реальність та фактичну обстановку розслідування, а інформація про неї виступає засобом її пізнання та впливу з метою досягнення результату у вигляді розкриття кримінального правопорушення [60].

Науковий підхід В. Ю. Шепітька, на нашу думку, має особливу практичну цінність, оскільки він пропонує розглядати слідчу ситуацію у двох вимірах: широкому - як сукупність усіх умов, що впливають на розслідування, та вузькому - як характеристику інформації, яка є в розпорядженні слідчого на певному етапі кримінального провадження [395, с. 265] . Саме останній підхід, як видається, є найбільш релевантним для дослідження типових слідчих ситуацій у справах щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки дозволяє сконцентруватися на інформаційній складовій та її впливі на прийняття процесуальних рішень.

Аналогічні підходи простежуються і в працях інших учених. Так, С. В. Веліканов визначає слідчу ситуацію як сукупність умов і обставин, що складаються на певному етапі розслідування та використовуються слідчим для вирішення тактичних і стратегічних завдань [80, с. 10]. І. І. Когутич акцентує увагу на інформаційній природі цієї категорії, розглядаючи її як поєднання матеріальних і ідеальних відомостей про подію та умови її розслідування, що визначають шляхи реалізації поставлених завдань [150, с. 234].

Водночас, підтримуючи позицію В. А. Журавля, вважаємо, що надмірно широке трактування слідчої ситуації ускладнює її практичне застосування, оскільки розмиває межі цієї категорії та перешкоджає її чіткій класифікації. Саме тому більш виправданим є використання вузького підходу, орієнтованого на аналіз конкретної інформаційної обстановки, що склалася на певному етапі розслідування [133, с. 288; 164, с. 164] .

Заслуговує на увагу і визначення, запропоноване В. В. Логіновою, відповідно до якого слідча ситуація розглядається як сукупність обставин, що формуються на підставі фактичних даних про подію та визначають можливості органів досудового розслідування щодо ефективного виконання своїх функцій [198, с. 282] . У сучасних умовах таке розуміння доцільно доповнити

врахуванням цифрових джерел інформації, матеріалів відкритих джерел та результатів міжнародної взаємодії, що істотно впливають на зміст і динаміку слідчих ситуацій у провадженнях цієї категорії.

У цьому контексті слушною є позиція О. М. Мірковець, яка розглядає слідчу ситуацію як складну динамічну систему, що змінюється під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, включаючи особливості кримінального правопорушення, процесуальні функції учасників провадження та їх взаємодію [216, с. 114] . Такий підхід найбільш повно відображає реалії розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, де ситуаційна обстановка може змінюватися надзвичайно швидко.

Подібної позиції дотримується і М. Котюк, який пов'язує слідчу ситуацію зі станом інформаційно-доказової бази на певному етапі розслідування, що обумовлює формування тактичних завдань та вибір оптимальних засобів їх вирішення [164, с. 165] . Узагальнюючи наведені підходи, можна дійти висновку, що всі вони акцентують увагу на інформаційній природі слідчої ситуації та її функціональному призначенні - забезпеченні ефективного планування та організації розслідування.

Водночас криміналістична наука виробила різні підходи до класифікації слідчих ситуацій. Зокрема, їх поділяють на сприятливі та несприятливі, конфліктні та безконфліктні, початкові, проміжні та завершальні, а також типові та специфічні [173, с. 366]. Розвиваючи ці підходи, Л. І. Аркуша виділяє ситуації стратегічного та тактичного рівнів, а також дослідчі, слідчі та постслідчі [216, с. 119] .

Особливої уваги заслуговує класифікація, запропонована Ю. В. Тищенком, який диференціює типові слідчі ситуації залежно від характеру, обсягу та джерел інформації на сприятливі, менш сприятливі та несприятливі. Такий підхід є надзвичайно цінним для практики, оскільки дозволяє співвіднести конкретну інформаційну обстановку з відповідними слідчими версіями та засобами їх перевірки як на початковому, так і на наступних етапах розслідування [339, с. 33].

Отже, саме використання ситуаційного підходу та систематизація типових слідчих ситуацій створюють підґрунтя для розроблення ефективних алгоритмів дій слідчого, що є особливо важливим у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах сучасних викликів.

Отже, саме коректна та своєчасна оцінка слідчої ситуації набуває ключового значення для визначення напрямів пошуку доказової інформації, встановлення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також для формування обґрунтованих слідчих версій [230, с. 27] . Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли інформаційна невизначеність, фрагментарність відомостей і складність доступу до джерел доказів суттєво ускладнюють процес розслідування.

Зміст слідчої ситуації, як видається, формується через поєднання об’єктивних і суб’єктивних компонентів, які в сукупності визначають характер та динаміку розслідування. До об’єктивних складових слід віднести насамперед обсяг і якість доказової та орієнтуючої інформації, що перебуває у розпорядженні слідчого, зокрема відомості про подію кримінального правопорушення, її просторово-часові параметри, спосіб вчинення, особу потерпілих та можливих правопорушників, а також слідову картину. Важливе значення має і наявність потенційних джерел доказів, а також реальні можливості використання наявних сил і засобів розслідування на конкретному етапі кримінального провадження. Водночас суб’єктивні компоненти охоплюють психологічний стан слідчого, рівень його професійної підготовки, здатність до аналітичного мислення, якість комунікації з іншими учасниками провадження, соціально-психологічні особливості свідків, потерпілих і підозрюваних, а також можливу протидію розслідуванню. Не менш важливими є фактори, пов’язані з помилками у процесуальних рішеннях або непередбачуваною поведінкою учасників провадження, що в умовах збройного конфлікту можуть мати особливо відчутні наслідки [384, с. 109] .

Аналіз сучасної практики дозволяє виокремити низку типових слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Зокрема, можливі випадки, коли встановлено всі епізоди протиправної діяльності та ідентифіковано всіх причетних осіб, які визнають свою вину; або коли коло причетних осіб визначено, однак частина з них заперечує свою участь чи перебуває в розшуку; а також ситуації, коли встановлено групу правопорушників, проте не з'ясовано всі епізоди їх діяльності чи відсутні належні докази вини [106]. В умовах воєнного стану найбільш поширеними є саме ускладнені та конфліктні ситуації, що пов'язано з високим рівнем латентності окремих правопорушень і складністю збору доказів.

У цьому контексті варто наголосити, що ефективність притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку безпосередньо залежить від належного планування розслідування, своєчасного висунення та перевірки слідчих версій, а також адекватної оцінки слідчих ситуацій. Саме ці елементи визначають вибір оптимальної методики розслідування, використання відповідних ресурсів, залучення спеціалістів і організацію роботи слідчих груп [121].

Ситуаційний підхід об'єктивно зумовлює необхідність розроблення диференційованих криміналістичних методик розслідування окремих підвидів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Такі методики можуть класифікуватися за різними критеріями. Зокрема, залежно від категорії потерпілих доцільно виокремлювати методики розслідування правопорушень щодо цивільного населення, військовополонених, іноземців або осіб, залучених до гуманітарних чи миротворчих місій [120, с. 51].

Крім того, класифікація можлива за об'єктом посягання, що дозволяє виділяти особливості розслідування правопорушень, спрямованих проти житлових об'єктів, цивільної інфраструктури, транспортних вузлів або об'єктів культурної спадщини [120, с. 51]. Важливим є і критерій засобів вчинення протиправних дій, який охоплює використання різних видів озброєння, небезпечних речовин чи інших засобів впливу. Як слушно випливає з положень

міжнародного права, зокрема Римського статуту Міжнародного кримінального суду, до таких засобів належать, зокрема, застосування заборонених речовин або умисне спрямування атак на гуманітарні об’єкти [85]. У цьому аспекті засоби вчинення кримінального правопорушення доцільно розглядати як сукупність матеріальних чинників, властивості яких використовуються для досягнення протиправного результату [329].

Не менш важливим є розмежування методик залежно від способу вчинення кримінальних правопорушень, що включає насильницькі дії, посягання на майно, примусове переміщення осіб, а також інші форми протиправного впливу, які можуть мати місце в умовах збройного конфлікту. Особливої уваги потребують ситуації, пов’язані зі створенням умов, несумісних із нормальним існуванням цивільного населення, зокрема обмеження доступу до базових ресурсів, що також має бути враховано при побудові відповідних методик [120, с. 52].

Водночас територіальний критерій дозволяє диференціювати підходи до розслідування залежно від особливостей контролю над територією. Зокрема, розслідування на підконтрольних територіях має одні організаційні можливості, тоді як на деокупованих територіях виникають додаткові складнощі, пов’язані з відновленням доказової бази. Що ж до тимчасово непідконтрольних територій, то повноцінне розслідування там об’єктивно ускладнене, що, однак, не виключає необхідності фіксації доказової інформації та підготовки до її подальшого процесуального використання [120, с. 52] .

Таким чином саме системний аналіз типових слідчих ситуацій та їх класифікація створюють наукове підґрунтя для формування ефективних алгоритмів дій слідчого, що є необхідною умовою підвищення результативності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасних умовах.

У цьому контексті особливого значення набуває питання визначення критеріїв типізації слідчих ситуацій в умовах воєнного стану, що безпосередньо впливає на ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Обґрунтованою

видається позиція А. В. Коваленка, який пропонує здійснювати таку типізацію, зокрема, з урахуванням територіального чинника - характеру місцевості, де було вчинено кримінальне правопорушення, а також умов, у яких здійснюється досудове розслідування. Йдеться про врахування факту ведення бойових дій, перебування території під окупацією чи її деокупацію, що прямо впливає на складність доказової діяльності. Відповідно, за ступенем ускладнення процесу доказування та зниження сприятливості умов можна виокремити слідчі ситуації, пов'язані з розслідуванням правопорушень на територіях без активних бойових дій, на деокупованих територіях, на тимчасово окупованих територіях, а також у зонах активних бойових дій [147, с. 122] .

Крім того, ситуаційний підхід передбачає врахування нормативного критерію, зокрема залежно від кваліфікації діяння за нормами Особливої частини Кримінального кодексу України. У цьому аспекті доцільно виокремлювати методики розслідування таких кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, як порушення норм міжнародного гуманітарного права, застосування або обіг заборонених засобів ведення війни, екоцид, геноцид, а також незаконне використання захисної символіки, передбаченої міжнародними договорами [120, с. 52]. Водночас, як справедливо зауважується, геноцид має самостійне значення у міжнародному кримінальному праві, що також необхідно враховувати при формуванні криміналістичних методик .

Початковий етап розслідування є найбільш чутливим до впливу слідчої ситуації, оскільки саме на цій стадії слідчий змушений співвідносити типові ознаки кримінальних правопорушень цієї категорії з реальною обстановкою конкретного кримінального провадження. Це вимагає критичного аналізу наявної інформації, її співставлення з типовими моделями та формування первинних слідчих версій, які визначають подальший напрям розслідування [211, с. 43] .

Узагальнення слідчо-судової практики дає підстави стверджувати, що типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

формуються під впливом низки взаємопов’язаних факторів. До таких, на наше переконання, належать: вид кримінального правопорушення, територіальні умови його вчинення, характеристика потерпілих, об’єкт посягання, спосіб і засоби протиправних дій, особливості слідової картини, а також наявність чи відсутність інформації про особу правопорушника.

З огляду на зазначене, доцільно виокремити низку типових слідчих ситуацій, характерних для початкового етапу розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

По-перше, ситуації, у яких встановлено факт вчинення кримінального правопорушення, визначено місце його вчинення (на підконтрольній території), ідентифіковано потерпілих, спосіб протиправних дій, а також встановлено і затримано особу правопорушника.

По-друге, ситуації, коли всі ключові елементи події встановлені, однак кримінальне правопорушення було вчинене в умовах активних бойових дій або на деокупованих територіях, що впливає на обсяг і якість доказової інформації, попри наявність затриманих осіб.

По-третє, ситуації, коли встановлено подію, її обставини та можливих правопорушників, однак їх місцезнаходження залишається невідомим.

По-четверте, випадки, коли відомі обставини події та її спосіб, але особа правопорушника не встановлена.

По-п’яте, ситуації, за яких відомо про факт і спосіб вчинення кримінального правопорушення, але відсутні відомості як про потерпілих (зокрема у випадках загибелі чи зникнення осіб), так і про правопорушника.

По-шосте, ситуації, коли встановлено подію, потерпілих і спосіб вчинення, однак відсутня точна інформація про місце вчинення та особу правопорушника.

По-сьоме, випадки, коли відомо лише про факт події та спосіб її вчинення, але відсутні дані про місце, потерпілих і причетних осіб.

Окрему групу становлять ситуації, пов’язані з тимчасово окупованими територіями, де навіть за наявності інформації про подію, потерпілих і спосіб її вчинення, встановлення особи правопорушника або його місцезнаходження є суттєво ускладненим. Також можливі ситуації, коли відомості про місце події

або окремі її елементи залишаються непідтвердженими через відсутність доступу до території .

Наведена типізація відображає різний рівень інформаційної визначеності та складності розслідування, що безпосередньо впливає на вибір тактичних рішень. Кожна із зазначених слідчих ситуацій обумовлює формування специфічних тактичних завдань і потребує розроблення відповідних програм дій, які включають проведення комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Саме адаптація таких програм до конкретної ситуації є запорукою підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасних умовах.

Узагальнення слідчо-судової практики переконливо свідчить про те, що переважна більшість слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є складними та несприятливими. Зокрема, за результатами досліджень встановлено, що близько 93 % таких ситуацій характеризуються дефіцитом інформації, наявністю протидії або іншими ускладнювальними чинниками. Це обумовлює необхідність для слідчого, спираючись на власний професійний досвід і знання, самостійно визначати оптимальну послідовність слідчих (розшукових) дій залежно від конкретного виду кримінального правопорушення та умов його вчинення.

Слідча ситуація, як видається, виступає визначальним фактором, що обумовлює як загальну методику розслідування, так і тактику проведення окремих процесуальних дій. Саме вона впливає на формування слідчих версій, конкретизацію завдань на різних етапах досудового розслідування та визначення алгоритму дій слідчого. У зв’язку з цим диференціація слідчих ситуацій повинна здійснюватися з урахуванням етапності розслідування, що дозволяє більш точно адаптувати тактичні рішення до реальних умов кримінального провадження [395, с. 45] . Вважаємо, що саме знання типових слідчих ситуацій, характерних для цієї категорії кримінальних правопорушень, створює передумови для оперативного висунення обґрунтованих версій, прийняття ефективних

процесуальних рішень та швидкого планування розслідування, що в підсумку сприяє досягненню позитивного результату [211, с. 83].

На етапі організації та планування розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особливу увагу необхідно приділяти вирішенню низки оперативно-організаційних питань. Йдеться, зокрема, про забезпечення доступу до необхідної документації, архівних матеріалів, можливості проведення допитів, призначення судових експертиз, а також здійснення різних видів огляду, у тому числі віддалених або складнодоступних місць подій, таких як території масових поховань чи інші локації, пов’язані з вчиненням правопорушень [149, с. 101] . В умовах воєнного стану ці завдання суттєво ускладнюються, що вимагає від слідчого гнучкості та здатності до нестандартних організаційних рішень.

Перевірка слідчих версій і вирішення слідчих ситуацій на різних етапах розслідування (початковому, наступному, завершальному) передбачає планування та реалізацію комплексу слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування відповідних тактичних комбінацій і операцій. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває дослідження типових слідчих ситуацій та алгоритмів їх подолання, питань організації та планування розслідування, а також удосконалення тактики проведення процесуальних і позапроцесуальних заходів [393, с. 345] .

Таким чином, типові програми (алгоритми) розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають ґрунтуватися передусім на оцінці конкретної слідчої ситуації. Саме після такої оцінки здійснюється планування слідчих дій і визначення їх послідовності. Важливо враховувати, що зазначені правопорушення часто мають багатоепізодний характер, а їх розслідування може належати до компетенції різних правоохоронних органів. Це обумовлює необхідність тісної взаємодії між різними суб’єктами та координації їх діяльності, що, у свою чергу, позитивно впливає на забезпечення національної безпеки в умовах збройної агресії.

У науковій літературі (зокрема у працях М. Єфімова, С. Герасимчука, К. Бахчева та інших) обґрунтовується доцільність обов’язкового планування

розслідування як складової визначення типових слідчих ситуацій і напрямів діяльності слідчого та оперативних підрозділів [61, с. 137; 96; 129, с. 353]. Більше того, в окремих випадках розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень потребує залучення спеціальних знань, що вимагає участі відповідних фахівців і експертів [364, с. 93; 365, с. 254].

Отже, одним із ключових елементів організації ефективного розслідування є складання детального плану, який дозволяє систематизувати діяльність усіх учасників кримінального провадження. Як правило, у такому плані визначаються обставини, що підлягають встановленню, формулюються слідчі версії та встановлюється послідовність їх перевірки, окреслюється перелік необхідних слідчих (розшукових) дій і заходів, визначаються строки їх виконання та відповідальні особи. Крім того, окремо фіксуються ті обставини, які можуть бути встановлені виключно шляхом проведення оперативно-розшукових заходів [364, с. 93; 365, с. 254].

Програма дій слідчого на початковому етапі розслідування безпосередньо залежить від конкретної слідчої ситуації, змісту складеного плану та рівня взаємодії з іншими суб’єктами. Саме ефективна комунікація та координація дій між правоохоронними органами є визначальними для досягнення результативності розслідування. Як слушно зазначає О. С. Тарасенко, одним із ключових критеріїв ефективності діяльності державних органів у сфері протидії кримінальним правопорушенням є налагоджена взаємодія та оперативний обмін інформацією між ними [324, с. 268].

Сучасні реалії свідчать про те, що до розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку залучено широкий спектр правоохоронних органів України. Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України та органи прокуратури виконують визначені функції у межах своєї компетенції, формуючи доказову базу для подальшого судового розгляду [150, с. 101]. Відповідно до ст. 216 КПК України, основна підслідність таких кримінальних правопорушень визначена за Службою безпеки України, а в системі органів прокуратури функціонує спеціалізований підрозділ,

який здійснює процесуальне керівництво у цих провадженнях. Водночас, з огляду на масштабність і складність зазначених правопорушень, до їх розслідування фактично залучається більшість органів досудового розслідування, що є об'єктивною необхідністю в умовах сучасних викликів.

В умовах воєнного стану в Україні спостерігається істотне зростання навантаження на органи досудового розслідування, передусім на слідчі підрозділи Служби безпеки України, які відіграють ключову роль у протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На цей орган покладено виконання важливих функцій щодо захисту державного суверенітету, прав і законних інтересів громадян, зокрема від посягань, пов'язаних із зовнішньою агресією та діяльністю іноземних спецслужб. Водночас, сучасні виклики обумовили не лише кількісне збільшення кримінальних проваджень, але й якісне ускладнення їх розслідування, що пов'язано з багатокомпонентним характером таких правопорушень та їх тісним зв'язком із міжнародним правом.

Характерною ознакою сучасного етапу є динамічність кримінального законодавства України, що особливо проявляється у сфері кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки та міжнародного правопорядку. Зокрема, Кримінальний кодекс України було доповнено новими складами кримінальних правопорушень, такими як колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, а також несанкціоноване поширення інформації про переміщення військових формувань. Крім того, зазнали змін норми, що стосуються державної зради, диверсії та інших суспільно небезпечних діянь. Важливим є й те, що розділ XX КК України, який регламентує кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, було розширено, зокрема за рахунок криміналізації заперечення та виправдовування збройної агресії. У зв'язку з цим, як видається, слідчі змушені діяти в умовах нормативної трансформації та одночасного дефіциту усталених криміналістичних рекомендацій, що підвищує ризики як для ефективності розслідування, так і для їхньої особистої безпеки [110, с. 125] .

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, зокрема ст. 216 КПК України, розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії віднесено до компетенції органів безпеки, тобто здійснюється слідчими Служби безпеки України. Разом із тим, у певних випадках, з урахуванням суб'єктного складу, до цього процесу можуть бути залучені й інші органи, зокрема Державне бюро розслідувань. Якщо ж у межах одного кримінального провадження виявляються діяння, підслідні різним органам, остаточне рішення щодо визначення підслідності приймає прокурор [110, с. 101].

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значною мірою залежить від рівня взаємодії між правоохоронними органами. Така взаємодія розглядається як найбільш організована форма консолідації сил і засобів різних суб'єктів, що дозволяє досягати поставлених завдань із урахуванням складності конкретної слідчої ситуації. Особливе значення має взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, яка забезпечує ефективне використання як процесуальних, так і оперативно-розшукових можливостей [297, с. 41].

Форми такої взаємодії можуть бути різними за масштабом і рівнем організації. Зокрема, локальний рівень передбачає координацію діяльності в межах окремого населеного пункту або кількох суміжних територій; регіональний - охоплює взаємодію в межах області чи декількох областей; загальнодержавний - передбачає об'єднання зусиль різних відомств на рівні всієї держави для протидії масштабним кримінальним правопорушенням [403] . В умовах воєнного стану найбільш ефективною є саме багаторівнева модель взаємодії, яка дозволяє оперативно реагувати на зміну слідчої ситуації.

Водночас взаємодія правоохоронних органів може мати як процесуальний, так і організаційний характер. Процесуальні форми чітко врегульовані кримінальним процесуальним законодавством і включають, зокрема, створення слідчих груп, доручення проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам. Такі механізми передбачені, зокрема, у ст. 38 та ст. 40 КПК України [309] . У цьому контексті слідчий виступає центральною фігурою кримінального провадження, оскільки саме він

уповноважений організовувати розслідування, визначати його напрями та координувати діяльність інших суб’єктів.

Як свідчить практика, найбільш поширеною формою взаємодії є виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, що особливо актуально у складних кримінальних провадженнях, пов’язаних із діяльністю організованих груп або транснаціональних мереж [294, с. 171]. При цьому вибір конкретної форми взаємодії безпосередньо залежить від характеру слідчої ситуації та визначається слідчим, який здійснює процесуальне керівництво і несе відповідальність за результати розслідування.

Важливо зазначити, що під час реалізації взаємодії формується складна система правовідносин, яка охоплює не лише кримінальні процесуальні, але й адміністративні, службові та навіть міжособистісні аспекти. Така комплексність є необхідною умовою забезпечення повноти, об’єктивності та всебічності дослідження обставин кримінального правопорушення [134, с. 231; 294, с. 171] .

Окремої уваги заслуговує питання організації взаємодії у справах цієї категорії, що характеризуються масштабністю наслідків і складністю доказування. У таких випадках до розслідування, як правило, залучаються слідчі групи, що можуть формуватися як на національному, так і на міжнародному рівні. Зокрема, чинне законодавство передбачає можливість створення міжвідомчих слідчих груп, а також спільних слідчих груп (JIT), що функціонують у рамках міжнародного співробітництва [334, с. 688] .

У цьому процесі важливу координаційну роль відіграє Офіс Генерального прокурора України, у структурі якого функціонує спеціалізований підрозділ, що забезпечує процесуальне керівництво у справах щодо кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту. На національному рівні цей орган здійснює взаємодію з такими суб’єктами, як Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України та Бюро економічної безпеки України [87, с. 232].

Таким чином, саме ефективна організація взаємодії між суб’єктами кримінального провадження, з урахуванням конкретної слідчої ситуації, є одним

із ключових чинників успішного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасних умовах.

Як обґрунтовано підкреслює О. М. Дуфенюк, у сучасних умовах особливої актуальності набуває потреба правоохоронної системи у формуванні чітких алгоритмів дій для роботи в специфічних локаціях, пов’язаних із вчиненням кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Йдеться, зокрема, про місця масових руйнувань, виявлення значної кількості загиблих, ймовірні місця поховань, що потребують не лише спеціальних криміналістичних навичок, а й скоординованої взаємодії між слідчими, експертами, судовими медиками та іншими фахівцями [121, с. 373]. Такі ситуації є найбільш показовими для розуміння складності типових слідчих ситуацій у цій категорії проваджень.

Важливим елементом у структурі такої взаємодії виступає співпраця слідчого з експертом-криміналістом. Як свідчить практика, залучення експерта до проведення огляду місця події дозволяє значно підвищити якість фіксації доказової інформації, а в окремих випадках - оптимізувати навантаження на слідчого шляхом делегування частини процесуальних дій. Основними завданнями експерта є встановлення фактичних обставин події, виявлення ознак кримінального правопорушення, ідентифікація можливих правопорушників, а також фіксація, вилучення та належне документування слідів. Крім того, експерт надає рекомендації щодо подальшого використання речових доказів і їх направлення до відповідних лабораторій [239; 338, с. 30].

Як приклад, можна навести проведення балістичних досліджень, у межах яких експерти вирішують складні ситуаційні завдання, пов’язані з визначенням ймовірного напрямку та місця здійснення ураження. Такі висновки мають суттєве значення для реконструкції події та перевірки слідчих версій [243, с. 537].

Окремим напрямом є взаємодія між правоохоронними органами, органами прокуратури та військовими підрозділами, яка реалізується під час проведення слідчих (розшукових) дій і роботи з інформацією щодо зазначеної категорії кримінальних правопорушень [334, с. 688]. Така взаємодія є критично

необхідною, оскільки саме військові часто володіють первинною інформацією про обставини подій, що можуть бути використані як докази.

Практика засвідчує, що ефективне розслідування цих кримінальних правопорушень нерідко неможливе без залучення Збройних Сил України та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони. Військовослужбовці можуть виступати не лише свідками, а й джерелами важливої інформації щодо обставин події, характеру застосованих засобів, структури підпорядкування та інших даних, що мають доказове значення. Водночас, як свідчать наукові дискусії, відсутність належно врегульованих механізмів комунікації між правоохоронними органами та військовими ускладнює отримання такої інформації [236, с. 45].

У цьому контексті доцільним є впровадження інституту офіцерів зв'язку, які виконують функцію комунікаційного мосту між різними суб'єктами. Такі фахівці забезпечують координацію дій, обмін інформацією та узгодження спільних заходів, що особливо важливо в умовах складних слідчих ситуацій. Подібні механізми вже успішно застосовуються у сфері міжнародного співробітництва, зокрема в діяльності Євроюсту, де Україна представлена відповідним прокурором зв'язку [50].

Підтримуючи наукові підходи щодо необхідності тісної взаємодії з військовими, вважаємо, що це дозволяє значно підвищити ефективність встановлення обставин кримінального правопорушення, відтворення слідової картини, а також ідентифікації свідків, потерпілих і можливих правопорушників. Відповідно, дії військовослужбовців у разі виявлення таких фактів повинні бути чітко алгоритмізовані: повідомлення про подію, ідентифікація місця її вчинення, забезпечення збереження обстановки, фіксація доказів, а також первинний збір інформації про осіб, які можуть бути причетними або володіють відомостями про подію.

Що стосується роботи з потенційними свідками та потерпілими, то першочерговим є забезпечення їх безпеки, після чого необхідно фіксувати їхні анкетні дані та контактну інформацію. Важливо, щоб під час первинного спілкування не здійснювався тиск або нав'язування відповідей - це має

залишатися прерогативою слідчого. Водночас військові повинні фіксувати ключову інформацію, зокрема про осіб, які могли брати участь у події, структуру командування, види застосованих засобів, характеристики техніки тощо [287].

Фіксація власних спостережень військовослужбовцями також має бути стандартизованою. Зокрема, доцільним є використання коротких уніфікованих форм повідомлень, які містять координати місця події, її характеристику, кількість постраждалих, дату виявлення, наявні докази та інші важливі відомості. Крім того, важливе значення має відеофіксація, яка повинна містити ідентифікаційні дані особи, що здійснює запис, місце та час події, а також опис зафіксованих обставин [287].

Беручи до уваги масштабність і складність кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо на тимчасово окупованих територіях, очевидним є те, що для їх ефективного розслідування необхідне залучення значних ресурсів - як людських, так і матеріально-технічних. Крім того, важливу роль відіграє міжнародне співробітництво, яке дозволяє забезпечити повноту та об’єктивність доказування [87, с. 221].

У цьому аспекті ключову координаційну функцію виконує Офіс Генерального прокурора України, який забезпечує взаємодію з міжнародними інституціями. На сьогодні Україна використовує широкий спектр міжнародно-правових механізмів для притягнення винних до відповідальності. Зокрема, країни Європейського Союзу здійснюють збір свідчень, фото- та відеоматеріалів, які аналізуються за участю Європол, тоді як Євроюст координує діяльність спільних слідчих груп [256].

За наявною інформацією, розслідування відповідних кримінальних правопорушень здійснюється більш ніж у 20 державах за підтримки Міжнародного кримінального суду, який вже направив до України значну кількість слідчих. Водночас на міждержавному рівні, зокрема у межах Міжнародного суду ООН, збір доказів здійснюється із залученням інших державних органів, що свідчить про комплексний характер протидії цим правопорушенням [149, с. 101].

Таким чином, ефективне вирішення типових слідчих ситуацій у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можливе лише за умови поєднання криміналістичних підходів, міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва, що відповідає сучасним викликам і потребам правозастосовної практики.

У сучасних умовах правоохоронні органи України здійснюють багаторівневу та багатовекторну взаємодію під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Така співпраця реалізується, зокрема, у форматі спільних слідчих груп, а також через взаємодію з міжнародними інституціями, серед яких Міжнародний кримінальний суд, Консультативна група щодо злочинів, пов’язаних зі звірствами (ACA), Консультативна місія Європейського Союзу (EUAM), міжнародна слідча комісія Ради ООН з прав людини, Євроюст, Європол, а також Міністерство юстиції США [149, с. 101]. Така інституційна взаємодія є необхідною умовою ефективного реагування на сучасні виклики, оскільки зазначені кримінальні правопорушення мають транснаціональний характер і потребують узгоджених зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У кримінально-правовому аспекті особливе значення має співпраця з Міжнародним кримінальним судом та застосування механізмів універсальної юрисдикції, які активно використовуються державами Європи для документування та розслідування відповідних правопорушень. Паралельно функціонують спеціалізовані спільні команди розслідувачів, орієнтовані на забезпечення діяльності МКС. Важливу роль у координації таких процесів відіграє Офіс Генерального прокурора України, який забезпечує взаємодію між національними та міжнародними суб’єктами, а також організовує роботу спеціалізованих підрозділів, що мають відповідну експертизу у сфері міжнародного гуманітарного права .

Окремим напрямом міжнародного співробітництва є взаємодія з Міністерством юстиції США, яке уклало з Україною відповідний меморандум

про взаєморозуміння щодо розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до зазначених кримінальних правопорушень [113]. Представники американської сторони, зокрема фахівці у сфері прав людини та прокурори спеціалізованих підрозділів, беруть активну участь у підтримці національних органів, забезпечуючи як експертну, так і технологічну допомогу. Водночас реалізуються програми міжнародної підтримки кримінальних розслідувань, що включають проведення судово-медичних досліджень, використання сучасних ІТ-рішень та інші форми сприяння [87, с. 233] .

Узагальнюючи, вважаємо, що формування ефективної програми дій слідчого на початковому етапі розслідування безпосередньо залежить від конкретної слідчої ситуації та виду кримінального правопорушення. Методика розслідування у цій сфері повинна враховувати різноманіття форм протиправної діяльності, включаючи посягання на життя і здоров’я осіб, незаконне позбавлення волі, насильницькі дії, посягання на майно, примусове переміщення населення, а також правопорушення у сфері довкілля та інформаційних технологій. Саме комплексність і багатовимірність таких правопорушень обумовлює необхідність залучення широкого кола суб’єктів до процесу розслідування .

Центральну роль у забезпеченні процесуального керівництва відіграє Офіс Генерального прокурора, у структурі якого функціонує спеціалізований підрозділ, що координує діяльність таких органів, як Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України та Бюро економічної безпеки України. Їх взаємодія, як правило, здійснюється у форматі слідчо-оперативних груп, що забезпечують обмін інформацією та узгодженість дій на різних рівнях .

Особливої уваги, на нашу думку, потребує взаємодія з інститутами громадянського суспільства, які відіграють важливу роль у документуванні фактів правопорушень, зборі доказової інформації та забезпеченні захисту прав потерпілих. Серед таких організацій можна виокремити Українська Гельсінська спілка з прав людини, Truth Hounds, Центр прав людини ZMINA, а також інші

правозахисні та аналітичні структури, діяльність яких сприяє підвищенню ефективності розслідування та формуванню доказової бази.

Таким чином, ефективне вирішення типових слідчих ситуацій у межах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можливе лише за умов комплексної взаємодії між національними та міжнародними суб'єктами, що дозволяє забезпечити повноту, об'єктивність і результативність кримінального провадження в умовах сучасних викликів.

2.3. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

У сучасних умовах трансформації кримінальної юстиції України, зумовленої як загальносвітовими тенденціями ускладнення злочинності, так і впливом збройної агресії, особливої ваги набуває проблема ефективного використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зазначена категорія кримінальних правопорушень характеризується підвищеною складністю доказування, багатокомпонентністю фактичних обставин, значним обсягом різнорідної інформації, а також тісним зв'язком із міжнародно-правовими стандартами та практиками. У таких умовах традиційні процесуальні інструменти виявляються недостатніми без залучення спеціальних знань, які забезпечують належний рівень фахового аналізу доказової інформації.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні виступає одним із ключових елементів криміналістичного забезпечення розслідування, оскільки дозволяє не лише встановлювати фактичні дані, що мають доказове значення, а й інтерпретувати їх з урахуванням наукових, технічних та інших спеціалізованих підходів. Особливого значення це набуває на початковому етапі розслідування, коли від правильності визначення напрямів використання таких

знань залежить ефективність подальшого збирання, перевірки та оцінки доказів, формування обґрунтованих версій та прийняття процесуальних рішень.

Специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлює необхідність залучення широкого спектра спеціальних знань, що виходять за межі класичних криміналістичних підходів. Йдеться, зокрема, про використання судово-медичних, військово-технічних, вибухотехнічних, лінгвістичних, цифрових, а також міжнародно-правових знань, які у сукупності формують міждисциплінарну основу доказування. При цьому важливим є не лише факт залучення спеціалістів чи призначення експертиз, а й належна організація їх використання, визначення процесуальних форм і меж застосування, а також забезпечення допустимості та належності отриманих результатів.

Водночас практика розслідування свідчить про наявність низки проблем, пов’язаних із недостатньою систематизацією підходів до використання спеціальних знань, відсутністю уніфікованих методик їх застосування в умовах воєнного стану, а також складністю інтеграції результатів діяльності національних і міжнародних суб’єктів у єдину доказову систему. Це зумовлює необхідність наукового осмислення відповідних процесів, уточнення теоретичних засад та вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання спеціальних знань у зазначеній сфері.

З огляду на викладене, дослідження особливостей використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є актуальним як у теоретичному, так і в практичному вимірі, оскільки спрямоване на удосконалення криміналістичного забезпечення досудового розслідування та підвищення його результативності в умовах сучасних викликів.

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що вчиняються на території України, характеризуються значним масштабом, складною структурою та високим рівнем суспільної небезпеки. Їх розслідування пов’язане з необхідністю дослідження великого масиву подій, збору значної кількості різнопланових доказів, а також

призначення та проведення численних судових експертиз. При цьому навіть у відносно стабільних умовах строки виконання окремих експертних досліджень могли сягати тривалого часу, тоді як в умовах воєнного стану ситуація істотно ускладнилася через кадрові втрати експертного середовища, переміщення фахівців та обмеження доступу до відповідної інфраструктури, що об’єктивно впливає на оперативність отримання експертних висновків [53, с. 70].

Зазначена категорія кримінальних правопорушень нерідко має комплексний характер та перебуває у взаємозв’язку з іншими протиправними діяннями, зокрема пов’язаними із насильством щодо цивільного населення, незаконним заволодінням майном, посяганнями на культурні та матеріальні цінності, що супроводжуються заподіянням шкоди життю та здоров’ю осіб. Водночас складність їх розслідування обумовлюється не лише різноманітністю форм прояву, але й об’єктивними факторами, такими як труднощі встановлення осіб, причетних до їх вчинення, обмежені можливості їх затримання, а також підвищений рівень небезпеки для учасників кримінального провадження. Проведення слідчих (розшукових) дій нерідко відбувається в умовах реальної загрози життю і здоров’ю, зокрема в зонах активних бойових дій або на деокупованих територіях, де зберігається ризик наявності вибухонебезпечних предметів. У таких умовах своєчасне та ефективне залучення спеціальних знань стає не просто допоміжним, а визначальним фактором забезпечення результативності розслідування. Крім того, необхідність залучення широкого кола фахівців із різних галузей знань зумовлена тим, що суб’єкти розслідування об’єктивно не можуть володіти усім необхідним спектром спеціалізованої інформації [240, с. 348].

Сучасний розвиток науки, зокрема прикладних галузей, таких як криміналістика, характеризується активним міждисциплінарним взаємопроникненням знань та інтеграцією досягнень різних наукових напрямів для вирішення завдань кримінального провадження. Розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку неможливо уявити без використання здобутків філософії, логіки, соціології, психології та інших наук, які формують методологічну основу

пізнавальної діяльності слідчого. Водночас особливого значення набувають новітні досягнення науково-технічного прогресу, що дозволяють застосовувати сучасні технічні засоби та методики дослідження доказової інформації. У цьому контексті категорія «спеціальні знання» закономірно посідає центральне місце в системі криміналістичного забезпечення розслідування, що, на моє переконання, особливо актуалізується саме в умовах воєнного стану [188, с. 7].

Для більш глибокого розуміння сутності використання спеціальних знань доцільно звернутися до аналізу змісту понять «спеціальний», «знання» та «спеціальні знання», що дозволяє уточнити їх теоретичне значення та практичне застосування у кримінальному провадженні. Так, термін «спеціальний» традиційно тлумачиться як такий, що має вузьке цільове призначення, пов’язаний з окремою галуззю науки, техніки чи іншої сфери діяльності та орієнтований на використання фахівцями відповідного профілю [344]. У тлумачних словниках української мови це поняття розкривається як таке, що стосується конкретної галузі знань і призначене для спеціалістів, які володіють відповідною підготовкою [225, с. 317]. У свою чергу, спеціальність визначається як сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують можливість здійснення професійної діяльності у певній сфері, що безпосередньо пов’язано з рівнем кваліфікації особи [401, с. 183].

Категорія «знання» з гносеологічної точки зору розглядається як відображення об’єктивної дійсності у свідомості людини, що існує у формі ідеального образу та формується в процесі пізнавальної діяльності [357, с. 293]. Водночас у словникових джерелах знання визначаються як сукупність відомостей, отриманих у результаті навчання, дослідження чи практичного досвіду, що дозволяють особі орієнтуватися в певній сфері діяльності та приймати обґрунтовані рішення [79, с. 787]. Таким чином, знання виступають результатом інтелектуального освоєння дійсності та є основою професійної діяльності.

Аналізуючи поняття «спеціальні знання», слід зазначити, що їх нормативне визначення у чинному законодавстві відсутнє, проте відповідний термін активно використовується у правозастосовній практиці. Так, у Законі

України «Про судову експертизу» спеціальні знання розглядаються як основа проведення експертних досліджень об’єктів, явищ і процесів з метою надання обґрунтованого висновку для потреб судового розгляду [273]. Крім того, у положеннях цього Закону акцентується увага на необхідності належного рівня спеціальних знань у експертів, що підтверджується процедурою їх атестації [90].

У кримінальному процесуальному законодавстві також простежується використання цієї категорії. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 69 КПК України, експертом визнається особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та уповноважена здійснювати дослідження з метою встановлення обставин кримінального правопорушення [181]. Таким чином, законодавець фактично ототожнює спеціальні знання з професійними знаннями, що виходять за межі загальної підготовки учасників кримінального провадження та є необхідними для вирішення спеціалізованих питань. Аналогічний підхід простежується і щодо спеціаліста, який відповідно до ст. 71 КПК України володіє спеціальними знаннями та практичними навичками застосування технічних засобів [181].

В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зміст поняття «спеціальні знання» доцільно розглядати розширено - як інтегровану систему міждисциплінарних знань, що включає не лише традиційні криміналістичні, але й військові, цифрові, міжнародно-правові та інші компоненти. Саме такий підхід дозволяє забезпечити належний рівень доказування в умовах сучасних викликів та підвищити ефективність кримінального провадження.

Таким чином, аналіз чинних нормативно-правових актів свідчить про відсутність чіткого й уніфікованого визначення категорії «спеціальні знання», а також недостатнє розкриття її змістовних характеристик. Водночас практична діяльність органів досудового розслідування переконливо демонструє, що сфера застосування спеціальних знань є значно ширшою, ніж це прямо передбачено законодавством, що особливо яскраво проявляється під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [154]. Така нормативна невизначеність створює певні труднощі у

формуванні єдиного підходу до їх використання, що в умовах воєнного стану набуває критичного значення.

Продовжуючи дослідження змісту поняття «спеціальні знання», варто зазначити, що і в науковій доктрині відсутній єдиний підхід до його розуміння. Дискусії з цього приводу тривають і сьогодні, що зумовлює необхідність їх систематизації з урахуванням еволюції наукових поглядів. У цьому контексті доцільним є здійснення ретроспективного аналізу підходів до визначення зазначеного поняття з подальшим їх групуванням за змістовними ознаками.

Як свідчить аналіз наукових джерел, у криміналістичній науці відсутня одностайність щодо сутності спеціальних знань, які застосовуються у кримінальному судочинстві. Зокрема, Б. В. Романюк, узагальнюючи існуючі підходи, виділив п’ять основних груп наукових позицій: перша група розглядає спеціальні знання як такі, що не є загальнодоступними; друга - ототожнює їх виключно з науковими знаннями; третя - пов’язує їх із сучасним рівнем розвитку науки та можливістю застосування у кримінальній процесуальній діяльності; четверта - визначає їх через професійну спеціалізацію; п’ята - акцентує увагу на їх відсутності у суб’єктів доказування [188, с. 7]. Така багатоманітність підходів свідчить не про недосконалість теорії, а про складність і багатовимірність самого феномену спеціальних знань.

Узагальнюючи наукові позиції та враховуючи сучасні виклики, зумовлені воєнним станом в Україні, вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення поняття використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це слід розуміти як залучення у встановленому законом порядку спеціально підготовлених осіб, які володіють комплексом професійних теоретичних і практичних знань у різних галузях, з метою сприяння встановленню об’єктивної істини у кримінальному провадженні, всебічного, повного та неупередженого дослідження доказів, а також формування належної доказової бази шляхом виконання процесуальних, слідчих (розшукових) та організаційних дій як у процесуальних, так і позапроцесуальних формах. Вважаємо, що в умовах розслідування зазначеної категорії правопорушень таке

визначення має бути розширеним і включати міждисциплінарний компонент, зокрема військові, цифрові та міжнародно-правові знання.

Застосування спеціальних знань у діяльності органів досудового розслідування та суду завжди має чітко визначену мету. Розкриття їх цільового призначення є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Саме спеціальні знання формують наукову основу слідчої та судової діяльності, забезпечуючи обґрунтованість прийнятих процесуальних рішень. Чітке усвідомлення мети їх використання на кожному етапі кримінального провадження дозволяє правильно визначити функціональне призначення відповідних суб'єктів та межі їх повноважень [360, с. 8]. В умовах воєнного стану це питання набуває ще більшої ваги, оскільки помилки у використанні спеціальних знань можуть призвести до втрати важливих доказів.

Узагальнивши наведені наукові підходи та сформулювавши авторське визначення досліджуваної категорії, доцільно перейти до аналізу форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації форм використання спеціальних знань, які мають суттєве значення як для теорії, так і для практики. Так, Ю. М. Мирошниченко пропонує розмежовувати їх на процесуальні та непроцесуальні. До непроцесуальних форм належать, зокрема, отримання консультацій, фахових рекомендацій, визначення виду експертизи, формулювання питань експерту, підготовка об'єктів дослідження тощо [212, с. 21].

Натомість процесуальні форми включають проведення судових експертиз, а також надання спеціалістами технічної та консультативної допомоги суб'єктам кримінального провадження. При цьому носіями спеціальних знань виступають експерт і спеціаліст, які виконують різні, але взаємодоповнюючі функції [212, с. 21].

Аналогічну позицію висловлює Ю. О. Пілюкова, який підкреслює, що використання спеціальних знань у кримінальному провадженні реалізується у різноманітних формах, однак найбільш поширеною є їх класифікація за

критерієм процесуальної регламентації. До процесуальних форм він відносить участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення експертиз, а також допит експерта [242, с. 242].

Відповідно до положень КПК України, використання спеціальних знань здійснюється у таких формах: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245); участь спеціаліста у негласних слідчих (розшукових) діях (ст. 262, 266); призначення експертизи із залученням експерта (ст. 242, 243); надання консультацій спеціалістом, у тому числі у формі письмових пояснень (ст. 71, п. 2 ч. 2 ст. 105) [181]. Водночас важливу роль відіграють і непроцесуальні форми, зокрема усні консультації, які часто мають оперативний характер та дозволяють швидко реагувати на виклики розслідування [197, с. 89].

На наше переконання, під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку ключового значення набувають дві основні форми використання спеціальних знань: залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій та призначення судових експертиз. Це пояснюється тим, що зазначена категорія правопорушень потребує використання знань із різних галузей, зокрема судової медицини, лінгвістики, історії, релігієзнавства, політології, етнології, психології, психіатрії та інших. Наприклад, під час проведення допитів особливої категорії осіб доцільним є залучення психологів, тоді як дослідження інформаційних матеріалів або текстів може потребувати участі фахівців у галузі лінгвістики чи релігієзнавства [71, с. 475].

Отже, використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є складним, багаторівневим процесом, що потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення з урахуванням сучасних викликів, зокрема умов воєнного стану в Україні.

Підтримуючи наукову позицію О. С. Тарасенка, доцільно зазначити, що використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

може здійснюватися у двох основних формах - процесуальній та непроцесуальній. При цьому процесуальна форма передбачає безпосередню участь носіїв спеціальних знань у проведенні слідчих (розшукових) дій. Як справедливо зазначають В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль, до ключових процесуальних форм належать: застосування спеціальних знань безпосередньо слідчим, прокурором або судом у межах виконання ними процесуальних функцій; участь спеціалістів у проведенні слідчих дій; а також призначення і проведення судових експертиз [196, с. 50]. Ці форми набувають визначального значення у розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, оскільки забезпечують належний рівень фахової оцінки доказів у складних умовах воєнного стану.

Непроцесуальна форма, у свою чергу, полягає у використанні спеціальних знань поза межами безпосередньо регламентованих процесуальних дій. Вона включає отримання консультацій, роз’яснень, проведення попередніх досліджень, а також інші види фахової допомоги. До таких форм належать консультативна та довідкова діяльність (усна або письмова), проведення ревізій чи аудитів, участь фахівців в оперативно-розшукових заходах, попередній аналіз об’єктів дослідження, а також використання інформації з криміналістичних обліків [196, с. 51]. Вважаємо, що в умовах воєнного стану значення саме непроцесуальних форм істотно зростає, оскільки вони дозволяють оперативно отримувати необхідну інформацію для прийняття рішень у ситуаціях, коли час має критичне значення.

Однією з найбільш поширених і водночас ефективних процесуальних форм є залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до положень ч. 1, 2 ст. 71 КПК України, спеціалістом визнається особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками використання технічних чи інших засобів і може надавати консультації або безпосередню допомогу під час досудового розслідування та судового розгляду [181]. Важливо підкреслити, що законодавство не встановлює вичерпного переліку спеціалістів, які можуть бути залучені, що, на нашу думку, є позитивним фактором, оскільки забезпечує

гнучкість і можливість адаптації до специфіки кожного кримінального провадження [242, с. 242].

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить, що спеціальні знання найчастіше використовуються під час огляду місця події (95 % випадків), призначення та проведення експертиз (93 %), допиту підозрюваних (85 %), проведення обшуків (73 %), слідчих експериментів (72 %), відбору зразків для експертних досліджень (72 %), а також у формі отримання письмових висновків спеціалістів (34 %) і їх участі у різних слідчих (розшукових) діях (32 %). Значно рідше спеціальні знання застосовуються під час розшуку осіб (17 %), проведення документальних перевірок (17 %), допиту експертів у суді (8 %), перевірок за криміналістичними обліками (8 %) та отримання консультацій (7 %) (Додаток). Така статистика свідчить про певну недооцінку потенціалу непроцесуальних форм використання спеціальних знань, що потребує перегляду з урахуванням сучасних викликів .

Особливої уваги потребує використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, обшуку, допиту, а також заходів щодо встановлення та розшуку осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень.

Так, під час огляду місця події залучення спеціалістів є практично невід’ємним елементом ефективного розслідування. Слідчі, фіксуючи обстановку, вилучають матеріальні сліди, зокрема уламки боєприпасів, частини ракет або снарядів, які потребують подальшого дослідження із застосуванням спеціальних знань. Для встановлення типу використаного озброєння призначаються судово-балістичні експертизи, що дозволяють визначити вид, модель і технічні характеристики зброї, зокрема артилерійських систем, реактивних установок, протитанкових комплексів тощо [53, с. 71].

Об’єкти огляду в таких кримінальних провадженнях є надзвичайно різноманітними: це можуть бути території, що зазнали обстрілів, місця вибухів, зруйновані будівлі, залишки військової техніки, ділянки з нерозірваними боєприпасами, місця поховань, у тому числі масових, а також тіла загиблих або

їх фрагменти. Крім того, дослідженню підлягають вилучені предмети - транспортні засоби, зброя, боєприпаси та інші об’єкти [240, с. 349]. Очевидно, що в таких умовах слідчий не може самостійно забезпечити належний рівень дослідження, що обумовлює необхідність залучення широкого кола фахівців.

Залежно від конкретної ситуації до проведення огляду можуть бути залучені не лише криміналісти, але й вузькопрофільні спеціалісти - вибухотехніки, балісти, фахівці з ракетної та авіаційної техніки, артилеристи, механіки, а також представники ДСНС, кінологи, судово-медичні експерти, біологи та інші. Вважаємо, що саме міждисциплінарний підхід є визначальним для ефективного розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень. Окрему увагу слід приділити технічній фіксації обстановки, зокрема із застосуванням фото- та відеозйомки, у тому числі із використанням безпілотних літальних апаратів, що дозволяє оперативно отримувати об’єктивну інформацію про місце події навіть в умовах небезпеки. Такий підхід особливо важливий у контексті вимог ст. 615 КПК України щодо особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану [240, с. 349].

У випадках, коли огляд пов’язаний із наслідками пожеж, обов’язковим є залучення фахівців відповідного профілю - працівників ДСНС, спеціалістів з енергетики, газового господарства, технічного нагляду тощо. Організація їх залучення потребує належної координації між правоохоронними органами та відповідними установами, що, на мою думку, є важливим елементом криміналістичного забезпечення розслідування в умовах воєнного стану [197, с. 89].

Отже, використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має комплексний характер і передбачає інтеграцію процесуальних і непроцесуальних форм їх застосування, що зумовлено специфікою об’єктів дослідження, умовами воєнного стану та необхідністю забезпечення максимальної ефективності доказування.

Особливу роль серед учасників огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов’язаних із наслідками збройної агресії, відіграють працівники

ДСНС, які в таких випадках набувають процесуального статусу спеціалістів, що обов'язково фіксується у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії. Їх участь не обмежується технічною допомогою, а включає активне сприяння слідчому у плануванні проведення огляду, формуванні та перевірці слідчих версій. Фахівці у сфері дослідження пожеж здатні встановити осередок виникнення вогню, особливості його поширення, здійснювати виявлення, первинне дослідження, фіксацію та вилучення об'єктів, які у подальшому можуть набути статусу речових доказів. Крім того, вони беруть участь у складанні протоколу та додатків до нього, використовуючи спеціалізовану термінологію та забезпечуючи точність відображення обставин події [197, с. 89]. Така участь є критично важливою, оскільки саме правильна первинна фіксація слідів події визначає подальшу ефективність доказування.

Важливе значення у межах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають об'єкти, виявлені спеціалістами на місці події, зокрема предмети та зразки озброєння, які можуть свідчити про застосування заборонених методів і засобів ведення збройного протистояння. До таких об'єктів належать боєприпаси невибіркової дії (касові елементи, протипіхотні міни, міни-пастки), залишки або упаковки від засобів хімічного чи біологічного впливу, а також види озброєння, що спричиняють надмірні страждання, зокрема спеціальні кулі або боєприпаси з підвищеною уражаючою здатністю. Окрему складність становить фіксація слідів осколкових уражень, які можуть бути малопомітними (частинки металу, пластику, скла тощо) [240, с. 350]. Виявлення та належне документування таких об'єктів має ключове значення для подальшої міжнародно-правової кваліфікації діянь.

У межах огляду місця події, пов'язаного з обстрілами або вибухами, доцільним є проведення попередніх досліджень, спрямованих на встановлення напрямку ураження, місця розташування вогневої позиції, типу застосованого озброєння, часу та дистанції здійснення пострілу. Такі дослідження здійснюються спеціалістами у галузі балістики або озброєння, які також беруть участь у складанні схем місця події із зазначенням траєкторії руху боєприпасів.

Обов’язковим елементом є документування результатів таких досліджень у вигляді пояснень спеціаліста, що сприятиме підвищенню доказової цінності отриманої інформації [240, с. 350].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із заподіянням смерті або шкоди здоров’ю, важливе значення має участь судово-медичних експертів. Вони разом зі слідчим здійснюють огляд тіл загиблих та формують первинні висновки щодо причин смерті. Водночас для встановлення точних обставин (часу, механізму та причин настання смерті) необхідним є проведення повноцінної судово-медичної експертизи в умовах спеціалізованої установи [53, с. 71]. В умовах воєнного стану своєчасне проведення таких експертиз є одним із ключових чинників доведення фактів протиправного насильства.

Окрім судово-медичних експертів, до огляду місця події можуть залучатися лікарі, які надають невідкладну допомогу потерпілим і водночас фіксують первинні дані щодо тілесних ушкоджень. Вони здатні надати слідчому важливу інформацію про характер, локалізацію та ступінь тяжкості ушкоджень. У свою чергу, залучення психологів є доцільним у випадках, коли потерпілі перебувають у стресовому або шоковому стані, що також впливає на якість отриманої інформації [241, с. 37].

Залежно від конкретної слідчої ситуації до проведення огляду можуть залучатися й інші спеціалісти, зокрема вибухотехніки, кінологи зі службовими собаками тощо [197, с. 89]. Комплексний і міждисциплінарний підхід до формування складу учасників слідчої дії дозволяє досягти максимальної ефективності дослідження обстановки події.

Не менш важливим є використання спеціальних знань під час проведення обшуку. У цьому випадку спеціаліст виконує допоміжну, але водночас надзвичайно важливу функцію, сприяючи виявленню, фіксації та вилученню доказів. Його діяльність може полягати у пошуку предметів, встановленні їх належності певній особі, фіксації слідів, застосуванні технічних засобів, а також запобіганні пошкодженню об’єктів [241, с. 39]. Найчастіше для проведення обшуків залучаються спеціалісти-криміналісти, однак у ряді випадків виникає

потреба у фахівцях вузького профілю - балістах, біологах, хіміках тощо. Водночас, як свідчить практика, не завжди можливо заздалегідь передбачити весь спектр необхідних спеціальних знань, що ускладнює організацію цієї слідчої дії [241, с. 39].

Особливе значення має також технічна фіксація процесу обшуку. Найбільш ефективним є поєднання відеозйомки та фотозйомки, що дозволяє забезпечити повноту та об'єктивність фіксації. При цьому слідчий, виконуючи функції організатора та керівника обшуку, не має можливості одночасно здійснювати технічну фіксацію, що обумовлює необхідність залучення спеціаліста [241, с. 39].

Використання спеціальних знань під час допиту також має свої особливості. Насамперед це пов'язано з необхідністю ретельної підготовки слідчого, яка включає аналіз матеріалів провадження, вивчення особистості допитуваного, його соціально-психологічних характеристик, рівня освіти, способу життя, а також встановлення мовних особливостей. У разі необхідності до участі в допиті залучається перекладач, що забезпечує належну реалізацію процесуальних прав учасників провадження [71, с. 476].

Отже, використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має комплексний, багаторівневий характер і потребує належної організації, міждисциплінарної взаємодії та адаптації до умов воєнного стану. Ефективне поєднання різних видів спеціальних знань є одним із ключових факторів забезпечення результативності досудового розслідування у цій сфері.

У процесі проведення допиту обсяг і характер спеціальних знань, необхідних слідчому, визначаються з урахуванням специфіки кримінального правопорушення, особливостей особи допитуваного, способу вчинення діяння, а також наявної доказової бази. Залучення спеціалістів можливе вже на підготовчому етапі, що є важливим для забезпечення належної якості цієї слідчої (розшукової) дії. Саме на цій стадії відбувається опрацювання спеціальних питань, визначення кола обставин, які підлягають встановленню, вивчення

особистісних характеристик допитуваного, обрання оптимального місця, часу та способу виклику, визначення складу учасників, підготовка матеріалів і технічних засобів фіксації, а також розробка плану допиту. У таких випадках консультаційна допомога спеціаліста є доцільною та сприяє підвищенню ефективності допиту [241, с. 42].

Використання спеціальних знань у сфері психології під час допиту осіб, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, має особливе значення. Воно дозволяє встановити належний психологічний контакт із допитуваним, що є передумовою отримання достовірної інформації. У зв'язку з цим актуальним є як підвищення рівня професійної підготовки слідчих у галузі юридичної психології, так і забезпечення системної взаємодії органів досудового розслідування з фахівцями-психологами на всіх етапах проведення допиту [68, с. 25]. В умовах воєнного стану це набуває особливої ваги, оскільки психоемоційний стан учасників кримінального провадження може суттєво впливати на якість їхніх показань.

Ефективність допиту значною мірою залежить від застосування відповідних тактичних прийомів, зокрема пред'явлення допитуваному речових доказів, документів чи інших матеріалів, отриманих у ході інших слідчих (розшукових) дій. У ряді випадків доцільним є також ознайомлення допитуваного з інформацією, зафіксованою у протоколах таких дій або у висновках експертів, що може сприяти уточненню обставин перебування особи на місці події. Для реалізації цих заходів доцільно залучати спеціалістів-криміналістів, які брали участь у вилученні чи дослідженні відповідних доказів, оскільки це забезпечує більш обґрунтоване використання доказової інформації [241, с. 42].

Окремого розгляду потребує використання спеціальних знань під час встановлення та розшуку осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Практика свідчить, що у значній частині випадків на початковому етапі

розслідування відсутня будь-яка інформація про таких осіб, що суттєво ускладнює їх ідентифікацію та притягнення до відповідальності .

У таких умовах важливого значення набуває використання спеціальних знань у сфері криміналістичної ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Йдеться про застосування положень криміналістичної габітоскопії (габітології), яка досліджує зовнішні ознаки людини з метою її ототожнення [199]. Збирання та аналіз інформації про зовнішність, поведінкові особливості, манеру мовлення, звички та інші індивідуальні характеристики особи є необхідним для організації ефективного розшуку.

Фахівці, які володіють спеціальними знаннями, відіграють важливу роль у наданні допомоги слідчим і оперативним працівникам, зокрема під час організації розшуку «за гарячими слідами», дослідження матеріальних слідів безпосередньо на місці події, проведення експертних досліджень, складання суб'єктивних портретів, здійснення негласного спостереження із застосуванням технічних засобів, а також формування та використання криміналістичних обліків [241, с. 153]. Ефективність цих заходів значною мірою залежить від рівня координації між різними суб'єктами та використання сучасних технологій.

У випадках, коли свідки або очевидці можуть надати інформацію про зовнішність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється складання словесного портрета. Для створення більш точних зображень застосовуються композиційні або комп'ютерні методи моделювання зовнішності. Водночас цей процес супроводжується низкою труднощів, пов'язаних із суб'єктивністю сприйняття свідків, а також недостатнім рівнем підготовки окремих спеціалістів у сфері портретування. У зв'язку з цим доцільним є залучення фахівців, які поєднують знання у сфері криміналістики, анатомії та сучасних цифрових технологій.

Підтримуючи позицію І. В. Мартиненко, слід зазначити, що перспективним напрямом вирішення зазначених проблем є створення сучасних інформаційно-аналітичних систем, здатних забезпечити активізацію пам'яті свідків, обробку отриманої інформації, її накопичення, моделювання образу розшукуваної особи та оперативну передачу відповідних даних [188, с. 145].

Вважаємо, що впровадження таких систем є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли швидкість та точність встановлення осіб, причетних до кримінальних правопорушень, має вирішальне значення.

Отже, використання спеціальних знань під час допиту, а також у процесі встановлення та розшуку осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є невід'ємним елементом ефективного досудового розслідування. Подальший розвиток цієї сфери має бути пов'язаний із інтеграцією міждисциплінарних знань, удосконаленням підготовки кадрів та активним впровадженням сучасних інформаційних технологій.

Консультативна діяльність є однією з важливих складових використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Спеціальні знання можуть застосовуватися за різними напрямами, зокрема шляхом залучення спеціаліста до участі у слідчих (розшукових) діях, у тому числі негласних, призначення та проведення судових експертиз, надання усних консультацій або письмових роз'яснень. При цьому результати такої діяльності - у формі пояснень, заяв, зауважень до протоколів, консультацій чи показань спеціаліста - можуть виступати джерелами встановлення фактичних обставин кримінального провадження [402, с. 487]. Гнучке поєднання цих форм дозволяє ефективно реагувати на виклики, що виникають у процесі розслідування в умовах воєнного стану.

З урахуванням положень ст. 71 КПК України, спеціаліст є самостійним учасником кримінального провадження, який не має заінтересованості у його результатах, але володіє спеціальними знаннями та практичними навичками їх застосування. Він уповноважений надавати консультації як під час досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду з питань, що потребують спеціальної компетенції [154]. Неупередженість і фаховість спеціаліста забезпечують об'єктивність використання спеціальних знань у кримінальному процесі.

Серед процесуальних форм використання спеціальних знань особливе місце займає призначення судових експертиз, яке традиційно розглядається як найбільш ефективний і кваліфікований спосіб їх застосування під час розслідування кримінальних правопорушень [242, с. 242]. Сутність експертного дослідження полягає у встановленні фактичних даних, які неможливо отримати іншими засобами доказування, але які мають істотне значення для кримінального провадження [242, с. 242]. Як справедливо зазначає К. О. Чаплинський, проведення судових експертиз спрямоване на забезпечення повного, всебічного та оперативного розслідування, встановлення істини, дослідження об’єктів і явищ, а також отримання нових фактичних даних, що раніше не були відомі та не можуть бути встановлені іншим шляхом [337, с. 229]. В умовах розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень експертиза фактично виступає ключовим інструментом доказування.

Правовою основою здійснення судово-експертної діяльності в Україні є, передусім, Конституція України, яка закріплює принципи здійснення правосуддя, зокрема верховенство права, рівність учасників процесу, змагальність сторін та обов’язковість доведення вини (статті 124, 129). Водночас відповідно до ст. 92 Конституції України основи судової експертизи визначаються виключно законами України [337, с. 230]. Це свідчить про особливу значущість інституту судової експертизи як гарантії об’єктивності кримінального провадження.

Суттєві зміни у порядок призначення експертиз були внесені Законом України № 187-IX від 04.10.2019, який модернізував окремі положення кримінального процесуального законодавства [242, с. 242]. Згідно з чинною редакцією статей 242, 243 КПК України, експертиза проводиться експертною установою або експертом, яких залучають сторони кримінального провадження у разі необхідності використання спеціальних знань для встановлення обставин справи. При цьому експерт залучається саме за ініціативою сторін, а не виключно за рішенням слідчого судді чи суду [242, с. 243]. Така модель підсилює змагальність процесу та розширює можливості сторін щодо формування доказової бази.

З метою регламентації порядку призначення та проведення експертних досліджень в Україні діє низка підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. Зазначений акт фактично виконує функцію комплексного нормативного регулятора судово-експертної діяльності [316, с. 57; 337, с. 230].

Експертні дослідження у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можуть бути умовно поділені на дві групи: загальні та спеціальні. До першої групи належать традиційні види експертиз, характерні для розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи, зокрема судово-медичні, судово-психіатричні, судово-біологічні та окремі криміналістичні (трасологічні, балістичні, дактилоскопічні, почеркознавчі). До другої групи доцільно віднести більш специфічні експертизи, такі як судово-лінгвістичні, психолінгвістичні, авторознавчі, технічні, а також дослідження матеріалів відеофіксації та інші [296, с. 860]. Друга група експертиз набуває особливої актуальності у зв'язку з цифровізацією доказової інформації та специфікою сучасних умов.

Важливим є те, що повнота та ефективність проведення експертних досліджень безпосередньо залежать від якості зібраних на місці події об'єктів, які в подальшому стають предметом дослідження. У практиці розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану найчастіше призначаються експертизи зброї та слідів її застосування, матеріалів і речовин, вибухотехнічні дослідження, інженерно-технічні (у тому числі транспортні, будівельні, пожежні, екологічні), товарознавчі, експертизи військового майна та озброєння, судово-медичні та молекулярно-генетичні дослідження [240, с. 350]. Різноманітність видів експертиз свідчить про міждисциплінарний характер розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Отже, використання спеціальних знань у формі консультацій та проведення судових експертиз є ключовим елементом криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку. В умовах воєнного стану роль цих форм лише зростає, що обумовлює необхідність їх подальшого наукового осмислення та вдосконалення практики застосування.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливе місце займає проведення судових експертиз, спрямованих на встановлення обставин, пов'язаних із посяганнями на життя, здоров'я людини та інші охоронювані законом цінності. Зокрема, у випадках сексуального насильства застосовуються судово-медичні, молекулярно-генетичні та трасологічні експертизи (слідів рук, ніг, взуття та інших частин тіла), що дозволяє об'єктивно встановити механізм вчинення діяння та причетність конкретних осіб [53, с. 72]. Крім того, у відповідних провадженнях можуть призначатися судово-ветеринарні експертизи для встановлення фактів загибелі тварин унаслідок застосування зброї чи інших небезпечних впливів [53, с. 73]. Включення таких видів експертиз у доказову систему є важливим, оскільки дозволяє комплексно оцінити масштаби спричиненої шкоди.

Значне місце у структурі доказування займають балістичні експертизи, які призначаються у кримінальних провадженнях, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, боєприпасів або вибухових речовин, а також у випадках заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті [242, с. 243]. Об'єктами таких досліджень виступають зброя, боєприпаси, сліди пострілу, а також матеріальні відображення їх застосування. Перед експертами ставляться завдання щодо визначення виду, моделі, технічного стану зброї, її придатності до використання, а також встановлення обставин її застосування. Результати балістичних досліджень мають ключове значення для відтворення механізму події та доведення причинно-наслідкових зв'язків.

Важливим напрямом є також проведення вибухотехнічних експертиз, метою яких є встановлення характеристик вибуху, конструкції вибухового пристрою, способу його виготовлення та можливості приведення в дію за певних умов [53, с. 72]. У випадках пошкодження інфраструктури, зокрема дорожніх об'єктів, автотехнічні дослідження дозволяють оцінити стан дорожнього

покриття та можливість безпечної організації руху [53, с. 72]. Поєднання таких експертиз забезпечує комплексний підхід до дослідження наслідків протиправних дій.

За результатами аналізу практики встановлено, що найбільш поширеною є експертиза зброї та слідів її застосування. Об’єктами таких досліджень виступають різні види озброєння - від стрілецької зброї до артилерійських систем і ракетних комплексів, а також сліди їх використання. Основними завданнями є визначення належності об’єктів до певного виду зброї, встановлення їх технічних характеристик, придатності до використання, а також ідентифікація конкретного зразка за слідами на кулях чи гільзах. Окрему групу становлять дослідження важкого озброєння, зокрема артилерії та реактивних систем, де встановлюються тип, модель та особливості застосування [240, с. 351]. Ці дослідження є базовими для встановлення обставин застосування сили.

Вибухотехнічні дослідження, у свою чергу, спрямовані на визначення характеристик вибухових пристроїв, їх походження, умов застосування та наслідків вибуху. Вони дозволяють встановити групову належність вибухових речовин, джерело їх походження, а також виявити мікрослiди продуктів вибуху на предметах обстановки [240, с. 351]. Такі експертизи є надзвичайно важливими для встановлення джерел походження засобів ураження та доведення їх використання.

У межах досліджуваної категорії кримінальних проваджень також широко застосовується військова експертиза, яка спрямована на встановлення обставин дій військових формувань, причин настання тяжких наслідків, у тому числі загибелі людей, руйнування інфраструктури та втрати майна [53, с. 71]. Предметом таких досліджень є аналіз дій військових підрозділів та їх наслідків, що має важливе значення для юридичної оцінки подій [240, с. 351]. Військова експертиза є ключовим інструментом для встановлення контексту вчинення кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства.

Технічні експертизи документів і почерку застосовуються у випадках необхідності перевірки автентичності документів, підписів, відбитків печаток і штампів, а також встановлення фактів внесення змін до документів. Якщо

об’єктом дослідження є грошові знаки, експерт встановлює їх відповідність офіційним зразкам, що перебувають в обігу [242, с. 243]. Крім того, документи, записи телефонних розмов та інша інформація, у тому числі в електронній формі, потребують проведення комплексних експертних досліджень - почеркознавчих, авторознавчих, технічних, а також експертиз відео- і звукозапису [53, с. 72]. З огляду на цифровізацію сучасного суспільства, значення таких експертиз постійно зростає.

Суттєву роль відіграють інженерно-технічні експертизи, серед яких найчастіше призначаються транспортні, будівельно-технічні, дорожньо-технічні, пожежно-технічні та екологічні дослідження. Зокрема, будівельно-технічні та оціночно-будівельні експертизи дозволяють визначити технічний стан об’єктів, причини їх руйнування, а також розмір матеріальних збитків. Пожежно-технічні експертизи встановлюють обставини виникнення та поширення пожежі, а також умови її ліквідації [240, с. 351]. При цьому комплексні експертизи дозволяють відмежувати наслідки дії бойових засобів від техногенних причин пошкоджень, що має принципове значення для визначення джерела шкоди [153, с. 75].

Окремої уваги заслуговують експертизи відео- та звукозапису, які набувають дедалі більшого значення у зв’язку з широким використанням систем відеоспостереження. Відеозаписи можуть фіксувати як сам факт події, так і її наслідки, що робить їх важливим джерелом доказів. У випадках відсутності доступу до об’єкта дослідження такі експертизи можуть використовуватися як допоміжні [88, с. 129]. У межах фототехнічної експертизи здійснюється ідентифікація об’єктів, зафіксованих на фото- та відеоматеріалах, а також перевірка їх на наявність монтажу чи інших ознак підробки [53, с. 72].

Отже, система судових експертиз, що застосовується під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є багатогранною та міждисциплінарною. Її ефективність безпосередньо залежить від своєчасності призначення, належної якості об’єктів дослідження та рівня взаємодії між слідчим і експертом, що в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності.

У структурі доказування під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливе місце займають товарознавчі та суміжні експертизи, спрямовані на дослідження майна, техніки та матеріальних ресурсів. Такі експертизи застосовуються для аналізу обладнання, машин, сировини, а також споживчих товарів. Зокрема, автотоварознавчі дослідження дозволяють встановити ринкову вартість транспортних засобів і їх складових, а також визначити розмір матеріальних збитків, завданих їх власникам унаслідок пошкодження чи знищення. Водночас товарознавча експертиза військового майна та озброєння вирішує завдання щодо визначення вартості, типу, призначення, технічних характеристик, країни походження та інших ідентифікаційних ознак досліджуваних об’єктів [240, с. 351]. Такі дослідження формують об’єктивну основу для подальшого відшкодування завданих збитків.

Загалом товарознавчі експертизи спрямовані на визначення розміру матеріальної шкоди, заподіяної власникам майна внаслідок його пошкодження або протиправного заволодіння. Зокрема, транспортно-товарознавчі дослідження дозволяють оцінити збитки, спричинені пошкодженням транспортних засобів у результаті застосування зброї або інших дій, пов’язаних із кримінальними правопорушеннями. За допомогою таких експертиз встановлюється розмір шкоди, завданої майну внаслідок обстрілів, пожеж чи інших руйнівних факторів [53, с. 72]. У сучасних умовах ці експертизи набувають особливої практичної значущості у контексті формування доказової бази для компенсаційних механізмів.

Слушною є позиція О. С. Тарасенка, який наголошує на доцільності розмежування експертиз на основні та факультативні. До першої групи належать обов’язкові дослідження (зокрема комп’ютерно-технічні та телекомунікаційні), без яких неможливо повноцінно встановити обставини кримінального провадження, тоді як до другої - експертизи, що призначаються залежно від конкретної ситуації [322, с. 404]. Така класифікація є доцільною, особливо з огляду на складність та багатовимірність досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

У сучасних умовах значно зростає роль експертиз у сфері інформаційних технологій. Експертиза комп'ютерної техніки та програмного забезпечення призначається для встановлення фактів, пов'язаних із використанням цифрових пристроїв та програмних продуктів у процесі вчинення кримінальних правопорушень [322, с. 404]. Як зазначає Г. К. Авдєєва, такі дослідження є необхідними для виявлення, декодування та аналізу інформації, що міститься на електронних носіях, мобільних пристроях чи інших цифрових засобах [53, с. 72]. Крім того, експертизи телекомунікаційних систем дозволяють встановити факти передачі інформації, зокрема даних про об'єкти критичної інфраструктури чи інші відомості, що мають значення для кримінального провадження [53, с. 72].

Об'єктами телекомунікаційної експертизи є системи зв'язку, мережі, технічні засоби та інформація, яка ними передається або обробляється. Основними завданнями таких досліджень є визначення технічних характеристик систем, встановлення способів передачі інформації, фактів доступу до ресурсів, а також дослідження алгоритмів обробки даних та рівня їх захисту [314; 322, с. 407]. Значення цих експертиз зростає у зв'язку з активним використанням цифрових технологій у сучасних умовах.

У випадках, коли виникає необхідність перевірки фактів застосування небезпечних речовин, призначаються відповідні експертизи, спрямовані на виявлення їх слідів та встановлення їх природи [53, с. 72]. Водночас екологічні експертизи дозволяють дослідити вплив техногенних факторів на довкілля, встановити причини негативних змін у природному середовищі, а також визначити розмір завданих державі збитків [240, с. 351]. Вони також сприяють встановленню причинно-наслідкових зв'язків між протиправними діями та шкодою, завданою здоров'ю людей або екосистемам [53, с. 72].

Для дослідження особи правопорушника та обставин вчинення кримінального правопорушення активно застосовуються судово-медичні, психологічні та психіатричні знання. Судово-медичні експертизи дозволяють встановити причини та час настання смерті, характер ушкоджень і механізм їх виникнення. Психологічні дослідження спрямовані на аналіз індивідуальних особливостей особи, її поведінки, мотивації та емоційних станів, тоді як

психіатричні експертизи необхідні для оцінки осудності підозрюваного та його здатності брати участь у кримінальному провадженні [197, с. 89]. Комплексне застосування таких знань дозволяє сформувати повне уявлення про особу правопорушника.

Слід зазначити, що залежно від конкретної слідчої ситуації можуть формуватися додаткові підвиди експертиз, які застосовуються комплексно на різних етапах розслідування. У цьому контексті слушною є позиція В. В. Юсупова, який підкреслює необхідність врахування сучасних досягнень судово-експертної та криміналістичної науки, що базуються на використанні спеціальних знань [402, с. 486].

Як наголошує В. В. Тіщенко, спеціальні знання можуть застосовуватися у будь-якому кримінальному провадженні у тій мірі, яка є необхідною для встановлення істини. Водночас слідчий не може самостійно використовувати такі знання для дослідження доказів, оскільки його статус як представника сторони обвинувачення виключає можливість повної неупередженості [343, с. 349]. Це ще раз підтверджує необхідність залучення незалежних експертів.

Важливим напрямом є також експертний супровід визначення розміру шкоди, завданої об’єктам інфраструктури та майну громадян. Такі дослідження мають значення не лише для кримінального провадження, але й для реалізації механізмів компенсації збитків. Встановлення причинно-наслідкових зв’язків між завданими збитками та протиправними діями є підставою для подальшого відшкодування [88, с. 129].

Водночас у практиці розслідування існують суттєві проблеми, пов’язані з використанням спеціальних знань. Зокрема, у період воєнного стану спостерігається дефіцит експертів, що зумовлено їх залученням до інших видів діяльності, а також обмеженнями, передбаченими законодавством щодо проведення окремих видів експертиз виключно державними установами [273; 195, с. 89; 53, с. 73]. Це суттєво ускладнює процес доказування.

Крім того, органи досудового розслідування стикаються з низкою організаційних і технічних проблем, зокрема недостатнім матеріально-технічним забезпеченням, значним навантаженням, відсутністю уніфікованих

методик розслідування, а також потребою у налагодженні ефективної міжвідомчої взаємодії. Вирішення цих проблем можливе лише за умови системного підходу, який передбачає удосконалення підготовки кадрів, впровадження сучасних технологій та розвиток міжнародного співробітництва.

Отже, використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має комплексний характер і потребує подальшого розвитку як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Висновки до Розділу 2

Встановлено, що перелік обставин, які підлягають доказуванню у відповідних кримінальних провадженнях, має комплексний і багаторівневий характер. На відміну від традиційних кримінальних правопорушень, він охоплює не лише загальні елементи предмета доказування, визначені кримінальним процесуальним законодавством, але й специфічні обставини, пов’язані з контекстом вчинення діяння, характером застосованих засобів і методів впливу, масштабом заподіяної шкоди, а також особливостями суб’єктного складу. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває встановлення причинно-наслідкових зв’язків між діями правопорушників та їх наслідками, що потребує використання міждисциплінарного підходу та залучення спеціальних знань.

Доведено, що початковий етап розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень характеризується наявністю специфічних типових слідчих ситуацій, зумовлених як об’єктивними (умови воєнного стану, обмежений доступ до місця події, небезпека для учасників провадження, значний обсяг руйнувань), так і суб’єктивними факторами (відсутність інформації про правопорушника, психоемоційний стан потерпілих та свідків). Встановлено, що найбільш поширеними є ситуації дефіциту інформації, інформаційної невизначеності та необхідності оперативного реагування. Обґрунтовано, що ефективність розслідування на цьому етапі значною мірою залежить від

здатності слідчого правильно ідентифікувати слідчу ситуацію, сформувати обґрунтовані версії та визначити оптимальний алгоритм дій.

Встановлено, що використання спеціальних знань є ключовим елементом криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Доведено, що спеціальні знання реалізуються у процесуальних (участь спеціаліста, призначення та проведення судових експертиз) і непроцесуальних (консультації, аналітична допомога, попередні дослідження) формах, які у сукупності забезпечують повноту та об’єктивність доказування. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано, що в сучасних умовах відбувається розширення змісту спеціальних знань за рахунок включення цифрових, військових, міжнародно-правових та інших міждисциплінарних компонентів.

РОЗДІЛ 3
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

3.1. Особливості огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Огляд місця події у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку набуває особливого значення в умовах сучасної збройної агресії проти України, оскільки саме ця слідча (розшукова) дія є одним із ключових джерел отримання первинної доказової інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення. Від своєчасності, повноти та професійності проведення огляду місця події значною мірою залежить ефективність подальшого досудового розслідування, встановлення винних осіб, документування фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також можливість подальшого використання зібраних доказів у національних та міжнародних судових інстанціях.

Специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлює необхідність застосування особливих криміналістичних підходів до проведення огляду місця події. На відміну від традиційних кримінальних правопорушень, місця вчинення таких діянь часто характеризуються значними масштабами руйнувань, наявністю великої кількості потерпілих, слідів застосування вибухових пристроїв, військової техніки та озброєння, а також високим рівнем небезпеки через можливе мінування території, нерозірвані боєприпаси чи повторні обстріли. Крім того, проведення огляду нерідко здійснюється в умовах активних бойових дій або на деокупованих територіях, що суттєво ускладнює роботу слідчо-оперативних груп та потребує

взаємодії із військовими, вибухотехнічними підрозділами, рятувальниками, судовими експертами та представниками міжнародних організацій.

Водночас сучасна практика розслідування таких кримінальних правопорушень свідчить про трансформацію традиційного підходу до огляду місця події. Значного поширення набуває використання цифрових технологій фіксації доказової інформації, зокрема аерофотозйомки, 3D-моделювання, геолокаційних систем, супутникових знімків, мобільних додатків для документування воєнних злочинів та інших засобів цифрової криміналістики. У сучасних умовах саме належне поєднання класичних криміналістичних методів із новітніми технологічними інструментами забезпечує можливість ефективного документування наслідків кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Особливої актуальності набуває також питання забезпечення належної процесуальної форми проведення огляду місця події та дотримання міжнародних стандартів фіксації доказів. Це пов’язано з тим, що результати огляду можуть використовуватися не лише в межах національного кримінального провадження, але й у діяльності Міжнародного кримінального суду, спеціальних міжнародних трибуналів або інших механізмів міжнародного правосуддя. У зв’язку з цим важливого значення набуває питання належного документування слідової картини, збереження ланцюга походження доказів (chain of custody), дотримання вимог автентичності цифрових матеріалів та забезпечення їх допустимості у міжнародному судочинстві.

Таким чином, дослідження особливостей огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є необхідним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє сформувати сучасні криміналістичні підходи до документування таких діянь, підвищити ефективність досудового розслідування та забезпечити належну доказову базу для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

В умовах сучасної збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення ефективного функціонування органів досудового

розслідування під час документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме належна організація діяльності слідчих, прокурорів, спеціалістів та інших учасників слідчо-оперативних груп під час проведення огляду місця події безпосередньо впливає на можливість швидкого виявлення, фіксації та подальшого використання доказової інформації у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим законодавець був змушений оперативно адаптувати кримінальне процесуальне законодавство до умов воєнного стану, зокрема шляхом внесення змін до розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України, який регламентує особливості здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [288; 383, с. 199]. Такі законодавчі зміни стали необхідною передумовою забезпечення безперервності кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо в умовах активних бойових дій та тимчасової окупації окремих територій України.

У цьому аспекті слушною видається позиція І. Цермолонського, який зазначає, що зміни, спричинені повномасштабною війною, істотно вплинули й на сферу кримінального процесу. Правоохоронна та судова системи фактично не були підготовлені до функціонування в умовах постійної небезпеки, руйнування інфраструктури, обмеженого доступу до окремих територій та необхідності оперативного реагування на нові виклики. Саме тому Верховна Рада України у максимально стислі строки прийняла низку нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію кримінального процесу до реалій воєнного часу [207]. Вважаємо, що така трансформація кримінального процесуального законодавства стала закономірною реакцією держави на необхідність забезпечення належного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку навіть за умов обмежених процесуальних та організаційних можливостей.

Серед усіх слідчих (розшукових) дій особливе місце посідає огляд, оскільки саме він забезпечує отримання первинної доказової інформації щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Проведення огляду

дозволяє слідчому безпосередньо сприймати обстановку місця події, виявляти матеріальні сліди кримінального правопорушення, аналізувати механізм його вчинення, формувати первинні слідчі версії та визначати подальші напрями досудового розслідування. Як справедливо зазначається у науковій літературі, саме від своєчасності, невідкладності та якості проведення огляду у багатьох випадках залежить результативність усього кримінального провадження [366, с. 214]. В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значення цієї слідчої дії ще більше посилюється, оскільки значна частина доказів може бути втрачена внаслідок повторних обстрілів, пожеж, руйнувань або змін обстановки на місці події.

Специфіка проведення огляду місця події в умовах воєнного стану полягає насамперед у необхідності забезпечення безпеки всіх учасників слідчої дії. Проведення огляду нерідко здійснюється поблизу районів активних бойових дій, на деокупованих територіях або в місцях, де існує ризик повторних ракетних чи артилерійських ударів, мінування або наявності нерозірваних боєприпасів. У зв’язку з цим криміналістичні рекомендації щодо невідкладності проведення огляду повинні застосовуватися з урахуванням конкретної оперативної обстановки та реального рівня небезпеки [240, с. 349]. У сучасних умовах пріоритетним завданням слідчого є не лише оперативна фіксація доказів, а й забезпечення життя та здоров’я всіх учасників огляду, що потребує обов’язкової взаємодії із вибухотехнічними підрозділами, військовими та рятувальними службами.

У березні 2022 року до КПК України були внесені відповідні зміни та доповнення, спрямовані на вдосконалення процесуального порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України, слідчий або прокурор з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення має право проводити огляд місцевості, приміщення, речей, документів і комп’ютерних даних. Водночас ч. 2 ст. 237 КПК України визначає особливості огляду комп’ютерних даних шляхом відображення інформації у протоколі огляду в придатній для сприйняття формі, у тому числі із застосуванням фото-, відеофіксації чи електронних засобів [181;

232, с. 67]. Крім того, Кодекс був доповнений ст. 245-1 КПК України, яка регламентує порядок зняття показань технічних приладів і засобів фото- та відеофіксації [3]. Такі зміни є надзвичайно актуальними, оскільки в сучасних умовах цифрові докази відіграють ключову роль у документуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Аналіз положень КПК України свідчить про існування декількох різновидів огляду, зокрема огляду місця події, місцевості, приміщень, житла чи іншого володіння особи, речей і документів (ст. 214, 237 КПК України), огляду трупа (ст. 238 КПК України), огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК України), а також огляду місця вчинення кримінального правопорушення відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 520 КПК України [143, с. 42]. Поділяємо позицію І. В. Пирога та Г. С. Бідняка, які обґрунтовано відносять огляд до числа первинних, невідкладних та фактично незамінних слідчих дій, оскільки саме під час його проведення забезпечується можливість дослідження максимально широкого кола об'єктів, що можуть мати доказове значення для кримінального провадження [241, с. 27]. Інформативність огляду у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є значно вищою порівняно з іншими слідчими діями, адже дозволяє зафіксувати комплексну слідову картину події.

Проведене опитування представників правоохоронних органів засвідчило, що однією з основних проблем, які ускладнюють розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, є неможливість своєчасного проведення огляду місця події через активні бойові дії [166]. Така обставина суттєво ускладнює фіксацію та закріплення доказової інформації, особливо з урахуванням того, що значна частина слідів кримінальних правопорушень знаходиться на відкритій місцевості або у зруйнованих будівлях. У сучасних умовах саме фактор часу має критичне значення, оскільки втрата навіть окремих слідів може унеможливити подальше встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення та ідентифікацію винних осіб.

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України, під час проведення огляду слідчий, прокурор або залучений спеціаліст мають право здійснювати вимірювання,

фотографування, аудіо- та відеофіксацію, складати плани, схеми, виготовляти графічні зображення, вилучати речі та документи, що мають значення для кримінального провадження [166]. У сучасних умовах особливого значення набуває застосування новітніх криміналістичних технологій, зокрема використання безпілотних літальних апаратів, 3D-сканування, супутникових знімків, геолокаційних систем та інших цифрових інструментів, що дозволяють здійснювати фіксацію місця події навіть за умов обмеженого фізичного доступу до окремих територій.

У криміналістичній науці класифікація огляду здійснюється за різними критеріями: за об'єктом, послідовністю та обсягом проведення [341]. Водночас основними принципами огляду місця події визначають своєчасність, повноту, об'єктивність, активність, методичність, використання науково-технічних засобів та єдине керівництво [175, с. 277; 333, с. 235]. В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку до вказаних принципів доцільно також віднести принцип безпеки учасників слідчої дії та принцип міжнародної стандартизації фіксації доказів, оскільки результати таких оглядів можуть використовуватися не лише в національних судах, а й у міжнародних судових інстанціях.

Особливо важливим на початковому етапі проведення огляду є встановлення факту зміни обстановки місця події. Саме тому ще до початку огляду доцільним є опитування очевидців та інших осіб, які перебували на місці події до прибуття слідчо-оперативної групи, з подальшим проведенням їх допиту за необхідності [174]. У сучасних умовах такі дії дозволяють не лише встановити первинну обстановку місця події, а й своєчасно виявити факти приховування окремих слідів або незаконного втручання у слідову картину.

Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку охоплює проведення комплексу взаємопов'язаних процесуальних дій, серед яких особливе місце займають огляди місцевості, будівель, споруд, трупів, місць масових поховань, речових доказів та проведення різноманітних експертних досліджень [120]. Водночас характерними локаціями проведення огляду є місця руйнування цивільної та

критичної інфраструктури, місця масових убивств, катувань, пошкодження майна, зберігання військової техніки, а також території екологічного забруднення [166]. Комплексний характер таких оглядів обумовлює необхідність залучення широкого кола спеціалістів різного профілю, включаючи судових експертів, вибухотехніків, медиків, екологів та фахівців у сфері цифрової криміналістики.

Отже, невідкладність проведення огляду місця події обумовлена необхідністю максимально повного збереження слідів кримінального правопорушення та оперативного документування доказової інформації. Водночас ефективність проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значною мірою залежить від належної підготовки слідчо-оперативної групи, забезпечення її сучасними криміналістичними засобами, а також дотримання прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження [331, с. 65].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив встановити найбільш поширені помилки, яких припускаються уповноважені особи під час проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Серед таких недоліків виокремлено необґрунтоване звуження меж проведення огляду (77 %), поверхневий характер дослідження обстановки місця події (71 %), несвоєчасне проведення слідчої дії (69 %), невстановлення та невилучення записів із систем відеоспостереження, у тому числі прихованих камер (68 %), неналежний опис обстановки та об’єктів огляду всупереч криміналістичним рекомендаціям (81 %), несистемне здійснення фото- та відеофіксації (72 %), відсутність фототаблиць у додатках до протоколів огляду (24 %), а також порушення процесуальних вимог під час оформлення додатків до протоколу (68 %) [130, с. 429]. Крім того, серед проблемних аспектів виявлено недостатнє забезпечення технічними засобами для виявлення слідів кримінального правопорушення (46 %) та відсутність належної координації між слідчими та спеціалістами-криміналістами, зокрема експертами НДЕКЦ (61 %)

[89, с. 430]. В умовах воєнного стану такі недоліки створюють серйозні ризики втрати доказової інформації, що може негативно впливати як на ефективність національного кримінального провадження, так і на перспективи використання відповідних доказів у міжнародних судових інстанціях.

Дослідження матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дало змогу встановити й інші суттєві проблеми проведення огляду місця події. Зокрема, у низці випадків така слідча (розшукова) дія взагалі не проводилася, або здійснювалася несвоєчасно, без належної ретельності та процесуального оформлення. Виявлено факти проведення огляду без детального опису обстановки, без використання сучасних технічних засобів фіксації, а також відсутність повторного огляду після зміни підслідності кримінального провадження. Окремою проблемою залишається недостатнє використання новітніх криміналістичних технологій під час документування слідів кримінальних правопорушень. В сучасних умовах широкомасштабної агресії проти України застосування цифрових засобів фіксації, 3D-моделювання, аерофотозйомки та супутникового моніторингу повинно стати невід'ємним елементом проведення огляду місця події.

Матеріали кримінальних проваджень свідчать про існування значної кількості різновидів огляду, які проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. До таких належать огляди ділянок місцевості, що зазнали бомбардувань та артилерійських обстрілів; місць руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури; житлових будинків, споруд, транспортних засобів зі слідами влучання боєприпасів або повного знищення; місць пожеж, що виникли внаслідок бойових дій; місць пошкодження чи розграбування майна; ударних кратерів від ракет та снарядів; уламків боєприпасів, зброї, військової техніки та боєкомплектів [166]. Окрему категорію становлять огляди місць незаконного утримання осіб, катувань, місць масових убивств і поховань, а також зовнішній огляд трупів та частин тіл на місці їх виявлення. Такі слідчі ситуації є найбільш складними як із криміналістичної, так і з психологічної точки зору, оскільки

потребують високого рівня професійної підготовки та чіткої взаємодії між усіма учасниками слідчо-оперативної групи.

У сучасних умовах суттєво розширюється й перелік об’єктів, які можуть бути предметом огляду. Окрім традиційних матеріальних слідів, дедалі більшого значення набуває дослідження комп’ютерних даних, електронних інформаційних систем, цифрових носіїв, інтернет-ресурсів, соціальних мереж, відеохостингів, а також відкритих джерел інформації, супутникових знімків, радіоперехоплень та записів із камер очевидців [166]. Вважаємо, що використання OSINT-технологій та цифрової криміналістики у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку сьогодні є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку криміналістичного забезпечення досудового розслідування.

Оскільки під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливе значення має загальна обстановка місця події, особливої уваги потребує детальна фіксація всіх виявлених обставин та об’єктів. Саме тому під час проведення огляду необхідно максимально повно описувати місце події, характер пошкоджень, розташування об’єктів, слідову картину, а також здійснювати безперервну фото- та відеофіксацію [166]. Детальне документування місця події має важливе значення не лише для подальшого проведення експертних досліджень, а й для забезпечення допустимості та належності доказів у міжнародному кримінальному судочинстві.

За результатами проведення огляду складається протокол, який підписують усі учасники слідчої дії. Вилучені предмети підлягають належному пакуванню, опечатуванню та підписанню учасниками огляду. У випадках застосування фото- чи відеофіксації додатки до протоколу у вигляді фототаблиць або відеофайлів можуть оформлюватися окремо, а їх підписання здійснюється особами, які їх виготовили, відповідно до вимог ч. 3 ст. 105 КПК України [166]. Вважаємо, що дотримання належної процесуальної форми оформлення результатів огляду місця події є однією з ключових гарантій забезпечення допустимості доказів у кримінальному провадженні.

Окремо слід звернути увагу на особливості фіксації слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Так, проведення огляду місця події здійснюється з урахуванням фактичних можливостей та безпекової ситуації на момент його проведення. Місце події може фіксуватися доступними технічними засобами із подальшим оформленням протоколу протягом сімдесяти двох годин після завершення слідчої дії. При цьому участь понятих допускається лише за умови гарантування їх безпеки, а в інших випадках процесуальні дії підлягають безперервній відеофіксації [383, с. 199]. Така модель процесуальної фіксації є виправданою в умовах активних бойових дій, оскільки дозволяє поєднати оперативність проведення слідчих дій із дотриманням процесуальних гарантій.

Об’єктами огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можуть бути зруйновані будівлі, місця пожеж, транспортні засоби, що зазнали пошкоджень, ділянки місцевості з нерозірваними боєприпасами, військова техніка, місця масових поховань, трупи та фрагменти тіл [240, с. 349]. Крім того, окремому огляду можуть підлягати вилучені предмети, зокрема зброя, боєприпаси, транспортні засоби, технічні пристрої та інші речові докази [240, с. 349]. У випадках дослідження наслідків пожеж, спричинених обстрілами, до проведення огляду доцільно залучати відповідних спеціалістів для встановлення характеру займання, кількості осередків пожежі, наявності слідів легкозаймистих речовин або ознак стороннього джерела запалювання. Вважаємо, що саме комплексний міждисциплінарний підхід до проведення огляду місця події дозволяє забезпечити найбільш повне та об’єктивне документування слідів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Під час проведення дослідження нами було здійснено соціологічне опитування практичних працівників слідчих підрозділів головних управлінь Національної поліції України в різних областях України. Результати анкетування свідчать, що 93,0 % опитаних вважають огляд місця події основним джерелом отримання доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 КК України, зокрема тих, що пов’язані з

артилерійськими обстрілами, бомбардуваннями та руйнуванням будівель і споруд [243, с. 531]. Отримані результати підтверджують важливість слідчого огляду як однієї з ключових процесуальних дій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Огляд місця події дозволяє сформувати первинну доказову базу, без якої подальше ефективне розслідування та встановлення осіб, причетних до вчинення таких діянь, є значно ускладненим.

Особливістю кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є те, що значна кількість доказів знаходиться безпосередньо на відкритій місцевості та не належить конкретним особам чи установам. Йдеться про уламки боєприпасів, гільзи, частини ракет, рештки зруйнованих будівель, пошкоджених транспортних засобів, особистих речей потерпілих тощо. Такі об’єкти виявляються шляхом проведення огляду місцевості або місця події та підлягають обов’язковій фіксації у відповідному протоколі огляду місця події [166]. При цьому надзвичайно важливим є детальне зазначення місця, часу, умов та способу виявлення кожного доказу, оскільки саме ці відомості в подальшому забезпечують належність і допустимість доказової інформації. У разі необхідності вилучені об’єкти можуть підлягати окремому огляду речових доказів із оформленням відповідного процесуального документа [166]. У сучасних умовах воєнного стану саме правильне документування місця виявлення доказів набуває особливого значення для подальшого використання матеріалів як у національному, так і в міжнародному кримінальному судочинстві.

Таким чином, огляд місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку слід розглядати як першочергову та найбільш поширену слідчу (розшукову) дію, що здійснюється фактично на всіх етапах досудового розслідування. Аналіз судової практики підтверджує, що саме результати огляду місця події у багатьох випадках становлять основу доказової бази у відповідних кримінальних провадженнях. Водночас практика свідчить і про наявність значної кількості кримінальних правопорушень, щодо яких проведення огляду місця події є

ускладненим або взагалі неможливим, особливо на тимчасово окупованих територіях, у так званих «сірих зонах» або на територіях, що межують із державою-агресором.

Показовим є приклад Харківської області, де лише протягом перших десяти місяців повномасштабної війни слідчими було проведено близько 7500 оглядів місць подій [90]. Такі статистичні показники свідчать про надзвичайно високий рівень навантаження на органи досудового розслідування та необхідність постійного вдосконалення організаційних і криміналістичних підходів до проведення оглядів. Сучасна слідча практика демонструє, що проведення огляду місця події у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку вже давно вийшло за межі класичного криміналістичного розуміння та набуло ознак комплексної міждисциплінарної діяльності.

Слід також звернути увагу на практичні результати проведення оглядів місця події в окремих кримінальних провадженнях. Так, за повідомленням очільника УСБУ в Черкаській області, у межах одного з кримінальних проваджень було проведено понад 130 оглядів, більше 70 експертиз, а потерпілими визнано 228 осіб. Під час проведення оглядів були виявлені залишки ракет, що дозволило встановити їх серію та рік виробництва, а в подальшому – визначити місце запуску та траєкторію польоту [83]. Начальник ГУНП у Черкаській області також повідомив про проведення 20 оглядів місця події, 85 допитів потерпілих, 75 допитів свідків та призначення 23 експертиз. В окремих випадках ідентифікація загиблих стала можливою лише за результатами ДНК-досліджень [83]. На наш погляд, такі приклади підтверджують, що огляд місця події є не лише джерелом первинної інформації, а й фундаментом для проведення подальших експертних досліджень та реконструкції механізму кримінального правопорушення.

Ще одним показовим прикладом є події 1 липня 2022 року в селі Сергіївка Одеської області, де після ракетного удару було відкрито кримінальне провадження за фактом порушення законів та звичаїв війни. Першочерговою слідчою (розшуковою) дією у цьому кримінальному провадженні став саме огляд

місця події, який проводився слідчо-оперативною групою спільно з працівниками СБУ, Національної поліції України та Одеської обласної прокуратури. Вважаємо, що саме своєчасне проведення огляду місця події дозволяє забезпечити збереження слідової картини та отримати максимальний обсяг доказової інформації ще на початковому етапі досудового розслідування.

Розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, пов'язаних із руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури внаслідок обстрілів та бомбардувань, супроводжується значними труднощами. Насамперед це пов'язано з високою інтенсивністю бойових дій, небезпекою для життя та здоров'я слідчих, відсутністю достатнього практичного досвіду розслідування таких категорій кримінальних правопорушень, а також браком сучасних технічних засобів [264, с. 96]. Водночас уже на початковому етапі досудового розслідування необхідно забезпечити якісне та оперативне проведення огляду місця події, що потребує високого рівня професійної підготовки учасників слідчо-оперативної групи.

Основними завданнями огляду пошкоджених або зруйнованих будівель і споруд є встановлення часу та місця події, визначення меж ураження, способів та засобів ураження, кількості потерпілих і загиблих, встановлення свідків та очевидців, а також реконструкція механізму кримінального правопорушення [243, с. 531]. Для досягнення цієї мети здійснюється фіксація матеріальної обстановки місця події, виявлення та вилучення слідів кримінального правопорушення, побудова слідчих версій та планування подальших процесуальних дій. Системний підхід до проведення огляду дозволяє не лише встановити обставини конкретного кримінального правопорушення, а й виявити осіб, які віддавали злочинні накази, координували обстріли або сприяли передачі інформації противнику.

Метою огляду пошкоджених об'єктів інфраструктури є максимально повна фіксація наслідків руйнувань рухомих і нерухомих об'єктів, визначення обсягів завданих збитків, виявлення потерпілих та вилучення предметів, що мають доказове значення, зокрема залишків зброї та боєприпасів [161, с. 171]. Для транспортування таких речових доказів необхідним є забезпечення слідчо-

оперативних груп спеціальним транспортом, а в окремих випадках до перевезення залучаються піротехнічні підрозділи ДСНС [161, с. 171]. Належне матеріально-технічне забезпечення слідчих підрозділів є однією з ключових умов ефективного проведення огляду місця події у сучасних умовах.

Під час проведення огляду місця події слідчо-оперативна група виконує не лише функцію виявлення доказів, а й забезпечує їх повноцінну процесуальну фіксацію. У зв'язку з цим складаються схеми, креслення, ескізи, здійснюється фото- та відеофіксація, а також вилучення речових доказів [92, с. 96]. Комплексне документування місця події є необхідною умовою забезпечення достовірності та допустимості доказів у кримінальному провадженні.

Склад слідчо-оперативної групи визначається з урахуванням характеру місця події, меж території огляду, кількості можливих слідів та способу вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройною агресією. До проведення огляду доцільно залучати спеціалістів вибухотехнічної служби, які забезпечують перевірку місця події на вибухонебезпечні предмети та здійснюють заходи з розмінування. У випадках неможливості безпечного вилучення окремих об'єктів вони можуть бути знищені на місці [161, с. 170]. Крім того, важливу роль відіграють спеціалісти у сфері артилерії, авіації та озброєння, які допомагають визначити напрямки обстрілів, типи використаного озброєння та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження [161, с. 170].

Під час проведення огляду пошкоджених або зруйнованих об'єктів інфраструктури у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особливого значення набуває належне документування всіх виявлених слідів та обстановки місця події. У протоколі огляду необхідно забезпечити повну та якісну фото- і відеофіксацію, зокрема відобразити характеристики ударних кратерів: їх діаметр, глибину, матеріал поверхні, на якій утворилася вирва (ґрунт, асфальт, бетон, деревина тощо), точні координати, кут нахилу та просторове розташування відносно сторін світу [161, с. 175]. Детальне документування

таких об’єктів дозволяє в подальшому встановити тип застосованого озброєння, напрямок обстрілу та механізм ураження об’єктів цивільної інфраструктури.

Під час огляду також необхідно максимально повно відображати масштаби та характер руйнувань: пошкодження стін, вікон, перекриттів, сліди вибухового впливу, наявність кіптяви та особливості її розподілу на об’єктах [161, с. 175]. Окрему увагу слід приділяти залишкам боєприпасів, уламкам ракет, двигунам та іншим елементам засобів ураження із зазначенням їх розмірів, координат та просторового розташування. Крім того, доцільним є складання схем місць обстрілів із GPS-координатами кожної вирви та нанесенням їх на карту місцевості [161, с. 175]. Такий підхід не лише сприяє більш повному документуванню наслідків кримінального правопорушення, а й забезпечує можливість подальшого проведення військово-технічних, балістичних та ситуаційних експертиз.

Особливо важливим є фіксування інформації про втрати серед цивільного населення, кількість загиблих і поранених, а також про пошкоджені чи знищені об’єкти [161, с. 175]. Під час огляду доцільно також встановлювати ознаки можливого переміщення предметів, транспортних засобів, тіл загиблих або уламків до початку проведення слідчої дії, оскільки такі обставини можуть впливати на реконструкцію механізму події. У протоколі огляду необхідно відображати попередні висновки щодо часу та напрямку обстрілу, відстані до ймовірної точки запуску, виду озброєння, калібру боєприпасів, кута входження снарядів у ґрунт чи будівлі та орієнтовної кількості використаних засобів ураження [161, с. 175]. Комплексна фіксація таких даних створює належне підґрунтя для подальшого встановлення об’єктивної істини у кримінальному провадженні.

Показовим прикладом практичного застосування зазначених положень є кримінальне провадження, розпочате за процесуального керівництва Харківської обласної прокуратури за фактом порушення законів і звичаїв війни, поєднаного з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). Так, 10 квітня 2022 року з метою оперативної фіксації фактів учинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

групою процесуальних керівників спільно зі слідчо-оперативною групою Управління СБУ в Харківській області було здійснено виїзд до села Вільхівка Харківського району, яке на той момент було звільнене від окупації [243, с. 530]. Під час проведення огляду місця події встановлено значні руйнування житлових будинків, господарських споруд, цивільного транспорту, об’єктів освіти та торгівлі. Крім того, на місці виявлено знищену військову техніку, залишки озброєння та тіла військовослужбовців держави-агресора [243, с. 530]. Наведений приклад демонструє важливість оперативного виїзду слідчо-оперативної групи одразу після деокупації територій, оскільки саме в цей період зберігається найбільший обсяг доказової інформації.

Робочий етап огляду пошкоджених будівель і споруд традиційно поділяється на статичну та динамічну стадії. Під час статичної стадії слідчий шляхом спостереження оцінює загальну обстановку місця події, масштаби пошкоджень, кількість потерпілих, визначає межі огляду, обирає вихідну точку та послідовність проведення слідчої дії, а також визначає позиції для орієнтуючої та оглядової фотозйомки [243, с. 535]. Правильне планування огляду на початковій стадії дозволяє забезпечити системність та повноту подальшої фіксації доказової інформації.

У процесі документування наслідків артилерійських, ракетних чи авіаційних ударів особливого значення набуває дослідження ударних кратерів. Такі об’єкти дозволяють визначити напрямок ведення вогню та тип використаного озброєння [86]. Обстріляні ділянки місцевості повинні оглядатися у максимально короткі строки, оскільки під впливом погодних умов, діяльності військових чи цивільних осіб кратери швидко втрачають своє криміналістичне значення [86]. Вважаємо, що своєчасність проведення огляду у таких кримінальних провадженнях є критично важливою умовою ефективного документування слідів кримінального правопорушення.

Особливо актуальним для сучасної слідчої практики є проведення виїзних оглядів безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення, що дозволяє максимально точно зафіксувати обстановку події [287]. Важливим елементом такого огляду є встановлення координат місця обстрілу та прив’язка

їх до картографічних матеріалів. Крім того, під час огляду доцільно застосовувати криміналістичну фотозйомку методом кругової панорами, що забезпечує подальшу можливість орієнтування та використання отриманих матеріалів у судовому провадженні [148, с. 35]. Водночас проведення огляду може бути істотно ускладнене активними бойовими діями або взагалі неможливе на тимчасово окупованих територіях чи в районах бойового зіткнення. Саме тому до участі в огляді може залучатися військовий фахівець, який відповідно до ст. 71 КПК України набуває статусу спеціаліста [117; 3].

До початку проведення огляду рятувальні служби повинні здійснити комплекс заходів щодо ліквідації наслідків події: надати медичну та психологічну допомогу постраждалим, провести евакуацію населення, гасіння пожеж, розбір завалів та пошук загиблих [208; 243, с. 531]. При цьому зберігається високий ризик повторних вибухів, детонації нерозірваних боєприпасів, витоку газу, займання паливно-мастильних матеріалів або повторних обстрілів з боку держави-агресора. Такі обставини істотно ускладнюють як проведення рятувальних робіт, так і сам огляд місця події. У зв’язку з цим фахівці з вибухотехнічного забезпечення проводять перевірку місця події на наявність вторинних вибухових пристроїв та інших небезпечних факторів [208; 243, с. 531]. Питання безпеки учасників огляду сьогодні повинно розглядатися як один із ключових принципів проведення цієї слідчої дії.

Важливу роль у первинному документуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можуть відігравати військовослужбовці. Вони здатні здійснювати первинну фото- та відеофіксацію місця події, складати попередні описи обстановки, фіксувати дані свідків та потерпілих, які евакуюються із зони бойових дій [62]. Це особливо важливо з огляду на те, що у подальшому свідки можуть загинути, переміститися в інші регіони України або виїхати за кордон [62]. Ми підтримуємо позицію про те, що у випадках, коли органи ДБР, СБУ чи Національної поліції не можуть оперативно прибути на місце події через активні бойові дії, окремі первинні заходи щодо збереження слідів кримінального правопорушення можуть виконувати військовослужбовці ЗСУ.

У зв’язку з цим доцільним є розроблення спеціального алгоритму дій для військовослужбовців щодо проведення первинного огляду місця події. Позитивним є досвід окремих зарубіжних держав, зокрема США, де військові проходять базову підготовку з питань фіксації місця кримінального правопорушення. Доцільно забезпечити військовослужбовців базовими комплектами для збереження місця події, які можуть містити сигнальні стрічки, одноразові рукавички, маркери для позначення речових доказів, пакети для зберігання предметів та мобільні пристрої для фотофіксації [226; 25; 31]. Хоча українське законодавство наразі не передбачає виконання військовими таких функцій, вважаємо, що сучасні умови воєнного стану потребують поступового формування відповідної системи підготовки окремих категорій військовослужбовців.

З урахуванням небезпеки проведення огляду місця події в умовах обстрілів та мінної загрози особливого значення набуває швидкість проведення слідчої дії при одночасному забезпеченні її повноти та якості. У цьому контексті оптимальним рішенням є активне використання відеофіксації, дистанційних засобів спостереження та аеровідеозйомки із геолокаційною прив’язкою [383, с. 200]. У деяких випадках доцільним є застосування супутникових знімків як способу виявлення та документування місць вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [383, с. 200]. Використання безпілотних літальних апаратів дозволяє оперативно здійснювати якісний фото- та відеозапис місця події, а отримані матеріали можуть використовуватися як додатки до протоколу огляду.

Разом із тим ми підтримуємо позицію, згідно з якою навіть безперервна відеофіксація не може повністю замінити процесуальні гарантії, передбачені кримінальним процесуальним законодавством [333, с. 235]. Саме тому будь-які фото- та відеоматеріали, незалежно від джерела їх походження, повинні підлягати окремому огляду як документи із належним процесуальним оформленням [166]. Під час такого огляду необхідно зафіксувати дату, місце створення файлів, їх геолокацію та інші метадані із використанням загальнодоступних картографічних сервісів [166]. Крім того, для

документування пошкоджень культурних цінностей можуть використовуватися спеціалізовані мобільні застосунки, зокрема EyeWitness for Atrocities, які дозволяють забезпечити збереження метаданих та безпечне зберігання інформації [86].

З метою підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в Україні активно впроваджуються спеціалізовані освітні програми. Так, у межах проєкту Ради Європи «Підтримка інституцій для боротьби з неналежним поводженням в Україні, фаза II» було розроблено онлайн-курс щодо використання аерозйомки під час огляду місця події [114]. Курс доступний для працівників ДБР та складається із шести модулів із подальшою сертифікацією слухачів [114]. Крім того, різноманітні тренінги проводяться і для працівників Національної поліції України. Один із таких заходів відбувся у липні 2023 року на базі Національної академії внутрішніх справ за участю представників правоохоронних органів та міжнародних партнерів України [305].

Під час організації та планування розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку слідчий насамперед повинен вирішити низку складних оперативно-організаційних завдань. Йдеться про забезпечення доступу до документів та архівів, проведення допитів, призначення експертиз, а також організацію ситуативних різновидів огляду, у тому числі географічно віддалених місць події, масових поховань або районів так званих «інцидентів» [387]. Водночас значна частина цих питань у сучасних умовах вирішується не лише правовими, а й політичними чи квазіправовими механізмами. Особливо це проявляється в районах активних бойових дій, де істотно обмежене використання традиційних техніко-криміналістичних засобів, ускладнене залучення спеціалістів та спеціального обладнання, необхідного як для пошуку і фіксації слідів кримінального правопорушення, так і для забезпечення безпеки слідчо-оперативних груп [149, с. 99]. Фактор обмеженого доступу до місця події сьогодні є одним із найбільш суттєвих чинників, що впливають на якість

документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У цьому контексті доцільно констатувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України все ще потребує подальшої адаптації до реалій воєнного стану. Ведення активних бойових дій нерідко позбавляє органи досудового розслідування доступу до територій, де були вчинені кримінальні правопорушення, що породжує численні проблеми на стадії досудового розслідування. Це стосується особливостей проведення окремих процесуальних дій, зокрема дистанційного допиту свідків, фіксації та збереження інформації з відкритих джерел, здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia), відновлення втрачених матеріалів провадження, захисту свідків, потерпілих та спеціалістів, а також строків розслідування відповідної категорії кримінальних проваджень [149, с. 102]. Значна частина цих проблем залишається актуальною ще з 2014 року, проте після повномасштабного вторгнення суттєво збільшилася географія територій, у межах яких вони виникають.

Під час проведення огляду місць дислокації або проживання військовослужбовців держави-агресора, місць розташування військової техніки чи залишків боєприпасів особливе значення має вилучення предметів, що можуть сприяти подальшій ідентифікації осіб, причетних до обстрілів та інших кримінальних правопорушень. За наявності необхідно вилучати документи, особисті речі, зразки біологічного походження, відбитки пальців, а також проводити змиви з об’єктів, на яких могли залишитися сліди ДНК [161, с. 177]. У місцях дислокації можуть також знаходитися службові документи військових формувань, які містять інформацію про структуру підрозділів, чисельність особового складу, маршрути пересування, позивні, наявність військовополонених та взаємодію з місцевим населенням [161, с. 177]. Такі документи мають надзвичайно важливе значення не лише для встановлення конкретних виконавців кримінальних правопорушень, а й для доведення системного характеру злочинної діяльності.

У практиці досудового розслідування нерідко використовуються документи, надані потерпілими або свідками. Водночас слід враховувати, що сам

факт згадування певного документа під час допиту ще не гарантує можливості його подальшого використання як належного доказу в суді через дію принципу безпосередності дослідження доказів [166]. Саме тому більш доцільним є витребування відповідних документів у порядку ст. 93 КПК України із належним оформленням їх отримання та подальшим проведенням окремого огляду документів [166]. Правильне процесуальне оформлення документальних доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має ключове значення для забезпечення їх допустимості у подальшому судовому розгляді.

У справах, пов’язаних із насильницькими кримінальними правопорушеннями, особливу роль відіграє забезпечення збереження місця події та речових доказів. Після потрапляння сторонніх осіб на місце події забезпечити цілісність слідів кримінального правопорушення стає фактично неможливо, що може негативно вплинути на повноту та об’єктивність розслідування [44]. Втрата або неналежне зберігання речових доказів, зокрема уламків зброї чи інших предметів, вилучених із тіл потерпілих, є неприпустимою навіть в умовах воєнного стану [29]. Дотримання належних стандартів роботи з речовими доказами сьогодні виступає одним із критеріїв ефективності досудового розслідування.

Особливо складним є документування кримінальних правопорушень, пов’язаних із сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту. Значні труднощі виникають уже на стадії огляду місця події, оскільки доступ до нього може бути неможливим через руйнування, окупацію території або активні бойові дії [244, с. 125]. Ускладнюється також проведення допитів потерпілих і свідків, які можуть перебувати за межами України, бути психологічно травмованими або боятися помсти. Додаткові проблеми виникають при отриманні біологічних зразків для експертиз, оскільки з моменту вчинення кримінального правопорушення часто минає значний час, а сліди біологічного походження можуть бути знищені [244, с. 125]. Розслідування таких кримінальних правопорушень потребує особливо делікатного підходу, поєднання криміналістичних методик із психологічною підтримкою потерпілих та

широкого застосування міжнародних стандартів документування сексуального насильства.

У межах розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення особи ретельному огляду підлягають місце захоплення потерпілого, місце його утримання, місця спостереження за потерпілим, місця засідки та транспортні засоби, які використовувалися для перевезення [111, с. 173]. Особливу увагу необхідно приділяти виявленню слідів органічного та неорганічного походження, які можуть підтвердити факт незаконного утримання або катувань. Комплексний огляд місць утримання потерпілих дозволяє відновити механізм учинення кримінального правопорушення та встановити причетних осіб.

Огляд місць утримання військовополонених та катівень повинен бути спрямований не лише на фіксацію обстановки приміщення, а й на виявлення біологічних слідів, предметів зв’язування, гільз, фрагментів куль, ножів, палиць та інших предметів, які могли використовуватися як засоби катувань [161, с. 176]. Під час проведення такого огляду необхідно вилучати сліди крові, волосся, слини, фрагменти тканин та інші біологічні об’єкти з метою подальшої ідентифікації потерпілих [161, с. 176]. Ці слідчі дії мають особливе значення для доведення фактів катувань та нелюдського поводження в межах кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Судово-слідча практика свідчить, що під час розслідування таких кримінальних проваджень доцільно проводити огляд місця викрадення потерпілого, транспортних засобів, які використовувалися для його перевезення, місць утримання та інших локацій, пов’язаних із учиненням кримінального правопорушення [74, с. 151]. При цьому окремі місця можуть лише опосередковано стосуватися події, однак містити важливу інформацію щодо особи злочинця або механізму кримінального правопорушення. Огляд місця утримання потерпілого дозволяє отримати нові відомості про обстановку події та суттєво впливає на формування доказової бази [74, с. 152].

Як слушно зазначає В. В. Бурлака, під час огляду місць утримання потерпілих слідчий повинен виявити сліди осіб, причетних до кримінального

правопорушення, встановити ознаки насильницького утримання, а також відшукати технічні засоби, які могли використовуватися для створення аудіо- чи відеоповідомлень із вимогами [74, с. 153]. Окрему увагу слід приділяти предметам, що використовувалися для подолання опору потерпілих: мотузкам, дротам, кайданкам, кляпам та іншим засобам зв'язування [74, с. 153]. Доцільним є також пошук слідів тертя на трубах, меблях чи інших предметах, до яких могли прив'язувати потерпілих. Якщо огляд проводиться після допиту потерпілого, слідчий має можливість використовувати отриману від нього інформацію для більш цілеспрямованого пошуку слідів кримінального правопорушення [74, с. 153].

Після деокупації окремих територій України особливої актуальності набуває проведення огляду трупів під час ексгумації, зокрема у місцях масових поховань. Такі слідчі (розшукові) дії спрямовані на встановлення причин смерті, характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, механізму їх утворення, часу настання смерті та інших обставин, що мають значення для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [240, с. 351]. На нашу думку, саме встановлення достовірної причини смерті є вихідним елементом для подальшої реконструкції події та оцінки характеру застосованого насильства. Водночас визначення причини смерті лише за результатами зовнішнього огляду без проведення розтину та судово-медичної експертизи не може вважатися достатнім [44]. Крім того, тривала невизначеність щодо обставин загибелі особи створює для родичів потерпілих додаткові моральні страждання та ускладнює процес відновлення справедливості.

Під час проведення огляду трупів та місць поховань слідчі повинні забезпечити максимально детальний опис речових доказів, зокрема фрагментів боєприпасів, частин зброї та інших об'єктів, із обов'язковим зазначенням точного місця їх виявлення [29]. У зв'язку з цим до внесення відомостей до ЄРДР огляд трупа у випадку його виявлення можливий лише в межах проведення огляду місця події, до якого обов'язково залучається судово-медичний експерт або лікар відповідно до ч. 1, 2 ст. 238 КПК України.

Особливу складність для органів досудового розслідування становлять випадки, коли труп був переміщений на значну відстань від місця вчинення кримінального правопорушення. У таких ситуаціях важливе значення має виявлення та фіксація під час зовнішнього огляду трупа мікрослідів і речовин біологічного чи неорганічного походження: бруду, пилу, волокон тканини, насіння, пилку рослин тощо, які можуть свідчити про місце первинного знаходження тіла [241, с. 14]. Ретельне дослідження мікрооб'єктів дозволяє встановити реальний механізм приховування кримінального правопорушення та відновити маршрут переміщення тіла.

Важливе значення для виявлення місця перебування потерпілих або місць можливого приховування тіл мають показання свідків та родичів зниклих осіб. На підставі отриманої інформації може бути сформований орієнтовний маршрут пересування особи до її зникнення, а також визначені місця, які потребують проведення огляду [107, с. 195]. У цьому контексті доцільним є використання криміналістичних обліків невпізнаних трупів та інших інформаційних ресурсів. Під час огляду житла чи іншого приміщення як ймовірного місця вчинення вбивства слідчий повинен звертати увагу на сліди крові, фрагменти тканин, частини кісток, мікросліди біологічного походження, а також предмети одягу чи інші речі, які можуть належати потерпілому або особі, причетній до кримінального правопорушення [107, с. 195].

Дослідження біологічних властивостей трупа та слідів біологічного походження під час огляду місця події має низку особливостей у контексті розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Як зазначає О. В. Гірук, під час проведення слідчих (розшукових) дій слідчий може виявляти та вилучати різноманітні біологічні об'єкти: виділення людини, запахові сліди, волосся тощо, які в подальшому використовуються для проведення експертних досліджень та ідентифікації осіб [97, с. 48]. Крім того, значення мають відомості про фізичний розвиток особи, що можуть бути встановлені за результатами судово-медичних досліджень. Сучасні можливості молекулярно-генетичних досліджень дозволяють

забезпечити ефективну ідентифікацію жертв навіть у випадках значного пошкодження тіл або тривалого перебування у місцях поховання.

Перші приклади масштабного міжнародного співробітництва у цій сфері вже реалізовані в Україні. Так, у квітні 2022 року до України прибув підрозділ технічних і наукових жандармів спеціальних служб Франції, до складу якого входили судово-медичні експерти, балісти, вибухотехніки, фахівці з ДНК-аналізу, дактилоскопії та огляду місця події [121, с. 371]. Французькі спеціалісти прибули із мобільною ДНК-лабораторією та обладнанням для організації огляду тіл і проведення їх упізнання. Крім того, у межах міжнародного співробітництва за участю ЄС, США та Великої Британії була створена Консультативна група щодо злочинів, пов'язаних зі звірствами (ACA), яка надає стратегічну, методичну та оперативну допомогу у сфері огляду місця події, судово-медичних експертиз, документування сексуального насильства, збору та збереження доказів [127]. Залучення міжнародних експертів є важливим не лише з позиції технічної допомоги, а й для забезпечення відповідності доказування міжнародним стандартам.

У сучасній криміналістичній практиці дедалі більшої ефективності набуває використання лазерних 3D-сканерів під час проведення огляду місця події. Технологія лазерного 3D-сканування дозволяє охоплювати мільйони точок реального середовища та формувати максимально точну цифрову модель місця події [122, с. 303; 123, с. 313]. Така модель забезпечує детальне та об'єктивне відображення слідової картини, дозволяє повторно досліджувати місце події на будь-якому етапі кримінального провадження, проводити вимірювання з мінімальною похибкою та використовувати отримані матеріали під час проведення експертиз [389]. Особливо ефективним є застосування 3D-сканування під час документування масових поховань, місць масових убивств та значних руйнувань цивільної інфраструктури.

Показовим прикладом є події на території Харківської області та в місті Ізюм, де правоохоронцями та експертами було виявлено близько 500 тіл осіб із ознаками насильницької смерті та катувань [162]. Значна частина тіл мала зв'язані руки, мотузки на шиї та інші сліди жорстокого поводження. Для

проведення огляду місць поховань були залучені техніки-криміналісти Національної поліції України, судово-медичні експерти та близько 200 правоохоронців і фахівців, а також 10 криміналістичних лабораторій [64]. Усі тіла були направлені до судово-медичних установ для встановлення причин смерті. Вважаємо, що саме комплексне використання криміналістичних та судово-медичних знань забезпечує ефективне документування фактів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Окремої уваги потребує проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, спричинених збройною агресією. Як зазначає Л. Л. Стасюк, огляд місця події у кримінальних провадженнях щодо забруднення атмосферного повітря має проводитися невідкладно, оскільки тривале збереження незмінної обстановки місця події в умовах виробничої діяльності або впливу погодних умов є практично неможливим [311, с. 711]. Проведення своєчасного огляду дозволяє встановити механізм забруднення, масштаби негативних наслідків та отримати криміналістично значущу інформацію, необхідну для призначення різних видів експертиз: токсикологічних, радіологічних, екологічних, судово-медичних та інших [323, с. 92]. В умовах сучасної війни питання екологічної безпеки та документування злочинів проти довкілля набуває особливого міжнародного значення.

Важливе місце у сучасному розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку посідає використання інформації із соціальних мереж та відкритих джерел. Так, у межах розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, слідчі нерідко проводять огляд інтернет-сторінок, профілів у соціальних мережах та інших електронних ресурсів, де особи розміщують фото-, відеоматеріали чи публікації, пов’язані із підтримкою держави-агресора [54, с. 92]. О. В. Александренко обґрунтовано зазначає, що соціальні мережі стали важливим джерелом доказової інформації щодо осіб, причетних до кримінальних правопорушень, оскільки саме там фіксуються їх

місцеперебування, дії щодо військовополонених, факти мародерства, катувань та інші відомості [54, с. 92].

Як справедливо зазначають І. В. Гловюк і Г. К. Тетерятник, важливими джерелами доказів у сучасних умовах стали супутникові знімки, радіоперехоплення, відеозаписи камер спостереження та матеріали очевидців [102, с. 397]. У низці кримінальних проваджень саме протоколи огляду інтернет-ресурсів стали доказами, дослідженими судом під час розгляду справи. Водночас на законодавчому рівні все ще відсутня чітка процедура встановлення особи, яка розмістила інформацію в мережі Інтернет, а також перевірки достовірності такого контенту [232, с. 70]. Саме тому опитані представники правоохоронних органів наголосили на потребі в додаткових знаннях щодо проведення огляду вебсайтів за правилами Берклійського протоколу [151].

У зв’язку з цим позитивним кроком стало законодавче закріплення огляду комп’ютерних даних як окремого різновиду огляду відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України. Законодавець передбачив можливість фіксації комп’ютерної інформації шляхом фото-, відеозапису, запису екрана або відображення її у паперовій формі [98, с. 36]. Це дозволило вирішити проблему процесуального оформлення огляду інтернет-сторінок, соціальних мереж, відеохостингів та інших електронних ресурсів. За необхідності слідчий проводить окремий огляд відповідного вебресурсу із фіксацією вебадреси, метаданих та інших технічних параметрів, зазвичай за участю спеціаліста [166].

Підсумовуючи викладене, слід підтримати позицію О. С. Тарасенка про те, що огляд електронних інформаційних систем та носіїв даних повинен проводитися обов’язково за участю спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями у сфері цифрової криміналістики та використовує ліцензійне програмне забезпечення для належного вилучення та фіксації інформації [321; 322, с. 323]. Розвиток цифрової криміналістики сьогодні є одним із ключових напрямів удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Як початковий, так і подальші етапи досудового розслідування охоплюють проведення повторних та додаткових оглядів місця події. Під час таких слідчих

дій встановлюються нові обставини кримінального правопорушення, виявляються додаткові речові докази та перевіряються раніше отримані дані [30]. За необхідності до повторних оглядів доцільно залучати криміналістів, експертів, спеціалістів санітарно-епідеміологічного профілю, свідків та потерпілих, які можуть надати додаткову інформацію щодо обстановки місця події [310].

На завершальному етапі огляду всі виявлені матеріальні об’єкти підлягають належному пакуванню, вилученню або передачі під охорону у випадку неможливості їх транспортування [243, с. 538]. Додатками до протоколу огляду можуть бути фото- й відеозаписи, схеми, зліпки, письмові пояснення спеціалістів, ілюстративні таблиці та інші матеріали [243, с. 538]. Комплексне та якісне документування результатів огляду забезпечує належне формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Підтримуючи позицію В. В. Корнієнка та Т. І. Савчук, слід зазначити, що сучасні умови вимагають постійного вдосконалення тактики проведення огляду місця події, а також забезпечення слідчих і криміналістів новітнім технічним обладнанням [161, с. 177].

Отже, сучасний етап розвитку криміналістики та практики досудового розслідування свідчить про необхідність комплексного вдосконалення методики проведення огляду місця події. Використання новітніх засобів фіксації, залучення спеціалістів різного профілю, впровадження міжнародних стандартів документування та розвиток спеціалізованої підготовки слідчих сприятимуть формуванню належної доказової бази та забезпеченню ефективного притягнення винних осіб до відповідальності як у національних, так і міжнародних судах [383, с. 200]. Встановлено, що огляд місця події є унікальною невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка на всіх етапах розслідування забезпечує виявлення, збереження та фіксацію доказів, а повторні й додаткові огляди дозволяють встановлювати нові обставини кримінального правопорушення та отримувати додаткові речові докази для подальшого досудового розслідування.

3.2. Особливості тактики проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Допит у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку посідає центральне місце серед слідчих (розшукових) дій, а його результативність значною мірою визначає повноту, об'єктивність та ефективність досудового розслідування загалом. Саме в ході допиту слідчий отримує відомості про обставини вчинення правопорушення, механізм його реалізації, коло причетних осіб, характер застосованого насильства, способи приховування слідів злочинної діяльності, а також інформацію про потерпілих, свідків та інших учасників відповідних подій. В умовах сучасної збройної агресії проти України значення допиту суттєво посилюється, оскільки в багатьох випадках саме показання свідків, потерпілих, військовополонених, цивільних осіб, які перебували на тимчасово окупованих територіях, а також учасників бойових дій стають одним із основних джерел доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Специфіка таких кримінальних правопорушень обумовлює необхідність застосування особливих тактичних підходів до проведення допиту. На відміну від традиційних кримінальних проваджень, допит у справах цієї категорії часто проводиться в умовах значного психологічного навантаження на допитуваних осіб, які могли стати жертвами катувань, сексуального насильства, незаконного позбавлення волі, примусової депортації, обстрілів чи інших форм жорстокого поводження. Окрім цього, значна частина свідків і потерпілих перебуває у стані психологічної травматизації, відчуває страх за власне життя та безпеку близьких, що істотно позначається на процесі формування й відтворення показань. За таких обставин проведення допиту вимагає від слідчого не лише високого рівня професійної підготовки, а й глибокого розуміння положень міжнародного гуманітарного права, міжнародних стандартів захисту прав людини, а також застосування інструментів психологічної підтримки та травмоорієнтованого

підходу. Особливого значення набуває і питання забезпечення безпеки допитуваних осіб. У багатьох випадках свідки та потерпілі можуть перебувати на тимчасово окупованих територіях, у районах ведення активних бойових дій або за межами України, що ускладнює можливість проведення безпосереднього допиту. Крім того, існує ризик тиску, залякування чи переслідування таких осіб з боку представників держави-агресора або осіб, які співпрацюють із нею. Саме тому сучасна практика досудового розслідування дедалі частіше передбачає проведення дистанційних допитів із використанням засобів відеоконференцзв'язку, спеціальних процедур забезпечення анонімності свідків, а також застосування механізмів міжнародної правової допомоги.

Водночас складність допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлюється й необхідністю перевірки великого обсягу інформації, отриманої з різних джерел. Показання свідків і потерпілих повинні співвідноситися з результатами огляду місця події, судових експертиз, цифровими доказами, супутниковими знімками, радіоперехопленнями, матеріалами фото- та відеофіксації, а також інформацією з відкритих джерел. У сучасних умовах саме комплексний аналіз таких відомостей дозволяє встановити об'єктивну картину кримінального правопорушення та забезпечити належне документування фактів порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Не менш важливим є питання тактики допиту окремих категорій осіб, зокрема дітей, потерпілих від сексуального насильства, військовополонених, осіб, які перебували в місцях незаконного утримання, а також підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У таких випадках слідчий повинен враховувати психологічні особливості допитуваних, характер пережитих подій, рівень їх емоційного стану, а також необхідність недопущення повторної травматизації особи під час проведення слідчої дії. Саме тому особливого значення набуває взаємодія слідчого із психологами, судовими експертами, перекладачами, медичними працівниками та іншими спеціалістами.

Таким чином, тактика проведення допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризується комплексністю, підвищеним рівнем організаційної та психологічної складності, необхідністю дотримання міжнародних стандартів поводження з потерпілими та свідками, а також широким використанням сучасних інформаційних технологій і спеціальних тактичних прийомів. Дослідження особливостей проведення допиту у кримінальних провадженнях цієї категорії має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяє вдосконаленню криміналістичних методик розслідування, підвищенню ефективності документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та забезпеченню належного притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Ураховуючи сучасні умови воєнного стану та специфіку документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, слід підтримати позицію К. Калюги та В. Зубко щодо того, що активні бойові дії й відсутність доступу правоохоронних органів України до окремих територій, де були вчинені кримінальні правопорушення, створюють суттєві труднощі на стадії досудового розслідування [142]. Такі проблеми стосуються насамперед особливостей проведення окремих процесуальних дій, зокрема дистанційного допиту свідків, фіксації та збереження інформації з відкритих джерел, прийняття процесуальних рішень, здійснення спеціального досудового розслідування за відсутності підозрюваного, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, а також забезпечення належного захисту свідків, потерпілих і спеціалістів, які працюють із такими категоріями справ [142]. Особливого значення набуває питання процесуальних строків у цих кримінальних провадженнях, оскільки в умовах тимчасової окупації окремих територій проведення повноцінного досудового розслідування нерідко є фактично неможливим до моменту деокупації.

Попри те, що допит традиційно розглядається як одне з основних джерел доказової інформації у кримінальному провадженні, саме ця слідча (розшукова) дія належить до найбільш складних із тактичної та психологічної точки зору.

Проведення ефективного допиту потребує від слідчого не лише ґрунтовних юридичних знань, а й володіння психологічними навичками, уміння встановлювати комунікативний контакт із допитуваною особою та створювати сприятливу психологічну атмосферу [397, с. 61]. Йдеться про формування так званого психологічного контакту між учасниками допиту, який забезпечує належний рівень взаємодії та сприяє отриманню максимально повних і правдивих показань. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значення психологічного аспекту допиту суттєво посилюється, оскільки значна частина потерпілих та свідків перебуває у стані психоемоційної травматизації внаслідок пережитих подій.

Ефективність проведення допиту значною мірою залежить і від належної підготовки слідчого до цієї слідчої дії, зокрема від уміння застосовувати тактико-криміналістичні прийоми, аналізувати особу допитуваного, прогнозувати його поведінку та правильно формулювати запитання [146, с. 233]. В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особливого значення набуває предмет допиту. Слідчий повинен максимально повно та детально встановити обставини кримінального правопорушення, використовуючи контрольні, уточнюючі та розгорнуті запитання, які дозволяють не лише отримати необхідні відомості, а й перевірити їх шляхом співставлення з іншими доказами у кримінальному провадженні [46, с. 85]. Вважаємо, що використання стандартизованих програм допиту у поєднанні з індивідуальним плануванням дозволяє підвищити ефективність проведення цієї слідчої дії та забезпечити системність збору доказової інформації.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку показання потерпілого можуть надавати різні категорії осіб. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України такими особами є фізичні особи, яким кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди. Крім того, права та обов’язки потерпілого можуть набувати близькі родичі або члени сім’ї особи у випадках її

загибелі або перебування у стані, який унеможливлює подання відповідної заяви [181]. У сучасних умовах воєнного стану особливого значення набуває допит членів сімей безвісти зниклих осіб, військовополонених, цивільних заручників та осіб, які перебували на тимчасово окупованих територіях, оскільки саме вони нерідко володіють критично важливою інформацією щодо обставин учинення кримінальних правопорушень.

Тактика проведення допиту підозрюваних, потерпілих і свідків у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку набуває сьогодні особливої актуальності, адже саме їхні показання у більшості випадків становлять основу доказової бази у відповідній категорії справ. Водночас проведення таких допитів супроводжується значною кількістю проблемних аспектів як процесуального, так і організаційного характеру. Проведене анонімне опитування працівників поліції засвідчило існування низки системних проблем у розслідуванні цієї категорії кримінальних правопорушень, серед яких респонденти виокремили надмірне навантаження на слідчих, недостатній рівень знань щодо специфіки розслідування таких кримінальних проваджень, брак матеріально-технічних ресурсів, відсутність чітких механізмів розслідування, проблеми з доступом до місця події та недосконаліть окремих положень КПК України [286].

Крім зазначених проблем, результати опитувань свідчать і про наявність інших чинників, які негативно впливають на ефективність проведення допитів. Так, 68 % опитаних вказали на випадки знищення доказів унаслідок обстрілів або дій військовослужбовців держави-агресора; 59 % - на труднощі з доступом до свідків та потерпілих на окупованих чи деокупованих територіях; 63 % - на формальний підхід до проведення допитів; 78 % - на відсутність належної координації між правоохоронними органами; 87 % - на брак спеціалізованого навчання щодо особливостей проведення допиту у таких кримінальних провадженнях [286]. Крім того, респонденти наголошували на несвоєчасності проведення допитів, недостатній повноті досудового розслідування, відсутності можливості допитати окремих свідків або потерпілих та низькому рівні

використання міжнародного досвіду у сфері документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Одним із найбільш проблемних аспектів проведення допиту у справах цієї категорії є значний проміжок часу між подією кримінального правопорушення та проведенням слідчої дії. Така ситуація призводить до втрати частини інформації, спотворення спогадів допитуваних осіб, а в окремих випадках - до неможливості встановлення місцезнаходження свідків або потерпілих через їх евакуацію, депортацію чи загибель. Саме тому одним із пріоритетних напрямів удосконалення тактики проведення допиту повинно стати впровадження сучасних механізмів дистанційної фіксації показань, спеціалізованих методик роботи із травмованими особами та систематичне підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Однією з найбільш суттєвих проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є неможливість проведення повноцінних слідчих (розшукових) дій на територіях, які тимчасово не контролюються Україною або перебувають у зоні активних бойових дій. Передусім це стосується труднощів із проведенням допитів осіб, які можуть бути причетними до вчинення кримінального правопорушення, а також проблем із затриманням підозрюваних, які перебувають на тимчасово окупованих територіях чи за межами України [57, с. 55]. Значна частина осіб, які можуть бути пов’язані з учиненням кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на території України, виїхала до рф або перебуває на території тимчасово окупованих регіонів. У зв’язку з цим особливого значення набуває документування кримінальних правопорушень, учинених на підконтрольній Україні території, а також забезпечення належного збору доказів щодо осіб, які перебувають поза межами досяжності українських правоохоронних органів. Навіть за відсутності можливості негайного притягнення таких осіб до відповідальності, накопичення доказової бази є необхідною умовою для їх подальшого кримінального переслідування в майбутньому.

Проблематика доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії особливо яскраво проявляється у справах, пов’язаних із притягненням до відповідальності військовослужбовців держави-агресора. Показовою у цьому контексті стала одна з перших після 24 лютого 2022 року кримінальних справ за ст. 438 КК України щодо російського військовослужбовця Шишимаріна. Як зазначає В. Яворський, кваліфікація його дій як порушення законів та звичаїв війни викликала певні дискусії з точки зору достатності доказової бази [404]. Зокрема, автор звертає увагу на необхідність допиту осіб, які віддавали накази, для встановлення мотивів та обставин убивства цивільної особи. Водночас проведення таких допитів виявилося неможливим через загибель або обмін окремих військовослужбовців [404]. Наведений приклад демонструє складність встановлення суб’єктивної сторони кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо у випадках, коли значна частина потенційних свідків або співучасників перебуває поза межами доступу органів досудового розслідування.

Саме тому в сучасних умовах особливого значення набувають допити потерпілих, свідків, спеціалістів та експертів, які можуть надати відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення. Такі показання формують основу доказової бази, яка у подальшому може бути використана для притягнення винних осіб до відповідальності як у національних судах, так і в міжнародних судових інстанціях. Своєчасне та професійне проведення допиту є одним із ключових чинників забезпечення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Одним із поширених різновидів таких кримінальних правопорушень є руйнування цивільних об’єктів та майна внаслідок ракетних, артилерійських чи авіаційних обстрілів. Для ефективного документування таких подій правоохоронні органи повинні оперативно прибути на місце події, провести його огляд, зафіксувати наслідки обстрілу, вилучити уламки боєприпасів, дослідити характер пошкоджень, а також провести допити свідків і потерпілих [57, с. 55; 116]. Особливе значення має проведення допиту одразу після події, коли свідки

ще зберігають найбільш повні спогади про обставини кримінального правопорушення. Однак в умовах воєнного стану проведення таких слідчих дій часто ускладнюється через ризик повторних обстрілів, мінну небезпеку або неможливість доступу до місця події [57, с. 55; 116]. Ці обставини зумовлюють необхідність удосконалення механізмів дистанційного отримання та фіксації показань.

Загалом проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є основним способом встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Серед таких дій особливе місце посідає саме допит, який традиційно вважається найбільш поширеною слідчою дією та займає значну частину робочого часу слідчого [82, с. 82]. За окремими оцінками, близько 80 % часу, що витрачається на проведення слідчих (розшукових) дій, припадає саме на проведення допитів [241, с. 42]. У сучасних умовах воєнного стану роль допиту ще більше посилюється, оскільки у багатьох випадках саме показання осіб є єдиним доступним джерелом доказової інформації.

Обсяг спеціальних знань, необхідних для проведення допиту, визначається слідчим залежно від категорії кримінального правопорушення, особи допитуваного, характеру зібраних доказів та інших обставин кримінального провадження. У зв’язку з цим до проведення допиту можуть залучатися спеціалісти, зокрема психологи, перекладачі, медичні працівники або фахівці у сфері цифрової криміналістики [241, с. 42]. Уже на стадії підготовки до допиту слідчий повинен визначити коло питань, які потребують з’ясування, вивчити особу допитуваного, обрати місце та спосіб проведення допиту, підготувати необхідні матеріали та технічні засоби фіксації, а також скласти детальний план слідчої дії [241, с. 42]. Належна підготовка до допиту значною мірою визначає його ефективність та якість отриманої доказової інформації.

У науковій літературі зміст і структура підготовки до проведення допиту розглядаються по-різному, однак більшість дослідників виділяють низку обов’язкових елементів такої підготовки. До них належать: ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення кола осіб, які підлягають

допиту; встановлення послідовності проведення допитів; оволодіння необхідними спеціальними знаннями або залучення відповідного спеціаліста; аналіз особи допитуваного; а також складання плану допиту [359, с. 233]. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку підготовчий етап допиту має особливе значення, оскільки саме він дозволяє врахувати складність слідчої ситуації та психологічний стан допитуваної особи.

Окремої уваги заслуговують зміни до кримінального процесуального законодавства України, внесені Законом № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Вказаними змінами були суттєво розширені повноваження прокурора в межах застосування ст. 615 КПК України, зокрема шляхом делегування окремих повноважень слідчого судді щодо проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування [359]. Така законодавча новела є виправданою в умовах воєнного стану, оскільки дозволяє забезпечити оперативність проведення слідчих дій та зберегти можливість отримання показань навіть за умов обмеженого доступу до окремих територій.

Як слушно зазначає І. Цермолонський, суттєвих змін зазнали і правила використання показань у процесі доказування [359]. Зокрема, нова редакція ч. 4 ст. 95 КПК України передбачає, що суд має право обґрунтовувати свої висновки показаннями, отриманими не лише безпосередньо під час судового розгляду або в порядку ст. 225 КПК України, а й у порядку, визначеному ст. 615 КПК України [359]. Така зміна має важливе практичне значення для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки дозволяє забезпечити збереження доказової інформації в умовах, коли повторний допит особи у суді може бути неможливим через бойові дії, переміщення особи, загрозу її життю або інші об’єктивні обставини.

Аналіз процесуального статусу учасників кримінального провадження свідчить про те, що особа може бути допитана як потерпілий, свідок, підозрюваний або обвинувачений (ч. 1 ст. 627 КПК України). Водночас із позиції

міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві особливий інтерес становлять положення ч. 2 та ч. 3 ст. 627 КПК України, які визначають гарантії прав особи, щодо якої виконується прохання Міжнародного кримінального суду [101]. Перед початком виконання такого прохання особі обов'язково повідомляється про її право не свідчити проти себе та не визнавати свою вину, а також про право користуватися допомогою перекладача у випадку проведення допиту мовою, якою вона не володіє у достатньому обсязі [101]. В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дотримання цих процесуальних гарантій має принципове значення, оскільки отримані показання можуть використовуватися не лише в національних судах, а й у міжнародних судових інституціях.

Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану сьогодні безпосередньо врегульовані положеннями ч. 11 ст. 615 КПК України. Законодавець передбачив, що показання свідка чи потерпілого, отримані під час допиту у кримінальному провадженні, яке здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови обов'язкової відеофіксації ходу та результатів допиту [359]. Щодо показань підозрюваного встановлено додаткову гарантію - участь захисника під час проведення допиту [359]. Така законодавча модель є виправданою, оскільки дозволяє забезпечити належний рівень процесуальних гарантій та мінімізувати ризики порушення прав учасників кримінального провадження в умовах активних бойових дій.

Особливої актуальності набуває питання своєчасності проведення допиту підозрюваних, зокрема військовослужбовців держави-агресора, які були затримані або взяті в полон. На думку окремих науковців, із проведенням такого допиту не варто зволікати, оскільки особа, яка усвідомлює невідворотність кримінальної відповідальності за особливо тяжкі злочини, може намагатися змінити свою позицію, адаптувати пояснення до обстановки події або створити неправдиву версію щодо обставин кримінального правопорушення [298, с. 94]. Зокрема, можуть висуватися версії про випадковість події, необережне поводження зі зброєю чи інші обставини, покликані спотворити фактичну картину кримінального правопорушення. Ми підтримуємо позицію про

необхідність проведення допиту військовополонених одразу після їх затримання або взяття в полон, оскільки саме на початковому етапі допитуваний ще не встигає сформувати стійку лінію поведінки та узгодити свої показання з іншими особами. Такої ж позиції дотримуються й 95 % опитаних респондентів.

Невідкладність проведення допиту підозрюваного пояснюється також психологічним чинником затримання. Сам факт викриття особи разом із речовими доказами та перебування її в новій для себе ситуації істотно впливає на поведінку допитуваного, який нерідко не має достатнього часу для підготовки неправдивих показань або продумування захисної позиції [171]. В цей період слідчий має найбільші можливості для отримання об'єктивної інформації про обставини кримінального правопорушення та інших причетних осіб.

Не менш важливим елементом тактики допиту є правильне формулювання запитань. Питання повинні бути чіткими, зрозумілими та сформульованими таким чином, щоб допитуваний не міг обмежитися односкладовими відповідями «так» або «ні», оскільки такі відповіді зазвичай не містять достатньої доказової інформації [55, с. 180]. У криміналістичній літературі пропонується умовно поділяти питання під час допиту військовополонених на декілька груп: питання, спрямовані на встановлення психологічного контакту та завоювання довіри; питання для подолання відмови від надання показань; раптові питання; а також питання, спрямовані на актуалізацію інформації, забутої допитуваним [73, с. 14]. Така структура допиту є ефективною і під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки дозволяє поступово отримувати необхідну доказову інформацію без застосування будь-якого неправомірного впливу.

Загалом орієнтовний перелік питань під час допиту військовополоненого можна поділити на три основні блоки: персональні дані особи; інформація військового характеру; ставлення допитуваного до подій, учасником яких він був [73, с. 14]. Після завершення допиту складається протокол, а також може здійснюватися аудіо- чи відеофіксація. У випадках допиту осіб, які володіють особливо цінною інформацією, отримані записи можуть додатково аналізуватися експертами для виявлення суперечностей, ознак неправдивих показань або

інших психологічних особливостей поведінки допитуваного [73, с. 14]. Використання сучасних методик психологічного аналізу поведінки допитуваних осіб здатне суттєво підвищити ефективність розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

У сучасних умовах допит військовополонених у тактичній ланці набуває нового значення, оскільки швидкоплинний характер бойових дій потребує оперативного отримання інформації, яка може бути використана не лише у кримінальному провадженні, а й для забезпечення обороноздатності держави та виконання бойових завдань [73, с. 15]. Саме тому під час первинної реєстрації військовополонених здійснюється фіксація їх персональних даних, інформації про військову службу, місце проживання, обставини потрапляння в полон та стан здоров'я [167]. Водночас міжнародне гуманітарне право обмежує обсяг обов'язкової інформації, яку повинен повідомляти військовополонений, - прізвище, ім'я, військове звання, дата народження та особистий номер або інша аналогічна інформація [167]. Дотримання вимог міжнародного гуманітарного права під час проведення допиту військовополонених є необхідною умовою забезпечення легітимності отриманих доказів.

У випадках, коли існують підстави вважати, що кримінальне правопорушення підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, підозрюваному додатково роз'яснюються права, передбачені п. 2 ст. 55 Римського статуту [166]. Зокрема, відповідно до Правила 111 МКС особа має бути повідомлена про право не свідчити проти себе, право не зазнавати примусу та право на проведення допиту мовою, яку вона розуміє [166]. Імплементація таких міжнародних стандартів у національну практику досудового розслідування є важливим кроком до забезпечення сумісності української системи кримінального судочинства з міжнародними механізмами правосуддя.

У сучасних умовах дедалі більшого поширення набуває використання так званого процесуального інтерв'ю як альтернативи традиційній моделі допиту. З огляду на обставини збройної агресії проти України 95 % опитаних респондентів підтримали можливість проведення процесуального інтерв'ю, у межах якого особа добровільно надає інформацію, зокрема й під час публічних брифінгів чи

пресконференцій. Прикладами таких заходів стали пресконференції полонених співробітників фсб рф та військовослужбовців держави-агресора, проведені у березні 2022 року [252; 253; 254; 255]. Використання відеофіксації таких інтерв'ю дозволяє в подальшому перевірити добровільність надання показань та оцінити їх допустимість у судовому провадженні.

Сучасна концепція investigative interview, яка поступово замінює традиційний підхід interrogation, ґрунтується на отриманні доказової інформації без застосування примусу шляхом використання психологічних і комунікативних навичок слідчого [168]. Основна мета такого підходу полягає у створенні умов, за яких особа добровільно надає правдиву інформацію, а не піддається тиску чи психологічному примусу. Ми підтримуємо позицію про те, що саме розвиток методики процесуального інтерв'ю має стати одним із перспективних напрямів удосконалення тактики проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо з урахуванням необхідності дотримання міжнародних стандартів прав людини та доказування.

Подібні підходи до проведення допиту існують у правових системах Канади, Великої Британії, Італії, Хорватії та низки інших держав, де обов'язковими елементами є участь захисника, застосування відеофіксації та неухильне дотримання основних прав допитуваної особи. Важливе значення у цьому контексті має практика Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні у справі «Макеян та інші проти Вірменії» ЄСПЛ зазначив, що перевага показань, наданих під час досудового розслідування, над показаннями, отриманими у відкритому судовому засіданні, сама по собі не свідчить про несправедливість судового розгляду за умови, якщо такі показання були надані добровільно, а необхідність використання саме цих показань була належним чином обґрунтована [168; 202]. Зазначений підхід є особливо актуальним для кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки в умовах воєнного стану повторний допит особи в суді нерідко стає неможливим через загрозу життю, переміщення свідків або їх перебування за межами України.

У сучасній практиці розслідування доцільно виокремлювати дві основні категорії військовополонених. До першої групи належать особи, щодо яких відсутні достатні дані про їх причетність до вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Фактично йдеться про військовополонених у розумінні положень Женевських конвенцій [130]. Допити таких осіб, як правило, проводяться в оперативному режимі та спрямовані насамперед на отримання інформації, що має значення для забезпечення оборони держави та ведення бойових дій [73, с. 12].

До другої групи належать військовополонені, стосовно яких наявні вагомі докази причетності до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Щодо таких осіб можуть відкриватися кримінальні провадження, проводитися комплекс слідчих (розшукових) дій та здійснюватися подальше кримінальне переслідування [73, с. 12]. У цьому випадку допит військовополоненого виступає повноцінною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на встановлення фактичних обставин кримінального провадження. Проведення допиту цієї категорії осіб потребує особливо ретельної підготовки слідчого, передусім у частині встановлення психологічного контакту та забезпечення дотримання міжнародних стандартів поводження з військовополоненими.

Як слушно зазначає О. О. Кисельов, на встановлення психологічного контакту під час допиту впливають обстановка проведення слідчої дії, манера поведінки слідчого, його здатність контролювати власні емоції, тон спілкування, зовнішній вигляд, уважне та поважне ставлення до допитуваного [144, с. 109]. Важливими елементами також є вміння висловити співчуття потерпілому, провести нейтральну бесіду для зниження психологічної напруги, з’ясувати спосіб життя та коло інтересів особи, а також встановити причини відмови від надання показань і спробувати їх подолати [144, с. 109]. Ми підтримуємо позицію, що в умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку психологічний контакт має особливе значення, оскільки значна частина допитуваних осіб пережила серйозні

психотравмуючі події, пов’язані з бойовими діями, катуваннями чи перебуванням на тимчасово окупованих територіях.

Одними з найбільш ефективних тактичних прийомів допиту є пред’явлення допитуваному речових доказів, документів або інформації, отриманої під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. У процесі допиту можуть оголошуватися результати експертиз, відомості з протоколів слідчих дій, а також інші дані, які підтверджують перебування особи в місці вчинення кримінального правопорушення [241, с. 44]. Для реалізації таких тактичних прийомів доцільним є залучення спеціаліста-криміналіста, який безпосередньо брав участь у вилученні чи дослідженні речових доказів [241, с. 44]. Використання доказової інформації у поєднанні з психологічними методами впливу дозволяє значно підвищити результативність допиту та отримати більш повні показання.

Особливу роль у сучасних умовах відіграє застосування відеофіксації під час проведення допиту. Відеозйомка дозволяє не лише фіксувати зміст показань, а й аналізувати поведінку, емоційний стан та реакції допитуваної особи [241, с. 47]. Крім того, відеозапис є важливим процесуальним гарантом, оскільки дозволяє спростувати твердження про можливий незаконний вплив із боку правоохоронних органів або перебування допитуваного у стані тимчасового психічного розладу. У разі необхідності за такими відеозаписами можуть призначатися психолого-психіатричні експертизи для встановлення наявності ознак психологічного примусу чи інших форм впливу [241, с. 47]. Вважаємо, що під час допиту військовослужбовців держави-агресора відеофіксація повинна бути обов’язковою, а сама слідча дія має проводитися за участю відповідних спеціалістів, оскільки отримані матеріали можуть у подальшому використовуватися в міжнародних судових інстанціях, зокрема в Міжнародному кримінальному суді.

У практиці досудового розслідування нерідко виникає необхідність проведення повторного допиту підозрюваного. У таких випадках слідчий повинен вживати заходів для зниження психологічної напруги допитуваного: пояснювати причини повторного виклику, створювати атмосферу довіри та

підтримувати конструктивний психологічний контакт [291; 307]. Серед тактичних прийомів можуть застосовуватися зміна темпу допиту, раптове пред'явлення доказів, відволікання уваги від окремих обставин, створення психологічних «пасток», а також використання спеціальних знань [291; 307]. Ефективність повторного допиту значною мірою залежить від здатності слідчого адаптувати тактику допиту до поведінки конкретної особи та слідчої ситуації.

Окрему увагу необхідно приділяти перевірці показань кількох осіб. Якщо така перевірка проводиться безпосередньо на місці події, вона повинна здійснюватися окремо щодо кожного допитуваного [190, с. 395]. Проведення одночасної перевірки показань кількох осіб є недопустимим, оскільки це може негативно вплинути на об'єктивність отриманої інформації. Водночас одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб, передбачений ч. 9 ст. 224 КПК України, є окремою вербальною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться слідчим або прокурором з метою усунення суперечностей у показаннях [65, с. 158]. У виняткових випадках така дія може проводитися і слідчим суддею відповідно до ст. 225 КПК України [65, с. 158]. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку одночасний допит може бути ефективним інструментом для перевірки правдивості показань та встановлення ролі кожного учасника події, особливо у випадках групового вчинення кримінального правопорушення.

Допит свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку проводиться відповідно до вимог ст. 224 КПК України. Водночас у випадках, коли існує ймовірність подальшого використання протоколу допиту в Міжнародному кримінальному суді, необхідно враховувати також положення Правил процедури та доказування МКС [43]. У сучасних умовах воєнного стану така практика набуває особливої актуальності, оскільки значна частина доказової інформації, отриманої під час допитів, у подальшому може стати складовою міжнародних кримінальних проваджень.

Стосовно процесуального статусу свідка слід зазначити, що його права та обов'язки, визначені ст. 66 КПК України, загалом відповідають гарантіям, закріпленим у ст. 55 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, за винятком окремого права не зазнавати примусу [166]. Саме тому під час проведення допиту доцільно окремо роз'яснювати свідку право на свободу від будь-яких форм тиску чи примусу. Ми підтримуємо позицію про те, що належне інформування свідка про його права є важливою умовою забезпечення допустимості отриманих показань, особливо у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Залежно від особливостей конкретного кримінального провадження до участі в допиті можуть залучатися й інші учасники процесу: захисники підозрюваних (ст. 45 КПК України), представники потерпілих (ст. 58 КПК України), адвокати свідків (ст. 66 КПК України), а також законні представники, педагоги, психологи чи лікарі під час допиту малолітніх або неповнолітніх осіб відповідно до ст. 226–227 КПК України [65, с. 159]. У справах цієї категорії особливого значення набуває участь психолога, оскільки значна кількість потерпілих і свідків перебуває у стані психоемоційної травматизації через пережиті обстріли, катування, незаконне позбавлення волі чи інші форми насильства.

У криміналістичній літературі запропоновано різні підходи до класифікації свідків. Так, О. С. Саінчин виокремлює декілька груп свідків, які були очевидцями подій, пов'язаних із загибеллю військовослужбовців під час бойових дій [290]. До першої групи належать свідки безпосереднього зовнішнього прояву кримінального правопорушення; до другої - особи, які стали очевидцями загибелі військовослужбовців. Окрему категорію становлять працівники правоохоронних органів та Військової служби правопорядку, які одними з перших прибули на місце події, здійснювали затримання підозрюваних або мали змогу оцінити обстановку після бойового зіткнення [298]. Під час їх допиту важливо з'ясувати, які особи можуть бути причетними до кримінального

правопорушення, яким способом воно було вчинене та які сліди залишилися на місці події.

До окремої групи доцільно відносити осіб, які залучалися до проведення слідчих (розшукових) дій як поняті, технічні помічники або представники допоміжного персоналу. У подальшому вони можуть бути допитані як свідки з метою перевірки достовірності відомостей, відображених у протоколах слідчих дій, а також уточнення окремих деталей їх проведення [58]. За необхідності як свідки можуть допитуватися й спеціалісти, які брали участь у розслідуванні [272]. Крім того, самостійну групу становлять особи, здатні охарактеризувати підозрюваного: описати його спосіб життя, коло зв'язків, поведінку під час проходження служби, джерела доходів, можливі конфлікти з потерпілими, схильність до вживання алкоголю чи наркотичних засобів [271; 290]. Така інформація має важливе значення не лише для характеристики особи підозрюваного, а й для встановлення мотивів та механізму вчинення кримінального правопорушення.

Ми вважаємо, що у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідків доцільно поділяти на дві основні категорії: свідків-очевидців та осіб, які отримали інформацію від інших осіб або володіють відомостями, що мають значення для кримінального провадження. Аналогічно й потерпілих варто класифікувати залежно від характеру заподіяної шкоди - фізичної, моральної чи майнової. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє більш ефективно планувати тактику допиту та визначати обсяг необхідної доказової інформації.

Важливим кроком у вдосконаленні практики проведення допитів стало розроблення Тренінговий центр прокурорів України спеціалізованих пам'яток щодо проведення допитів потерпілих і свідків за фактами кримінальних правопорушень, учинених в умовах збройного конфлікту. У цих рекомендаціях містяться орієнтовні переліки питань, які доцільно ставити під час допиту, а також практичні поради щодо організації та проведення такої слідчої дії [95, с. 397]. Частину запитань спрямовано безпосередньо на встановлення обставин кримінального правопорушення, а іншу - на виявлення зв'язку між подією та

збройним конфліктом, що має значення для правильної правової кваліфікації та подальшого доказування [95, с. 397].

Ми підтримуємо позицію І. С. Сиводєда щодо необхідності ретельної підготовки слідчого до проведення допиту. На підготовчому етапі доцільно: опанувати спеціальну військову термінологію; ознайомитися з особливостями проходження служби потерпілим або свідком; вивчити нормативні документи військової частини; визначити коло обставин, які підлягають з'ясуванню; встановити черговість допитів; зібрати інформацію про освіту, кваліфікацію, досвід служби та службову залежність свідка; сформулювати перелік запитань і скласти план допиту [298]. Комплексна підготовка до допиту дозволяє забезпечити його результативність та уникнути втрати важливої доказової інформації.

Щодо допиту потерпілого слід наголосити, що відповідно до ст. 56-57 КПК України потерпілий має право, але не зобов'язаний давати показання. Крім того, йому також необхідно роз'яснювати права, передбачені ст. 55 Римського статуту [166]. Відповідно до Правила 111 МКС протокол допиту повинен містити підписи особи, яка проводить допит, допитуваного, адвоката (за його участі), а також прокурора чи судді, якщо допит проводився у їх присутності. Також у протоколі зазначаються дата, час, місце проведення допиту та всі присутні особи [166]. Зазначені вимоги загалом відповідають положенням ст. 104 КПК України щодо оформлення протоколу слідчої дії.

Під час допиту потерпілого доцільно окремо з'ясовувати питання щодо його згоди на використання показань у міжнародних судових інстанціях. Потерпілий може погодитися як на повне використання своїх показань, так і на їх застосування без розкриття персональних даних [166]. За результатами опитування потерпілих встановлено, що у 51,7 % випадків після звернення до правоохоронних органів із ними було проведено допит та складено відповідний протокол [151].

Особливо делікатною категорією кримінальних проваджень є справи, пов'язані із сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту. Міжнародні стандарти у цій сфері наголошують на необхідності проведення

допиту потерпілої особи лише один раз, оскільки повторне відтворення травматичних подій завдає додаткових психологічних страждань та створює ризик вторинної віктимізації [163]. Водночас на практиці трапляються випадки, коли одну й ту саму потерпілу особу допитують понад п’ять разів, що негативно впливає на її психологічний стан [163]. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку слід максимально обмежувати кількість повторних допитів потерпілих, особливо у справах про сексуальне насильство, забезпечуючи використання сучасних засобів відеофіксації та механізмів збереження показань. Водночас слід відзначити, що рівень професійної підготовки слідчих і прокурорів останнім часом суттєво зріс, зокрема завдяки діяльності міжнародних та профільних організацій, які акцентують увагу на необхідності дотримання травмоорієнтованого підходу під час проведення допитів [151].

Ми підтримуємо позицію щодо необхідності належної координації діяльності органів Служби безпеки України та Національної поліції України з метою недопущення повторних допитів звільнених із полону військовослужбовців Збройних Сил України та представників інших військових формувань, які зазнали катувань або іншого жорстокого поводження [151]. На практиці нерідко виникають ситуації, коли слідчі НПУ у межах кримінального провадження за фактом умисного вбивства (ст. 115 КК України) проводять допит військовослужбовця, який раніше вважався безвісти зниклим, а після встановлення факту катувань чи незаконного утримання перекваліфіковують діяння на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 438 КК України. Після цього матеріали кримінального провадження передаються за підслідністю до органів СБУ, які часто вже мають зареєстровані провадження щодо таких фактів і повторно допитують особу як потерпілого. Унаслідок цього військовослужбовці, які й без того пережили тяжкі психотравмуючі події, змушені неодноразово відтворювати обставини пережитого в різних правоохоронних органах, хоча згодом усі матеріали об’єднуються в одне кримінальне провадження [151]. Подібна практика негативно впливає на

психологічний стан потерпілих та суперечить сучасним міжнародним стандартам травмоорієнтованого підходу.

Під час проведення допиту свідків або потерпілих, які запам’ятали зовнішність особи, причетної до кримінального правопорушення, доцільним є залучення художника-портретиста або спеціаліста-криміналіста для створення композиційного портрета [241, с. 46]. Особливо ефективним такий тактичний прийом є у безконфліктній слідчій ситуації, коли слідчому вдалося встановити належний психологічний контакт із допитуваним. Отримане зображення може бути долучене до матеріалів кримінального провадження як додаток до протоколу допиту [241, с. 46]. Використання сучасних методик складання композиційних портретів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є важливим елементом встановлення осіб, причетних до обстрілів, катувань, незаконного позбавлення волі та інших форм насильства.

У практиці досудового розслідування досить поширеними є випадки, коли потерпілі або свідки надають документи, що можуть мати доказове значення. Як правило, інформація про передачу таких документів фіксується у протоколі допиту. Проте з огляду на принцип безпосередності дослідження доказів судом сам протокол допиту в подальшому не завжди може використовуватися як належний доказ у національному судочинстві [166]. Саме тому більш доцільним є витребування відповідних документів у порядку ст. 93 КПК України із подальшим оформленням їх отримання окремим процесуальним документом, наприклад супровідним листом із переліком наданих матеріалів за підписом свідка чи потерпілого [166]. Такий підхід дозволяє забезпечити належну процесуальну форму отримання доказів і мінімізувати ризик визнання їх недопустимими.

В умовах воєнного стану особливої практичної значущості набуває проведення допиту у форматі відеоконференції відповідно до ст. 232 КПК України. Законодавець передбачає можливість застосування цього формату у випадках, коли безпосередня участь особи у кримінальному провадженні є неможливою внаслідок стану здоров'я або інших поважних причин. В умовах

триваючої збройної агресії до таких причин об'єктивно належать перебування особи на тимчасово окупованій території, вимушене переміщення, реальна загроза життю чи здоров'ю, а також виконання військового обов'язку, що істотно розширює практичну сферу застосування зазначеного процесуального механізму. Водночас сучасна правозастосовна практика засвідчує, що в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій або перебування свідків і потерпілих за кордоном доступ до них нерідко є суттєво ускладненим. У таких випадках на практиці замість класичної відеоконференції використовується доручення слідчому чи оперативному працівнику, який територіально перебуває ближче до відповідної особи, провести допит та оформити протокол із можливою відеофіксацією перебігу процесуальної дії [166].

Водночас положення ч. 6 ст. 232 КПК України передбачають спеціальну процедуру вручення пам’ятки про права та обов’язки свідка, а також встановлення його особи шляхом винесення відповідної постанови слідчого або прокурора. В умовах воєнного стану встановлення особи свідка може здійснюватися й іншими способами - наприклад, шляхом демонстрації паспорта безпосередньо під час відеоконференції або використання електронного цифрового підпису. У таких випадках слідчий або прокурор самостійно складає протокол допиту із зазначенням причин відсутності підпису допитуваної особи, а сам допит повністю фіксується технічними засобами відеозапису [166]. Подальше вдосконалення дистанційних форм проведення допиту є необхідною умовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Питання дистанційного допиту отримало належне нормативне закріплення і в законодавстві окремих зарубіжних держав. Так, відповідно до ст. 69 КПК Естонської Республіки дистанційний допит допускається у випадках, коли безпосередній допит свідка чи потерпілого є ускладненим, пов’язаний із надмірними витратами або необхідний для захисту інтересів особи [70, с. 230; 184]. Законодавство Естонії передбачає два основних способи реалізації такого допиту: за допомогою відеозв’язку, коли учасники кримінального провадження

безпосередньо бачать і чують свідка, або телефоном, коли забезпечується лише аудіозв'язок [70, с. 230; 184]. Позитивний зарубіжний досвід доцільно враховувати й під час подальшого вдосконалення українського кримінального процесуального законодавства.

Окремої уваги заслуговує можливість проведення допиту в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України, із застосуванням режиму відеоконференції та власних технічних засобів учасників кримінального провадження. Верховний Суд у своєму інформаційному листі від 3 березня 2022 року наголосив, що у виняткових випадках участь особи в судовому засіданні може здійснюватися із застосуванням доступних технічних засобів, якщо участь із приміщення іншого суду є неможливою [166]. Водночас обов'язковою умовою залишається достовірне встановлення особи свідка та відсутність сумнівів щодо його ідентифікації. Ми підтримуємо позицію про те, що після усунення обставин, які перешкоджали безпосередньому доступу до свідка, може виникнути необхідність у його повторному допиті для уточнення окремих обставин кримінального провадження.

Загалом поділяємо наукову позицію про нагальну потребу вдосконалення законодавчого регулювання дистанційного проведення слідчих (розшукових) дій, що має бути реалізовано шляхом внесення системних змін до КПК України, які б створили належне правове підґрунтя для широкого та ефективного застосування відповідних механізмів у практиці досудового розслідування. Зокрема, доцільним видається передбачити можливість проведення допитів потерпілих і свідків, які перебувають за кордоном або поза межами юрисдикції органу досудового розслідування, за допомогою телекомунікаційного зв'язку із подальшим використанням отриманих доказів у суді [151]. Крім того, актуальним є питання розширення повноважень Національної поліції України щодо розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також визнання допустимими доказів, зібраних представниками неурядових організацій, у тому числі із використанням технологій OSINT [151].

Особливо важливим є питання проведення дистанційного допиту малолітніх і неповнолітніх осіб. Основною перевагою такого формату в умовах воєнного стану є можливість максимально повно зафіксувати показання дитини при одночасному забезпеченні принципу підвищеного захисту неповнолітнього шляхом мінімізації його участі у кримінальному провадженні. У зв’язку з цим пропонується доповнити КПК України ст. 354-1 «Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого з використанням науково-технічних засобів у режимі відео- або телефонної конференції (дистанційний допит)» [70, с. 231]. Така законодавча новела сприятиме більш ефективному захисту прав дітей, які стали свідками або потерпілими від кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Результати проведених опитувань свідчать, що частина прокурорів і слідчих підтримує необхідність подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Так, 39,8 % прокурорів та 28,6 % слідчих НПУ вважають доцільним розширення повноважень щодо підслідності, скасування строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях за злочинами, передбаченими розділом XX КК України, а також створення чіткої та послідовної процедури досудового розслідування від початкового етапу до його завершення [151]. Окремо респонденти наголошували на необхідності нормативного врегулювання дистанційного проведення допитів та можливості використання таких доказів у судовому провадженні.

Таким чином, тактика проведення допиту підозрюваних, потерпілих і свідків у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку набуває сьогодні першочергового наукового та практичного значення. Допит залишається однією з центральних слідчих (розшукових) дій, результати якої значною мірою визначають зміст, повноту і якість доказової бази у справах відповідної категорії, а відтак безпосередньо впливають на перспективи притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Разом із тим сучасні реалії воєнного стану об'єктивно зумовлюють потребу в подальшому вдосконаленні тактики його

проведення – через активне впровадження дистанційних технологій, забезпечення належної міжвідомчої координації, розбудову ефективних механізмів міжнародного співробітництва, а також послідовне дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в ході здійснення цієї слідчої дії.

3.3. Проведення інших слідчих (розшукових) процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризується підвищеним рівнем складності, що обумовлено як специфікою об’єкта посягання, так і умовами їх вчинення. У сучасних реаліях України, пов’язаних із триваючою військовою агресією, правоохоронні органи та органи досудового розслідування стикаються з необхідністю фіксації великого масиву доказової інформації в умовах обмеженого доступу до окремих територій, активних бойових дій, переміщення населення, руйнування інфраструктури та високого рівня суспільної небезпеки таких кримінальних правопорушень. Тому особливої ваги набуває належна організація та тактика проведення слідчих (розшукових) дій, що слугують інструментом отримання, перевірки й закріплення доказів у кримінальному провадженні.

На відміну від першочергових слідчих дій, пов’язаних із оглядом місця події чи допитом, інші слідчі (розшукові) дії виконують комплексну функцію поглибленого встановлення обставин кримінального правопорушення, виявлення додаткових джерел доказової інформації, перевірки вже отриманих відомостей, а також формування цілісної доказової бази для подальшого кримінального переслідування винних осіб. Йдеться, зокрема, про проведення обшуків, пред’явлення для впізнання, слідчих експериментів, одночасних допитів, отримання зразків для експертних досліджень, призначення та проведення судових експертиз, а також інших процесуальних дій, без яких

неможливе ефективне документування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Особливість проведення таких слідчих (розшукових) дій у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку полягає в тому, що вони нерідко здійснюються в умовах воєнного стану, за наявності ризиків для життя та здоров'я учасників процесу, необхідності взаємодії з військовими формуваннями, міжнародними організаціями, експертними установами та органами іноземних держав. Крім того, значна частина доказової інформації має цифровий характер, міститься у фото-, відеоматеріалах, супутникових знімках, даних соціальних мереж, електронних комунікаціях та інших інформаційних ресурсах, що потребує застосування сучасних криміналістичних підходів і спеціальних знань.

У сучасній практиці досудового розслідування особливої актуальності набуває питання забезпечення допустимості та належності доказів, отриманих у складних умовах збройного конфлікту. Будь-які порушення процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій можуть призвести до втрати доказового значення отриманої інформації або створити підстави для оскарження результатів розслідування у національних та міжнародних судових інстанціях. Саме тому дослідження особливостей проведення інших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення.

Необхідність удосконалення тактики проведення таких дій обумовлюється також розвитком міжнародних стандартів документування тяжких порушень міжнародного гуманітарного права, активним використанням цифрових технологій у доказуванні, а також потребою адаптації криміналістичних рекомендацій до умов воєнного стану та сучасних викликів безпеці держави. У зв'язку з цим комплексне дослідження особливостей проведення інших слідчих (розшукових) дій є важливим елементом формування ефективного механізму розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану стало одним із центральних об'єктів наукового дискурсу, що зумовлено як трансформацією кримінального процесуального законодавства, так і необхідністю адаптації діяльності органів досудового розслідування до умов збройної агресії проти України. Значний внесок у дослідження відповідних питань зробили І.В. Гловюк, О.М. Дроздов, В.А. Завтур, О.О. Кравчук, Т.О. Лоскутов, В.В. Михайленко, В.В. Рогальська, Г.К. Тетерятник, Т.Г. Фоміна та інші науковці, які у своїх працях висвітлювали окремі аспекти функціонування кримінальної юстиції в особливих правових режимах. Їхні наукові підходи мають важливе значення для формування сучасної концепції досудового розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо в умовах триваючого воєнного стану.

Окрему увагу питанням нормативного регулювання фіксування процесуальної діяльності в умовах воєнного стану приділяли І.О. Капліна, Л.М. Лобойко, В.М. Трофименко, М.О. Янков та інші дослідники. У їхніх роботах обґрунтовувалася необхідність удосконалення механізмів документування слідчих (розшукових) дій, забезпечення належної процесуальної форми та допустимості доказів, отриманих у складних умовах збройного конфлікту. Питання належної фіксації процесуальної діяльності сьогодні набуває особливої ваги, оскільки значна частина доказової інформації у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку формується за допомогою цифрових носіїв інформації, засобів фото- та відеофіксації, матеріалів дистанційного спостереження, а також даних із відкритих джерел та електронних комунікацій.

Разом із тим слід констатувати, що предметом більшості наукових досліджень були переважно загальні питання правової регламентації досудового розслідування в умовах воєнного стану, тоді як особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку залишаються недостатньо розробленими. У сучасних умовах діяльність органів досудового розслідування супроводжується значними труднощами, пов’язаними з

необхідністю проведення процесуальних дій на деокупованих територіях, в умовах обмеженого доступу до місць подій, руйнуванням інфраструктури, загрозою повторних обстрілів, а також потребою взаємодії з міжнародними слідчими та правозахисними інституціями. Усе це потребує не лише нормативного, а й криміналістичного переосмислення тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Проблемні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій у різних правових режимах, у тому числі в умовах воєнного стану, досліджували у своїх працях Р.А. Авраменко, А.М. Безносюк, В.Г. Дрозд, Д.О. Коваль, О.В. Лазукова, Р.І. Мельник, М.С. Туркот, Т.П. Чубко, М.С. Цуцкірідзе та інші вчені. Їхні наукові напрацювання створили підґрунтя для подальшого розвитку криміналістичних рекомендацій щодо організації та тактики проведення слідчих (розшукових) дій в особливих умовах. Водночас, сучасний етап розвитку кримінального процесу та криміналістики вимагає більш комплексного дослідження специфіки проведення таких дій саме у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки ця категорія кримінальних правопорушень характеризується підвищеною складністю доказування, значним міжнародним елементом та необхідністю дотримання стандартів міжнародного гуманітарного і кримінального права.

Отже, питання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану не втратили своєї актуальності та не можуть вважатися остаточно вирішеними. Навпаки, сучасна практика документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить про необхідність подальшого вдосконалення процесуальних і тактичних засад проведення інших слідчих (розшукових) дій з урахуванням новітніх викликів, пов’язаних із воєнною агресією, розвитком цифрових технологій та міжнародними стандартами доказування.

Ефективна реалізація завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, безпосередньо залежить від своєчасності, повноти та належної організації проведення слідчих (розшукових) дій. Саме процесуальні дії

залишаються основним інструментом збирання, перевірки та закріплення доказової інформації у кримінальному провадженні, що обумовлює підвищену увагу науковців і практиків до проблем їх нормативно-правового регулювання та практичного застосування в сучасних умовах. Особливо гостро ця проблематика постає у контексті розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, де своєчасність проведення слідчих (розшукових) дій нерідко є вирішальною умовою для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Відповідно до п. 4 ст. 223 КПК України проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час, тобто в період із 22-ї до 6-ї години, загалом не допускається, окрім невідкладних випадків, коли зволікання може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або переховування підозрюваної особи, а також під час здійснення кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 615 КПК України. Фактично законодавець, реагуючи на виклики воєнного стану та потреби забезпечення національної безпеки, надав слідчим і прокурорам можливість проводити слідчі (розшукові) дії у цілодобовому режимі [181]. Така законодавча модель є цілком виправданою в умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки саме швидкість реагування дозволяє зафіксувати докази, які можуть бути безповоротно втрачені внаслідок активних бойових дій, руйнування територій або зміни оперативної обстановки.

Логічним продовженням дослідження особливостей проведення слідчих (розшукових) дій є звернення до огляду місця події, який традиційно розглядається як одна з ключових процесуальних дій початкового етапу розслідування та слугує фундаментом для подальшого збирання й оцінки доказів у кримінальному провадженні. Своєчасність проведення огляду місця події має визначальне значення для подальшого ходу кримінального провадження, адже саме під час цієї дії здійснюється первинне виявлення та фіксація слідів кримінального правопорушення. Слушною видається позиція І.М. Твердохліба, який наголошує, що чим менший часовий проміжок між отриманням повідомлення про кримінальне правопорушення та проведенням початкових

слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайної обстановки, тим більш повні та цінні відомості можуть бути отримані у процесі розслідування [328; 94, с. 241-250]. Саме цим пояснюється доцільність положення ч. 3 ст. 214 КПК України, яке дозволяє у невідкладних випадках проводити огляд місця події ще до внесення відомостей до ЄРДР [181].

Загалом чинна нормативна регламентація огляду місця події, закріплена у ст. 223 та ст. 237 КПК України, не викликає суттєвих заперечень у науковому середовищі. Водночас сучасна практика розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку демонструє значну кількість практичних проблем, пов'язаних із проведенням цієї процесуальної дії. У зв'язку з тимчасовою окупацією окремих територій України, активними бойовими діями та високим рівнем мінної небезпеки у багатьох випадках проведення повноцінного огляду місця події є фактично неможливим. Якщо ж така можливість існує, слідчі групи, як правило, здійснюють роботу за обов'язкового супроводу військовослужбовців, із залученням вибухотехніків, саперів та інших спеціалістів, а учасники процесуальної дії забезпечуються спеціальними засобами бронезахисту. При цьому сама процесуальна дія часто проводиться у максимально стислий термін із метою першочергової фіксації обстановки та слідів кримінального правопорушення [362, с. 149]. Такі особливості обумовлені тим, що розслідування нерідко здійснюється в умовах нестабільної оперативної обстановки та постійної загрози життю і здоров'ю учасників кримінального провадження.

Сучасна кримінальна процесуальна діяльність наразі не повною мірою реалізує потенціал новітніх технологій у сфері проведення слідчих (розшукових) дій, що свідчить про наявність значних резервів для вдосконалення відповідної правозастосовної практики. Особливо це стосується розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, де значна частина місць подій може бути небезпечною або важкодоступною. У таких випадках доцільним є використання безпілотних літальних апаратів, засобів супутникової навігації, технологій тривимірного

моделювання та створення віртуальних панорам місця події. У науковій літературі також обґрунтовується можливість застосування робототехнічних комплексів типу «CALIBER MK4 Large EOD» компанії «ICOR Technology Inc.» або «710 Kobra» компанії «Endeavor Robotics». Як зазначає О.А. Парфило, за допомогою таких технічних засобів оператор може дистанційно здійснювати фото- та відеофіксацію, а також вилучати сліди біологічного походження, які можуть мати доказове значення [235, с. 94]. Впровадження таких технологій не лише підвищує ефективність проведення слідчих (розшукових) дій, а й мінімізує ризики для життя та здоров'я учасників кримінального провадження.

Водночас чинні положення ст. 104–107 КПК України передбачають лише можливість технічної фіксації процесуальної дії, але фактично не регламентують її безпосереднє проведення за допомогою робототехнічних або дистанційних технологій. Однак специфіка проведення огляду місця події в умовах воєнного стану свідчить про те, що у ряді випадків саме дистанційний спосіб отримання інформації є єдино можливим способом збору доказів. У зв'язку з цим доцільним є більш широке застосування положень ч. 7 ст. 223 КПК України щодо безперервного відеозапису ходу проведення слідчої (розшукової) дії [194]. Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати кількість учасників процесуальної дії, а й забезпечити належний рівень процесуальної фіксації та допустимості отриманих доказів.

Не менш важливо враховувати, що в умовах воєнного стану огляд місця події у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку часто характеризується значними просторовими масштабами та тривалістю проведення. Це зумовлює необхідність залучення значної кількості слідчих, оперативних працівників, спеціалістів та інших учасників процесуальної дії. За таких умов особливого значення набувають питання своєчасного формування слідчої групи, правильного визначення її складу, чіткого розподілу функціональних обов'язків та створення ефективної системи координації й обміну інформацією між усіма учасниками процесуальної діяльності.

Крім того, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 104 КПК України у протоколі має здійснюватися послідовна фіксація ходу та результатів слідчої (розшукової) дії, що передбачає створення єдиного процесуального документа. Водночас у випадках проведення огляду місця події на значній території одночасно декількома слідчими або оперативними працівниками така вимога суттєво ускладнює процес фіксації результатів. У зв'язку з цим доцільним видається підхід, за якого кожен учасник слідчої групи, відповідальний за окрему ділянку роботи, самостійно оформлює відповідну частину протоколу. Після завершення процесуальної дії такі документи можуть бути об'єднані у єдиний підсумковий протокол, який оформлюється керівником слідчої групи та відображає загальний хід і результати проведеного огляду місця події. Подібна модель організації процесуальної фіксації є більш ефективною в умовах масштабних слідчих операцій, пов'язаних із документуванням кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Як уже зазначалося, до основних рекомендацій щодо фіксування результатів огляду місця події в умовах підвищеної небезпеки, спричиненої воєнним станом, належить складання процесуальних документів із використанням допоміжних технічних засобів та матеріалів попередньої фіксації. Зокрема, йдеться про застосування фото- та відеозйомки, план-схем, чорнових записів, нотаток, диктофонів, а також технічних засобів, що дозволяють здійснювати аудіо- і відеокоментування перебігу слідчої (розшукової) дії безпосередньо на місці події, так званих «відеоакустичних чернеток» [330, с. 297]. В умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку такий спосіб фіксації набуває особливого значення, оскільки дозволяє оперативно закріпити обстановку місця події навіть у ситуаціях, коли існує реальна загроза життю та здоров'ю учасників кримінального провадження.

Під час проведення огляду місця події в умовах бойової обстановки або при здійсненні аварійно-рятувальних та пошукових заходів слідчі групи змушені діяти в максимально обмежених часових межах. У таких випадках учасники процесуальної дії швидко переміщуються до небезпечної ділянки, де

здійснюється первинна фіксація обстановки, проводяться необхідні заміри, визначається місце виявлення тіл загиблих осіб, вилучаються речові докази та інші об’єкти, що мають доказове значення. Доцільним є фіксування зазначених відомостей на технічні носії інформації та паралельне ведення чорнових записів із подальшим внесенням відповідних даних до протоколу огляду місця події, який у більшості випадків оформлюється вже поза межами небезпечної території [330, с. 297]. Така практика є цілком виправданою в умовах сучасної збройної агресії, адже забезпечує баланс між необхідністю оперативного збору доказів та гарантуванням безпеки учасників слідчої (розшукової) дії.

Варто звернути увагу й на те, що з метою підвищення оперативності досудового розслідування та убезпечення його учасників законодавець у п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачив певні процесуальні винятки щодо порядку оформлення процесуальних документів в умовах воєнного стану. Зокрема, абз. 2 зазначеної норми допускає можливість технічної фіксації процесуальної дії доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу не пізніше 72 годин після завершення такої дії у випадках, коли безпосереднє оформлення процесуальних документів є неможливим [181]. При цьому законодавець не конкретизує форму технічної фіксації, акцентуючи увагу саме на доступності технічних засобів, здатних забезпечити збереження інформації, яка має значення для кримінального провадження. Така законодавча конструкція є достатньо гнучкою та відповідає реаліям розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки дозволяє адаптувати процесуальну діяльність до складних умов бойової обстановки.

Важливою новелою, запровадженою Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 р., стала можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих у випадках, коли їх участь є об’єктивно неможливою або створює потенційну загрозу для їхнього життя чи здоров’я [260]. Обов’язковою умовою у такому випадку є здійснення безперервної відеофіксації процесуальної дії доступними технічними засобами. У традиційній моделі кримінального процесу участь понятих розглядається як одна з ключових

гарантій законності проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України понятими можуть бути лише незаінтересовані особи, які у подальшому за необхідності можуть бути допитані як свідки проведення відповідної процесуальної дії. Водночас чинний КПК України не містить окремої норми, яка б комплексно визначала права та обов'язки понятих, що є певною прогалиною кримінального процесуального законодавства.

Абзац 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України встановлює виняток із загального правила щодо обов'язкової участі понятих та пов'язує можливість їх незалучення із двома підставами: об'єктивною неможливістю забезпечити їх участь або наявністю потенційної небезпеки для їх життя чи здоров'я. При цьому особа, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, повинна самостійно оцінити існування таких обставин та прийняти рішення щодо доцільності залучення понятих. Основними критеріями при цьому виступають реальний або потенційний фактор небезпеки, а також швидка зміна оперативної обстановки, яка потребує невідкладного проведення процесуальних дій задля збереження доказової інформації [103]. Такий підхід є цілком обґрунтованим у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки в умовах воєнного стану пріоритетного значення набуває не лише дотримання процесуальної форми, а й забезпечення безпеки всіх учасників кримінального провадження.

Разом із тим слід звернути увагу, що чинне кримінальне процесуальне законодавство містить пряму заборону проведення лише однієї слідчої (розшукової) дії в умовах загрози безпеці її учасників - слідчого експерименту (ч. 4 ст. 240 КПК України). Вважаємо, що в умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку питання безпеки учасників повинно враховуватися значно ширше та поширюватися фактично на всі процесуальні дії, проведення яких може створювати реальну небезпеку внаслідок бойових дій, мінування територій чи інших наслідків збройної агресії.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень у категорії справ про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку засвідчує, що слідчий експеримент належить до найбільш уживаних слідчих (розшукових) дій у цій сфері. Зазначена процесуальна дія застосовується для відтворення механізму події, обстановки та окремих дій учасників кримінального правопорушення, а також для перевірки та уточнення показань підозрюваних, свідків і потерпілих. Найчастіше слідчі експерименти проводяться з метою встановлення обставин незаконного позбавлення волі, утримання потерпілих, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, умисних убивств, катувань, терористичних актів, диверсій, посягань на територіальну цілісність і недоторканність України, колабораційної діяльності, державної зради, а також інших кримінальних правопорушень, пов’язаних із збройною агресією та діяльністю організованих злочинних груп [137]. Слідчий експеримент дозволяє найбільш повно відтворити механізм вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та перевірити достовірність отриманих раніше доказів.

Ураховуючи специфіку вчинення зазначених кримінальних правопорушень, які у більшості випадків характеризуються груповим способом реалізації злочинного умислу, слідчий експеримент набуває особливого доказового значення. Практика досудового розслідування свідчить, що підозрювані нерідко намагаються перекласти відповідальність на інших співучасників або узгоджують між собою неправдиві версії події. Саме тому перевірка показань декількох, а іноді й усіх підозрюваних шляхом проведення слідчого експерименту є важливим елементом встановлення об’єктивної істини у кримінальному провадженні [137]. В умовах воєнного стану така процесуальна дія дозволяє не лише уточнити обставини події, а й виявити суперечності у показаннях співучасників, що має суттєве значення для правильної правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Поряд із перевіркою та уточненням показань учасників кримінального провадження, розслідування кримінальних правопорушень, учинених представниками держави-агресора або пов'язаних із діяльністю окупаційних структур, об'єктивно зумовлює потребу у проведенні експериментально-

дослідницьких дій. Останні можуть бути спрямовані на встановлення здатності особи сприймати певні факти чи явища, перевірку можливості вчинення нею конкретних дій, а також визначення наявності відповідних навичок або фізичних можливостей. Для вирішення зазначених завдань також використовується слідчий експеримент [363, с. 250]. В сучасних умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значення таких дослідницьких елементів слідчого експерименту істотно зростає, оскільки вони дозволяють встановити реальні механізми подій та спростувати неправдиві версії сторони захисту.

Оскільки слідчий експеримент проводиться передусім із метою перевірки та уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, залучення спеціаліста до участі у цій слідчій (розшуковій) дії видається не лише доцільним, а й практично необхідним. Участь спеціаліста є особливо важливою у випадках, коли необхідно здійснювати вимірювання, фото- чи відеофіксацію, складати плани, схеми, графічні моделі, виготовляти відбитки або зліпки, які надалі долучаються до протоколу процесуальної дії. Відповідно до вимог КПК України результати проведення слідчого експерименту оформлюються протоколом, у якому детально відображаються умови, послідовність і результати проведення цієї слідчої дії [74, с. 169]. Залучення спеціаліста до проведення слідчих експериментів у справах щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку повинно розглядатися не як факультативна можливість, а як необхідна гарантія належної фіксації доказової інформації.

Важливим тактичним аспектом проведення слідчого експерименту є забезпечення самостійності дій особи, показання якої перевіряються. Така особа повинна самостійно визначати маршрут пересування, вказувати орієнтири місцевості, звертати увагу на об’єкти та місця, пов’язані з подією кримінального правопорушення. Після прибуття на відповідне місце вона визначає його межі, пояснює зміни в обстановці та надає необхідні коментарі щодо обставин події. Слідчий при цьому має право ставити уточнюючі запитання щодо окремих деталей, предметів або обстановки місця події. Усі пояснення та дії особи

обов’язково відображаються у протоколі слідчого експерименту [190, с. 396; 315, с. 389]. Якщо під час проведення слідчого експерименту виявляються нові місця, предмети або сліди кримінального правопорушення, які раніше не були відомі органу досудового розслідування, проведення експерименту доцільно тимчасово припинити для проведення огляду місця події, після чого процесуальну дію може бути поновлено. Аналогічний підхід застосовується і у випадках, коли особа бажає надати додаткові показання - спочатку проводиться допит, а потім слідчий експеримент відновлюється [190, с. 396; 315, с. 389].

Слід звернути увагу на те, що слідчий експеримент належить до категорії змішаних слідчих (розшукових) дій, оскільки в його межах слідчий або прокурор отримує як вербальну інформацію у вигляді пояснень особи, так і відомості, що містяться в об’єктах матеріального світу та виражаються через просторові, фізичні або візуальні характеристики предметів [180, с. 291; 358, с. 168]. Саме така комплексна природа слідчого експерименту забезпечує його високу доказову цінність у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Наукова література приділяє окрему увагу типовим тактичним помилкам, яких припускаються слідчі під час проведення слідчого експерименту. До них, зокрема, належать: відсутність психологічного контакту з особою, показання якої перевіряються - 76 %; неналежне відтворення умов, максимально наближених до обстановки події - 62 %; несвоєчасне проведення процесуальної дії - 43 %; одночасна участь кількох підозрюваних - 24 %; відсутність технічних засобів фіксації - 18 %; порушення вимог щодо добору понятих - 3 % [74, с. 171; 111, с. 167]. У сучасних умовах воєнного стану зазначені помилки можуть мати ще більш негативні наслідки, оскільки будь-які порушення процедури проведення слідчого експерименту можуть поставити під сумнів допустимість отриманих доказів у подальшому судовому розгляді.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення показань та протоколу слідчого експерименту як самостійних процесуальних джерел доказів. Відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд має право обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які були безпосередньо сприйняті судом або

отримані у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Водночас протокол слідчого експерименту є окремим процесуальним джерелом доказів, що не може автоматично визнаватися недопустимим лише через подальшу зміну показань обвинуваченим у суді [250]. Легітимність результатів слідчого експерименту забезпечується насамперед дотриманням встановленого процесуального порядку його проведення, гарантуванням прав учасників кримінального провадження та належною технічною фіксацією всіх дій. Водночас проведення так званих «слідчих експериментів», які фактично зводяться лише до фіксації зізнання особи без реального відтворення дій, обстановки чи проведення дослідів, слід розцінювати як приховану форму допиту, що не має самостійного доказового значення з огляду на положення ч. 4 ст. 95 КПК України [250].

Окремої уваги заслуговують ситуації, коли наявна інформація про вчинене кримінальне правопорушення та загибель людей, однак виїзд до місця події є неможливим через небезпеку або активні бойові дії. У таких випадках виникають суттєві труднощі щодо проведення огляду трупа на місці події. З цього приводу слушною є позиція М.С. Цуцкірідзе, який зазначає, що після отримання інформації про наявність загиблих осіб працівники поліції зазвичай погоджують можливість проведення слідчих дій із командуванням відповідних військових підрозділів. Якщо безпека слідчо-оперативної групи може бути гарантована, огляд проводиться безпосередньо на місці виявлення тіла. У разі неможливості безпечного проведення процесуальної дії військовослужбовці самостійно транспортують тіло до найближчого безпечного місця, де вже здійснюється його огляд [362, с. 149].

Подібна практика частково врегульована Інструкцією з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей [209]. Водночас сучасні умови воєнного стану свідчать про значно ширший масштаб відповідних проблем, адже транспортування тіл нерідко здійснюється не лише військовослужбовцями, а й волонтерами, місцевими жителями або родичами загиблих осіб. Це ще раз підтверджує необхідність удосконалення нормативного регулювання порядку документування фактів

загибелі осіб у зоні бойових дій та адаптації кримінального процесуального законодавства до сучасних викликів.

У контексті зазначеного окремого дослідження потребують особливості пред'явлення для впізнання трупів у випадках масової загибелі людей. Відповідно до ст. 230 КПК України пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з урахуванням вимог ч. 1 та ч. 8 ст. 228 КПК України. Традиційно для впізнання пред'являється один труп, а вимоги щодо пред'явлення декількох осіб або предметів на цю слідчу (розшукову) дію не поширюються. Такий підхід обумовлений, насамперед, необхідністю мінімізації психотравмуючого впливу на особу, яка здійснює впізнання. Проте у випадках масової загибелі людей, коли кількість загиблих може становити десятки або навіть сотні осіб, процедура впізнання суттєво ускладнюється. Існуючий підхід потребує додаткового переосмислення, оскільки особа, яка здійснює впізнання, фактично зазнає надмірного психологічного навантаження, змушена переглядати велику кількість тіл або їх фрагментів у пошуках близької чи знайомої людини. У зв'язку з цим доцільним видається більш широке використання сучасних цифрових технологій, попередньої фотофіксації, генетичної ідентифікації та електронних баз даних з метою мінімізації психотравмуючого впливу та підвищення ефективності процесу впізнання у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Крім того, значні труднощі під час проведення пред'явлення для впізнання виникають через надмірні часові витрати, необхідні для огляду особою, яка впізнає, великої кількості тіл загиблих. У зв'язку з цим важливого значення набуває попередній допит особи, яка здійснюватиме впізнання, з метою деталізації індивідуальних ознак зниклої чи загиблої особи. Такий підхід дозволяє істотно звузити коло тіл, що можуть бути пред'явлені для впізнання, та мінімізувати психологічне навантаження на учасників процесуальної дії. На мою думку, в умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку доцільним також є ширше застосування пред'явлення трупів для впізнання за фото- або

відеозображеннями, що дозволяє скоротити тривалість процедури та зменшити психотравмуючий вплив на близьких загиблих осіб.

Разом із тим необхідно враховувати, що у багатьох випадках тіла загиблих можуть бути істотно пошкоджені або фрагментовані внаслідок вибухових уражень, застосування вогнепальної зброї, дії високих температур чи інших небезпечних факторів, характерних для збройного конфлікту. У подібних ситуаціях втрачаються індивідуальні зовнішні ознаки, необхідні для візуального впізнання особи. У зв'язку з цим найбільш надійним способом встановлення особи загиблого стає проведення молекулярно-генетичної експертизи. На наше переконання, саме ДНК-ідентифікація сьогодні виступає одним із ключових механізмів документування наслідків кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, особливо в умовах масової загибелі людей.

Водночас останні зміни до КПК України суттєво ускладнили порядок отримання дозволу на проведення експертизи, оскільки відповідне повноваження було віднесено до виключної компетенції слідчого судді. На практиці така законодавча модель може негативно впливати на оперативність досудового розслідування в умовах воєнного стану, адже у багатьох випадках на певній території слідчий суддя може бути відсутнім або об'єктивно не мати можливості здійснювати свої повноваження. Поділяємо позицію О.В. Лазукової, яка вважає доцільним розширення повноважень прокурора та слідчого щодо самостійного вирішення питання про призначення та проведення експертизи в умовах особливих правових режимів [194]. Спрощений порядок призначення експертиз за постановою слідчого або прокурора дозволив би суттєво прискорити проведення необхідних експертних досліджень, мінімізувати часові втрати та забезпечити більш ефективне документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку без порушення прав учасників кримінального провадження.

Окремого аналізу потребує питання забезпечення безпеки особи, яка здійснює впізнання. Відповідно до ч. 4 ст. 228 КПК України допускається проведення пред'явлення для впізнання в умовах, коли особа, яку пред'являють,

не бачить і не чує особу, яка впізнає. Однак у період дії воєнного стану реалізація цієї процесуальної гарантії нерідко ускладнюється через відсутність спеціально обладнаних приміщень із дзеркальним звуконепроникним склом. У практичній діяльності правоохоронних органів уже траплялися випадки використання альтернативних технічних засобів, зокрема транспортних засобів із тонованим склом. Можливість застосування такого підходу передбачена і в «Методичних рекомендаціях щодо організації проведення першочергових слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення антитерористичної операції» [209, с. 286]. Сучасні умови розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку вимагають більш активного впровадження мобільних та технічно адаптованих способів забезпечення анонімності й безпеки учасників процесуальних дій.

Суттєвих змін зазнали і правила використання показань у процесі доказування. Згідно з новою редакцією ч. 4 ст. 95 КПК України суд має право обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав у судовому засіданні або які були отримані у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. При цьому суд не може посилатися на показання, отримані слідчим чи прокурором, окрім випадків, визначених ст. 615 КПК України. Таким чином, законодавець фактично адаптував правила допустимості доказів до особливостей здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Крім того, ч. 11 ст. 615 КПК України передбачає, що показання свідка чи потерпілого, у тому числі отримані під час одночасного допиту кількох уже допитаних осіб, можуть бути використані як докази в суді лише за умови обов’язкової відеофіксації ходу та результатів допиту доступними технічними засобами. Щодо показань підозрюваного законодавець додатково встановив вимогу обов’язкової участі захисника під час такого допиту. Зазначені положення суттєво посилюють гарантії допустимості доказів та сприяють забезпеченню процесуальної надійності результатів слідчих (розшукових) дій у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

В умовах воєнного стану доволі поширеними є ситуації, коли органам досудового розслідування необхідно в максимально короткі строки отримати показання від значної кількості свідків і потерпілих, однак кадрових ресурсів для проведення масштабних допитів часто не вистачає. У практичній діяльності правоохоронних органів одним із виходів із такої ситуації є власноручне викладення свідками та потерпілими своїх показань у письмовій формі. Водночас вважаємо, що з метою підвищення оперативності кримінального провадження слідчим і прокурорам доцільно активніше використовувати положення ч. 11 ст. 232 КПК України щодо проведення опитування особи у режимі відео- або телефонної конференції. Особливо актуальним це є у випадках, коли особа перебуває на значній відстані, евакуйована з небезпечної території, проходить лікування або виконує службові чи військові обов’язки. Разом із тим слід враховувати, що таке опитування має допоміжний характер та не визнається самостійним доказом у кримінальному провадженні.

Аналіз сучасної слідчої та судової практики дає підстави виокремити коло обставин, які в умовах воєнного стану можуть унеможливити допит свідка або потерпілого у судовому засіданні або ж істотно вплинути на повноту й достовірність їхніх показань. Серед таких обставин – перебування особи на тимчасово окупованій території або в зоні активних бойових дій, евакуація населення, реальна загроза життю чи здоров'ю особи, призов до лав збройних сил, виконання бойових завдань, а також інші чинники, зумовлені запровадженням правового режиму воєнного стану [353]. Ці фактори обумовлюють необхідність більш широкого застосування механізму, передбаченого ст. 225 КПК України, тобто проведення судового допиту на стадії досудового розслідування з метою збереження показань та забезпечення їх подальшого використання у процесі доказування. Такий підхід є особливо важливим у справах щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, де ризик втрати важливої доказової інформації є надзвичайно високим.

Узагальнюючи викладене, варто підкреслити, що розглянуті слідчі (розшукові) дії відіграють визначальну роль у виявленні, закріпленні та перевірці

доказової інформації в межах кримінальних проваджень щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що здійснюються в умовах воєнного стану. Саме від своєчасності, належної організації та процесуальної правильності проведення таких дій значною мірою залежить можливість встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, ідентифікації винних осіб та забезпечення належної доказової бази для подальшого судового розгляду.

Практика досудового розслідування переконливо засвідчує, що окремі слідчі (розшукові) дії – зокрема огляд місця події, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи без участі понятих, слідчий експеримент, пред'явлення трупа для впізнання, призначення та проведення експертизи, а також використання показань у процесі доказування – в умовах воєнного стану фактично не можуть здійснюватися виключно за загальними правилами, передбаченими КПК України. Це зумовлено специфікою збройного конфлікту, підвищеним рівнем небезпеки для учасників кримінального провадження, потребою в оперативному реагуванні на зміну обстановки, а також ускладненим доступом до окремих територій чи об'єктів, що мають значення для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Водночас заслуговують на позитивну оцінку окремі законодавчі зміни, спрямовані на спрощення порядку проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Йдеться, зокрема, про можливість проведення огляду місця події, обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих, а також про особливості використання показань у процесі доказування. Зазначені зміни стали закономірною та необхідною реакцією законодавця на виклики, породжені широкомасштабною військовою агресією проти України, і спрямовані на забезпечення ефективності досудового розслідування в умовах збройного конфлікту. Крім того, спрощення окремих процесуальних процедур дозволило підвищити оперативність фіксації доказів та мінімізувати ризики втрати важливої доказової інформації.

Разом із тим аналіз чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування дає підстави стверджувати, що окремі процесуальні механізми все ще потребують подальшого вдосконалення. Насамперед це стосується порядку проведення слідчого експерименту, пред'явлення трупа для впізнання, а також процедури призначення та проведення експертиз у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У сучасних умовах воєнного стану саме ці слідчі (розшукові) дії часто супроводжуються значними організаційними, технічними та процесуальними труднощами, що негативно впливає на оперативність та результативність досудового розслідування.

Подальше вдосконалення процедур проведення зазначених слідчих (розшукових) дій має здійснюватися з урахуванням сучасних реалій воєнного стану, міжнародних стандартів документування тяжких порушень міжнародного гуманітарного права, а також необхідності активного впровадження цифрових технологій у кримінальну процесуальну діяльність. Впровадження гнучких і адаптованих до умов воєнного стану процедур сприятиме не лише підвищенню ефективності досудового розслідування, а й забезпеченню належного балансу між потребами кримінального провадження та гарантіями прав і свобод його учасників. З огляду на це, вдосконалення механізму проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану має розглядатися як один із пріоритетних напрямів розвитку сучасного кримінального процесуального законодавства України.

Висновки до Розділу 3

За результатами дослідження особливостей проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку встановлено, що сучасні умови воєнного стану суттєво трансформували як процесуальний порядок здійснення досудового розслідування, так і

криміналістичну тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Збройна агресія проти України, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій, руйнування інфраструктури, масове переміщення населення та високий рівень суспільної небезпеки кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку обумовлюють необхідність адаптації кримінального процесуального законодавства та криміналістичних рекомендацій до нових викликів.

Установлено, що огляд місця події у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризується підвищеним рівнем складності та небезпеки. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії нерідко здійснюється в умовах мінної небезпеки, повторних обстрілів, руйнування об’єктів інфраструктури та обмеженого доступу до місця події. У зв’язку з цим обґрунтовано необхідність широкого використання сучасних технічних засобів фіксації доказової інформації, зокрема безпілотних літальних апаратів, засобів супутникової навігації, цифрового моделювання місця події, фото- та відеофіксації, робототехнічних комплексів для дистанційного збору доказів. Доведено, що застосування таких технологій дозволяє не лише підвищити ефективність фіксації слідів кримінального правопорушення, а й мінімізувати ризики для життя та здоров’я учасників кримінального провадження.

У процесі дослідження тактики проведення допиту встановлено, що допит свідків, потерпілих, підозрюваних та інших учасників кримінального провадження у справах щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має низку специфічних особливостей. До них належать високий рівень психоемоційного напруження допитуваних осіб, наявність травматичного досвіду, ризик психологічного впливу з боку інших учасників кримінального провадження, необхідність забезпечення безпеки свідків і потерпілих, а також складність відтворення окремих обставин події. Обґрунтовано, що ефективність допиту значною мірою залежить від встановлення психологічного контакту з допитуваною особою, правильного

вибору тактичних прийомів та забезпечення належної відеофіксації процесуальної дії.

Установлено, що важливе місце у структурі доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку займають інші слідчі (розшукові) дії, зокрема слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, проведення експертиз, одночасні допити, огляд трупів та інші процесуальні дії. Визначено, що проведення слідчого експерименту має особливе значення для перевірки достовірності показань, відтворення механізму події та встановлення ролі окремих співучасників кримінального правопорушення. Доведено, що результативність цієї процесуальної дії залежить від дотримання тактичних вимог щодо самостійності дій особи, показання якої перевіряються, належної технічної фіксації та залучення спеціалістів.

РОЗДІЛ 4
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

4.1. Особливості здійснення спеціального досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Процедура спеціального досудового розслідування і судового провадження (in absentia) є спеціальним процесуальним механізмом кримінального провадження, який передбачає можливість здійснення досудового розслідування та судового розгляду за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. У законодавстві України зазначений інститут реалізується через механізми, правове регулювання яких закріплено, зокрема, у главі 24-1 та ч. 3 ст. 323 КПК України [181].

Варто зазначити, що цей інститут кримінального провадження запроваджували ще у 2012 році. Первісна редакція Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року не передбачала спеціального механізму здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Відтак національне кримінальне процесуальне законодавство не містило належних правових інструментів для забезпечення кримінального переслідування осіб, які ухилялися від участі у кримінальному провадженні або перебували поза межами досяжності правоохоронних органів.

Потреба у нормативному врегулюванні відповідного інституту особливо загострилася після початку тимчасової окупації частини території України та виникнення збройного конфлікту у 2014 році. Значна кількість осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, залишилася на тимчасово окупованих територіях

або виїхала за межі території, підконтрольної українській владі, що істотно ускладнювало можливість здійснення щодо них кримінального переслідування.

З метою вирішення зазначеної проблеми 16 січня 2014 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження» № 725-VII, яким КПК України було доповнено главою 41-1 «Заочне кримінальне провадження». У межах зазначеної глави вперше на законодавчому рівні було визначено підстави та порядок здійснення кримінального провадження за відсутності особи, особливості вручення процесуальних документів, процедуру судового розгляду, вимоги до судових рішень, ухвалених у такому порядку, а також механізми їх перегляду та скасування [261].

Таким чином, запровадження інституту заочного кримінального провадження стало першим етапом формування в Україні механізму кримінального переслідування осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, що в подальшому стало підґрунтям для розвитку сучасного інституту спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (in absentia).

Поряд із тим перші законодавчі спроби врегулювання заочного кримінального провадження не були позбавлені суттєвих недоліків. Запроваджені Законом № 725-VII положення стали предметом критики як з боку вітчизняної правничої спільноти, так і міжнародних експертів. Зокрема, у висновках, підготовлених експертами Ради Європи, зверталася увага на поспішність ухвалення відповідних законодавчих змін, недостатню врегульованість окремих процесуальних питань та наявність ризиків порушення права особи на справедливий судовий розгляд і ефективний захист. Особливі застереження викликали питання належного повідомлення особи про кримінальне провадження, забезпечення її права на участь у процесі та відповідності запропонованих процедур стандартам Європейської конвенції з прав людини [18].

Унаслідок виявлених недоліків та необхідності подальшого вдосконалення правового регулювання положення Закону № 725-VII не набули стабільного

застосування і невдовзі втратили чинність. Водночас зазначені законодавчі зміни стали важливим етапом формування національного механізму кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого та засвідчили об'єктивну потребу у створенні ефективного правового інструменту для притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від правосуддя.

Подальший розвиток інституту in absentia пов'язаний із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини». Саме цим Законом було закладено сучасну модель спеціального кримінального провадження, яка отримала більш чітке нормативне регулювання та була приведена у відповідність до основних вимог права на справедливий суд. Зокрема, КПК України було доповнено главою 24-1, яка врегулювала порядок здійснення спеціального досудового розслідування, а також визначено особливості спеціального судового провадження. Із цього моменту процедура in absentia набула системного характеру та була офіційно закріплена в кримінальному процесуальному законодавстві як кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого [263].

Доцільно відмітити, що з моменту запровадження інституту in absentia у 2014 році його нормативне регулювання неодноразово вдосконалювалося шляхом внесення змін до кримінального процесуального законодавства. Законодавець поступово розширював сферу застосування спеціального кримінального провадження, уточнював підстави його здійснення, удосконалював порядок виклику підозрюваних та обвинувачених, а також запроваджував додаткові процесуальні механізми, спрямовані на забезпечення ефективності кримінального переслідування осіб, які переховуються від органів правосуддя. Зокрема, було розширено перелік кримінальних правопорушень, щодо яких допускається здійснення спеціального досудового розслідування, конкретизовано умови застосування відповідної процедури та врегульовано окремі питання повідомлення особи про виклик до органів досудового розслідування і суду. Крім того, законодавство було адаптоване до умов

воєнного стану, зокрема шляхом визначення особливостей здійснення провадження щодо окремих категорій осіб, пов’язаних із збройним конфліктом [262; 259; 258; 264; 265; 266; 267]

Саме тому протягом останніх років у науковому та професійному середовищі активізувалися дискусії щодо подальшого вдосконалення інституту in absentia, зокрема, під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та його гармонізації з європейськими стандартами кримінального судочинства [27; 30].

Для початку відмітимо, що правова природа процедури in absentia обумовлена необхідністю забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності та недопущення ситуацій, за яких особа могла б уникнути правосуддя винятково шляхом переховування від органів досудового розслідування та суду. Застосування зазначеного інституту спрямоване на забезпечення належного функціонування механізму кримінальної юстиції у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений умисно ухиляється від участі у кримінальному провадженні, перебуває за межами юрисдикції України або знаходиться на тимчасово окупованій території. Таким чином, спеціальне провадження виступає не спрощеною формою кримінального процесу, а особливим процесуальним інструментом, покликаним забезпечити реалізацію завдань кримінального провадження в умовах об’єктивної неможливості застосування загального порядку судочинства.

Відновідно до вимог КПК України, першим етапом спеціального кримінального провадження є повідомлення особі про підозру. Незважаючи на неможливість безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру, орган досудового розслідування і прокурор зобов'язані вжити всіх передбачених КПК України заходів для належного повідомлення особи. З цією метою використовуються способи вручення, визначені статтями 111, 135 та 278 КПК України, а також публікація повідомлення у засобах масової інформації та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора у випадках, передбачених законом. Саме належне повідомлення про підозру є однією з основних

процесуальних гарантій права особи на захист і необхідною передумовою подальшого застосування процедури in absentia [181].

Наступним етапом є здійснення виклику підозрюваного. Прокурор або слідчий за погодженням із прокурором забезпечують виклик особи відповідно до вимог КПК України, у тому числі шляхом опублікування повісток про виклик у визначених законом джерелах. При цьому особливого значення набуває підтвердження того, що сторона обвинувачення вжила всіх можливих заходів для інформування особи про здійснення кримінального провадження. Саме ця обставина неодноразово підкреслювалася у практиці ЄСПЛ, який виходить із того, що спеціальне провадження є допустимим лише за умови належного повідомлення особи або доведення факту її свідомого ухилення від участі у процесі.

Після встановлення передбачених законом підстав прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування**.** До клопотання додаються матеріали, які підтверджують наявність достатніх доказів для повідомлення особі про підозру, факт її перебування на тимчасово окупованій території України, території держави-агресора або ухилення від явки, а також відомості про здійснення всіх передбачених законом заходів щодо її виклику. На цьому етапі прокурор повинен довести не лише формальне виконання процесуальних вимог, а й те, що особа мала реальну можливість дізнатися про кримінальне провадження [183].

Розгляд клопотання слідчим суддею здійснюється у порядку, визначеному Главою 24-1 КПК України. Предметом судового контролю є перевірка законності та обґрунтованості клопотання прокурора, достатності доказів щодо ухилення особи від кримінальної відповідальності, дотримання порядку повідомлення про підозру, виклику особи та забезпечення її права на захист. За результатами розгляду слідчий суддя постановляє ухвалу про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування або про відмову у задоволенні клопотання.

Після постановлення відповідної ухвали здійснюється спеціальне досудове розслідування, яке проводиться за загальними правилами кримінального

процесу з урахуванням особливостей, встановлених Главою 24-1 КПК України. На цьому етапі здійснюються необхідні слідчі (розшукові) та процесуальні дії, спрямовані на збирання, перевірку та оцінку доказів.

Після завершення досудового розслідування прокурор складає та направляє до суду обвинувальний акт. Одночасно вирішується питання про здійснення спеціального судового провадження. Суд перевіряє наявність процесуальних підстав для продовження процедури in absentia, дотримання вимог щодо належного повідомлення обвинуваченого та забезпечення його права на захист. Судовий розгляд здійснюється із обов'язковою участю захисника, який реалізує процесуальні права сторони захисту, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання та заперечення.

Завершальним етапом є спеціальне судове провадження та постановлення вироку. Водночас особливістю процедури in absentia є можливість перегляду судового рішення після затримання або добровільної явки засудженого, якщо буде встановлено, що він не знав або об'єктивно не міг знати про здійснення кримінального провадження.

Особливої актуальності інститут in absentia набув після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану. В умовах тимчасової окупації окремих територій України, перебування значної кількості осіб на території держави-агресора або їх свідомого переховування від органів правопорядку суттєво зросла кількість кримінальних проваджень, у яких відсутня реальна можливість забезпечити особисту участь підозрюваного чи обвинуваченого. За таких обставин процедура in absentia набула важливого значення як ефективний механізм забезпечення безперервності кримінального переслідування та здійснення правосуддя, насамперед у провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Варто почати з того, що кримінальні провадження, що здійснюються за процедурою in absentia, належать до особливих форм кримінального провадження, оскільки допускають розгляд справи за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого. Саме тому одним із ключових аспектів застосування цього

інституту є забезпечення належних гарантій дотримання прав людини та основоположних свобод. Незважаючи на суспільну необхідність притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються на тимчасово окупованих територіях або на території держави-агресора, держава зобов'язана забезпечити справедливість кримінального провадження та не допустити необґрунтованого обмеження процесуальних прав особи [276].

Особливого значення це питання набуває під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Враховуючи підвищений суспільний резонанс таких кримінальних проваджень, їх міжнародно-правовий характер та перспективу подальшого використання зібраних доказів у міжнародних судових інституціях, дотримання процесуальних гарантій набуває принципового значення. Недотримання права на захист, права бути поінформованим про обвинувачення або права на перегляд судового рішення може стати підставою для визнання порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У зв'язку з цим дослідження міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ щодо гарантій дотримання прав особи під час здійснення кримінального провадження in absentia має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Аналіз відповідних гарантій дозволяє оцінити ступінь відповідності національного кримінального процесуального законодавства європейським стандартам та визначити напрями його подальшого вдосконалення.

У контексті дослідження особливого значення набуває питання співвідношення національного інституту in absentia з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ратифікованого Україною у 2024 році. Ратифікація Статуту стала важливим етапом гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами кримінальної юстиції та створила додаткові передумови для поглиблення співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Водночас аналіз положень Римського статуту свідчить про відмінність підходів до здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого. На відміну від національного законодавства України, яке допускає проведення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, Міжнародний кримінальний суд виходить із принципу обов'язкової присутності обвинуваченого під час судового розгляду. Зокрема, відповідно до ст. 63 Римського статуту обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді, що фактично виключає можливість ухвалення вироку за його відсутності [281].

Окрім цього, Римський статут передбачає можливість здійснення окремих процесуальних дій без участі підозрюваного чи обвинуваченого на досудових стадіях провадження. Так, відповідно до ст. 56 Статуту Палата досудового провадження може вживати заходів щодо забезпечення та збереження доказів у випадках, коли існує ризик їх втрати або неможливості отримання у майбутньому. Крім того, положення ст. 61 Римського статуту допускають проведення слухання щодо підтвердження обвинувачення за відсутності особи у випадках, коли вона переховується або її місцезнаходження неможливо встановити за умови вжиття всіх розумних заходів для забезпечення її участі у провадженні. При цьому обов'язковою гарантією виступає участь захисника, який представляє інтереси такої особи [281].

Отже, аналіз положень Римського статуту свідчить про те, що міжнародна модель кримінального судочинства не допускає здійснення повноцінного судового розгляду та постановлення вироку за відсутності обвинуваченого. Водночас окремі процесуальні дії, пов'язані із забезпеченням доказів, проведенням досудових процедур та підтвердженням обвинувачення, можуть здійснюватися без участі особи за умови вжиття всіх розумних заходів для забезпечення її явки та належного гарантування права на захист. Такий підхід демонструє прагнення міжнародного кримінального правосуддя забезпечити баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням фундаментальних прав людини.

З огляду на викладене, для оцінки відповідності національного правового регулювання міжнародним стандартам доцільно звернутися до практики Європейського суду з прав людини. Саме у рішеннях ЄСПЛ сформульовано ключові критерії допустимості здійснення кримінального провадження in absentia, а також визначено мінімальні процесуальні гарантії, яких держави повинні дотримуватися для забезпечення права особи на справедливий суд. Аналіз відповідної прецедентної практики дає змогу визначити, чи забезпечує чинне кримінальне процесуальне законодавство України належний баланс між публічним інтересом у притягненні винних до кримінальної відповідальності та необхідністю ефективного захисту процесуальних прав підозрюваного або обвинуваченого.

Слід зазначити, що застосування процедури in absentia не означає обмеження або скасування фундаментальних прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Право на судовий захист, професійну правничу допомогу та справедливий судовий розгляд належать до основоположних гарантій кримінального провадження і підлягають забезпеченню незалежно від особливостей процесуальної форми здійснення правосуддя. Навіть в умовах воєнного стану держава зобов’язана забезпечувати дотримання права особи на захист та неухильне виконання вимог щодо справедливого судового розгляду.

У зв’язку з цим спеціальне кримінальне провадження повинно ґрунтуватися на дотриманні балансу між публічним інтересом у забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності та необхідністю гарантування процесуальних прав підозрюваного чи обвинуваченого. Саме тому застосування процедури in absentia допускається винятково за наявності визначених законом підстав та з дотриманням встановлених процесуальних гарантій.

Особливого значення набувають питання своєчасного та належного повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого про кримінальне провадження, ефективної участі захисника, забезпечення права на справедливий судовий розгляд та можливості перегляду судових рішень у разі появи особи. Саме від дотримання зазначених гарантій залежить відповідність національної моделі in

absentia стандартам верховенства права, справедливого судочинства та практиці ЄСПЛ [279].

Подальший аналіз інституту кримінального провадження in absentia дозволяє виокремити низку проблемних аспектів його практичної реалізації, які безпосередньо впливають на забезпечення права на справедливий суд та ефективність кримінального переслідування. Однією з найбільш дискусійних проблем залишається питання реальності та ефективності участі захисника у спеціальному кримінальному провадженні.

Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства участь захисника у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного або обвинуваченого є обов'язковою [181]. Така вимога покликана компенсувати відсутність особи у процесі та забезпечити реалізацію її права на захист. Однак практика свідчить, що сама по собі присутність захисника не завжди гарантує належне представництво інтересів підозрюваного чи обвинуваченого. У низці випадків участь захисника набуває формального характеру, коли він фактично не використовує передбачені законом процесуальні можливості для захисту прав свого клієнта, не заявляє клопотань, не оспорює позицію сторони обвинувачення та не забезпечує належної реалізації принципу змагальності.

Показовою у цьому контексті є практика Верховного Суду, який неодноразово наголошував, що формальна присутність захисника не може розглядатися як належне забезпечення права на захист. Зокрема, у своїх рішеннях суд виходить із того, що відсутність активної процесуальної позиції захисника, спрямованої на захист прав та законних інтересів обвинуваченого, може свідчити про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та бути підставою для скасування судових рішень [248]. У постанові від 10 вересня 2024 року у справі № 761/21398/22 [128] суд касаційної інстанції підтвердив, що участь захисника, призначеного у встановленому законом порядку, є належним механізмом забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні, яке здійснюється за процедурою in absentia.

Аналогічний підхід простежується і в практиці ЄСПЛ. Суд послідовно виходить із того, що право на захист передбачає не лише формальне призначення

адвоката, а й забезпечення ефективної правничої допомоги. Держава не зобов’язана відповідати за кожну помилку захисника, однак вона повинна реагувати у випадках, коли неефективність захисту є очевидною або коли компетентні органи були обізнані про неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов’язків [2].

У справі Imbrioscia v. Switzerland [9] Суд зазначив, що право на захист повинно бути практичним та ефективним, а не лише формально задекларованим. У контексті кримінального провадження in absentia ця проблема набуває особливого значення, оскільки в більшості випадків захисник об’єктивно позбавлений можливості підтримувати належну комунікацію з підозрюваним або обвинуваченим, який перебуває на тимчасово окупованій території, за кордоном або свідомо переховується від органів правосуддя. За таких умов адвокат нерідко змушений самостійно формувати стратегію та тактику захисту, не маючи можливості узгодити її зі своїм клієнтом.

Разом із тим ЄСПЛ виходить із того, що держава не може автоматично нести відповідальність за будь-які недоліки у роботі захисника. У рішенні «Кускані проти Великої Британії» [10] Суд зазначив, що здійснення захисту є насамперед сферою взаємовідносин між обвинуваченим та його адвокатом незалежно від того, чи залучений останній на договірних засадах, чи призначений державою. Водночас обов’язок держави втрутитися виникає тоді, коли неефективність захисту є очевидною або коли компетентні органи були обізнані чи повинні були бути обізнаними про неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов’язків. Такий підхід був сформульований ЄСПЛ у справі «Дауд проти Португалії» [7].

Необхідно також враховувати, що участь захисника не може розглядатися як повноцінна заміна особистої участі підозрюваного або обвинуваченого у кримінальному провадженні. Захисник здатний ефективно реагувати на порушення процесуального закону, оскаржувати незаконні рішення, заявляти клопотання та забезпечувати дотримання процесуальних гарантій. Проте у питаннях, пов’язаних із фактичними обставинами справи, вибором найбільш вигідної лінії захисту, перевіркою алібі, спростуванням доказів обвинувачення

або наданням пояснень щодо конкретних подій, можливості адвоката суттєво обмежуються за відсутності контакту з особою, інтереси якої він представляє.

Таким чином, аналіз положень КПК України та практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що національне законодавство загалом забезпечує необхідні правові гарантії реалізації права на захист у кримінальних провадженнях in absentia. Водночас ефективність такого захисту значною мірою залежить не лише від формального залучення адвоката, а й від його реальної процесуальної активності, можливості комунікації з підозрюваним чи обвинуваченим та належного контролю з боку суду за дотриманням стандартів справедливого судового розгляду.

У зв'язку з цим одним із перспективних напрямів удосконалення процедури in absentia є посилення гарантій ефективної участі захисника у кримінальному провадженні. Йдеться не лише про забезпечення його обов'язкової присутності, а й про створення процесуальних механізмів контролю за реальністю здійснення захисту, що сприятиме дотриманню принципу змагальності та підвищенню рівня гарантій права на справедливий судовий розгляд.

Проблема формалізму під час встановлення факту ухилення особи від органів досудового розслідування та суду неодноразово ставала предметом розгляду національних судів та Європейського суду з прав людини. Ще на початковому етапі становлення інституту in absentia Верховний Суд України наголосив на необхідності ретельного встановлення обставин, які свідчать саме про свідоме ухилення особи від правосуддя. Зокрема, у постанові від 19 березня 2015 року у справі № 5-1кс15 Суд звернув увагу на те, що для застосування спеціального провадження недостатньо лише констатувати відсутність особи. Необхідно встановити конкретні дії підозрюваного або обвинуваченого, які свідчать про його свідоме та умисне уникнення участі у кримінальному провадженні [251]. Таким чином, Верховний Суд фактично сформулював підхід, відповідно до якого юридично значущим є не сам факт перебування особи поза межами досяжності органів правосуддя, а наявність доказів її свідомого ухилення від кримінального переслідування.

Подальший розвиток цієї позиції простежується у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20. Аналізуючи підстави застосування спеціального судового провадження, Суд дослідив сукупність доказів, які підтверджували свідоме ухилення засудженого від кримінальної відповідальності. Зокрема, було враховано дані облікових документів, побутові характеристики, акти про непроживання особи за місцем реєстрації, а також показання свідків щодо її виїзду на тимчасово окуповану територію після участі у діяльності незаконних збройних формувань. На підставі аналізу цих обставин Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що особа усвідомлювала протиправний характер своїх дій, передбачала можливість настання кримінально-правових наслідків та змінила місце перебування саме з метою уникнення кримінальної відповідальності [246]. Таким чином, Суд визнав наявними достатні та належні докази свідомого ухилення від правосуддя.

Аналогічний підхід послідовно відстоює і Європейський суд з прав людини. Так, у справі Colozza v. Italy Суд встановив порушення права на справедливий судовий розгляд у зв’язку з тим, що національні органи влади не забезпечили належного інформування заявника про кримінальне провадження та розглянули справу за його відсутності. При цьому ЄСПЛ наголосив, що право особи бути присутньою на судовому розгляді є одним із фундаментальних елементів права на справедливий суд, а тому держава повинна довести, що особа була належним чином повідомлена про провадження або свідомо відмовилася від участі в ньому [8].

Схожий підхід був застосований у справі Somogyi v. Italy, де ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 Конвенції через недостатню перевірку факту повідомлення особи про судовий розгляд. Суд звернув увагу на наявність помилок у процесуальних документах та відсутність належних доказів того, що обвинувачений фактично отримав інформацію про кримінальне провадження. У зв’язку з цим було зроблено висновок, що саме на державу покладається обов’язок довести належне повідомлення особи та її обізнаність про кримінальне переслідування [12].

Важливе значення має також рішення ЄСПЛ у справі Sejdovic v. Italy, у якому Суд наголосив, що застосування заочного провадження є допустимим лише за умови доведеності того, що особа була належним чином поінформована про кримінальне провадження або свідомо відмовилася від реалізації свого права на участь у ньому. Відсутність таких доказів свідчить про порушення права на справедливий судовий розгляд [11]. Таким чином, як практика Верховного Суду, так і практика ЄСПЛ формують єдиний підхід, відповідно до якого ключовою умовою застосування процедури in absentia є наявність належних та достатніх доказів свідомого ухилення особи від правосуддя, а не лише формальна констатація її відсутності.

У сучасній правозастосовній практиці простежується тенденція до поступового підвищення стандартів доказування під час вирішення питання про здійснення кримінального провадження in absentia. Суди дедалі ретельніше перевіряють не лише формальне дотримання вимог закону щодо виклику особи, а й реальність її поінформованості про кримінальне провадження та наявність достатніх підстав для висновку про свідоме ухилення від правосуддя.

Так, в ухвалі Вищого антикорупційного суду від 28 серпня 2024 року у справі № 991/7119/24 під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування суд детально дослідив обставини повідомлення підозрюваного про кримінальне провадження, способи вручення процесуальних документів, факт їх опублікування у визначених законом джерелах, а також заходи, вжиті органом досудового розслідування для встановлення місцеперебування особи. Суд дійшов висновку про наявність достатніх даних, які підтверджували обізнаність підозрюваного про кримінальне переслідування та його свідоме ухилення від участі у процесі [350].

Аналогічний підхід був застосований і в ухвалі Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29 травня 2024 року у справі № 205/3560/24. Суд перевірив належність вручення повідомлення про підозру, порядок здійснення викликів, результати розшукових заходів та інші матеріали кримінального провадження, спрямовані на підтвердження факту обізнаності особи про

кримінальне переслідування. Лише після встановлення достатності таких доказів суд визнав можливим застосування спеціальної процедури провадження [352].

Практика Верховного Суду свідчить про те, що під час оцінки дотримання права особи на інформацію про кримінальне переслідування у провадженнях in absentia суди враховують не лише формальне виконання вимог КПК України щодо опублікування повісток та процесуальних документів, а й інші дії органів досудового розслідування, спрямовані на фактичне доведення відповідної інформації до відома підозрюваного чи обвинуваченого. Аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що в окремих випадках правоохоронні органи використовують додаткові способи комунікації, які хоча й не передбачені безпосередньо кримінальним процесуальним законом, однак можуть підтверджувати обізнаність особи про здійснення щодо неї кримінального провадження.

Так, у постанові Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 296/10812/20 [354] враховано обставини, за яких під час проведення обшуку за місцем проживання обвинуваченого слідчий телефоном повідомив останнього про здійснення кримінального переслідування, роз’яснив зміст підозри та необхідність його явки до органу досудового розслідування. У відповідь особа повідомила, що перебуває на території російської федерації, зміст підозри їй зрозумілий, однак за викликом не прибуде. Підтвердженням зазначених обставин стали матеріали відеофіксації проведення обшуку та відповідний рапорт слідчого.

У справі № 326/1385/18 [351] орган досудового розслідування вжив додаткових заходів для інформування підозрюваного. Повідомлення про підозру та повістки про виклик були передані його захиснику, першому заступнику голови міської ради, голові ОСББ, а також особі, яка підтримувала постійний зв’язок із підозрюваним та підтвердила його обізнаність про кримінальне провадження. Додатково відповідні процесуальні документи були направлені через месенджер «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний.

У справі № 127/26784/22 [249] процесуальні документи направлялися за відомою робочою адресою особи на електронну пошту, а текст повідомлення про

підозру було перекладено російською мовою для забезпечення належного розуміння його змісту адресатом.

Водночас у справі № 759/9489/17 [355] повідомлення особи здійснювалося шляхом направлення процесуальних документів на електронну адресу так званого «верховного суду Республіки Крим». З огляду на нелегітимність окупаційних органів влади на тимчасово окупованій території України такий спосіб інформування не може розглядатися як належний механізм забезпечення права особи на отримання інформації про кримінальне провадження.

Поряд із тим навіть за умови поступового підвищення стандартів судового контролю чинний механізм інформування особи про здійснення щодо неї кримінального провадження залишається дискусійним. Відповідно до ст. 297-5 КПК України повідомлення особи здійснюється шляхом направлення процесуальних документів за останнім відомим місцем проживання, їх опублікування в загальнодержавних засобах масової інформації та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора [181]. Проте ефективність такого способу повідомлення викликає обґрунтовані сумніви, особливо у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, де підозрюваними переважно є громадяни іноземної держави, які перебувають за межами юрисдикції України.

На нашу думку, подальше вдосконалення процедури повідомлення особи повинно бути спрямоване на максимальне наближення фактичної обізнаності підозрюваного чи обвинуваченого до стандартів, сформованих практикою ЄСПЛ. Саме належне інформування особи є однією з ключових гарантій легітимності процедури in absentia та необхідною умовою дотримання права на справедливий судовий розгляд.

Ми вважаємо, що в цьому випадку доцільним є створення єдиного спеціалізованого інформаційного порталу, який забезпечуватиме не лише публікацію загальнодоступних відомостей про перебіг відповідних проваджень, а й можливість отримання персоналізованої інформації після проходження належної електронної ідентифікації особи. Використання сучасних засобів електронної верифікації, зокрема кваліфікованого електронного підпису, BankID

або інших засобів електронної ідентифікації, сприятиме підвищенню рівня поінформованості підозрюваних та обвинувачених про здійснення щодо них кримінального переслідування та забезпечить додаткові гарантії реалізації права на захист. Таку пропозицію підтримали практичні працівники (Додаток).

Однією з найважливіших гарантій дотримання права на справедливий суд у кримінальних провадженнях in absentia під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є забезпечення особі можливості ініціювати перегляд судового рішення після її фактичної появи або встановлення обставин, які свідчать про порушення права на участь у судовому розгляді. Саме можливість отримання нового розгляду справи після ухвалення заочного вироку Європейський суд з прав людини розглядає як один із ключових критеріїв відповідності такого провадження вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [125].

Показовою у цьому контексті є справа «Колозза проти Італії», у якій ЄСПЛ наголосив, що якщо національне законодавство допускає можливість розгляду кримінальної справи за відсутності обвинуваченого, така особа після отримання інформації про відповідне провадження повинна мати реальну можливість домогтися нового судового розгляду справи по суті. Фактично Суд сформулював принцип, відповідно до якого заочне провадження є сумісним із вимогами справедливого суду лише за наявності ефективного механізму відновлення процесуальних прав особи після її появи [8].

Подальший розвиток ця правова позиція отримала у справі «Санадер проти Хорватії». Обставини справи полягали в тому, що заявника було засуджено за воєнні злочини за процедурою in absentia у період його перебування на території, яка на той час не контролювалася хорватською владою. Після того як особа дізналася про винесений вирок, вона звернулася з вимогою про поновлення провадження та новий розгляд справи. Однак національні суди відмовили у задоволенні такого клопотання, посилаючись на відсутність заявника на території Хорватії. Аналізуючи зазначені обставини, ЄСПЛ дійшов висновку, що державою не було забезпечено достатньо ефективного механізму отримання нового судового розгляду після засудження особи за процедурою in absentia.

Особливо важливим було те, що держава не довела факту свідомого ухилення заявника від правосуддя або його однозначної відмови від права бути присутнім під час розгляду справи. За таких обставин Суд констатував порушення права на справедливий судовий розгляд [227].

Наведена практика ЄСПЛ свідчить про те, що право на перегляд вироку, постановленого за відсутності обвинуваченого, є не додатковою процесуальною гарантією, а одним із фундаментальних елементів легітимності самої процедури in absentia. Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить комплексного та достатньо деталізованого механізму відновлення судового розгляду після появи особи, щодо якої ухвалено вирок за процедурою in absentia, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання цього інституту кримінального провадження.

Міжнародні стандарти у сфері кримінального судочинства також виходять із необхідності забезпечення особі реальної можливості оскаржити вирок, постановлений за її відсутності. Зокрема, у Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (75)11 «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого» від 21 травня 1975 року одним із базових стандартів захисту прав людини визначено право особи, щодо якої ухвалено рішення за результатами провадження in absentia, використовувати всі доступні засоби його оскарження на тих самих умовах, які існували б у разі її особистої участі у судовому розгляді [42]. Такий підхід спрямований на мінімізацію негативних наслідків відсутності особи під час провадження та забезпечення реального доступу до правосуддя.

Аналогічні положення містяться і в Директиві (ЄС) 2016/343 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2016 року, яка передбачає, що у випадках, коли особа не брала участі у судовому розгляді та не була належним чином повідомлена про нього, держава повинна забезпечити їй право на новий судовий розгляд або інший ефективний засіб правового захисту, який дозволяє повторно вирішити справу по суті. При цьому такий механізм має гарантувати можливість особистої участі особи у провадженні, подання нових доказів та повноцінної реалізації права на захист [23].

Водночас міжнародні стандарти не вимагають автоматичного перегляду кожного вироку, ухваленого за процедурою in absentia. Право на новий розгляд виникає насамперед у тих випадках, коли особа не була належним чином поінформована про кримінальне провадження, не знала про дату та місце судового розгляду або не мала реальної можливості реалізувати своє право на участь у процесі. Якщо ж буде доведено, що особа свідомо ухилялася від правосуддя або добровільно відмовилася від реалізації свого права бути присутньою у суді, відсутність повторного розгляду не суперечитиме вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На цьому фоні особливо актуальною виглядає проблема відсутності у кримінальному процесуальному законодавстві України чіткого та універсального механізму перегляду вироків, постановлених за процедурою in absentia. Наразі відповідні питання вирішуються шляхом застосування загальних інститутів кримінального процесу, зокрема апеляційного оскарження або перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Проте такі механізми не враховують повною мірою специфіку спеціального кримінального провадження та не забезпечують єдиного підходу до реалізації права особи на новий розгляд справи після її появи.

У зв'язку з цим доцільним видається нормативне закріплення в КПК України спеціальної процедури перегляду вироків, ухвалених in absentia, яка б чітко визначала підстави, порядок та процесуальні наслідки такого перегляду. Запровадження відповідного механізму сприятиме гармонізації національного законодавства з практикою ЄСПЛ та європейськими стандартами кримінального судочинства, а також посиленню гарантій права на справедливий судовий розгляд. Таку пропозицію підтримали й практичні працівники (Додаток).

Варто зазначити, що певні гарантії перегляду вироків, ухвалених за результатами спеціального судового провадження, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством України. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 400 КПК України особа, засуджена за процедурою in absentia, має право на апеляційне оскарження вироку навіть після спливу загального строку на

подання апеляційної скарги. У такому випадку суд апеляційної інстанції може поновити пропущений строк за умови доведення поважності причин відсутності особи під час кримінального провадження [181]. Фактично законодавець визнає, що особливості спеціального судового провадження об'єктивно унеможливлюють дотримання загальних процесуальних строків оскарження, а тому надає засудженому додаткові процесуальні гарантії захисту його прав.

Ми підтримуємо думки науковців, що відповідні положення доцільно включити до окремої глави КПК України, присвяченої кримінальному провадженню за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) [279]. Це дозволить привести національне законодавство у відповідність до практики ЄСПЛ та європейських стандартів кримінального судочинства, а також забезпечити належний баланс між принципом невідворотності кримінальної відповідальності та правом особи на справедливий судовий розгляд.

Окрім цього, аналіз ч. 2 ст. 297-1 КПК України свідчить, що законодавець поширив можливість здійснення спеціального кримінального провадження практично на всі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Водночас застосування процедури in absentia можливе лише за наявності визначених законом процесуальних підстав. Окремі законодавчі колізії, зокрема щодо кримінального проступку, передбаченого ст. 445 КК України, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання цього інституту. Наприклад, у науковій літературі звертається увага, що ст. 445 КК України є кримінальним проступком, тоді як ч. 2 ст. 297-1 КПК України передбачає можливість здійснення спеціального провадження лише щодо злочинів [179]. Оскільки незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала відповідно до чинної редакції КК України є кримінальним проступком, застосування щодо нього спеціального кримінального провадження не узгоджується із правовою природою інституту in absentia та принципом пропорційності процесуальних обмежень. У зв'язку з цим доцільним видається

виключення ст. 445 КК України з переліку кримінальних правопорушень, визначених ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

Водночас аналіз ч. 2 ст. 297-1 КПК України свідчить і про іншу прогалину правового регулювання. Зокрема, у переліку кримінальних правопорушень, щодо яких допускається здійснення спеціального досудового розслідування, відсутня ст. 346-2 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста. В умовах збройної агресії рф проти України такі кримінальні правопорушення можуть бути пов'язані з професійною діяльністю журналістів щодо документування воєнних злочинів, висвітлення подій на тимчасово окупованих територіях, фіксації порушень міжнародного гуманітарного права та інформування суспільства про наслідки збройного конфлікту.

З огляду на це доцільним є доповнення ч. 2 ст. 297-1 КПК України посиланням на ст. 346-2 КК України. Таке законодавче рішення дозволить забезпечити можливість здійснення спеціального кримінального провадження щодо осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або на території держави-агресора та вчинили кримінальне правопорушення проти журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю в умовах збройного конфлікту. Це сприятиме посиленню гарантій захисту журналістської діяльності, забезпеченню невідворотності кримінальної відповідальності та належному реагуванню держави на посягання, що перешкоджають документуванню міжнародних кримінальних правопорушень. Таку пропозицію підтримали й опитані практичні працівники (Додаток 1).

З урахуванням міжнародних стандартів справедливого судового розгляду та практики Європейського суду з прав людини доцільно запропонувати такі напрями підвищення ефективності спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

1. Посилення стандарту належного повідомлення особи про провадження. ЄСПЛ у справах «Колозза проти Італії» та «Сейдович проти Італії» наголосив, що провадження за відсутності обвинуваченого не порушує Конвенцію лише за

умови, якщо особа була належним чином поінформована про судовий розгляд або свідомо відмовилася від участі в ньому. Тому у КПК України доцільно конкретизувати, що дозвіл на спеціальне провадження можливий лише за наявності сукупності доказів реального інформування особи: офіційних повідомлень, електронної комунікації, публікацій, міжнародних запитів, даних про місце перебування та інших підтверджень.

2. Запровадження критерію «свідомої та однозначної відмови» від участі у процесі. У справі «Сейдович проти Італії» ЄСПЛ зазначив, що відмова від права бути присутнім у суді має бути встановлена недвозначно. Сам факт перебування особи за межами держави або на окупованій території не завжди може автоматично свідчити про ухилення. Тому суд під час надання дозволу на спеціальне провадження повинен окремо перевіряти, чи мала особа реальну можливість брати участь у процесі та чи саме її поведінка свідчить про свідоме ухилення.

3. Гарантування реальної, а не формальної участі захисника. У контексті справ «Кромбах проти Франції» та «Пуатрімоль проти Франції» важливим є те, що відсутність обвинуваченого не повинна позбавляти його ефективного захисту. Тому у спеціальному провадженні необхідно забезпечити не лише обов’язкове призначення захисника, а й його активну участь: доступ до всіх матеріалів, можливість заявляти клопотання, оскаржувати процесуальні рішення, брати участь у дослідженні доказів і допиті свідків.

4. Удосконалення механізму перегляду вироку, ухваленого in absentia. ЄСПЛ у справах Сейдович проти Італії», «Стойчков проти Болгарії» та «Санадер проти Хорватії» підкреслив, що особа, засуджена за відсутності, повинна мати реальну можливість домогтися нового розгляду справи по суті, якщо не доведено, що вона свідомо відмовилася від участі у процесі. У зв’язку з цим доцільно передбачити в КПК України чітку процедуру поновлення судового розгляду після затримання особи або її добровільної явки, з можливістю повторного дослідження доказів.

5. Посилення судового контролю за підставами спеціального провадження. Відповідно до підходів ЄСПЛ у справах «Колозза проти Італії» та «Меденіка

проти Швейцарії», суд повинен не формально, а змістовно перевіряти підстави для розгляду справи за відсутності особи. Тому слідчий суддя та суд мають оцінювати не лише факт оголошення особи в розшук чи її перебування за межами України, а й достатність доказів ухилення, реальність повідомлення та наявність гарантій захисту.

6. Стандартизація доказування у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Оскільки кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку часто розслідуються в умовах війни, окупації, переміщення свідків і втрати доступу до місць подій, доцільно закріпити спеціальні правила роботи з цифровими доказами, матеріалами OSINT, супутниковими знімками, даними міжнародних організацій та доказами, отриманими в межах міжнародного співробітництва. При цьому їх використання має поєднуватися з гарантіями змагальності й права захисту ставити під сумнів достовірність таких доказів.

7. Забезпечення права сторони захисту на ефективне оспорювання доказів. З урахуванням стандартів статті 6 вищезгаданої Конвенції судове провадження in absentia не повинно перетворюватися на односторонній розгляд матеріалів обвинувачення. Захисник має отримати реальну можливість досліджувати докази, ставити питання свідкам, заявляти клопотання про допит додаткових осіб, призначення експертиз та витребування міжнародних матеріалів.

8. Закріплення спеціалізації суддів, прокурорів і захисників. Складність проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку потребує спеціальних знань у сфері міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та практики ЄСПЛ. Тому доцільно запровадити спеціалізовану підготовку суддів, прокурорів, слідчих і адвокатів, які беруть участь у таких провадженнях.

9. Розширення можливостей дистанційної участі. З огляду на практику ЄСПЛ щодо необхідності забезпечення реальної участі особи у процесі, доцільно ширше застосовувати безпечні дистанційні засоби комунікації, зокрема відеоконференцзв’язок, електронний кабінет учасника провадження, захищені

канали передання документів та підтвердження отримання процесуальних повідомлень.

10. Встановлення балансу між невідворотністю відповідальності та правом на справедливий суд. Спеціальне провадження у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є необхідним інструментом протидії безкарності, особливо коли підозрювані або обвинувачені перебувають на тимчасово окупованих територіях чи в державі-агресорі. Водночас, відповідно до підходу ЄСПЛ, ефективність кримінального переслідування не може досягатися шляхом нівелювання права на захист. Саме тому спеціальне провадження має застосовуватися як виняткова процедура за умови належного повідомлення особи, активної участі захисника, судового контролю та можливості подальшого перегляду вироку.

4.2. Особливості доказування в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила безпрецедентне зростання кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Воєнні злочини, що супроводжуються умисними вбивствами цивільного населення, катуваннями, жорстоким поводженням із військовополоненими, незаконним переміщенням осіб, руйнуванням об’єктів цивільної інфраструктури та іншими тяжкими порушеннями законів і звичаїв війни, становлять підвищену суспільну небезпеку та потребують належного кримінально-правового реагування. Такі діяння посягають не лише на права та свободи окремих осіб, а й на основоположні засади міжнародного правопорядку, що обумовлює необхідність забезпечення їх ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Особливістю розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є наявність значної кількості об’єктивних труднощів, пов’язаних із доказуванням і документуванням кримінально протиправної діяльності в умовах збройного

конфлікту. До таких обставин належать обмежений доступ до місць вчинення кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях, необхідність встановлення конкретних виконавців та представників військово-політичного керівництва, причетних до їх вчинення, використання значного масиву цифрової доказової інформації, а також потреба у широкому міжнародному співробітництві під час збирання та перевірки доказів [193, с. 485].

У зв’язку з цим особливого наукового та практичного значення набуває дослідження особливостей доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, визначення кола обставин, які підлягають встановленню, а також процесуальних і криміналістичних засобів забезпечення ефективного розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

У сучасних умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є одним із найбільш складних і відповідальних напрямів діяльності органів кримінальної юстиції. Це зумовлено специфікою механізму вчинення таких діянь, їх транснаціональним характером, необхідністю встановлення контекстуальних обставин збройного конфлікту, а також потребою застосування норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Важливого значення набуває використання міжнародних стандартів документування й доказування, а також налагодження ефективної взаємодії з міжнародними судовими установами, правоохоронними органами та спеціалізованими міжнародними організаціями[77, с. 125-126].

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [181]. Саме через процес доказування забезпечується встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення, причетності конкретних осіб до його вчинення, характеру та розміру заподіяної шкоди, а також інших обставин, необхідних для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення.

Водночас у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку процес доказування набуває особливої складності. Це зумовлено необхідністю встановлення не лише загальних обставин, передбачених кримінальним процесуальним законом, а й спеціальних контекстуальних елементів, які випливають із норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Зокрема, доказуванню підлягають обставини, пов’язані з існуванням міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту, зв’язком конкретного діяння з таким конфліктом, статусом потерпілих і правопорушників, характером порушених норм міжнародного права, а також роллю окремих осіб у плануванні, організації чи безпосередньому вчиненні міжнародних злочинів [169, с. 178-179].

Особливості механізму вчинення таких кримінальних правопорушень, значна кількість потерпілих, транснаціональний характер доказової інформації, необхідність використання матеріалів із відкритих джерел, супутникових знімків, цифрових даних, а також результатів міжнародної правової допомоги обумовлюють специфіку предмета доказування та потребують застосування комплексного процесуального і криміналістичного підходу до організації розслідування [181].

Як слушно зазначає О. М. Федорів, на початковому етапі розслідування першочергового значення набуває встановлення наявності достатніх фактичних даних, які свідчать про ознаки кримінального правопорушення, а також виявлення обставин, що можуть виключати кримінальне провадження. Саме тому діяльність суб’єктів розслідування на цьому етапі спрямована на оперативне збирання, фіксацію та перевірку доказової інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих процесуальних рішень [356, с. 212–213].

Однією з ключових особливостей доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є специфіка джерел доказів. Незважаючи на те, що відповідно до ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів, їх формування, отримання та використання у

справах цієї категорії суттєво відрізняються від кримінальних проваджень щодо загальнокримінальних правопорушень.

Така специфіка обумовлена насамперед умовами вчинення міжнародних злочинів. Значна частина доказової інформації формується на територіях активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях, де органи досудового розслідування не мають можливості своєчасно провести огляд місця події, вилучити речові докази чи допитати свідків. Крім того, значна кількість потенційних потерпілих і свідків перебуває за межами України або є внутрішньо переміщеними особами, що також ускладнює процес доказування [115, с. 112-113].

За таких умов істотно зростає роль цифрових джерел інформації, документів міжнародних організацій, матеріалів міжнародного співробітництва та інших нетрадиційних для національного кримінального процесу засобів фіксації доказової інформації. При цьому всі такі матеріали повинні бути інтегровані у систему доказування відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України щодо належності, допустимості, достовірності та достатності доказів.

З огляду на особливості розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку джерела доказів доцільно класифікувати на такі групи:

1) традиційні процесуальні джерела, передбачені КПК України (показання свідків, потерпілих, підозрюваних, речові докази, документи, висновки експертів);

2) цифрові джерела доказової інформації, до яких належать фото- та відеозаписи, записи камер відеоспостереження, матеріали безпілотних літальних апаратів, супутникові знімки, дані мобільних пристроїв, геолокаційна інформація, електронне листування, інформація із соціальних мереж та інших інформаційно-комунікаційних платформ;

3) міжнародні документальні джерела, які включають матеріали міжнародних організацій, міжнародних моніторингових місій, незалежних комісій з розслідування, документів органів ООН, ОБСЄ, Міжнародного

Комітету Червоного Хреста, а також матеріали, отримані в рамках діяльності Міжнародного кримінального суду;

4) докази, отримані в порядку міжнародного співробітництва, зокрема матеріали спільних слідчих груп, результати виконання запитів про міжнародну правову допомогу, документи компетентних органів іноземних держав, матеріали Євроюсту та Європолу;

5) джерела відкритої інформації (OSINT), які охоплюють повідомлення засобів масової інформації, публікації в соціальних мережах, відеоматеріали очевидців, супутникові сервіси, відкриті бази даних та інші інформаційні ресурси, що можуть бути використані після їх належної процесуальної перевірки та верифікації.

Таким чином, хоча перелік процесуальних джерел доказів визначений ст. 84 КПК України є вичерпним, особливості розслідування міжнародних злочинів зумовлюють істотне розширення кола носіїв доказової інформації, які потребують спеціального процесуального порядку отримання, перевірки, оцінки та використання.

Основу доказової бази у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, як і в інших категоріях кримінальних проваджень, становлять традиційні процесуальні джерела доказів, визначені ст. 84 КПК України: показання, речові докази, документи та висновки експертів. Водночас результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що процес їх виявлення, збирання та процесуального оформлення має низку особливостей, обумовлених специфікою розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень [319, с. 415].

Зокрема, у 73 % досліджених кримінальних проваджень первинна доказова інформація була зафіксована не слідчими чи прокурорами, а військовослужбовцями, працівниками ДСНС, медичними працівниками, представниками органів місцевого самоврядування, журналістами або самими потерпілими. Це обумовлено тим, що кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку здебільшого вчиняються в

умовах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, де органи досудового розслідування тривалий час позбавлені можливості безпосереднього доступу до місця події. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшої процесуальної легалізації первинно отриманої інформації шляхом проведення передбачених КПК України слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень також показав, що у 45 % випадків огляд місця події проводився через значний проміжок часу після вчинення кримінального правопорушення. До моменту проведення огляду обстановка місця події нерідко змінювалася внаслідок повторних обстрілів, проведення аварійно-рятувальних робіт, евакуації населення або впливу природних факторів. Це значно ускладнювало виявлення та фіксацію речових доказів, що зумовлює необхідність максимально повного застосування сучасних засобів фото-, відео- та тривимірної фіксації, геопросторової прив'язки об'єктів і документування їх фактичного розташування.

Особливості збирання показань встановлено у 78 % вивчених кримінальних проваджень, де потерпілі та свідки після вчинення кримінального правопорушення були евакуйовані до інших регіонів України або виїхали за кордон. Крім того, значна частина потерпілих перебувала у стані психологічної травматизації, що потребувало проведення допитів із залученням психологів, перекладачів, а також використання можливостей дистанційного судового провадження. Це свідчить про необхідність якнайшвидшої фіксації первинних показань, оскільки саме вони нерідко містять найбільш повну інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення.

За результатами вивчення кримінальних проваджень встановлено, що у 85 % випадків вилучення речових доказів здійснювалося за участю вибухотехніків, саперів, судових експертів та інших спеціалістів. Така практика пояснюється специфікою об'єктів вилучення, серед яких переважали уламки боєприпасів, вибухонебезпечні предмети, військова техніка, засоби зв'язку, документи військових формувань, предмети із біологічними слідами та інші матеріальні носії доказової інформації. Це підтверджує необхідність міждисциплінарного

підходу до виявлення, вилучення та процесуального оформлення речових доказів у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

Варто зазначити, що процес виявлення та збирання традиційних процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку супроводжується низкою об'єктивних труднощів, зумовлених умовами збройного конфлікту. Насамперед це стосується обмеженого або відтермінованого доступу органів досудового розслідування до місця вчинення кримінального правопорушення через активні бойові дії, мінну небезпеку чи тимчасову окупацію території [289, с. 255-256]. Такі обставини створюють ризики втрати доказової інформації, зміни обстановки місця події, пошкодження або знищення речових доказів. У зв'язку з цим доцільним є нормативне врегулювання алгоритму первинної фіксації обстановки місця події особами, які першими отримали до нього доступ (військовослужбовцями, рятувальниками, медичними працівниками, представниками органів місцевого самоврядування тощо), із подальшим процесуальним оформленням отриманих матеріалів відповідно до вимог КПК України.

Суттєвою проблемою залишається забезпечення безперервного ланцюга збереження речових доказів, оскільки їх вилучення нерідко здійснюється в умовах підвищеної небезпеки та за участю різних суб'єктів. Це обумовлює необхідність запровадження єдиних криміналістичних стандартів щодо вилучення, маркування, транспортування, зберігання та документування речових доказів, а також обов'язкового залучення спеціалістів відповідного профілю під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Особливості збирання показань потерпілих і свідків також потребують удосконалення процесуального забезпечення. Переміщення осіб унаслідок бойових дій, їх перебування за межами України, психологічна травматизація та ризик повторної віктимізації значно ускладнюють отримання повних і достовірних показань. З огляду на це доцільним є ширше використання можливостей дистанційного допиту, обов'язкової відеофіксації процесуальних дій, залучення психологів і перекладачів, а також застосування спеціальних

методик документування показань потерпілих від міжнародних злочинів [388, с. 107-108].

Потребує вдосконалення й процесуальний порядок використання документів, отриманих від міжнародних організацій, іноземних компетентних органів, гуманітарних місій та інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана з документуванням міжнародних злочинів. Незважаючи на їх значний доказовий потенціал, чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить достатньо чітких правил щодо порядку їх процесуальної інтеграції до системи доказування. У зв'язку з цим доцільним є нормативне визначення особливостей перевірки автентичності, походження та допустимості таких документів.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України цифрові джерела доказової інформації набули визначального значення для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На відміну від традиційних процесуальних джерел доказів, вони забезпечують можливість оперативної фіксації обстановки місця події, наслідків застосування озброєння, переміщення військової техніки, місцезнаходження потерпілих, характеру руйнувань та інших обставин, що входять до предмета доказування, навіть за відсутності безпосереднього доступу органів досудового розслідування до місця вчинення кримінального правопорушення [182, с. 295-296].

До цифрових джерел доказової інформації належать фото- та відеозаписи, записи камер відеоспостереження, матеріали безпілотних літальних апаратів, супутникові знімки, інформація з мобільних телефонів, геолокаційні дані, записи автомобільних відеореєстраторів, електронне листування, інформація із соціальних мереж і месенджерів, а також інші електронні носії, що містять відомості про обставини кримінального правопорушення.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку засвідчив, що цифрові джерела доказової інформації використовувалися у 145 із 149 кримінальних проваджень (99,5 %). Найчастіше вони застосовувалися для підтвердження факту обстрілів цивільної інфраструктури, ідентифікації виду

застосованого озброєння, визначення координат місця події, встановлення часу вчинення кримінального правопорушення, перевірки показань потерпілих і свідків, встановлення маршруту пересування військової техніки та локалізації місць масових руйнувань.

Водночас результати вивчення кримінальних проваджень дозволили встановити низку проблем, що виникають під час використання цифрових джерел доказової інформації. До них належать відсутність єдиного процесуального порядку фіксації електронної інформації, складність підтвердження автентичності цифрових файлів, встановлення часу та місця їх створення, ідентифікації автора, забезпечення цілісності електронних даних та дотримання безперервного ланцюга їх збереження. Додаткові труднощі виникають під час використання матеріалів, отриманих від військовослужбовців, журналістів, волонтерів, міжнародних організацій або цивільних осіб, які першими задокументували наслідки кримінального правопорушення.

На наше переконання, зазначені проблеми можуть бути вирішені шляхом доповнення КПК України спеціальними положеннями, які б регламентували порядок виявлення, фіксації, копіювання, вилучення, зберігання та використання цифрових джерел доказової інформації. Доцільним також є нормативне закріплення обов'язкової фіксації технічних характеристик цифрових файлів, використання криптографічних засобів підтвердження їх цілісності (хеш-ідентифікаторів), документування всіх етапів обробки цифрової інформації та визначення процесуального порядку перевірки її автентичності під час судового розгляду.

З метою усунення зазначених проблем пропонується доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України окремою статтею «Особливості виявлення, фіксації, вилучення та використання цифрових джерел доказової інформації», у якій передбачити:

1. визначення поняття цифрового джерела доказової інформації як електронного носія або інформації в цифровій формі, що містить відомості про обставини кримінального правопорушення та може бути використана для формування процесуальних джерел доказів;

2. обов'язкову фіксацію технічних характеристик цифрового носія та електронного файлу (тип носія, формат файлу, дата й час створення, розмір, метадані, серійний номер пристрою за наявності);

3. обов'язкове використання криптографічних механізмів підтвердження цілісності цифрових файлів (хеш-ідентифікаторів SHA-256 або інших загальновизнаних алгоритмів) під час їх вилучення, копіювання та подальшого процесуального використання;

4. документування безперервного ланцюга збереження цифрової інформації із зазначенням усіх осіб, які здійснювали доступ до цифрового носія, його копіювання, дослідження або зберігання;

5. процесуальний порядок вилучення цифрової інформації без зміни її первинного змісту із використанням спеціалізованих програмно-технічних засобів створення цифрових копій;

6. особливості використання цифрової інформації, отриманої із мобільних телефонів, безпілотних літальних апаратів, камер відеоспостереження, автомобільних відеореєстраторів, супутникових систем спостереження, соціальних мереж, месенджерів та інших електронних інформаційних ресурсів;

7. порядок перевірки автентичності цифрової інформації шляхом дослідження метаданих, проведення комп'ютерно-технічної експертизи, зіставлення з іншими доказами та встановлення джерела її походження;

8. особливості використання цифрової інформації, отриманої від військовослужбовців, правоохоронних органів, журналістів, волонтерів, міжнародних організацій та інших осіб, які здійснювали первинне документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;

9. гарантії забезпечення права сторони захисту на ознайомлення з цифровими матеріалами, перевірку їх автентичності, заявлення клопотань щодо проведення експертних досліджень та оспорювання допустимості таких доказів.

Запропоновані зміни підтримані практичними працівниками та сприятимуть уніфікації процесуального порядку роботи з цифровими

джерелами доказової інформації, забезпеченню їх цілісності, достовірності та допустимості, а також гармонізації кримінального процесуального законодавства України з сучасними міжнародними стандартами документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Додаток 1, 2).

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що цифрові джерела доказової інформації фактично стали одним із ключових засобів документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів документування таких кримінальних правопорушень та сучасних цифрових технологій.

Використання цифрових джерел доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (за результатами вивчення 149 кримінальних проваджень)

№	Вид цифрового джерела доказової інформації	Кількість кримінальних проваджень	Частка, %	Основне призначення
1	Фото- та відеоматеріали	145	**97,3**	Фіксація наслідків обстрілів, руйнувань, тіл загиблих, пошкоджених об'єктів
2	Записи камер відеоспостереження	139	**93,3**	Встановлення часу, механізму та обставин вчинення кримінального правопорушення
3	Матеріали безпілотних літальних апаратів (БПЛА)	65	**43,6**	Документування місця події, масштабів руйнувань, пересування військової техніки
4	Супутникові знімки	68	**45,6**	Встановлення місця вчинення кримінального правопорушення, підтвердження руйнувань, аналіз змін місцевості

5	Геолокаційні дані	54	**36,2**	Встановлення місцезнаходження осіб, маршрутів пересування, координат місця події
6	Дані мобільних телефонів та інших електронних пристроїв	113	**75,8**	Ідентифікація осіб, підтвердження контактів, встановлення часу та місця перебування
7	Електронне листування та повідомлення у месенджерах	112	**75,2**	Встановлення комунікації між співучасниками, змісту наказів або домовленостей
8	Інформація із соціальних мереж	132	**88,6**	Ідентифікація осіб, встановлення місця перебування та хронології подій
9	Записи автомобільних відеореєстраторів	65	**43,6**	Фіксація обстановки під час обстрілів, пересування військової техніки
10	Інші цифрові джерела доказової інформації	102	**68,5**	Використання інших електронних носіїв та цифрових ресурсів залежно від обставин кримінального провадження
	Усього проаналізовано кримінальних проваджень	**149**	**100,0**	

Аналіз матеріалів 149 кримінальних проваджень свідчить, що найбільш поширеними цифровими джерелами доказової інформації є фото- та відеоматеріали (97,3 %), записи камер відеоспостереження (93,3 %) та інформація із соціальних мереж (88,6 %). Високий рівень використання даних мобільних телефонів (75,8 %) та електронного листування (75,2 %) підтверджує зростання ролі цифрової інформації у встановленні обставин кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Натомість матеріали безпілотних літальних апаратів (43,6 %), супутникові знімки (45,6 %) та геолокаційні дані (36,2 %) використовуються рідше, що обумовлено їх залежністю від технічних можливостей, доступності відповідних ресурсів та специфіки конкретного кримінального провадження. Загалом результати дослідження свідчать про трансформацію цифрових джерел доказової інформації із допоміжного засобу фіксації у самостійний елемент

доказової діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Важливе місце посідають документи, які можуть походити як від органів державної влади України, так і від міжнародних організацій, військових адміністрацій, гуманітарних місій, закладів охорони здоров'я, органів місцевого самоврядування та інших установ. Їх отримання здійснюється шляхом тимчасового доступу до речей і документів, витребування, міжнародної правової допомоги або добровільного надання уповноваженими особами.

Особливого значення у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку набувають висновки судових експертиз. Найчастіше призначаються судово-медичні, молекулярно-генетичні, вибухотехнічні, балістичні, трасологічні, товарознавчі, будівельно-технічні, військові та комплексні експертизи. Саме результати експертних досліджень дозволяють встановити механізм вчинення кримінального правопорушення, вид застосованої зброї, характер пошкоджень, причину смерті потерпілих, розмір заподіяної шкоди та інші обставини, що входять до предмета доказування [388, с. 107–108].

У системі доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливими є джерела відкритої інформації (Open Source Intelligence, OSINT). Їх використання набуло особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, коли значна кількість відомостей про обставини кримінальних правопорушень почала фіксуватися та поширюватися у відкритому інформаційному просторі значно раніше, ніж органи досудового розслідування отримували можливість безпосереднього доступу до місця події.

З приводу цього доцільно відмітити, що OSINT не є самостійним процесуальним джерелом доказів у розумінні ст. 84 КПК України. Його слід розглядати як сукупність методів пошуку, отримання, перевірки та аналізу відкритої інформації, результати застосування яких після належного процесуального оформлення можуть набувати статусу документів, речових доказів або використовуватися під час проведення слідчих (розшукових) дій,

призначення судових експертиз чи формування інших процесуальних джерел доказів [335, с. 311].

До основних джерел відкритої інформації належать соціальні мережі (Facebook, X, Instagram, TikTok), месенджери (Telegram), відеохостинги (YouTube), супутникові сервіси (Google Earth, Sentinel Hub, Maxar Technologies, Planet Labs), електронні карти, відкриті державні реєстри, офіційні вебсайти органів державної влади, засоби масової інформації, бази даних міжнародних організацій, а також інші загальнодоступні інформаційні ресурси.

За результатами вивчення 149 кримінальних проваджень встановлено, що матеріали, отримані із відкритих джерел інформації, використовувалися у 132 кримінальних провадженнях (88,6 %). Найчастіше вони застосовувалися для встановлення часу та місця вчинення кримінального правопорушення, ідентифікації військовослужбовців держави-агресора, визначення маршрутів пересування військової техніки, підтвердження фактів обстрілів цивільних об'єктів, зіставлення показань свідків із цифровими матеріалами та встановлення хронології подій.

Водночас використання OSINT супроводжується низкою процесуальних проблем. Насамперед вони пов'язані з необхідністю підтвердження автентичності інформації, встановлення її першоджерела, перевірки дати та місця створення цифрових матеріалів, ідентифікації автора публікації, а також забезпечення належної фіксації електронного контенту, який може бути змінений або видалений. Додаткові труднощі виникають під час оцінки достовірності інформації, отриманої з анонімних акаунтів або неофіційних інформаційних ресурсів.

На нашу думку, використання OSINT у кримінальному провадженні повинно здійснюватися із дотриманням принципу багатоетапної верифікації. Інформація, отримана з відкритих джерел, не може розглядатися як достатній доказ сама по собі, а має підтверджуватися іншими процесуальними джерелами доказів, зокрема показаннями свідків, речовими доказами, висновками експертів, матеріалами огляду місця події, цифровими носіями інформації та документами.

З огляду на це доцільним є доповнення КПК України окремими положеннями, які б визначали порядок фіксації, документування, перевірки та процесуального використання інформації, отриманої із відкритих джерел. Доцільно також нормативно закріпити вимогу щодо обов'язкового документування електронної адреси ресурсу, дати та часу отримання інформації, способу її фіксації, технічних характеристик цифрового файлу, а також результатів перевірки його автентичності, що сприятиме забезпеченню допустимості та достовірності доказової інформації, отриманої із відкритих джерел, і забезпечить її належне використання у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Відповідні пропозиції до законодавства нами викладені в додатку до дисертації (Додаток).

Важливе значення для доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають матеріали, отримані від міжнародних організацій та в межах міжнародного кримінального співробітництва. Їх використання зумовлене тим, що документування таких кримінальних правопорушень нерідко здійснюється одночасно національними правоохоронними органами, міжнародними судовими установами, міжнародними організаціями та спеціалізованими моніторинговими місіями.

Так, у межах розслідування кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтями 437, 438, 442 та 438 у поєднанні зі статтями 111, 111-1 КК України, активно використовуються матеріали, отримані від Міжнародний кримінальний суд. До них належать результати оглядів місць подій, висновки міжнародних експертів, матеріали допитів потерпілих і свідків, фото- та відеоматеріали, аналітичні довідки, цифрові карти, результати геопросторового аналізу та інші документи, отримані під час розслідування ситуації в Україні [335, с. 309].

Важливим джерелом доказової інформації є матеріали спільних слідчих груп, створених за участю України та європейських держав за координації Євроюстом. У межах діяльності JIT здійснюється спільний збір доказів, проведення допитів свідків, координація судових експертиз, обмін цифровими

матеріалами, супутниковими знімками, результатами аналізу мобільного трафіку, інформацією про переміщення військової техніки та іншими відомостями, що мають доказове значення.

У кримінальних провадженнях також використовуються матеріали Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, які містять результати документування випадків умисних убивств цивільного населення, катувань, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства, депортації дітей, руйнування цивільної інфраструктури та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Такі матеріали можуть бути використані для визначення контексту збройного конфлікту, встановлення масштабності або системності вчинених діянь, а також підтвердження окремих обставин кримінального провадження.

Важливу доказову інформацію містять і звіти Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, а також матеріали міжнародних правозахисних організацій. Вони можуть містити інформацію про місця утримання військовополонених, гуманітарну ситуацію, характер застосованого озброєння, наслідки атак на цивільні об'єкти, маршрути примусової депортації цивільного населення та інші відомості, які мають значення для кримінального провадження [28].

Поряд із тим аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що використання матеріалів міжнародних організацій супроводжується низкою процесуальних проблем. Насамперед це стосується відсутності чіткого визначення їх процесуального статусу, порядку долучення до матеріалів кримінального провадження, критеріїв перевірки автентичності та оцінки допустимості. На практиці такі матеріали найчастіше долучаються як документи відповідно до ст. 99 КПК України.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризується істотним розширенням кола джерел доказової інформації порівняно з іншими категоріями кримінальних

проваджень. Поряд із традиційними процесуальними джерелами доказів, передбаченими ст. 84 КПК України, визначального значення набувають цифрові джерела доказової інформації, результати OSINT-досліджень, а також матеріали, отримані від міжнародних організацій та в порядку міжнародного кримінального співробітництва.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку встановлено, що доказова інформація надходить із значно ширшого кола носіїв, ніж це передбачено традиційними процесуальними джерелами доказів, визначеними ст. 84 КПК України. У зв'язку з цим пропонується класифікувати джерела доказової інформації залежно від особливостей їх формування та способу отримання на такі групи:

1. Первинні (безпосередні) джерела доказової інформації - відомості, отримані безпосередньо під час або одразу після вчинення кримінального правопорушення в результаті проведення слідчих (розшукових) дій або первинної фіксації події. До них належать показання потерпілих і очевидців, результати огляду місця події, речові докази, фото- та відеофіксація, здійснена на місці події.

2. Цифрові джерела доказової інформації - інформація, що міститься в електронній формі та може бути використана для встановлення обставин кримінального правопорушення. До цієї групи належать записи камер відеоспостереження, матеріали безпілотних літальних апаратів, супутникові знімки, інформація з мобільних телефонів, геолокаційні дані, електронне листування, записи месенджерів, цифрові фотографії та відеозаписи.

3. Джерела відкритої інформації (OSINT) - відомості, отримані із загальнодоступних інформаційних ресурсів, зокрема соціальних мереж, вебсайтів, відкритих державних реєстрів, картографічних сервісів, супутникових платформ, засобів масової інформації, відеохостингів та інших відкритих електронних ресурсів, які після належної перевірки можуть використовуватися у процесі доказування.

4. Джерела міжнародного походження - матеріали, отримані в порядку міжнародного співробітництва або підготовлені міжнародними організаціями. До них належать документи міжнародних слідчих комісій, матеріали Спільних слідчих груп, Міжнародного кримінального суду, Організації Об'єднаних Націй, ОБСЄ, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, компетентних органів іноземних держав та інших міжнародних інституцій.

5. Похідні (аналітичні) джерела доказової інформації - матеріали, що формуються в результаті спеціальної обробки первинної інформації. До них належать висновки експертів, криміналістичні дослідження, аналітичні довідки, результати геопросторового аналізу, тривимірні моделі місця події, результати інтегрованого аналізу цифрових даних та інші матеріали, підготовлені із використанням спеціальних знань.

Запропонована класифікація не змінює визначеного ст. 84 КПК України переліку процесуальних джерел доказів, а систематизує носії доказової інформації, які фактично використовуються під час документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Її практичне значення полягає у можливості диференціювати особливості виявлення, збирання, перевірки, процесуального оформлення та оцінки різних видів доказової інформації залежно від джерела її походження.

Оцінка доказів є завершальним елементом процесу доказування та здійснюється відповідно до вимог ст. 94 КПК України на основі внутрішнього переконання слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, яке ґрунтується на всебічному, повному, неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

Поряд із тим оцінка доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має низку особливостей, обумовлених специфікою предмета доказування, умовами вчинення кримінальних правопорушень, різноманітністю джерел доказової інформації та широким використанням результатів міжнародного співробітництва.

Насамперед особливістю є необхідність оцінки взаємопов'язаних доказів різного походження. На практиці встановлення однієї обставини нерідко потребує комплексного аналізу показань потерпілих і свідків, речових доказів, цифрової інформації, матеріалів OSINT, висновків судових експертиз, матеріалів міжнародних організацій та документів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги. Жоден із зазначених доказів, як правило, не має самостійного вирішального значення, а їх доказова сила визначається лише у взаємному зв'язку та сукупності.

Специфіка оцінки цифрової доказової інформації полягає у необхідності перевірки її автентичності, цілісності, джерела походження, способу отримання та можливості внесення змін до цифрових файлів. Особливого значення набуває дослідження метаданих, результатів комп'ютерно-технічних експертиз, криптографічних засобів підтвердження цілісності інформації та безперервності ланцюга її збереження.

Оцінка інформації, отриманої із відкритих джерел (OSINT), потребує її обов'язкової верифікації. Така інформація не може розглядатися ізольовано від інших доказів і повинна перевірятися шляхом встановлення першоджерела, часу та місця створення цифрового контенту, зіставлення з показаннями учасників кримінального провадження, результатами огляду місця події, цифровими матеріалами та висновками експертів.

Особливий порядок оцінки повинен застосовуватися і до матеріалів міжнародних організацій та міжнародного кримінального співробітництва. Під час їх оцінки доцільно враховувати компетенцію органу, який підготував відповідний матеріал, методику документування інформації, дотримання міжнародних стандартів збору доказової інформації, можливість перевірки викладених відомостей іншими доказами, а також забезпечення процесуальних гарантій сторони захисту щодо перевірки таких матеріалів.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що найбільші труднощі під час оцінки доказів виникали саме щодо цифрових матеріалів, інформації із відкритих джерел та матеріалів міжнародних організацій. Основними причинами були відсутність у КПК України спеціальних

правил їх оцінки, неоднаковий підхід до визначення їх процесуального статусу та недостатня нормативна регламентація порядку перевірки їх достовірності.

На нашу думку, удосконалення кримінального процесуального законодавства має передбачати нормативне закріплення додаткових критеріїв оцінки цифрових джерел доказової інформації, матеріалів OSINT та документів міжнародних організацій. До таких критеріїв доцільно віднести: підтвердження походження інформації; перевірку її автентичності; забезпечення цілісності цифрових файлів; дотримання безперервного ланцюга їх збереження; відповідність міжнародним стандартам документування; можливість незалежної перевірки іншими доказами; а також забезпечення процесуальної рівності сторін щодо дослідження таких матеріалів.

Таким чином, оцінка доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку повинна здійснюватися не лише з урахуванням загальних вимог належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, а й із використанням спеціальних критеріїв оцінки цифрової доказової інформації, результатів OSINT та матеріалів міжнародних організацій [361]. Це забезпечить більш повне, об'єктивне та неупереджене встановлення обставин кримінального правопорушення і відповідатиме сучасним міжнародним стандартам документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Аналіз кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку свідчить, що загальні критерії оцінки доказів, визначені ст. 94 КПК України, не повною мірою враховують особливості сучасних джерел доказової інформації, які широко використовуються під час їх розслідування. Насамперед це стосується цифрових джерел доказової інформації, результатів OSINT-досліджень, матеріалів міжнародних організацій та міжнародного кримінального співробітництва.

У зв'язку з цим вважаємо, що поряд із традиційними критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності під час оцінки доказів у

кримінальних провадженнях зазначеної категорії доцільно враховувати додаткові спеціальні критерії.

1. Простежуваність походження доказової інформації.

Цей критерій передбачає можливість встановлення джерела походження доказової інформації, усіх етапів її отримання, передачі, зберігання та процесуального використання. Особливого значення він набуває під час оцінки цифрових матеріалів, матеріалів міжнародних організацій та інформації, отриманої із відкритих джерел.

2. Верифікованість доказової інформації.

Доказ повинен бути придатним до незалежної перевірки іншими процесуальними засобами. Йдеться про можливість підтвердження відомостей шляхом їх зіставлення з іншими доказами, повторного дослідження цифрових файлів, перевірки метаданих, проведення експертних досліджень або отримання інформації з альтернативних джерел.

3. Контекстуальна узгодженість.

Оцінка доказів повинна здійснюватися з урахуванням обстановки міжнародного збройного конфлікту, характеру бойових дій, особливостей застосування міжнародного гуманітарного права та взаємозв'язку окремого кримінального правопорушення із загальним контекстом збройної агресії. Це має особливе значення під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 437, 438, 442 КК України.

4. Цифрова цілісність доказової інформації.

Під час оцінки цифрових матеріалів необхідно встановлювати відсутність ознак їх зміни після створення, перевіряти цілісність файлів за допомогою криптографічних методів контролю, аналізувати метадані та забезпечувати безперервність ланцюга їх збереження.

5. Відтворюваність результатів перевірки.

Будь-який доказ повинен допускати можливість повторної перевірки іншими учасниками кримінального провадження або судом із використанням аналогічних методів дослідження. Особливого значення цей критерій набуває

під час використання результатів цифрової криміналістики, OSINT-досліджень, геопросторового аналізу та матеріалів міжнародних розслідувань.

Запропонована система спеціальних критеріїв не підміняє загальні вимоги оцінки доказів, визначені ст. 94 КПК України, а конкретизує їх зміст з урахуванням особливостей доказування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Її застосування сприятиме підвищенню об'єктивності оцінки сучасних джерел доказової інформації, забезпеченню єдності правозастосовної практики та гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами документування міжнародних злочинів.

6. Критерій процесуальної інтегрованості доказу.

Його суть полягає в тому, що інформація, отримана з цифрових джерел, OSINT або від міжнародних організацій, не повинна оцінюватися ізольовано. Вона набуває повноцінного доказового значення лише після належної інтеграції у процес доказування шляхом процесуального оформлення (протокол огляду, висновок експерта, документ, допит свідка тощо) та перевірки у сукупності з іншими доказами.

Однією із визначальних особливостей розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є підвищені вимоги до документування доказової інформації. Це обумовлено тим, що значна частина доказів формується в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури, масового переміщення населення та необхідності використання інформації, отриманої від різних суб'єктів, у тому числі міжнародних організацій.

На відміну від кримінальних проваджень щодо загальнокримінальних правопорушень, документування у справах цієї категорії виконує не лише функцію процесуальної фіксації доказів, а й забезпечує можливість їх подальшого використання у міжнародному кримінальному судочинстві, діяльності спільних слідчих груп, міжнародних механізмах компенсації шкоди та інших формах міжнародного співробітництва [361; 292, с. 197; 181].

За результатами аналізу матеріалів 149 кримінальних проваджень встановлено, що найбільш поширеними недоліками документування є неповна фіксація цифрових характеристик електронних файлів, відсутність відомостей про джерело їх походження, неналежне оформлення передачі цифрової інформації між уповноваженими особами, а також відсутність документального підтвердження безперервності ланцюга її збереження (Додаток). Такі недоліки можуть негативно впливати на оцінку допустимості та достовірності доказів під час судового розгляду.

На нашу думку, документування доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку повинно здійснюватися з дотриманням таких вимог:

1. безперервності документування, що забезпечує можливість простежити весь шлях доказової інформації від моменту її виявлення до дослідження судом;

2. повноти фіксації, яка передбачає документування не лише змісту доказової інформації, а й технічних характеристик цифрових файлів, метаданих, координат місця події, часу створення та способу отримання інформації;

3. відтворюваності, яка забезпечує можливість повторної перевірки доказової інформації іншими учасниками кримінального провадження;

4. верифікованості, що передбачає можливість підтвердження доказової інформації іншими незалежними джерелами;

5. збереження автентичності, що досягається шляхом використання криптографічних засобів контролю цілісності цифрової інформації, належного документування всіх дій із нею та недопущення внесення будь-яких змін до її первинного змісту.

З огляду на викладене доцільним є нормативне закріплення у КПК України загальних вимог до документування цифрової доказової інформації, результатів OSINT-досліджень та матеріалів міжнародних організацій. Зокрема, пропонується передбачити обов'язкове зазначення у відповідному процесуальному документі джерела отримання інформації, дати і часу її фіксації,

способу документування, технічних характеристик цифрового носія, хеш-ідентифікатора, відомостей про осіб, які здійснювали отримання, копіювання та зберігання інформації, а також усіх випадків передачі цифрових матеріалів між уповноваженими суб'єктами.

Запровадження зазначених вимог сприятиме забезпеченню цілісності доказової інформації, підвищенню її доказового значення, уніфікації практики документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Проведене дослідження дозволило встановити, що доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку характеризується використанням значно ширшого кола джерел доказової інформації порівняно з іншими категоріями кримінальних проваджень. За результатами вивчення 149 кримінальних проваджень встановлено, що поряд із традиційними процесуальними джерелами доказів визначального значення набувають цифрові джерела доказової інформації, результати OSINT-досліджень та матеріали міжнародних організацій і міжнародного кримінального співробітництва. Обґрунтовано, що OSINT не є самостійним процесуальним джерелом доказів, а являє собою метод отримання та аналітичної обробки відкритої інформації, результати якого після належного процесуального оформлення можуть використовуватися у процесі доказування. Запропоновано авторську класифікацію джерел доказової інформації залежно від способу їх формування та походження, яка охоплює традиційні процесуальні, цифрові, відкриті (OSINT) та міжнародні джерела доказової інформації.

Встановлено, що чинний КПК України не забезпечує належного нормативного регулювання порядку використання цифрових джерел доказової інформації, матеріалів OSINT, міжнародних організацій, а також особливостей їх документування та оцінки. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність

доповнення Глави 4 КПК України нормами, які визначатимуть порядок їх виявлення, фіксації, вилучення, документування, перевірки автентичності та використання у кримінальному провадженні. Крім того, запропоновано систему спеціальних критеріїв оцінки доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, до яких віднесено простежуваність походження доказової інформації, її верифікованість, контекстуальну узгодженість, цифрову цілісність, відтворюваність результатів перевірки та процесуальну інтегрованість, що сприятиме підвищенню ефективності доказування та гармонізації кримінального процесуального законодавства України з міжнародними стандартами.

4.3. Взаємодія правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку належить до найбільш складних напрямів кримінального провадження, що обумовлено масштабністю наслідків таких діянь, значною кількістю потерпілих, транскордонним характером окремих епізодів, необхідністю документування доказів на тимчасово окупованих територіях, а також посиленим використанням механізмів міжнародного кримінального співробітництва. За таких умов ефективність досудового розслідування значною мірою залежить від належної організації взаємодії між правоохоронними органами України, іншими державними органами, міжнародними судовими установами та міжнародними організаціями.

Специфіка кримінальних правопорушень цієї категорії зумовлює необхідність консолідації процесуальних, організаційних, оперативно-розшукових, криміналістичних та експертних можливостей різних суб'єктів. На практиці документування таких кримінальних правопорушень здійснюється за участю органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів, експертних установ, підрозділів Національної поліції України,

Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, органів прокуратури, військових формувань, Державної прикордонної служби України, а також міжнародних організацій, зокрема Міжнародного кримінального суду, спільних слідчих груп, Євроюсту та інших міжнародних інституцій. При цьому результативність розслідування безпосередньо залежить від своєчасного обміну інформацією, чіткого розмежування повноважень, належної координації процесуальних дій та використання єдиних стандартів документування доказової інформації.

Водночас аналіз правозастосовної практики свідчить, що чинне кримінальне процесуальне законодавство недостатньо деталізує механізм взаємодії між суб'єктами розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Окремі питання інформаційного обміну, координації діяльності, використання матеріалів міжнародних організацій, проведення спільних слідчих (розшукових) дій та процесуального оформлення результатів такої взаємодії залишаються фрагментарно врегульованими або взагалі не мають належного нормативного закріплення. Це негативно впливає на оперативність документування доказів, ефективність міжнародного співробітництва та повноту встановлення обставин кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження особливостей взаємодії правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, визначення її основних форм і напрямів, виявлення проблем правового регулювання та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства й організації діяльності суб'єктів кримінального провадження. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності розслідування, забезпеченню належного використання механізмів міжнародного кримінального співробітництва та реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 216 КПК України досудове розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема порушень законів та звичаїв війни, віднесено до підслідності слідчих органів безпеки України. Водночас практика розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень свідчить про надзвичайну складність процесу збирання та фіксації доказової інформації, що обумовлено масштабністю наслідків воєнних дій, значною кількістю епізодів злочинної діяльності, великою кількістю потерпілих та необхідністю проведення значного обсягу слідчих (розшукових) і процесуальних дій [181].

У зв'язку з цим на практиці слідчі органи безпеки нерідко залучають до виконання окремих невідкладних слідчих (розшукових) дій працівників інших правоохоронних органів, насамперед підрозділів Національної поліції України, що дозволяє забезпечити оперативне документування наслідків кримінальних правопорушень, своєчасне виявлення та фіксацію доказів, а також належне реагування на події в умовах активних бойових дій.

Крім того, ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку неможливе без належної міжвідомчої взаємодії. Особливого значення набуває співробітництво органів досудового розслідування з підрозділами Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони. Таке співробітництво сприяє забезпеченню безпеки учасників кримінального провадження, отриманню оперативної інформації про обставини вчинення кримінальних правопорушень, доступу до місць подій, проведенню розмінування територій та створенню належних умов для проведення слідчих (розшукових) дій [325, с. 41].

Однією з характерних особливостей розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є необхідність широкої міжвідомчої взаємодії. Це обумовлено масштабністю наслідків міжнародних злочинів, значною кількістю потерпілих, складністю механізму їх вчинення, великим обсягом доказової інформації та необхідністю

проведення значної кількості слідчих (розшукових), процесуальних і організаційних заходів.

Коло суб'єктів взаємодії під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень є досить широким та визначається обставинами конкретного кримінального провадження. Водночас аналіз практики документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дозволяє виокремити найбільш типових учасників такої взаємодії.

Насамперед важливе значення мають підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які забезпечують проведення гуманітарного розмінування територій, пошук вибухонебезпечних предметів, ліквідацію наслідків обстрілів та створення безпечних умов для проведення слідчих (розшукових) дій. Без виконання таких заходів у багатьох випадках проведення огляду місця події, вилучення речових доказів або проведення інших процесуальних дій є неможливим.

Важливу роль у процесі розслідування відіграють підрозділи Збройних Сил України, Національної гвардії України, Сил територіальної оборони та інших складових сектору безпеки й оборони. Їхня участь сприяє отриманню інформації про обстановку в районі бойових дій, маршрути пересування військових формувань держави-агресора, місця розташування військової техніки та боєприпасів, а також забезпеченню безпеки учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій.

До важливих суб'єктів взаємодії належать органи місцевого самоврядування та військові адміністрації, які можуть володіти відомостями про потерпілих, свідків, наслідки обстрілів, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та інші обставини, що мають доказове значення для кримінального провадження.

Особливого значення набуває залучення експертів і спеціалістів різного профілю. У кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів широко використовуються спеціальні знання у галузях судової медицини, вибухотехніки, балістики, криміналістики, цифрових технологій,

телекомунікацій, геоінформаційних систем та інших сферах. Саме застосування спеціальних знань дозволяє забезпечити належне виявлення, фіксацію, дослідження та оцінку доказової інформації.

Окрему групу суб'єктів взаємодії становлять працівники аналітичних підрозділів правоохоронних органів, які здійснюють обробку великих масивів інформації, аналіз цифрових даних, OSINT-дослідження та формування аналітичних продуктів, необхідних для встановлення обставин кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення.

Суттєвим напрямом є також співробітництво з міжнародними організаціями та місіями, зокрема представниками Міжнародного кримінального суду, Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Європейського Союзу та інших міжнародних інституцій, які беруть участь у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права та зборі доказів міжнародних злочинів.

Варто зазначити, що для забезпечення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку законодавець у період дії воєнного стану суттєво розширив можливості міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами, військовими формуваннями, органами державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема, нормативно врегульовано питання взаємодії під час документування наслідків бойових дій, встановлення фактів загибелі осіб, проведення розмінування територій, евакуації населення та виконання інших завдань, безпосередньо пов'язаних із розслідуванням міжнародних злочинів [191, с. 47]. Крім того, різні напрямки взаємодії Національної поліції передбачено у пам'ятках та рекомендаціях, розроблених Офісом Генерального прокурора України та Національною поліцією України, що визначають алгоритм дій практичних працівників у різних ситуаціях. До таких, зокрема можна віднести: Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області) [203]; Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов'язані із обстрілами населених пунктів,

унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати [204, с. 7]; Пам’ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об’єкти цивільної інфраструктури [207]; Пам’ятка щодо особливостей розслідування фактів умисних вбивств захищених осіб в умовах збройного конфлікту [221]; Рекомендації щодо проведення огляду місця події [238] тощо.

Досліджуючи особливості міжвідомчої взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, науковці звертають увагу на її процесуальний та організаційний аспекти. Особливого значення така взаємодія набуває в умовах збройного конфлікту, коли масштаби вчинених кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, значна кількість потерпілих та обсяг доказової інформації потребують координації діяльності різних правоохоронних органів і державних інституцій.

Доцільно відмітити, що у доктрині виокремлюють два аспекти вищезгаданої взаємодії: процесуальний та організаційний.

Процесуальний аспект взаємодії полягає насамперед в організації досудового розслідування після деокупації територій та виявлення фактів вчинення міжнародних злочинів. Практика свідчить, що для забезпечення системного документування таких кримінальних правопорушень нерідко створюються комплексні кримінальні провадження, у межах яких здійснюється фіксація та розслідування значної кількості епізодів кримінально протиправної діяльності, вчинених на певній території. Такий підхід дозволяє централізувати процес доказування, забезпечити належну координацію дій правоохоронних органів та уникнути дублювання процесуальної діяльності.

Для розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, як правило, формуються міжвідомчі слідчі групи, до складу яких входять слідчі органів безпеки, Національної поліції України, а за необхідності - представники інших правоохоронних органів. Процесуальне керівництво у таких кримінальних провадженнях здійснюють прокурори органів прокуратури, які

забезпечують координацію діяльності всіх учасників розслідування, визначають основні напрями доказування та здійснюють нагляд за додержанням вимог кримінального процесуального законодавства.

Важливою особливістю розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є можливість виділення окремих епізодів або груп кримінальних правопорушень в самостійні кримінальні провадження з метою підвищення ефективності їх розслідування. Такий процесуальний механізм дозволяє зосередити зусилля на найбільш складних або резонансних епізодах, забезпечити оперативність досудового розслідування та більш раціонально розподілити навантаження між органами досудового розслідування.

Організаційний аспект взаємодії полягає у координації діяльності правоохоронних органів, військових формувань, експертних установ, органів державної влади та місцевого самоврядування під час проведення слідчих (розшукових) дій, документування наслідків міжнародних злочинів, пошуку потерпілих і свідків, виявлення та вилучення речових доказів, а також забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [262, с. 127].

Важливим напрямом підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є належна координація діяльності органів та установ, залучених до документування й розслідування міжнародних злочинів. З огляду на значний обсяг доказової інформації, необхідність проведення великої кількості слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а також участь значної кількості суб’єктів у процесі розслідування, особливого значення набуває створення спеціальних координаційних механізмів міжвідомчої взаємодії.

Одним із таких механізмів може бути функціонування міжвідомчих координаційних груп або координаційних штабів, до складу яких входять представники органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів, експертних установ, а також інших державних органів, діяльність яких пов’язана з документуванням наслідків міжнародних злочинів. Основним завданням таких координаційних структур є забезпечення оперативного обміну

інформацією, узгодження спільних дій, визначення пріоритетних напрямів розслідування та координація використання наявних сил і засобів.

Особливого значення діяльність таких координаційних механізмів набуває під час документування кримінальних правопорушень, виявлених на деокупованих територіях, де одночасно здійснюється значна кількість слідчих (розшукових) дій, оглядів місць подій, ексгумацій, експертних досліджень та інших процесуальних заходів. У таких умовах централізована координація дозволяє уникнути дублювання функцій різними органами, забезпечити своєчасний обмін доказовою інформацією та підвищити ефективність процесу доказування.

Важливою складовою діяльності координаційних органів є організація належної комунікації між усіма учасниками кримінального провадження, забезпечення оперативного доступу до інформаційних ресурсів, результатів експертних досліджень та аналітичних матеріалів. Крім того, така взаємодія сприяє більш ефективному плануванню слідчих (розшукових) дій та раціональному використанню людських, матеріально-технічних і часових ресурсів [100, с. 43–44]. Діяльність міжвідомчих координаційних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку спрямована насамперед на забезпечення належної організації процесу доказування та ефективного використання наявних сил і засобів. До основних завдань таких координаційних механізмів належать визначення потреб у залученні додаткових людських, технічних та експертних ресурсів, координація діяльності суб’єктів розслідування, а також забезпечення оперативного реагування на нововиявлені факти кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Важливим напрямом діяльності координаційних органів є накопичення, систематизація, аналіз та оперативний обмін інформацією щодо результатів документування кримінальних правопорушень, проведених слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень та інших процесуальних заходів. Це дозволяє забезпечити належне планування подальшого розслідування,

визначення пріоритетних напрямів доказування та своєчасне прийняття процесуальних рішень.

Під час організації розслідування окремих епізодів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку важливого значення набуває раціональний розподіл навантаження між органами досудового розслідування. При цьому доцільно враховувати кількість слідчих відповідного підрозділу, рівень їх професійної підготовки, наявний практичний досвід розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також складність конкретного кримінального провадження та обсяг доказової інформації, що підлягає дослідженню.

Аналіз практики розслідування міжнародних злочинів свідчить, що найбільш поширеною та ефективною формою взаємодії правоохоронних органів залишається спільна діяльність у складі слідчо-оперативних груп. Створення таких груп обумовлюється необхідністю об’єднання процесуальних, оперативно-розшукових, аналітичних та криміналістичних можливостей різних правоохоронних органів для досягнення спільної мети - повного, всебічного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення.

Практика свідчить, що до основних підстав створення спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку належать: складність та масштабність кримінального провадження; значний обсяг доказової інформації; багатоепізодний характер злочинної діяльності; необхідність одночасного проведення значної кількості слідчих (розшукових) та процесуальних дій; наявність великої кількості потерпілих і свідків; а також значний суспільний резонанс відповідних кримінальних правопорушень [345, с. 498]. Саме ці ознаки і відзначають досліджувані нами кримінальні правопорушення.

Важливе значення для ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має належна організація діяльності слідчих груп. Як відомо, у практиці правоохоронної діяльності виділяють чергові та спеціалізовані слідчі групи.

Якщо чергові слідчі групи створюються для реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення загального характеру, то під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку переважно формуються спеціалізовані слідчі групи, склад яких визначається з урахуванням особливостей конкретного кримінального провадження та характеру виявлених наслідків злочинної діяльності.

Специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зумовлює необхідність залучення до складу слідчих груп представників різних спеціальностей та відомств. Особливо це характерно для випадків документування фактів загибелі цивільного населення, виявлення місць масових поховань, ексгумації тіл загиблих осіб, фіксації наслідків обстрілів цивільних об'єктів та інших тяжких порушень законів і звичаїв війни.

Так, під час проведення огляду місць виявлення тіл загиблих осіб до складу слідчо-оперативної групи доцільно включати декількох слідчих, які забезпечують проведення необхідних процесуальних дій та документування обставин кримінального правопорушення. Важливу роль відіграє криміналіст, який здійснює виявлення, фіксацію, вилучення та належне пакування речових доказів, а також забезпечує застосування криміналістичної техніки та фото-, відеофіксацію місця події.

Необхідною є участь працівників оперативних підрозділів, які здійснюють встановлення очевидців і свідків події, збір первинної інформації про загиблих осіб, їхніх родичів та можливі обставини вчинення кримінального правопорушення. З огляду на значну мінну небезпеку на деокупованих територіях до складу групи обов'язково залучаються працівники вибухотехнічних підрозділів або сапери, які проводять обстеження місцевості та забезпечують безпеку учасників слідчої (розшукової) дії.

Особливе значення під час документування наслідків міжнародних злочинів має участь судово-медичного експерта, який здійснює попередній огляд тіл загиблих, визначає можливі причини смерті, характер тілесних ушкоджень та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. У випадках

неможливості залучення судово-медичного експерта його функції можуть виконувати лікарі відповідної спеціалізації.

Крім того, під час проведення ексгумації тіл або дослідження місць масових поховань до роботи можуть залучатися працівники спеціалізованих установ, співробітники моргів, рятувальники, представники гуманітарних місій та волонтери, які забезпечують проведення необхідних технічних робіт, транспортування тіл загиблих та іншу допоміжну діяльність [346, с. 179]. Основними напрямами діяльності спеціалізованих слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є виявлення та документування наслідків кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, встановлення потерпілих осіб, свідків та очевидців подій, збір і фіксація доказової інформації, а також забезпечення належного процесуального оформлення отриманих відомостей.

Одним із першочергових завдань таких груп є виявлення тіл загиблих осіб, проведення їх огляду, фіксація обставин загибелі та організація подальшого транспортування до спеціалізованих установ для проведення судово-медичних досліджень та ідентифікації. Паралельно здійснюється збір інформації про осіб, які вважаються безвісти зниклими внаслідок збройного конфлікту, встановлюються їхні родичі та близькі особи, організовується проведення відповідних розшукових заходів.

Важливим напрямом діяльності слідчо-оперативних груп є встановлення потерпілих, свідків та очевидців міжнародних злочинів. З цією метою працівники правоохоронних органів проводять опитування населення, допити свідків, збирають фото-, відео- та інші інформаційні матеріали, що можуть містити відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення або осіб, причетних до нього. Особлива увага приділяється роботі з потерпілими від воєнних злочинів, оскільки їхні показання часто становлять важливе джерело доказової інформації щодо обставин події та характеру завданої шкоди.

Практика свідчить, що діяльність спеціалізованих слідчо-оперативних груп здійснюється не лише безпосередньо на місцях вчинення кримінальних

правопорушень, а й у медичних закладах, моргах, центрах тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та інших установах, де можуть перебувати потерпілі, свідки або інші особи, які володіють інформацією, що має значення для кримінального провадження. У ході роботи проводяться огляди місць подій та тіл загиблих, відбираються біологічні зразки, здійснюються допити, вилучаються документи, цифрові носії інформації та інші речові докази.

Водночас важливо враховувати, що проведення слідчих (розшукових) дій на деокупованих територіях можливе лише після завершення комплексу заходів із забезпечення безпеки. Насамперед ідеться про проведення гуманітарного розмінування території, перевірку місцевості на наявність вибухонебезпечних предметів, а також здійснення відповідних фільтраційних заходів, спрямованих на виявлення диверсійно-розвідувальних груп, осіб, причетних до колабораційної діяльності, та інших загроз безпеці учасників кримінального провадження. Лише після створення належних безпекових умов можливе повноцінне проведення процесуальних дій та документування фактів вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [100, с. 45]. Після прибуття на місце події слідчий або прокурор зобов’язаний насамперед узгодити свої дії з представниками підрозділів, відповідальних за розмінування та обстеження деокупованих територій. На цьому етапі визначаються безпечні маршрути підходу до місця події та відходу від нього, встановлюються межі безпечної зони проведення слідчих (розшукових) дій, а також оцінюються потенційні ризики для учасників кримінального провадження. Такі заходи є необхідною передумовою належної організації огляду місця події та проведення інших процесуальних дій в умовах збереження мінної небезпеки та можливого виявлення вибухонебезпечних предметів.

Особливого значення в умовах розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку набуває забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. Як слушно зазначається в науковій літературі, одним із ключових завдань міжвідомчої взаємодії під час документування та розслідування кримінальних

правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є саме організація ефективної співпраці суб'єктів розслідування з метою мінімізації ризиків для слідчих, прокурорів, експертів, спеціалістів, представників міжнародних організацій та інших осіб, залучених до проведення процесуальних дій [75, с. 595].

З огляду на це правоохоронні органи, військові формування, рятувальні служби, міжнародні та неурядові організації повинні забезпечувати постійний обмін інформацією щодо наявних загроз, пов'язаних із проведенням слідчих (розшукових) дій на територіях, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Така взаємодія має охоплювати відомості про мінну небезпеку, можливу присутність нерозірваних боєприпасів, загрозу повторних обстрілів, наявність диверсійних груп, а також інші фактори, що можуть становити небезпеку для учасників розслідування [141, с. 112]. Важливою передумовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є належна організація взаємодії між слідчими, прокурорами, оперативними підрозділами та іншими суб'єктами, залученими до процесу документування міжнародних злочинів. Специфіка таких кримінальних правопорушень, їх масштабність, багатоепізодність та значний обсяг доказової інформації зумовлюють необхідність планомірного об'єднання зусиль різних правоохоронних органів для забезпечення повного, всебічного та неупередженого встановлення обставин кримінального провадження.

Особливого значення набуває своєчасне отримання, накопичення, систематизація та використання інформації про осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів, їхню роль у механізмі злочинної діяльності, а також про події, факти та обставини, що можуть сприяти встановленню істини у кримінальному провадженні. Досягнення цієї мети неможливе без ефективної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами, які володіють різними процесуальними та оперативно-розшуковими можливостями.

У науковій літературі до основних форм такої взаємодії відносять проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, виконання оперативними підрозділами доручень слідчого чи прокурора щодо

встановлення місцезнаходження підозрюваних осіб, здійснення оперативного супроводження кримінальних проваджень, а також проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, спрямованих на документування злочинної діяльності та отримання доказової інформації [182].

Враховуючи специфіку кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, до пріоритетних напрямів взаємодії між правоохоронними органами доцільно віднести організацію спільних нарад та координаційних заходів, розроблення узгоджених планів розслідування, проведення спільних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та спеціальних операцій, спрямованих на встановлення осіб, причетних до вчинення таких кримінальних правопорушень.

Важливим елементом міжвідомчої співпраці є колегіальний аналіз отриманих результатів, оцінка доказової інформації та визначення подальших напрямів розслідування. Значну роль відіграє також спільна діяльність, спрямована на виявлення, документування та припинення діяльності осіб і груп, які співпрацюють із представниками держави-агресора, беруть участь у підготовці або вчиненні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку чи сприяють їх вчиненню.

Одним із найбільш важливих напрямів взаємодії є систематичний обмін криміналістично значущою інформацією між правоохоронними органами. Така інформація може мати як доказове, так і орієнтуюче значення та стосуватися способів вчинення міжнародних злочинів, осіб, причетних до їх вчинення, маршрутів переміщення військових формувань, використаної військової техніки, цифрових слідів кримінально протиправної діяльності діяльності та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Не менш важливим є належне виконання запитів та доручень між правоохоронними органами, а також здійснення постійної аналітичної роботи, спрямованої на виявлення закономірностей злочинної діяльності, встановлення взаємозв’язків між окремими епізодами міжнародних злочинів та формування доказової бази щодо причетності конкретних осіб до їх вчинення [109, с. 54].

Особливе місце серед сучасних механізмів міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства посідають спільні слідчі групи, які вважаються одним із найбільш ефективних інструментів координації діяльності правоохоронних органів різних держав під час розслідування складних транснаціональних злочинів, у тому числі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Створення спільних слідчих груп дозволяє забезпечити оперативний обмін інформацією, спільне планування та проведення процесуальних дій, узгодження доказової діяльності, а також ефективне використання можливостей правоохоронних та судових органів різних держав.

У національному законодавстві правові засади створення та діяльності спільних слідчих груп закріплено у ст. 571 КПК України. Відповідно до зазначеної норми, для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях кількох держав або таких, що зачіпають інтереси кількох держав, можуть утворюватися спільні слідчі групи за участю компетентних органів України та іноземних держав [181]. Зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 571 КПК України, спільні слідчі групи (Joint Investigation Teams, JIT) утворюються з метою сприяння досудовому розслідуванню та судовому переслідуванню осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, розслідування яких потребує координації дій компетентних органів кількох держав [КПК України]. Такий механізм міжнародного співробітництва є особливо актуальним під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які за своєю природою нерідко мають транскордонний характер, пов’язані з переміщенням осіб через державні кордони, використанням доказів, що знаходяться на території різних держав, та необхідністю взаємодії з міжнародними судовими інституціями.

Важливим кроком у розвитку міжнародного співробітництва у сфері документування та розслідування міжнародних злочинів стало створення 25 березня 2022 року спільної слідчої групи за підтримки Європейської організації з питань юстиції (Євроюст). Первинними учасниками спільних слідчих груп

стали Україна, Литва та Польща, а згодом до неї приєдналися Естонія, Латвія, Румунія, Словаччина, а також Міжнародний кримінальний суд і Європейський поліцейський офіс (Європол). Метою створення зазначеної групи стало забезпечення ефективного документування, розслідування та переслідування осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації проти України.

Функціонування спільних слідчих груп забезпечило безпрецедентний рівень взаємодії між національними правоохоронними органами та міжнародними інституціями. У межах діяльності спільної слідчої групи було створено механізми оперативного обміну доказовою інформацією, координації процесуальних дій, узгодження напрямів розслідування та спільного використання результатів слідчої діяльності. Це дозволило суттєво скоротити строки отримання доказів, уникнути дублювання процесуальних дій та забезпечити належну доказову базу для національних і міжнародних кримінальних проваджень.

Особливого значення діяльність JIT набула під час документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки саме ця форма співробітництва дозволяє поєднати можливості національних органів досудового розслідування, міжнародних організацій та міжнародних судових установ. У лютому 2024 року мандат спільної слідчої групи було продовжено до березня 2026 року, а також підписано меморандум про взаєморозуміння з органами влади Сполучених Штатів Америки, що додатково розширило можливості міжнародної координації у сфері розслідування міжнародних злочинів [306, с. 387].

Нормативно-правова основа діяльності спільних слідчих груп в Україні сформована з урахуванням міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства та гармонізована з основними міжнародно-правовими актами, що регламентують механізми міжнародного співробітництва під час розслідування транснаціональних та міжнародних злочинів. Правове регулювання діяльності Joint Investigation Teams (JIT) ґрунтується як на положеннях національного законодавства, так і на міжнародних договорах, учасницею яких є Україна.

Важливе значення для розвитку інституту спільних слідчих груп має Рамкове рішення Ради Європейського Союзу 2002/465/JHA від 13 червня 2002 року про спільні слідчі групи, яке визначило основні засади створення та функціонування JIT на території держав-членів Європейського Союзу, а також закріпило механізми координації діяльності правоохоронних органів різних держав під час проведення спільних розслідувань.

Міжнародно-правовою підставою створення спільних слідчих груп для України також виступає Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 2001 року, положення якого безпосередньо передбачають можливість утворення спільних слідчих груп між державами-учасницями для проведення координованих розслідувань кримінальних правопорушень, що мають міжнародний характер.

Вагоме значення для розвитку механізмів міжнародної взаємодії має також Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, яка закріплює міжнародні стандарти співробітництва правоохоронних органів під час протидії організованій злочинності та передбачає можливість створення спільних слідчих органів для розслідування кримінальних правопорушень, що охоплюють юрисдикцію кількох держав.

Окреме місце в системі нормативно-правового забезпечення діяльності спільних слідчих груп займають міжнародні угоди України з європейськими інституціями. Зокрема, Угода про співробітництво між Україною та Євроюстом, підписана у 2021 році, створила правові передумови для повноцінної участі українських правоохоронних органів у роботі спільних слідчих груп, що координуються Євроюстом. Водночас Угода про оперативне та стратегічне співробітництво між Україною та Європолом від 2016 року забезпечила можливість обміну інформацією, аналітичної підтримки розслідувань та залучення ресурсів Європолу до діяльності міжнародних слідчих груп [125; 347].

Необхідно зазначити, що ключовою перевагою спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams, JIT) є їхня операційна модель, яка передбачає безпосередній обмін доказовою інформацією між компетентними органами держав-учасниць, координацію діяльності суб'єктів розслідування, узгодження

методик збирання та дослідження доказів, а також спільне планування процесуальних дій. У межах функціонування спільних слідчих груп забезпечується можливість синхронізованого проведення допитів свідків і потерпілих, призначення та проведення експертиз, оперативного обміну результатами слідчих (розшукових) дій та стандартизованого документування міжнародних злочинів у режимі реального часу. Для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку такі можливості мають особливе значення, оскільки своєчасність отримання та належна фіксація доказової інформації безпосередньо впливають на перспективу подальшого кримінального переслідування винних осіб.

Практичний досвід функціонування спільної слідчої групи, створеної для розслідування міжнародних злочинів, пов’язаних зі збройною агресією Російської Федерації проти України, засвідчив високу ефективність цього механізму міжнародного співробітництва. Завдяки діяльності спільних слідчих груп було сформовано масштабну доказову базу щодо тисяч епізодів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, включаючи факти умисних вбивств цивільного населення, катувань, незаконного переміщення осіб, сексуального насильства, жорстокого поводження та руйнування об’єктів цивільної інфраструктури.

Важливим результатом роботи спільних слідчих груп стало вироблення узгодженої прокурорської стратегії розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Серед основних пріоритетів було визначено документування злочину агресії як базового міжнародного злочину, що обумовив вчинення інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Окрему увагу приділено розслідуванню фактів катувань, жорстокого поводження та інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, які набули системного характеру на тимчасово окупованих територіях України.

Особливого значення набуває взаємодія спільних слідчих груп з Міжнародним кримінальним судом. Приєднання Офісу Прокурора МКС до спільної слідчої групи у квітні 2022 року стало безпрецедентним випадком у

практиці міжнародної кримінальної юстиції. Вперше представники Міжнародного кримінального суду були інтегровані до діяльності національно орієнтованої спільної слідчої групи, що дозволило забезпечити паралельне здійснення розслідувань на національному та міжнародному рівнях. Такий формат співробітництва сприяв уникненню дублювання процесуальних дій, оперативному обміну доказами та реалізації принципу комплементарності, відповідно до якого МКС доповнює, а не замінює діяльність національних органів кримінальної юстиції.

Крім того, функціонування спільної слідчої групи сприяє гармонізації національних підходів до документування міжнародних злочинів із вимогами міжнародного кримінального права та стандартами Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Це забезпечує належний рівень допустимості та доказової цінності зібраних матеріалів, а також підвищує можливість їх подальшого використання як у національних судах України, так і в міжнародних судових інституціях під час розгляду справ про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [307, с. 44-45].

Подальший розвиток діяльності спільної слідчої групи підтверджує її виняткове значення для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Так, у лютому 2024 року мандат JIT було продовжено ще на два роки, що свідчить про визнання державами-учасницями та міжнародними інституціями високої ефективності цього механізму міжнародного співробітництва, а також про необхідність його подальшого функціонування в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України.

Важливим етапом розвитку діяльності спільної слідчої групи стало розширення напрямів її роботи, зокрема щодо документування та розслідування можливих фактів геноциду, а також інших міжнародних злочинів, що можуть містити ознаки систематичних і масштабних порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Одночасно відбувалося вдосконалення організаційної структури JIT шляхом створення

спеціалізованих підрозділів та аналітичних груп, зокрема OSINT-групи за координації Європолу, діяльність якої спрямована на виявлення, аналіз та процесуальне використання інформації з відкритих джерел.

Залучення сучасних інструментів цифрової аналітики, відкритої розвідки та обробки великих масивів інформації дозволило суттєво підвищити ефективність документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Використання OSINT-технологій забезпечує можливість оперативного встановлення обставин міжнародних злочинів, ідентифікації військових підрозділів та окремих осіб, причетних до їх вчинення, визначення місця і часу подій, а також підтвердження доказової інформації шляхом зіставлення даних із різних джерел.

У цьому контексті діяльність спільної слідчої групи виходить за межі документування окремих епізодів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Спільна слідча група фактично виконує функцію міжнародного координаційного центру, який забезпечує накопичення, систематизацію та аналіз доказової інформації щодо широкого спектра кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це створює передумови для формування комплексної доказової бази, здатної підтвердити не лише факти вчинення окремих воєнних злочинів, а й наявність ознак системної, узгодженої та цілеспрямованої політики держави-агресора щодо порушення норм міжнародного права [213].

Водночас практика функціонування спільних слідчих груп в умовах воєнного стану в Україні виявила низку організаційно-правових та процесуальних проблем, пов’язаних із реалізацією механізмів міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Насамперед йдеться про окремі обмеження національного кримінального процесуального законодавства щодо процесуального статусу та обсягу повноважень представників іноземних компетентних органів у межах кримінального провадження, зокрема під час

безпосередньої участі у проведенні слідчих (розшукових) дій на території України.

Окремі труднощі виникають також у питаннях процесуального оформлення результатів спільної діяльності, використання доказів, отриманих іноземними партнерами, забезпечення належного режиму обміну інформацією та узгодження процедур документування міжнародних злочинів відповідно до вимог різних національних правових систем. Крім того, розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах активних бойових дій потребує постійного вдосконалення механізмів координації між національними органами досудового розслідування, міжнародними організаціями та міжнародними судовими інституціями.

Разом із тим досвід України переконливо засвідчив, що саме спільні слідчі групи є найбільш ефективною формою міжнародного співробітництва у сфері документування та розслідування міжнародних злочинів. Завдяки діяльності спільних слідчих груп забезпечується оперативне отримання та використання доказової інформації, координація процесуальних дій між різними юрисдикціями, застосування єдиних стандартів документування злочинів, а також належний рівень прозорості та об’єктивності кримінального провадження.

Особливо важливим є те, що механізм спільних слідчих груп дозволяє ефективно реагувати на масові порушення норм міжнародного гуманітарного права, які супроводжуються великою кількістю потерпілих, значним обсягом доказової інформації та необхідністю її швидкого опрацювання. За таких умов спільна слідча група забезпечує не лише належне документування окремих епізодів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а й формування комплексної доказової бази для подальшого кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів [200, с. 156].

Таким чином, створення та функціонування спільної слідчої групи щодо розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вчинених у зв’язку зі збройною агресією російської

федерації проти України, стало унікальним прецедентом у сучасній практиці міжнародного кримінального правосуддя. Зазначений механізм продемонстрував високий потенціал багатосторонньої взаємодії між національними правоохоронними органами, міжнародними організаціями та міжнародними судовими інституціями, насамперед Євроюстом, Європолом та Міжнародним кримінальним судом, у забезпеченні ефективного документування та розслідування найтяжчих міжнародних злочинів.

Досвід діяльності спільних слідчих груп переконливо засвідчив, що консолідація процесуальних, організаційних та інформаційно-аналітичних можливостей різних держав сприяє підвищенню ефективності збирання, перевірки та використання доказів, забезпечує оперативний обмін інформацією, узгодження правових підходів до кваліфікації міжнародних злочинів та формування єдиної стратегії кримінального переслідування осіб, причетних до їх вчинення. Особливого значення така взаємодія набуває під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які характеризуються складністю механізму вчинення, значним обсягом доказової інформації, транснаціональним характером окремих епізодів та необхідністю застосування норм міжнародного кримінального і міжнародного гуманітарного права.

Функціонування спільної слідчої групи створило належні передумови для реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, забезпечення прав потерпілих, протидії безкарності та зміцнення засад верховенства права як на національному, так і на міжнародному рівнях. Водночас діяльність спільних слідчих груп сприяє виробленню єдиних стандартів документування міжнародних злочинів, удосконаленню механізмів міжнародного співробітництва та формуванню сталої практики взаємодії між національними органами кримінальної юстиції та міжнародними інституціями.

З огляду на отримані результати можна констатувати, що модель функціонування спільної слідчої групи, сформована під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, має значний потенціал для подальшого використання у

міжнародній практиці. Її досвід може бути адаптований для розслідування інших міжнародних злочинів та кризових ситуацій, пов’язаних із масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини. У цьому контексті спільні слідчі групи слід розглядати не лише як ефективний інструмент міжнародного кримінального переслідування, а й як важливий напрям подальшого розвитку механізмів міжнародного кримінального правосуддя та міждержавного співробітництва у сфері боротьби з міжнародною злочинністю [318, с. 417].

Отже, аналіз матеріалів кримінальних проваджень, положень кримінального процесуального законодавства та практики документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку дає підстави стверджувати, що взаємодія між суб'єктами розслідування має комплексний характер і реалізується у різних формах залежно від завдань кримінального провадження, складу його учасників та стадії досудового розслідування. У зв'язку з цим пропонується класифікувати форми взаємодії за їх функціональним призначенням.

1. Процесуальна. Охоплює діяльність суб'єктів кримінального провадження, що здійснюється відповідно до вимог КПК України та пов'язана з виконанням процесуальних повноважень. До цієї форми належать надання доручень прокурором слідчому або оперативним підрозділам, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, виконання ухвал слідчого судді, проведення спільних процесуальних дій, створення спільних слідчих груп, а також міжнародна правова допомога.

2. Організаційно-управлінська. Полягає у координації діяльності правоохоронних органів, визначенні компетенції окремих суб'єктів, плануванні розслідування, створенні міжвідомчих слідчо-оперативних груп, організації роботи на деокупованих територіях, розподілі сил і засобів, визначенні послідовності проведення першочергових слідчих (розшукових) дій та забезпеченні належного управління процесом документування.

3. Інформаційно-аналітична. Передбачає систематичний обмін інформацією між органами досудового розслідування, оперативними

підрозділами, органами прокуратури, військовими формуваннями, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами. До цієї форми належать використання державних інформаційних ресурсів, електронних реєстрів, криміналістичних обліків, аналітичних баз даних, результатів OSINT-досліджень, геоінформаційних систем та інших інформаційних ресурсів.

4. Криміналістична. Передбачає спільне використання криміналістичних методів і засобів під час документування кримінальних правопорушень. Вона реалізується шляхом залучення спеціалістів, судових експертів, вибухотехніків, судово-медичних експертів, фахівців з цифрової криміналістики, проведення комплексних експертиз, застосування криміналістичної техніки та сучасних технологій фіксації доказової інформації.

5. Міжнародно-правова. Охоплює співробітництво з міжнародними судовими установами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Вона реалізується через виконання запитів про міжнародну правову допомогу, діяльність спільних слідчих груп (JIT), взаємодію з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, Європолом, міжнародними моніторинговими місіями, а також обмін доказовою інформацією відповідно до міжнародних договорів України.

6. Цифрова. Є новітньою формою взаємодії, яка набула особливого значення після початку повномасштабної збройної агресії проти України. Її зміст становить спільне використання цифрових платформ, електронних інформаційних систем, спеціалізованих програмних комплексів, засобів захищеного електронного обміну, цифрових доказів, результатів OSINT-досліджень, супутникових знімків, матеріалів безпілотних літальних апаратів, а також забезпечення безперервного ланцюга збереження цифрової доказової інформації.

Таким чином, специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що характеризуються значною кількістю учасників подій, масштабністю наслідків, великим обсягом слідової інформації, складністю механізму вчинення та необхідністю використання спеціальних знань, обумовлює залучення широкого кола суб’єктів до процесу їх

документування та розслідування. До таких суб’єктів можуть бути віднесені представники Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Збройних Сил України, підрозділів територіальної оборони, органів Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури, експертних установ, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій та місій, а також представники громадянського суспільства, волонтерських організацій і засобів масової інформації.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значною мірою залежить від належної організації взаємодії між зазначеними суб’єктами. Така взаємодія повинна забезпечувати своєчасний обмін інформацією, координацію процесуальних та організаційних заходів, оперативне реагування на виявлені факти таких кримінальних правопорушень, а також раціональне використання наявних ресурсів і можливостей кожного учасника спільної діяльності [76, с. 25].

Враховуючи актуальність документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах збройної агресії проти України, питання взаємодії між правоохоронними органами та іншими суб’єктами отримали належне нормативне врегулювання. Відповідні механізми співробітництва визначені положеннями кримінального процесуального законодавства, відомчими нормативно-правовими актами, міжвідомчими алгоритмами взаємодії, методичними рекомендаціями, а також знайшли відображення у численних наукових дослідженнях, присвячених проблемам розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Враховуючи актуальність документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в умовах збройної агресії проти України, питання взаємодії між правоохоронними органами та іншими суб'єктами кримінального провадження набули особливого значення. Нормативну основу такої взаємодії становлять положення Кримінального процесуального кодексу України, відомчі нормативно-правові акти, міжвідомчі алгоритми інформаційного обміну та координації діяльності, методичні

рекомендації, а також міжнародно-правові документи, що регламентують співробітництво у сфері документування та розслідування міжнародних кримінальних правопорушень. Окремі організаційні, процесуальні та криміналістичні аспекти взаємодії знайшли своє відображення і в наукових дослідженнях, присвячених розслідуванню кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Поряд із тим аналіз правозастосовної практики свідчить, що, незважаючи на сформовану нормативну основу, окремі питання взаємодії між суб'єктами розслідування залишаються недостатньо врегульованими. Це стосується насамперед координації діяльності правоохоронних органів під час документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях, інформаційного обміну між національними та міжнародними інституціями, використання матеріалів міжнародних організацій у кримінальному провадженні, а також організації роботи спільних слідчих груп.

Так, одним із напрямів удосконалення є підвищення рівня координації діяльності суб'єктів документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях та в районах ведення бойових дій. Особливості оперативної обстановки вимагають чіткого розмежування компетенції між правоохоронними органами, військовими формуваннями, органами прокуратури, експертними установами та іншими суб'єктами, залученими до документування наслідків збройної агресії. З цією метою доцільним є нормативне закріплення алгоритмів міжвідомчої взаємодії під час проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, визначення порядку координації роботи спільних слідчих груп, а також впровадження єдиних міжвідомчих протоколів документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У зв'язку з цим нами запропоновано проєкт Інструкції з організації взаємодії правоохоронних органів та інших суб'єктів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на деокупованих територіях та в районах ведення бойових дій. Проєктована Інструкція визначає єдиний алгоритм міжвідомчої взаємодії між

органами досудового розслідування, прокуратурою, оперативними підрозділами, військовими формуваннями, органами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, експертними установами та іншими суб'єктами документування. Зокрема, доцільно врегулювати порядок координації першочергових слідчих (розшукових) дій, обміну доказовою інформацією, використання цифрових джерел доказів, залучення спеціалістів, передачі речових доказів, забезпечення безперервності ланцюга їх збереження, а також особливості взаємодії з міжнародними судовими установами, спільними слідчими групами та іншими міжнародними організаціями.

Висновки до Розділу 4

1. Розглянуто процесуальний порядок здійснення спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, практики Європейського суду з прав людини та наукових підходів встановлено, що спеціальне кримінальне провадження є винятковою процесуальною формою реалізації кримінальної відповідальності, застосування якої допускається лише за наявності визначених законом матеріальних і процесуальних підстав та за умови дотримання гарантій права на справедливий суд. Проаналізовано особливості основних етапів спеціального кримінального провадження, зокрема повідомлення особи про підозру, її виклику, розгляду клопотання прокурора слідчим суддею, здійснення спеціального досудового розслідування, направлення обвинувального акта до суду, проведення спеціального судового провадження та перегляду судового рішення після затримання або добровільної явки засудженого.

За результатами дослідження встановлено окремі прогалини правового регулювання та організації спеціального кримінального провадження, що стосуються визначення переліку кримінальних правопорушень, щодо яких допускається застосування процедури in absentia, забезпечення належного

повідомлення особи про кримінальне переслідування, використання цифрових засобів комунікації та процесуального оформлення доказів, отриманих у межах міжнародного співробітництва. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень ч. 2 ст. 297-1 КПК України, зокрема щодо виключення з її змісту ст. 445 КК України та доповнення посиланням на ст. 346-2 КК України, а також запропоновано напрями вдосконалення процесуального порядку здійснення спеціального кримінального провадження з урахуванням стандартів справедливого судового розгляду, сформульованих у практиці Європейського суду з прав людини у справах «Колозза проти Італії» (Colozza v. Italy), «Пуатрімоль проти Франції» (Poitrimol v. France), «Кромбах проти Франції» (Krombach v. France), «Сейдович проти Італії» (Sejdovic v. Italy) та інших.

2. Досліджено особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, міжнародних стандартів документування, наукових підходів та результатів вивчення матеріалів 149 кримінальних проваджень встановлено, що сучасна система доказування у справах цієї категорії характеризується комплексним використанням традиційних процесуальних джерел доказів, цифрових джерел доказової інформації, результатів OSINT-досліджень, матеріалів міжнародних організацій та міжнародного кримінального співробітництва. Обґрунтовано, що особливості виявлення, збирання, перевірки, оцінки та документування доказової інформації зумовлені умовами збройного конфлікту, необхідністю фіксації наслідків кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих і деокупованих територіях, а також широким застосуванням сучасних цифрових технологій. За результатами дослідження запропоновано авторську класифікацію джерел доказової інформації залежно від способу їх формування та походження, яка охоплює традиційні процесуальні, цифрові, відкриті (OSINT) та міжнародні джерела.

3. У підрозділі досліджено особливості взаємодії правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку. На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства України, міжнародних стандартів, наукових підходів та практики розслідування встановлено, що ефективність документування і розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень безпосередньо залежить від належної координації діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів, експертних установ, військових формувань, інших державних органів, а також міжнародних судових установ і організацій. Визначено основні проблеми взаємодії, серед яких фрагментарність нормативно-правового регулювання, недостатня врегульованість інформаційного обміну між національними та міжнародними суб'єктами, відсутність єдиних стандартів документування цифрової доказової інформації, невизначеність процесуального статусу матеріалів міжнародних організацій та недостатня координація діяльності суб'єктів документування на деокупованих територіях. За результатами дослідження запропоновано авторську класифікацію форм взаємодії правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, яка охоплює процесуальну, організаційно-управлінську, інформаційно-аналітичну, криміналістичну, міжнародно-правову та цифрову форми взаємодії.

РОЗДІЛ 5
ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

5.1. Правова основа міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Правову основу міжнародного співробітництва у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку становить комплекс норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах, положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, багатосторонніх і двосторонніх міжнародних угод, а також норм національного кримінального процесуального законодавства. Вказані нормативні акти формують цілісну систему правового регулювання міжнародної взаємодії держав та компетентних органів у процесі виявлення, документування, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів.

У сучасних умовах зростання кількості міжнародних збройних конфліктів та транснаціонального характеру окремих кримінальних правопорушень дослідження правових засад міжнародного співробітництва набуває особливої актуальності. Його теоретичне та практичне значення полягає у визначенні правових механізмів взаємодії компетентних органів різних держав, встановленні ефективних форм міжнародної правової допомоги, а також розробленні дієвих підходів до розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Першооснову міжнародно-правового механізму співробітництва у зазначеній сфері становлять Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. Саме ці міжнародні договори заклали фундамент

сучасної системи міжнародного гуманітарного права, визначили правовий статус осіб і об’єктів, які перебувають під особливим захистом під час збройних конфліктів, а також встановили міжнародно-правові зобов’язання держав щодо запобігання, розслідування та кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні тяжких порушень законів і звичаїв війни.

Женевські конвенції застосовуються до всіх випадків міжнародних збройних конфліктів та окупації, а їх положення визнаються міжнародною спільнотою як основа сучасного міжнародного гуманітарного права. Закріплені в них принципи гуманності, захисту цивільного населення, поранених, військовополонених та інших осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, стали універсальними стандартами поведінки держав під час збройних конфліктів та важливою правовою основою для міжнародного співробітництва у сфері розслідування воєнних злочинів та інших міжнародних правопорушень [93, с. 229].

Особливе значення для організації міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо міжнародних кримінальних правопорушень мають положення Женевських конвенцій 1949 року, присвячені категорії так званих «серйозних порушень» (grave breaches). Зазначені норми покладають на держави-учасниці обов’язок встановлювати кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні порушення міжнародного гуманітарного права та забезпечувати ефективне переслідування осіб, винних у їх вчиненні. До таких діянь належать умисні вбивства, катування, нелюдське поводження, незаконна депортація чи переміщення населення, захоплення заручників, умисне позбавлення права на справедливий суд, а також інші тяжкі порушення прав осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.

Однією з ключових новел Женевських конвенцій стало закріплення принципу *aut dedere aut judicare* («видати або судити»), відповідно до якого кожна держава зобов’язана здійснювати розшук осіб, підозрюваних у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, та або притягнути їх до кримінальної відповідальності в межах власної юрисдикції, або передати іншій державі, компетентній здійснювати таке переслідування. Запровадження цього

принципу заклало підґрунтя для формування міжнародного механізму кримінального переслідування воєнних злочинців та стало важливим етапом розвитку концепції універсальної юрисдикції.

Важливу роль у забезпеченні міжнародного співробітництва відіграє також спільна стаття 1 усіх чотирьох Женевських конвенцій, згідно з якою держави зобов'язуються не лише поважати норми міжнародного гуманітарного права, а й забезпечувати їх дотримання за будь-яких обставин. У сучасній доктрині міжнародного права це положення розглядається як універсальна правова основа для взаємодії держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права у сфері запобігання, документування та розслідування міжнародних злочинів.

Попри універсальний характер принципів гуманності, закріплених у міжнародному гуманітарному праві, практика сучасних збройних конфліктів свідчить про систематичні порушення цих норм. Якщо під час Першої світової війни частка втрат серед цивільного населення становила близько 10 %, а в роки Другої світової війни зросла до 50 %, то в сучасних збройних конфліктах цей показник, за оцінками експертів, може сягати 90 %. Така тенденція свідчить про зростання вразливості цивільного населення та обумовлює необхідність посилення міжнародного співробітництва у сфері розслідування й переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів та інших міжнародних правопорушень [386].

Кожний новий збройний конфлікт породжує унікальні виклики для міжнародного права, які неможливо повністю передбачити або врегулювати заздалегідь навіть за наявності розвиненої системи міжнародно-правових норм, включаючи положення Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них. У зв'язку з цим міжнародно-правові акти, що регулюють правила ведення війни та захист жертв збройних конфліктів, не позбавлені певних прогалин і дискусійних аспектів, які потребують подальшого вдосконалення. Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє виокремити низку проблемних питань, що потребують перегляду та адаптації до сучасних умов ведення бойових дій.

Однією з таких проблем є забезпечення належного захисту жінок і дітей під час збройних конфліктів. Хоча міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, спрямоване на захист цивільного населення загалом, сучасна практика свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів щодо окремих категорій осіб, які перебувають у стані підвищеної вразливості. До таких категорій насамперед належать жінки та діти, які в умовах війни нерідко стають жертвами сексуального насильства, примусового переміщення, торгівлі людьми, експлуатації та інших грубих порушень прав людини.

Особливе занепокоєння викликає гендерно зумовлене насильство, включаючи зґвалтування та інші форми сексуального насильства, які в сучасних збройних конфліктах нерідко використовуються як інструмент ведення війни та засіб впливу на цивільне населення. Такі обставини свідчать про необхідність подальшого розвитку міжнародно-правових механізмів захисту жінок та вдосконалення процедур документування й розслідування відповідних міжнародних злочинів.

Незважаючи на існування спеціалізованих міжнародно-правових актів, зокрема Конвенції про права дитини 1989 року та Декларації про захист жінок і дітей в умовах надзвичайних обставин і збройних конфліктів 1974 року, їх положення мають переважно доповнювальний характер щодо системи міжнародного гуманітарного права та не створюють окремого комплексного механізму захисту вразливих категорій населення під час збройних конфліктів.

Крім того, важливе значення для забезпечення прав жінок у контексті війни мають акти міжнародних організацій, зокрема Резолюція Європейського парламенту щодо впливу війни в Україні на жінок від 2022 року, яка акцентує увагу на необхідності протидії торгівлі людьми, сексуальному насильству та дискримінації в умовах збройного конфлікту. Водночас зазначений документ має рекомендаційний характер і не встановлює юридично обов’язкових зобов’язань для держав-членів Європейського Союзу, що певною мірою обмежує його практичну ефективність [145, с. 295].

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III) є одним із ключових міжнародно-правових актів, що визначає правовий статус та гарантії захисту осіб, які потрапили в полон під час міжнародного збройного конфлікту. Її положення спрямовані на забезпечення гуманного поводження з військовополоненими, захист їхньої честі та гідності, а також гарантування базових прав осіб, які припинили безпосередню участь у воєнних діях. Водночас практика застосування норм Конвенції свідчить про наявність низки проблем, які негативно впливають на ефективність механізму міжнародно-правового захисту військовополонених.

Однією з ключових проблем, на яку звертають увагу дослідники, є відсутність дієвого механізму міжнародного контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими. Незважаючи на існування міжнародних інституцій та контрольних механізмів, їх можливості щодо оперативного реагування на порушення та притягнення винних до відповідальності залишаються обмеженими.

Серед інших проблем, які ускладнюють ефективне застосування положень Женевської конвенції III, доцільно виокремити такі:

1. Обмежені можливості міжнародної юстиції щодо забезпечення невідворотності покарання осіб, винних у порушенні норм міжнародного гуманітарного права.

2. Політизація міжнародно-правових механізмів, що проявляється у маніпуляціях та свідомому невиконанні міжнародних зобов’язань окремими державами.

3. Практика репресалій, за якої одна зі сторін збройного конфлікту у відповідь на порушення противника також відступає від вимог міжнародного гуманітарного права.

4. Відсутність уніфікованих підходів до класифікації збройних конфліктів, що ускладнює визначення правового режиму та застосування відповідних міжнародно-правових норм.

Наслідком зазначених проблем є систематичні порушення прав військовополонених, які проявляються у катуваннях, жорстокому або такому, що

принижує людську гідність, поводженні, ненаданні необхідної медичної допомоги, незаконному утриманні та інших грубих порушеннях міжнародного гуманітарного права. У найбільш тяжких випадках такі дії можуть набувати ознак воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Особливої актуальності зазначені проблеми набули в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема у контексті збройної агресії російської федерації проти України. Міжнародними організаціями та компетентними органами України зафіксовано численні випадки жорстокого поводження з українськими військовополоненими, що свідчить про систематичне порушення державою-агресором норм міжнародного гуманітарного права та актуалізує необхідність удосконалення міжнародних механізмів контролю, документування та притягнення винних до відповідальності [224, с. 54].

Окремою проблемою сучасного міжнародного гуманітарного права залишається участь дітей у збройних конфліктах. Незважаючи на існування міжнародно-правових заборон щодо залучення неповнолітніх до бойових дій, практика свідчить про збереження випадків використання дітей у збройних формуваннях як державного, так і недержавного характеру.

Відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, зокрема Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року та Конвенції про права дитини 1989 року, держави зобов’язані вживати всіх можливих заходів для недопущення безпосередньої участі дітей, які не досягли 15-річного віку, у воєнних діях. Водночас Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року, встановлюючи заборону обов’язкового призову осіб віком до 18 років, допускає можливість добровільного вступу неповнолітніх до національних збройних сил за умови дотримання визначених гарантій.

Наявність такого підходу породжує певні правові колізії та створює потенційні ризики зловживань, оскільки окремі держави або недержавні збройні формування можуть використовувати механізм «добровільного вступу» для фактичного залучення осіб, які не досягли повноліття, до участі у збройних конфліктах. У таких умовах особливої актуальності набуває питання

вдосконалення міжнародно-правових механізмів захисту дітей та уніфікації вікових стандартів щодо участі осіб у військовій діяльності.

З огляду на зазначене, у науковій літературі обґрунтовується необхідність подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів, зокрема шляхом запровадження більш чітких та уніфікованих стандартів, спрямованих на повне виключення участі осіб, які не досягли 18-річного віку, у бойових діях [145, с. 297].

Ще однією проблемою сучасного міжнародного гуманітарного права є недостатній рівень міжнародно-правового регулювання та відповідальності за екологічні злочини, спричинені збройними конфліктами. Незважаючи на поступовий розвиток міжнародного екологічного права та гуманітарного права, питання захисту довкілля під час війни й досі залишається однією з найменш врегульованих сфер міжнародного правопорядку.

Міжнародно-правові засади охорони довкілля в умовах збройних конфліктів закріплені, зокрема, у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій 1949 року. Так, його положення забороняють здійснення нападів на об’єкти, що містять небезпечні сили, зокрема греблі, дамби та атомні електростанції, якщо такі дії можуть спричинити значні втрати серед цивільного населення або масштабну шкоду навколишньому природному середовищу. Крім того, статті 35 та 55 Протоколу встановлюють заборону застосування методів і засобів ведення війни, здатних завдати широкої, довготривалої та серйозної шкоди довкіллю [118].

Водночас сучасна практика збройних конфліктів свідчить про обмежену ефективність існуючих міжнародно-правових механізмів запобігання та реагування на такі порушення. Яскравим прикладом цього стало руйнування Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року, яке спричинило масштабні гуманітарні, соціально-економічні та екологічні наслідки. Внаслідок підриву греблі відбулося неконтрольоване затоплення десятків населених пунктів, загибель значної кількості водних біоресурсів, забруднення ґрунтів та водних ресурсів, а також виникли додаткові ризики для функціонування об’єктів критичної інфраструктури, зокрема Запорізької атомної електростанції.

Зазначені події продемонстрували наявність прогалин у міжнародно-правовому регулюванні відповідальності за заподіяння масштабної шкоди довкіллю під час збройних конфліктів. У зв’язку з цим у сучасній міжнародно-правовій доктрині дедалі активніше обговорюється необхідність удосконалення механізмів міжнародної кримінальної відповідальності за екологічні злочини, у тому числі шляхом подальшого розвитку концепції екоциду як окремого міжнародного злочину [132].

Важливим етапом розвитку міжнародно-правових механізмів розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку стало ухвалення 17 липня 1998 року Римського статуту Міжнародного кримінального суду. На відміну від Женевських конвенцій, які переважно визначають правила ведення війни та перелік заборонених діянь, Римський статут створив постійно діючий міжнародний судовий орган, уповноважений здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні найбільш тяжких міжнародних кримінальних правопорушень.

Відповідно до статті 5 Римського статуту до юрисдикції Міжнародного кримінального суду належать чотири категорії міжнародних кримінальних правопорушень: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Саме ці кримінальні правопорушення становлять найбільшу загрозу для міжнародного миру та безпеки, а тому потребують особливих механізмів міжнародного кримінального переслідування.

Однією з ключових засад функціонування Міжнародного кримінального суду є принцип комплементарності, закріплений у статті 17 Римського статуту. Відповідно до цього принципу Суд не замінює національні органи кримінальної юстиції, а лише доповнює їх діяльність. Міжнародний кримінальний суд набуває юрисдикції лише у випадках, коли держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування та кримінальне переслідування осіб, причетних до міжнародних злочинів. Таким чином, першочерговий обов'язок щодо документування та розслідування міжнародних кримінальних правопорушень покладається саме на національні правоохоронні органи та суди.

Для України положення Римського статуту набули особливого значення після початку збройної агресії російської федерації. Незважаючи на те, що ратифікація Статуту відбулася лише у 2024 році, Україна ще у 2014 та 2015 роках подала декларації про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, учинених на її території. У березні 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду розпочав повномасштабне розслідування ситуації в Україні, а в подальшому Суд видав низку ордерів на арешт представників військово-політичного керівництва російської федерації.

У контексті міжнародного співробітництва особливе значення мають положення частини IX Римського статуту, присвячені співробітництву держав із Міжнародним кримінальним судом. Статут покладає на держави-учасниці обов'язок забезпечувати всебічне співробітництво із Судом під час розслідування та судового розгляду справ. Таке співробітництво може здійснюватися шляхом виконання запитів про збирання доказів, проведення допитів, вручення процесуальних документів, здійснення обшуків і виїмок, встановлення місцезнаходження осіб, тимчасової передачі затриманих, арешту та передачі підозрюваних до Суду [281].

Крім того, Римський статут закріплює сучасні стандарти доказування міжнародних кримінальних правопорушень, які активно використовуються під час документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Йдеться насамперед про необхідність належного документування доказів, забезпечення безперервності ланцюга їх збереження, використання спеціальних знань, цифрових технологій та міжнародних стандартів захисту потерпілих і свідків.

Отже, Римський статут Міжнародного кримінального суду є одним із ключових міжнародно-правових актів, що визначає сучасні правові засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Його положення не лише встановлюють юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо міжнародних злочинів, а й формують систему взаємодії між державами та міжнародними інституціями, спрямовану на

забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за найтяжчі порушення міжнародного права.

Важливе місце у системі міжнародно-правових актів, що регулюють співробітництво держав під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, посідає Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року. Незважаючи на те, що цей міжнародний договір не присвячений виключно міжнародним кримінальним правопорушенням, його положення створюють універсальний правовий механізм взаємодії компетентних органів держав під час здійснення кримінального провадження [126].

Конвенція встановлює правові засади надання взаємної правової допомоги між державами у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Зокрема, її положення передбачають можливість виконання процесуальних доручень іноземних компетентних органів, проведення допитів свідків і потерпілих, вручення процесуальних документів, отримання документів та інших доказів, проведення експертних досліджень, передачі речових доказів та виконання інших процесуальних дій, необхідних для ефективного розслідування.

Подальший розвиток механізмів міжнародного співробітництва відбувся після ухвалення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 2001 року. Цей документ передбачив можливість проведення допитів у режимі відеоконференції, створення спільних слідчих груп, використання сучасних засобів зв'язку та спрощення процедур обміну доказовою інформацією між компетентними органами різних держав [119].

Особливого значення для України набув механізм спільних слідчих груп, який активно використовується під час документування міжнародних злочинів, учинених у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Завдяки функціонуванню таких груп забезпечується оперативний обмін доказами між правоохоронними органами різних держав, координація слідчих (розшукових)

дій та формування узгодженої доказової бази для подальшого використання як у національних судах, так і в міжнародних судових інституціях.

Отже, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та додаткові протоколи до неї формують один із ключових міжнародно-правових механізмів співробітництва держав під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [126]. Їх положення забезпечують правову основу для отримання доказів за кордоном, проведення спільних розслідувань та реалізації принципу невідворотності відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення.

Важливим етапом розвитку міжнародно-правових механізмів співробітництва у сфері розслідування міжнародних кримінальних правопорушень стало прийняття Конвенції про міжнародне співробітництво при розслідуванні та переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів [104, с. 573].

Зазначена Конвенція була відкрита для підписання у 2023 році та спрямована на усунення прогалин у міжнародно-правовому регулюванні співробітництва держав під час розслідування і кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів. Її прийняття стало відповіддю міжнародної спільноти на зростання кількості збройних конфліктів та потребу у створенні більш ефективних механізмів міжнародної правової допомоги.

Основною метою Конвенції є забезпечення дієвого співробітництва між державами у питаннях екстрадиції, взаємної правової допомоги, передачі кримінальних проваджень, збору та обміну доказами, захисту потерпілих і свідків, а також виконання процесуальних дій у справах щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів. Особливістю Конвенції є її орієнтація на практичні механізми взаємодії компетентних органів держав, що має сприяти підвищенню ефективності розслідування міжнародних кримінальних правопорушень та забезпеченню принципу невідворотності покарання.

Важливе значення Конвенції полягає також у тому, що вона покликана доповнити існуючу систему міжнародного кримінального правосуддя, зокрема діяльність Міжнародного кримінального суду, шляхом посилення горизонтального співробітництва між державами. На відміну від Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який регламентує переважно взаємодію держав із Судом, Люблянсько-Гаазька конвенція створює універсальну договірну основу саме для міждержавного співробітництва у сфері розслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

У контексті розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, учинених під час збройної агресії російської федерації проти України, положення зазначеної Конвенції набувають особливої актуальності, оскільки здатні суттєво посилити міжнародну взаємодію щодо документування воєнних злочинів, збору доказів та притягнення винних осіб до відповідальності незалежно від місця їх перебування [35, с. 37]

У вітчизняній правовій науці одним із перших до аналізу положень Конвенції звернувся К. Задоя, який акцентує увагу на її принципово важливих новелах для розвитку міжнародного кримінального співробітництва. Зокрема, дослідник виокремлює низку положень, здатних суттєво підвищити ефективність міжнародного переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень [135].

По-перше, Конвенція чітко закріплює положення про те, що злочини, які охоплюються її предметом регулювання, не можуть розглядатися як політичні. Це має важливе практичне значення, оскільки унеможливлює відмову держав у наданні міжнародної правової допомоги або екстрадиції осіб з мотивів політичного характеру злочину. Відтак держави не можуть посилатися на традиційний виняток щодо «політичних злочинів» як підставу для уникнення міжнародного співробітництва.

По-друге, Конвенція прямо забороняє державам використовувати сплив строків давності як підставу для відмови у співробітництві. Таке положення узгоджується із загальновизнаним міжнародно-правовим принципом

невідворотності відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини та сприяє забезпеченню справедливості незалежно від часу їх вчинення.

По-третє, Конвенція імплементує принцип aut dedere aut judicare («видати або судити»), відповідно до якого держава, що відмовляє у видачі особи за запитом іншої держави чи міжнародного кримінального трибуналу, зобов'язана самостійно здійснити кримінальне переслідування такої особи за підозрою у вчиненні геноциду, злочинів проти людяності або воєнних злочинів. Запровадження цього механізму спрямоване на недопущення безкарності осіб, причетних до вчинення найтяжчих міжнародних злочинів [135].

Основною метою Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво при розслідуванні та переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів є сприяння ефективному міжнародному співробітництву між державами-учасницями у кримінальних провадженнях з метою посилення боротьби з безкарністю за вчинення найтяжчих міжнародних злочинів. Насамперед ідеться про злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини, а у передбачених Конвенцією випадках - й інші міжнародні кримінальні правопорушення.

Водночас питання щодо мети та сфери дії Конвенції стали предметом активних дискусій під час її розроблення. Зокрема, існувала позиція щодо необхідності створення міжнародного договору у так званому «вузькому розумінні», який би регламентував виключно питання екстрадиції та надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах. Прихильники такого підходу розглядали Конвенцію насамперед як інструмент процесуального співробітництва між державами.

Однак у процесі переговорів було визнано, що існуючі міжнародно-правові механізми не забезпечують повною мірою ефективного переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. З метою усунення наявних прогалин було ухвалено рішення надати Конвенції ширший предмет правового регулювання, який охоплює не лише питання міжнародного співробітництва, а й окремі аспекти матеріального кримінального права.

Зокрема, Конвенція містить положення щодо визначення міжнародних злочинів, імплементації їх до національного законодавства держав-учасниць, встановлення національної кримінальної юрисдикції, реалізації принципу *aut dedere aut judicare* («видати або судити»), а також забезпечення прав потерпілих від міжнародних злочинів. Такий комплексний підхід спрямований на формування цілісного міжнародно-правового механізму боротьби з безкарністю та забезпечення невідворотності відповідальності за найтяжчі злочини, що становлять загрозу миру, безпеці людства та міжнародному правопорядку [5].

Важливим елементом Люблянсько-Гаазької конвенції є закріплення в її положеннях визначень та переліку міжнародних злочинів, на які поширюється сфера її застосування. Зокрема, стаття 5 Конвенції охоплює такі категорії міжнародних злочинів, як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, забезпечуючи їх нормативне узгодження з чинними міжнародно-правовими стандартами, насамперед положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Водночас особливістю Конвенції є те, що щодо окремих категорій міжнародних злочинів, перелік яких міститься у додатках до Конвенції, її застосування залежить від здійснення державами спеціального повідомлення (notification). Іншими словами, держави-учасниці можуть поширити дію Конвенції на додаткові міжнародні злочини шляхом офіційного декларування згоди на застосування відповідних положень.

Такий механізм, на думку науковців, має на меті забезпечення гнучкості міжнародно-правового регулювання та врахування особливостей національних правових систем держав-учасниць. Водночас він дозволяє поступово розширювати сферу міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів без необхідності внесення змін до тексту самої Конвенції [135; 3].

Одним із ключових положень Люблянсько-Гаазької конвенції є встановлення обов’язку держав-учасниць забезпечити криміналізацію міжнародних кримінальних правопорушень на національному рівні. Відповідно до статті 7 Конвенції кожна держава-учасниця зобов’язана вживати необхідних

законодавчих та інших заходів для того, щоб злочини, на які поширюється дія Конвенції, визнавалися кримінально караними діяннями згідно з її внутрішнім законодавством. Таке положення спрямоване на гармонізацію національних правових систем та створення необхідних передумов для ефективного міжнародного співробітництва у сфері розслідування й переслідування міжнародних злочинів.

Водночас ефективність механізму криміналізації певною мірою обмежується особливостями застосування Конвенції до злочинів, перелічених у додатках, щодо яких передбачено процедуру додаткового повідомлення державами-учасницями. Наявність такого механізму може призводити до неоднакового обсягу міжнародно-правових зобов’язань держав та фрагментації договірного режиму застосування Конвенції.

Значну увагу в Конвенції приділено питанням встановлення юрисдикції щодо міжнародних злочинів. Відповідно до статті 8 держави-учасниці зобов’язані вживати необхідних заходів для встановлення своєї юрисдикції у випадках, коли злочин вчинено на території держави або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого в ній, а також коли передбачуваний злочинець є її громадянином. Зазначені положення відображають загальновизнані принципи територіальної та персональної юрисдикції, які традиційно застосовуються у міжнародному кримінальному праві.

Крім того, Конвенція передбачає можливість встановлення юрисдикції у випадках, коли передбачуваний злочинець є особою без громадянства, що постійно проживає на території держави, або коли потерпілий є громадянином відповідної держави. Такі положення відповідають принципу захисту національних інтересів та принципу пасивної персональної юрисдикції.

Особливого значення набуває положення статті 8(3) Конвенції, яке фактично закріплює механізм універсальної юрисдикції. Відповідно до нього держава-учасниця зобов’язана встановити юрисдикцію щодо міжнародних злочинів у разі, якщо передбачуваний злочинець перебуває на території, що перебуває під її юрисдикцією, а сама держава не здійснює його екстрадицію до іншої компетентної держави або не передає міжнародному кримінальному суду

чи трибуналу. Таким чином, підставою для виникнення юрисдикції виступає сам факт присутності особи на території держави, незалежно від її громадянства або місця вчинення злочину.

У науковій літературі слушно звертається увага на те, що використання у статті 8 формулювання «вживає необхідних заходів» свідчить про імперативний характер відповідних міжнародно-правових зобов'язань держав-учасниць. Водночас саме положення статті 8(3) стало одним із найбільш дискусійних під час розроблення Конвенції. Зокрема, Франція та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії висловлювали заперечення щодо закріплення обов'язку встановлювати юрисдикцію виключно на підставі присутності особи на території держави. На їхню думку, чинне договірне та звичаєве міжнародне право не містить загального обов'язку держав поширювати юрисдикцію на всі злочини, охоплені Конвенцією, лише за критерієм присутності підозрюваного [104, с. 573].

Попри зазначені дискусії, положення статті 8 Конвенції є важливим кроком у напрямі посилення міжнародного кримінального співробітництва та боротьби з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини. Вони сприяють розширенню можливостей держав щодо здійснення кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, а також забезпечують реалізацію принципу невідворотності відповідальності у міжнародному кримінальному праві [5]. Певний баланс між необхідністю забезпечення універсальної юрисдикції та повагою до особливостей національних правових систем держав-учасниць був досягнутий шляхом закріплення в Конвенції спеціальних правил щодо застережень. Так, стаття 91 Люблянсько-Гаазької конвенції передбачає можливість формулювання державою застереження, яке обмежує встановлення її юрисдикції відповідно до пункту 3 статті 8 Конвенції.

Водночас право держав на формулювання таких застережень є істотно обмеженим. Зокрема, Конвенція встановлює, що відповідне застереження може ґрунтуватися виключно на положеннях внутрішнього законодавства держави та має відповідати її міжнародно-правовим зобов'язанням. Крім того, строк дії

такого застереження обмежений трирічним періодом із можливістю подальшого продовження.

Особливого значення набуває використання в тексті статті 91 терміна «обмежує», а не «виключає». Таке формулювання свідчить про те, що держава-учасниця не може шляхом застереження повністю усунути свої зобов'язання щодо встановлення юрисдикції на підставі пункту 3 статті 8 Конвенції. Інакше кажучи, Конвенція не допускає повної відмови держави від реалізації механізму універсальної юрисдикції, а дозволяє лише звузити сферу його застосування.

У науковій літературі слушно зазначається, що одним із можливих варіантів такого обмеження може бути використання критерію звичайного місця проживання підозрюваного як підстави для встановлення юрисдикції замість самого факту його фізичної присутності на території держави. Таким чином, Конвенція надає державам певну дискрецію щодо реалізації положень про універсальну юрисдикцію, не нівелюючи при цьому їх змісту.

Аналіз положень статті 91 дозволяє виокремити щонайменше три обов'язкові передумови для формулювання відповідного застереження. По-перше, таке застереження повинно ґрунтуватися на підставах, передбачених внутрішнім законодавством держави. По-друге, воно має відповідати міжнародно-правовим зобов'язанням держави, включаючи норми міжнародного звичаєвого права. По-третє, строк дії застереження обмежується трьома роками.

Хоча Конвенція допускає продовження строку дії застереження на аналогічні періоди, такий механізм не має автоматичного характеру. Це означає, що для подальшого застосування відповідного обмеження держава повинна повторно сформулювати застереження. Внаслідок цього можливість використання застережень є досить вузькою та спрямованою на забезпечення балансу між суверенітетом держав і необхідністю ефективної боротьби з безкарністю за міжнародні злочини.

Водночас відповідно до статті 92(4) Конвенції будь-яке застереження може бути відкликане державою у будь-який час, що додатково підкреслює динамічний характер договірних зобов'язань та сприяє поступовому розширенню сфери застосування механізмів універсальної юрисдикції [37].

Отже, положення Люблянсько-Гаазької конвенції фактично покладають на держави-учасниці обов’язок встановлювати юрисдикцію щодо міжнародних злочинів на підставі самого факту перебування передбачуваного злочинця на території держави. Така юрисдикція застосовується навіть у випадках, коли відповідний злочин було вчинено поза межами території держави, а також за відсутності будь-якого зв’язку з нею через громадянство підозрюваного чи потерпілого або заподіяння шкоди її національним інтересам. Фактично йдеться про одну з форм реалізації принципу універсальної юрисдикції, засновану на критерії присутності особи (*presence-based jurisdiction*) [37].

У науковій літературі зазначається, що такий підхід є важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права та механізмів боротьби з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини. Його сутність полягає в тому, що держава, на території якої перебуває особа, підозрювана у вчиненні геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів, не може залишатися пасивною, а повинна або здійснити кримінальне переслідування, або передати особу компетентній державі чи міжнародному судовому органу.

Важливе місце у системі міжнародного співробітництва, передбаченій Люблянсько-Гаазькою конвенцією, займають положення статті 24, яка визначає основні форми взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях щодо міжнародних кримінальних правопорушень. Зазначена стаття закріплює широкий перелік процесуальних механізмів взаємодії між державами-учасницями, спрямованих на забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів.

Зокрема, Конвенція передбачає такі форми міжнародної правової допомоги:

- отримання свідчень та заяв осіб, у тому числі шляхом проведення відеоконференцій, якщо це допускається внутрішнім законодавством запитуваної держави;
- проведення огляду об’єктів, місць події та інших матеріальних носіїв доказової інформації;
- надання інформації, доказів та експертних висновків;

- здійснення обшуків, виїмок та конфіскації майна;
- вручення процесуальних і судових документів;
- надання оригіналів або належним чином засвідчених копій документів, записів і комп'ютерних даних, зокрема офіційних, банківських, фінансових, корпоративних та інших документів;
- сприяння добровільній явці осіб та тимчасовому переміщенню затриманих осіб до запитуючої держави;
- застосування спеціальних методів розслідування;
- проведення транскордонного спостереження;
- створення та функціонування спільних слідчих груп;
- вжиття заходів щодо забезпечення захисту потерпілих і свідків та гарантування їхніх процесуальних прав;
- надання будь-яких інших видів правової допомоги, які не суперечать внутрішньому законодавству запитуваної держави.

Аналіз наведених положень свідчить про комплексний характер міжнародного співробітництва, передбаченого Конвенцією. Особливого значення набуває включення до переліку сучасних процесуальних інструментів, таких як відеоконференції, спільні слідчі групи та спеціальні методи розслідування, що відповідає актуальним потребам розслідування міжнародних злочинів.

Водночас перелік форм взаємної правової допомоги, закріплений у статті 24 Конвенції, не є вичерпним. Конвенція прямо допускає можливість надання інших видів правової допомоги за умови їх відповідності внутрішньому законодавству запитуваної держави. Такий підхід забезпечує гнучкість міжнародного співробітництва та дозволяє враховувати особливості національних кримінальних процесуальних систем держав-учасниць.

Зазначене положення має важливе практичне значення, оскільки сприяє спрощенню міждержавної взаємодії та мінімізує ризики відмови у виконанні запитів про міжнародну правову допомогу через відмінності у національному законодавстві чи процесуальній термінології. Відтак стаття 24 Люблянсько-Гаазької конвенції формує сучасний та гнучкий механізм міжнародного

співробітництва, здатний ефективно реагувати на виклики, пов’язані з розслідуванням міжнародних злочинів.

Однією з найбільш інноваційних рис Люблянсько-Гаазької конвенції є приділення значної уваги правовому статусу потерпілих та гарантіям їх захисту. На відміну від більшості міжнародних договорів про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, Конвенція не обмежується виключно регулюванням міждержавної співпраці, а містить спеціальні положення, присвячені визначенню поняття потерпілого, його правам та процесуальним гарантіям. У зв’язку з цим окремі дослідники характеризують Конвенцію як початок «нової ери прав потерпілих», наголошуючи на необхідності створення кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечували б реальну участь потерпілих у провадженні за їх бажанням [3].

Відповідно до статті 81 Конвенції під поняттям «потерпілий» розуміються, по-перше, фізичні особи, які зазнали шкоди внаслідок вчинення злочину, на який поширюється дія Конвенції. По-друге, до категорії потерпілих можуть бути віднесені організації чи установи, яким було завдано прямої шкоди їхньому майну, призначеному для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових або благодійних цілей, а також історичним пам’яткам, лікарням та іншим об’єктам гуманітарного призначення. Водночас застосування цих положень здійснюється з урахуванням норм національного законодавства держав-учасниць.

Таким чином, Конвенція закріплює розширений підхід до визначення потерпілих від міжнародних злочинів, визнаючи, що шкода може бути завдана не лише фізичним особам, а й об’єктам культурної спадщини та гуманітарної інфраструктури. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного кримінального права та практиці міжнародних судових інституцій.

Важливе значення мають також положення Конвенції щодо захисту потерпілих, свідків та інших учасників провадження. Зокрема, держави-учасниці зобов’язані забезпечувати ефективний захист від можливих актів помсти, залякування чи жорстокого поводження стосовно потерпілих, свідків, експертів, їхніх родичів або представників, а також інших осіб, які беруть участь чи

співпрацюють у межах розслідування або судового розгляду міжнародних злочинів.

Без шкоди для прав обвинуваченого, включаючи право на справедливий судовий розгляд та належну правову процедуру, такі заходи можуть передбачати:

- запровадження процедур фізичного захисту осіб, включаючи їх переміщення та обмеження доступу до інформації про особу або місце перебування;
- створення процесуальних механізмів, які дозволяють потерпілим, свідкам та експертам надавати показання у спосіб, що забезпечує їхню безпеку, конфіденційність, а також фізичне і психологічне благополуччя;
- використання сучасних комунікаційних технологій, зокрема засобів дистанційної участі у процесуальних діях.

Особливої уваги заслуговує закріплення можливості застосування комунікаційних технологій, насамперед механізму відеоконференції. Такий інструмент уже активно використовується у кримінальному процесі України та передбачений положеннями Кримінального процесуального кодексу України. Водночас на практиці виникають певні проблеми, пов’язані з визнанням допустимості дистанційної участі окремих учасників кримінального провадження, особливо невладних суб’єктів, із використанням власних технічних засобів.

Окремої уваги заслуговують положення статті 83 Люблянсько-Гаазької конвенції, які регламентують права потерпілих від міжнародних злочинів. Зокрема, Конвенція покладає на держави-учасниці обов’язок забезпечити, відповідно до національного законодавства, право потерпілих на ефективне відшкодування шкоди. Таке відшкодування може включати, але не обмежується, реституцією, компенсацією та реабілітацією.

Право на відшкодування гарантується у випадках, коли злочин було вчинено на території, що перебуває під юрисдикцією відповідної держави-учасниці, або коли така держава здійснює юрисдикцію щодо відповідного злочину. Таким чином, Конвенція закріплює комплексний підхід до відновлення

прав потерпілих, що відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав людини та принципам відновного правосуддя.

Важливим нововведенням Конвенції є також закріплення процесуальних прав потерпілих на участь у кримінальному провадженні. Відповідно до статті 83 держави-учасниці повинні створити належні процедури, які дозволяють потерпілим висловлювати свої погляди та позицію на відповідних стадіях кримінального провадження щодо ймовірних правопорушників. При цьому така участь має здійснюватися у спосіб, що не порушує права особи, яка захищається, зокрема право на справедливий судовий розгляд та належну правову процедуру.

Загалом Люблянсько-Гаазька конвенція є важливим етапом розвитку міжнародного кримінального співробітництва та механізмів притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Її унікальність полягає в тому, що, попри формальне позиціонування як договору про міжнародну правову допомогу, вона містить численні положення матеріального міжнародного кримінального права, що є нетиповим для подібних міжнародних договорів [104, с. 575].

Аналіз положень Люблянсько-Гаазької конвенції дозволяє дійти висновку, що її можлива ратифікація Україною зумовить необхідність подальшої адаптації національного кримінального та кримінального процесуального законодавства до нових міжнародно-правових стандартів у сфері боротьби з міжнародними злочинами.

Насамперед потребуватимуть удосконалення положення Кримінального кодексу України, які регламентують дію закону про кримінальну відповідальність у просторі та за колом осіб. Особливої уваги потребують норми, пов’язані із реалізацією принципу універсальної юрисдикції, оскільки Конвенція покладає на держави-учасниці обов’язок встановлювати юрисдикцію щодо міжнародних злочинів на підставі присутності підозрюваної особи на їхній території. Це може потребувати уточнення положень статей 6–8 КК України та розширення підстав здійснення кримінальної юрисдикції України щодо міжнародних злочинів.

Крім того, імплементація положень Конвенції вимагатиме оновлення норм Кримінального процесуального кодексу України, які регулюють питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Зокрема, потребуватимуть подальшого розвитку процесуальні механізми надання міжнародної правової допомоги, функціонування спільних слідчих груп, проведення транскордонних процесуальних дій та використання сучасних комунікаційних технологій під час міжнародного співробітництва.

Окремого нормативного врегулювання потребують положення КПК України щодо екстрадиції. Зокрема, доцільним є врахування принципу aut dedere aut judicare, який передбачає обов'язок держави здійснювати кримінальне переслідування особи у разі неможливості або відмови у її видачі іншій державі чи міжнародному судовому органу.

Важливим напрямом адаптації національного законодавства має стати також перевірка відповідності положень КПК України міжнародним стандартам захисту прав потерпілих, закріпленим у статтях 81–83 Конвенції. Насамперед це стосується забезпечення участі потерпілих у кримінальному провадженні, реалізації їх права на висловлення позиції та отримання належного захисту під час розслідування міжнародних злочинів.

Крім того, потребує комплексного законодавчого врегулювання питання відшкодування шкоди потерпілим від міжнародних злочинів. Йдеться про створення ефективних механізмів реституції, компенсації та реабілітації, а також інших форм відновлення порушених прав осіб, які постраждали внаслідок геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Таким чином, ратифікація Люблянсько-Гаазької конвенції матиме не лише міжнародно-правове, а й суттєве внутрішньодержавне значення, оскільки вимагатиме комплексної модернізації кримінального та кримінального процесуального законодавства України відповідно до сучасних міжнародних стандартів протидії міжнародним злочинам і забезпечення прав потерпілих.

З метою імплементації положень Люблянсько-Гаазької конвенції та підвищення ефективності міжнародного співробітництва у розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного

правопорядку доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення національного законодавства України:

1. Удосконалити положення КК України щодо універсальної юрисдикції. Зокрема, передбачити можливість здійснення кримінального переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень, на підставі їх фактичної присутності на території України незалежно від громадянства особи, місця вчинення злочину чи громадянства потерпілих.

2. Імплементувати принцип aut dedere aut judicare («видати або судити») до національного законодавства. Доцільно доповнити КПК України положеннями, відповідно до яких відмова у видачі особи, підозрюваної у вчиненні міжнародних злочинів, зумовлює обов'язок компетентних органів України здійснити її кримінальне переслідування.

3. Розширити процесуальні механізми міжнародної правової допомоги. Доцільно передбачити у КПК України спеціальні процедури створення та функціонування спільних слідчих груп, проведення транскордонного спостереження, використання спеціальних методів розслідування та обміну цифровими доказами у справах про міжнародні злочини.

4. Удосконалити правове регулювання дистанційної участі учасників кримінального провадження. Зокрема, закріпити можливість участі потерпілих, свідків та експертів у режимі відеоконференції із використанням власних технічних засобів за умови дотримання вимог ідентифікації особи та інформаційної безпеки.

5. Посилити процесуальні гарантії прав потерпілих від міжнародних злочинів. Доцільно передбачити в КПК України спеціальний статус потерпілих від воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, включаючи розширені права на участь у кримінальному провадженні, доступ до інформації та заходів безпеки.

6. Запровадити комплексний механізм відшкодування шкоди потерпілим від міжнародних злочинів**.** З цією метою доцільно створити

державний або міжнародний компенсаційний фонд, а також врегулювати механізми реституції, компенсації та реабілітації потерпілих.

7. Гармонізувати національне законодавство із міжнародними стандартами захисту свідків і потерпілих. Необхідним є розширення заходів безпеки, включаючи можливість зміни місця проживання, нерозголошення персональних даних та застосування сучасних технологій захисту учасників кримінального провадження.

8. Удосконалити законодавче регулювання міжнародного співробітництва у сфері розслідування міжнародних злочинів. Зокрема, передбачити спеціальні процесуальні процедури взаємодії українських правоохоронних органів із міжнародними кримінальними судами, трибуналами та іноземними компетентними органами.

Реалізація запропонованих змін сприятиме імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство України, підвищенню ефективності розслідування міжнародних злочинів та забезпеченню належного захисту прав потерпілих у кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що імплементація міжнародно-правових стандартів у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку забезпечується системою національного законодавства України. Його норми визначають компетенцію уповноважених органів, порядок взаємодії з іноземними державами та міжнародними судовими інституціями, а також процесуальні механізми отримання й використання доказів, здобутих у межах міжнародного співробітництва.

Основу такого регулювання становить Конституція України, відповідно до статті 9 якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Зазначене положення забезпечує можливість застосування норм міжнародного права під час розслідування міжнародних кримінальних правопорушень та виконання міжнародно-правових зобов'язань України [159].

Важливе значення має Кримінальний кодекс України, насамперед розділ XX Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку», який передбачає відповідальність за злочин агресії (ст. 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), геноцид (ст. 442 КК України), найманство (ст. 447 КК України) та інші міжнародні кримінальні правопорушення [179]. Саме ці норми визначають предмет розслідування та межі кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних правопорушень.

Ключовим нормативним актом у сфері міжнародного співробітництва є Кримінальний процесуальний кодекс України. Правовий механізм такої взаємодії регламентований розділом IX КПК України «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні» (глави 42-46). Зокрема, главою 42 визначено загальні засади міжнародного співробітництва, главою 43 – порядок міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій, главою 44 – порядок видачі осіб (екстрадиції), главою 45 – перейняття кримінального провадження, а главою 46 – визнання та виконання вироків судів іноземних держав [181].

Особливого значення для розслідування міжнародних кримінальних правопорушень набувають положення статей 541–572 КПК України, які регулюють порядок направлення та виконання запитів про міжнародну правову допомогу. Саме ці норми дозволяють отримувати докази з території іноземних держав, проводити допити свідків у режимі відеоконференції, одержувати документи, цифрові дані, висновки експертів та іншу доказову інформацію, необхідну для документування міжнародних злочинів.

Важливе місце в системі правового забезпечення займає Закон України «Про міжнародні договори України», який визначає порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів, а також механізм реалізації міжнародних зобов'язань держави у внутрішньому правопорядку [270].

Окрему роль відіграють нормативні акти, що регулюють діяльність органів, уповноважених на розслідування міжнародних злочинів. Відповідно до частини 2 статті 216 КПК України досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 437–447 КК України, здійснюють слідчі органів безпеки. У випадках, передбачених законом, до розслідування можуть

залучатися слідчі Державного бюро розслідувань, а процесуальне керівництво здійснюють прокурори Офісу Генерального прокурора, зокрема Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту.

Важливим етапом розвитку національної правової бази стала ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що забезпечила повноцінне застосування механізмів співробітництва з МКС, передбачених частиною IX Статуту. Це дозволило створити додаткові правові підстави для виконання запитів Суду, передачі доказів, сприяння міжнародним розслідуванням та реалізації принципу комплементарності.

Таким чином, національне законодавство України створює багаторівневу систему правового забезпечення міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Її основу становлять положення Конституції України, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, спеціального законодавства у сфері міжнародних договорів та нормативних актів, спрямованих на реалізацію міжнародних зобов'язань держави щодо переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень.

5.2. Форми міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

В умовах сучасних глобалізаційних процесів та зростання кількості кримінальних правопорушень, що посягають на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, особливого значення набуває ефективна міжнародна взаємодія компетентних органів різних держав. Зазначена категорія кримінальних правопорушень характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпеки, транскордонним характером, складністю механізму вчинення та значною кількістю суб’єктів, залучених до їх організації, фінансування чи приховування. У зв’язку з цим національні правоохоронні органи нерідко

стикаються з об’єктивною неможливістю здійснення повного, всебічного та неупередженого розслідування виключно в межах внутрішньодержавних процесуальних механізмів.

Актуальність дослідження форм міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зумовлена також сучасними викликами, пов’язаними із воєнною агресією проти України, масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, активним використанням цифрових технологій, інформаційно-комунікаційних платформ та транснаціональних фінансових механізмів для вчинення і приховування кримінально протиправної діяльності. За таких умов ефективність розслідування значною мірою визначається здатністю компетентних органів своєчасно отримувати доказову інформацію з-за кордону, оперативно обмінюватися даними, виконувати запити про міжнародну правову допомогу, створювати спільні слідчі групи, здійснювати екстрадиційні процедури та координувати діяльність із міжнародними організаціями й судовими інституціями.

Слід також враховувати, що міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні сьогодні виходить за межі традиційних дипломатичних та міждержавних механізмів. Воно охоплює широкий спектр процесуальних, організаційних, інформаційно-аналітичних та криміналістичних форм взаємодії, спрямованих на забезпечення належного документування обставин кримінальних правопорушень, розшуку осіб, збору цифрових доказів, встановлення руху активів та забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності винних осіб. Особливої ваги набуває співпраця з міжнародними судовими установами, правоохоронними організаціями та спеціалізованими структурами, діяльність яких спрямована на протидію найбільш тяжким міжнародним злочинам.

Науковий аналіз форм міжнародного співробітництва дозволяє не лише визначити їх процесуальну сутність та практичне значення, а й окреслити проблемні аспекти реалізації відповідних механізмів у національній правозастосовній практиці. У цьому контексті особливого значення набуває

дослідження ефективності існуючих форм взаємодії, їх відповідності міжнародним стандартам, а також визначення перспектив удосконалення кримінального процесуального законодавства України з урахуванням сучасних безпекових викликів та міжнародного досвіду.

Починаючи з моменту широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, національна система кримінальної юстиції опинилася перед принципово новими викликами, пов’язаними із необхідністю ефективного реагування на кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Практика останніх років переконливо засвідчила, що зазначена категорія кримінально протиправних посягань має складний транснаціональний характер, а їх документування та розслідування потребують не лише належного внутрішньодержавного процесуального механізму, а й активного міжнародного співробітництва між компетентними органами різних держав. Воєнний стан та стрімке зростання кількості кримінальних проваджень, пов’язаних із посяганнями на основи міжнародної безпеки, стали каталізатором переосмислення ролі міжнародних інституцій у забезпеченні ефективного кримінального переслідування винних осіб.

Особливістю кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є те, що вони посягають не лише на національні інтереси окремої держави, а й на фундаментальні засади міжнародного правопорядку, міжнародного миру, безпеки людства, права людини та принципи гуманності. Такі діяння фактично створюють загрозу стабільності міжнародних відносин, а їх наслідки нерідко виходять далеко за межі території однієї держави. Саме тому міжнародне співтовариство виробило окремі правові форми реагування на найбільш тяжкі порушення міжнародного права, які становлять небезпеку для всього цивілізованого світу.

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Міжнародного кримінального суду, який забезпечує реалізацію принципу невідворотності відповідальності за найбільш тяжкі кримінальні правопорушення міжнародного характеру. Міжнародний кримінальний суд є першим постійно діючим міжнародним судовим органом, до компетенції якого належить здійснення

кримінального переслідування осіб, причетних до вчинення геноциду, злочинів проти людяності, злочину агресії та інших кримінальних правопорушень, що посягають на міжнародний мир і безпеку. Вважаємо, що в сучасних умовах діяльність МКС має не лише правове, а й важливе політико-правове значення, оскільки забезпечує міжнародну легітимність процесу документування та оцінки найбільш тяжких порушень міжнародного гуманітарного права.

Слід нагадати, що правовою основою функціонування Міжнародного кримінального суду став Римський статут, прийнятий 17 липня 1998 року в м. Рим представниками 120 держав [281]. Саме цей міжнародно-правовий акт започаткував створення постійного міжнародного органу кримінальної юстиції, юрисдикція якого поширюється на осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів після набрання Статутом чинності 1 липня 2002 року. Ухвалення Римського статуту стало одним із ключових етапів формування сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя, орієнтованої на забезпечення належної правової реакції на кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку незалежно від місця їх вчинення чи громадянства винних осіб.

Важливим етапом розвитку міжнародного кримінального правосуддя для України стало набуття 1 січня 2025 року повноправного статусу 125-ї держави-учасниці Міжнародного кримінального суду. Ця подія має не лише символічне, а й вагоме практичне значення для забезпечення ефективного міжнародного співробітництва у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. В умовах триваючого воєнного стану та зростання кількості міжнародних злочинів участь України у системі МКС свідчить про послідовне прагнення держави до утвердження принципів міжнародної законності, справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності за найбільш тяжкі посягання на основи міжнародного правопорядку.

Набуття статусу держави-учасниці Римського статуту надало Україні повний обсяг процесуальних прав та міжнародно-правових можливостей у межах діяльності Міжнародного кримінального суду. Зокрема, Україна отримала

право брати участь у голосуванні під час затвердження бюджету МКС, ініціювати внесення змін до Римського статуту, подавати на розгляд Суду ситуації, які належать до його юрисдикції, формувати пропозиції до порядку денного Асамблеї держав-учасниць, а також висувати кандидатів на посади прокурора, суддів чи секретаря МКС та брати участь у відповідних виборчих процедурах [1]. Вважаємо, що такі повноваження істотно розширюють можливості України щодо формування міжнародної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також сприяють посиленню взаємодії з міжнародними експертними та правоохоронними структурами.

Необхідно враховувати, що діяльність Міжнародного кримінального суду ґрунтується на принципі індивідуальної кримінальної відповідальності. Відтак МКС не здійснює провадження щодо держав як суб'єктів міжнародного права, а притягує до відповідальності конкретних фізичних осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів. Процесуальне керівництво розслідуванням та реалізацію функції обвинувачення здійснює прокурор Міжнародного кримінального суду. Саме держави-учасниці мають право передавати прокурору інформацію щодо конкретних ситуацій або кримінальних правопорушень, які потенційно підпадають під юрисдикцію Суду, після чого прокурор оцінює наявність правових підстав для відкриття провадження та визначає межі міжнародного кримінального переслідування.

Ефективність діяльності прокурора МКС безпосередньо залежить від рівня міжнародного співробітництва між державами та їх готовності забезпечувати оперативний обмін доказовою інформацією. Саме співпраця компетентних органів різних держав дозволяє здійснювати належне документування фактів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проводити ідентифікацію причетних осіб, забезпечувати доступ до свідків, цифрових доказів, матеріалів супутникового моніторингу, результатів експертиз та іншої інформації, необхідної для повного, об'єктивного й неупередженого розслідування.

Водночас Міжнародний кримінальний суд наділений повноваженнями щодо переслідування осіб, винних у вчиненні найбільш тяжких міжнародних злочинів, до яких належать геноцид, злочини проти людяності, злочин агресії, а також інші кримінальні правопорушення, що посягають на міжнародний мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. До таких діянь міжнародне право відносить умисні вбивства цивільного населення, депортацію, насильницьке переміщення осіб, катування, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників, напади на цивільні об'єкти, умисне знищення об'єктів критичної інфраструктури, переслідування за національними чи релігійними ознаками, а також інші дії, що мають системний або широкомасштабний характер і створюють загрозу міжнародній безпеці.

В умовах сьогодення для України особливої ваги набувають питання належної кримінально-правової кваліфікації правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також їх повноцінного процесуального документування. У науковому середовищі обґрунтовується позиція про необхідність комплексного застосування положень міжнародного гуманітарного права та норм національного кримінального законодавства під час оцінки таких діянь. Водночас у правозастосовній практиці значна увага приділяється положенням ст. 438 КК України, яка встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни [179]. У контексті сучасних міжнародних викликів доцільним є більш широке криміналістичне та міжнародно-правове тлумачення зазначеної норми з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Особливість об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень полягає у різноманітності форм їх прояву, серед яких жорстоке поводження з цивільним населенням, незаконне позбавлення волі, депортація, примусове переміщення осіб, розграбування культурних та національних цінностей, застосування заборонених методів ведення збройного конфлікту, а також інші порушення норм міжнародного гуманітарного права, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. При цьому особливу суспільну небезпеку становлять випадки, коли такі дії

супроводжуються умисним позбавленням життя, масштабними руйнуваннями чи системним переслідуванням цивільного населення [179]. На наше переконання, саме налагоджена міжнародна взаємодія правоохоронних органів, міжнародних судових інституцій та спеціалізованих організацій є визначальною умовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії.

Положення ст. 438 Кримінального кодексу України фактично становлять одну з основних кримінально-правових норм, яка застосовується під час документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зміст зазначеної норми охоплює жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням, примусове переміщення осіб, вигнання цивільного населення для виконання примусових робіт, розграбування культурних і національних цінностей на окупованих територіях, застосування заборонених міжнародним правом засобів ведення збройного конфлікту, інші порушення законів та звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказів щодо вчинення таких дій [179].

У сучасних умовах воєнного стану ст. 438 КК України набуває особливого значення не лише як кримінально-правова норма національного законодавства, а і як важливий елемент реалізації міжнародних зобов’язань України у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме ця стаття сьогодні активно застосовується у практичній діяльності органів досудового розслідування та прокуратури під час документування фактів посягань на цивільне населення, об’єкти критичної інфраструктури, культурну спадщину, а також інших грубих порушень норм міжнародного гуманітарного права.

Водночас практика розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії виявляє чимало проблемних аспектів, що істотно ускладнюють ефективне застосування положень ст. 438 КК України. Зокрема, слідчі та прокурори нерідко стикаються з труднощами щодо тлумачення окремих

термінів та правових конструкцій, оскільки низка понять, використаних у диспозиції статті, не має чіткого нормативного визначення у національному законодавстві. Така ситуація створює ризики неоднакового правозастосування та потребує гармонізації національних положень із нормами міжнародного кримінального та гуманітарного права.

Самостійною та вкрай гострою проблемою залишається забезпечення належного доказування у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Триваюча збройна агресія та тимчасова окупація частини території України об'єктивно створюють для органів досудового розслідування суттєві перешкоди у збиранні, фіксації та збереженні доказової інформації, що нерідко призводить до втрати або знищення слідів кримінального правопорушення, унеможливлює своєчасний доступ до місця події та істотно знижує якість сформованої доказової бази. Особливо це стосується проведення оглядів місця події, встановлення свідків, отримання доступу до територій активних бойових дій, документування наслідків обстрілів, а також забезпечення належної верифікації цифрових доказів. Крім того, актуальним залишається питання гарантування безпеки потерпілих та свідків, які надають показання у кримінальних провадженнях міжнародного характеру, адже існують реальні ризики повторної віктимізації, переслідування або загрози їх життю та здоров’ю.

У зв’язку з цим особливого значення набувають міжнародні форми співробітництва у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме необхідність оперативного обміну інформацією, координації діяльності правоохоронних органів різних держав та забезпечення міжнародної правової допомоги стала передумовою створення 25 березня 2022 року Спільної слідчої групи Joint Investigation Team (JIT) за підтримки Європейської організації з питань юстиції (Євроюсту) [205]. До складу цієї міжнародної слідчої групи увійшли Україна, Литва та Польща, а пізніше - Естонія, Латвія, Румунія, Словаччина, а також Міжнародний кримінальний суд і Європейський поліцейський офіс (Європол). Важливо, що у лютому 2024 року мандат JIT було продовжено до березня 2026

року, а також укладено меморандум про взаєморозуміння з представниками Сполучених Штатів Америки, що свідчить про подальше розширення міжнародної взаємодії у сфері розслідування найбільш тяжких міжнародних злочинів.

Створення та функціонування Joint Investigation Team (JIT) стало одним із найбільш ефективних прикладів сучасного міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства. Діяльність таких спільних слідчих груп дозволяє забезпечити швидкий обмін доказовою інформацією, проведення узгоджених слідчих (розшукових) дій, координацію роботи прокурорів та слідчих різних держав, а також підвищує ефективність міжнародного документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Правову основу діяльності спільних слідчих груп становлять міжнародно-правові акти, зокрема Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року [126], яка є одним із базових міжнародних документів у сфері міжнародного кримінального співробітництва; Другий додатковий протокол до Конвенції 2001 року [119], який безпосередньо передбачає можливість створення Joint Investigation Team (JIT) між державами-учасницями; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року [155], що встановлює міжнародні стандарти взаємодії у сфері протидії організованій злочинності, а також угоди України з Євроюстом (2021 р.) та Європолом (2016 р.), які забезпечують належне нормативне підґрунтя для участі України у міжнародних слідчих механізмах, координованих європейськими інституціями [125; 347].

Відповідно до положень ч.ч. 1-2 ст. 20 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року, створення спільних слідчих груп допускається у випадках, коли розслідування кримінальних правопорушень потребує проведення складних та взаємопов’язаних слідчих заходів за участю декількох держав, а також тоді, коли компетентні органи різних держав здійснюють паралельні розслідування, що вимагають координації та узгодженості

процесуальних дій на території відповідних держав[119]. При цьому ініціатором створення такої групи може виступати будь-яка заінтересована сторона, а відповідне звернення повинно містити пропозиції щодо персонального складу групи. Як правило, спільна слідча група формується на території тієї держави, де передбачається проведення основної частини досудового розслідування [119].

Зазначений міжнародно-правовий механізм набув особливої актуальності для України саме в умовах воєнного стану та необхідності розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Сучасний характер таких кримінально протиправних посягань свідчить про їх транскордонну природу, значну кількість епізодів, розосередженість доказової бази між різними юрисдикціями, а також необхідність оперативного міжнародного обміну інформацією. Саме тому функціонування спільних слідчих груп дозволяє забезпечити більш ефективне документування обставин кримінальних правопорушень міжнародного характеру та уникнути дублювання процесуальної діяльності правоохоронних органів різних держав.

У свою чергу, ст. 4 Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво передбачає, що взаємодія між сторонами не обмежується виключно інформаційним обміном. Таке співробітництво може включати передачу спеціальних знань, результатів стратегічного аналізу, узагальнених аналітичних матеріалів, інформації щодо методики проведення кримінальних розслідувань, обмін практичним досвідом у сфері запобігання злочинності, участь у спільних навчальних заходах, а також надання консультативної та практичної підтримки під час проведення окремих кримінальних проваджень [347]. Вважаємо, що в умовах сучасної збройної агресії така форма міжнародної взаємодії має не лише процесуальне, а й важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє інтегрувати міжнародний досвід у практику розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Основною метою створення спільних слідчих груп (Joint Investigation Team - JIT) є забезпечення ефективної взаємодії між правоохоронними органами

різних держав під час розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру. Такі групи фактично являють собою тимчасові міжнародні форми співробітництва, що формуються компетентними органами двох або більше держав для здійснення спільного досудового розслідування конкретних кримінальних проваджень. Тимчасовий характер діяльності JIT обумовлений необхідністю досягнення визначених процесуальних цілей у межах окремих кримінальних проваджень, а персональний склад групи формується з урахуванням специфіки кримінального правопорушення, необхідного рівня професійної підготовки учасників та наявних ресурсних можливостей. Кожна держава-учасниця призначає власних представників, які забезпечують безпосередню взаємодію між різними юрисдикціями та координацію слідчих дій.

Необхідно зазначити, що національне кримінальне процесуальне законодавство України також передбачає можливість створення JIT. Так, відповідно до ст. 571 КПК України [181], Офіс Генерального прокурора наділений повноваженнями щодо розгляду та вирішення питань, пов'язаних із створенням спільних слідчих груп, як за ініціативою органів досудового розслідування та прокурорів України, так і на запит компетентних органів іноземних держав. У межах діяльності JIT її учасники здійснюють безпосередню взаємодію, погоджують основні напрями досудового розслідування, координують проведення процесуальних дій та забезпечують оперативний обмін отриманою інформацією. Координація діяльності групи покладається на ініціатора її створення або одного з учасників групи [181].

На наш погляд, однією з ключових переваг функціонування JIT є можливість оперативного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій без надмірного застосування тривалих процедур міжнародної правової допомоги. Усі необхідні процесуальні заходи здійснюються учасниками спільної слідчої групи на території відповідної держави відповідно до її національного законодавства. Створення JIT оформлюється письмовою угодою за типовою формою, розробленою Євроюстом та Європолом, яка укладається українською та іноземною (або англійською) мовами для забезпечення єдиного розуміння умов співпраці всіма учасниками. Від імені

України таку угоду підписує прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні.

Особливо важливим є те, що докази, отримані в межах діяльності JIT, можуть використовуватися сторонами без необхідності оформлення окремих запитів про міжнародну правову допомогу, якщо це передбачено відповідною угодою та здійснюється з дотриманням вимог конфіденційності й захисту персональних даних відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства. Постійний інформаційний обмін між учасниками спільної слідчої групи забезпечує можливість оперативного реагування на нові обставини кримінального провадження, а після завершення діяльності JIT складається підсумковий звіт. У разі необхідності строк дії угоди може бути продовжений або розширений залежно від потреб розслідування.

Водночас необхідно враховувати, що воєнний стан створив для правоохоронних органів України безпрецедентні труднощі під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Суттєві логістичні проблеми, відсутність електропостачання, нестабільний зв’язок, дефіцит пального та обмежений доступ до окремих територій значно ускладнюють проведення слідчих (розшукових) дій. Особливо складною залишається ситуація щодо документування подій на територіях активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях, де існують об’єктивні ризики втрати доказової інформації та неможливості оперативного доступу до місця події. Крім того, негативно на ефективність роботи правоохоронців впливає недостатній рівень технічного забезпечення, зокрема нестача безпілотних літальних апаратів, засобів відеофіксації, броньованого транспорту та сучасних систем зв’язку.

У зв’язку з цим діяльність міжнародних спільних слідчих груп повинна мати максимально узгоджений характер. Йдеться про ефективну взаємодію між компетентними органами держав, окремими структурними підрозділами, слідчими, прокурорами, оперативними працівниками, експертами та іншими учасниками кримінального провадження, які спільно виконують завдання щодо документування та розслідування кримінальних правопорушень міжнародного

характеру. На наше переконання, дослідження процесуальних, організаційних та криміналістичних особливостей такої взаємодії має важливе практичне значення, оскільки саме від належної координації міжнародного співробітництва залежить ефективність розслідування найбільш тяжких кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Попри достатньо прогресивне нормативне регулювання діяльності ЛІТ, вітчизняна правозастосовна практика у цій сфері ще перебуває на етапі активного формування та потребує подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду й сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом та необхідністю забезпечення ефективної міжнародної кримінальної юстиції [298, с. 38-39].

Ще однією важливою формою міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є залучення міжнародних експертів.

З початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України Міністерство юстиції України здійснює системну діяльність, спрямовану на збір, фіксацію та належне процесуальне оформлення доказів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Особливе значення у цьому процесі має документування наслідків збройної агресії на територіях, які першими зазнали масштабних руйнувань, посягань на цивільне населення та інших грубих порушень міжнародного гуманітарного права. Саме тому для проведення комплексної фіксації доказової інформації до Київської області, яка однією з перших постраждала від агресивних дій держави-агресора, були направлені судові експерти з різних регіонів України [81].

На нашу думку, ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасних умовах є практично неможливим без широкого міжнародного співробітництва. Більшість демократичних держав, усвідомлюючи масштаби порушень міжнародного права на території України, висловили готовність не лише політично підтримувати нашу державу, а й безпосередньо брати участь у

процесах збору та фіксації доказів. У зв'язку з цим до України почали прибувати іноземні експерти у сфері криміналістики, судової медицини, балістики, ДНК-аналізу та інших спеціалізованих напрямів, діяльність яких спрямована на надання допомоги українським правоохоронним органам у документуванні кримінальних правопорушень міжнародного характеру.

Однією з перших держав, яка надала Україні практичну експертну підтримку, стала Французька Республіка. Так, Франція направила до України групу судових експертів, до складу якої увійшли представники жандармерії, медичної служби Збройних Сил Франції, судово-медичні експерти, фахівці з балістичних досліджень, експерти з проведення ДНК-аналізу, спеціалісти з дактилоскопії, вибухотехнічних досліджень, огляду місця події, а також помічники слідчих. Зібрані за участю французьких та українських фахівців матеріали використовуються не лише у межах національних кримінальних проваджень, а й можуть передаватися до Міжнародного кримінального суду для подальшого міжнародного кримінального переслідування винних осіб. Вважаємо, що така форма міжнародного співробітництва має надзвичайно важливе значення, оскільки дозволяє інтегрувати сучасні міжнародні криміналістичні стандарти у практику розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Активну підтримку Україні у сфері міжнародного документування кримінальних правопорушень надала також Велика Британія. Зокрема, під час зустрічі з Президентом Міжнародного кримінального суду міністерка закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс акцентувала увагу міжнародної спільноти на масштабних порушеннях прав цивільного населення на території України, зокрема щодо осіб, які зазнали фізичного, психологічного та сексуального насильства. У своїх заявах британська сторона наголосила на необхідності належного міжнародного розслідування зазначених фактів та притягнення винних осіб до відповідальності. Саме тому Велика Британія ухвалила рішення про направлення до України групи спеціалістів, до складу якої увійшли судові експерти та фахівці з документування кримінальних правопорушень міжнародного характеру. Їх діяльність була спрямована на

допомогу українським органам влади у зборі доказів, здійсненні кримінального переслідування та належній фіксації фактів насильства, у тому числі пов’язаного із сексуальними посяганнями в умовах збройного конфлікту [72].

Важливу роль у системі міжнародного співробітництва відіграють і Нідерланди, які також долучилися до процесу документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Уряд Нідерландів ухвалив рішення про направлення до України спеціалізованої групи судово-медичних та криміналістичних експертів для участі у розслідуванні наслідків збройної агресії російської федерації. До складу групи були включені представники військової поліції Marechaussee, детективи та співробітники Нідерландського інституту криміналістичної експертизи (NFI). Слід зазначити, що NFI вважається однією з найбільш авторитетних криміналістичних установ у світі, а тому залучення його фахівців істотно підвищує рівень доказового забезпечення міжнародних кримінальних проваджень. Відповідна міжнародна група здійснює роботу безпосередньо на територіях, де були зафіксовані факти можливих кримінальних правопорушень міжнародного характеру, а отримані матеріали передаються, зокрема, і до Міжнародного кримінального суду в Гаазі [84].

На наше переконання, залучення іноземних експертів до документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є однією з найбільш ефективних форм міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства. Така взаємодія сприяє не лише об’єктивному та неупередженому збору доказів, а й забезпечує дотримання міжнародних стандартів кримінального процесу, підвищує рівень довіри міжнародної спільноти до результатів розслідування та створює належні передумови для подальшого притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності.

Нідерландський фахівець у сфері міжнародного права, доцент кафедри міжнародного кримінального права Амстердамського університету Маріке де Хун, аналізуючи сучасну ситуацію в Україні, наголошувала на необхідності обов’язкового притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення

кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. При цьому особливу увагу було звернуто на те, що українське законодавство допускає можливість здійснення спеціального (заочного) кримінального провадження, що дозволяє притягати до кримінальної відповідальності навіть тих осіб, які фактично не перебувають під вартою або не були затримані, однак щодо яких зібрано достатній обсяг доказової інформації [215]. Така правова можливість має надзвичайно важливе значення в умовах триваючої збройної агресії та значної кількості осіб, які перебувають за межами юрисдикції України, але можуть бути причетними до вчинення міжнародних злочинів.

У цьому контексті належне документування фактів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку виступає не лише процесуальним обов'язком держави, а й важливим елементом міжнародної правової комунікації. Саме системне фіксування наслідків збройної агресії, збір доказів, показань свідків, результатів експертиз та інших матеріалів створює реальні передумови для подальшого міжнародного кримінального переслідування винних осіб. У сучасних умовах воєнного стану доказова діяльність фактично стала одним із ключових інструментів забезпечення принципу невідворотності відповідальності за кримінальні правопорушення міжнародного характеру.

Важливу допомогу Україні у сфері міжнародного співробітництва надають також правоохоронні та експертні структури Словацької Республіки. Так, до України прибула спеціалізована група словацьких фахівців, до складу якої увійшли поліцейські, судово-медичні експерти та антрополог. Зазначені спеціалісти беруть участь у спільній роботі з українськими правоохоронцями, передаючи власний професійний досвід, методики криміналістичного документування та практичні навички, необхідні для ефективного розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. На наше переконання, така форма міжнародної взаємодії має важливе значення для підвищення якості проведення експертних досліджень та забезпечення відповідності процесу доказування міжнародним стандартам.

Ще одним важливим напрямом міжнародного співробітництва у сфері документування міжнародних злочинів стало створення Радою ООН з прав людини незалежної міжнародної комісії з розслідування подій на території України. Вказана комісія функціонує як незалежний міжнародний орган, уповноважений здійснювати розслідування порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, вчинених у період збройного конфлікту. До компетенції комісії входить проведення опитувань свідків, збір та аналіз судово-медичних матеріалів, фіксація доказової інформації та підготовка матеріалів, які в подальшому можуть бути використані у міжнародних судових інстанціях [229].

Діяльність міжнародних експертів та спеціалізованих міжнародних комісій є однією з найбільш важливих форм міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Їх участь забезпечує не лише об’єктивність та неупередженість процесу документування доказів, а й сприяє формуванню належної міжнародної доказової бази, яка в майбутньому може бути використана для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності як у національних судах, так і в міжнародних судових установах.

Крім того, залучення іноземних експертів дозволяє Україні демонструвати відкритість до міжнародного контролю, дотримання принципів верховенства права та готовність до співпраці з міжнародними інституціями у сфері кримінальної юстиції. У цьому аспекті слушною видається позиція Ірини Венедіктової, яка наголошувала, що участь іноземних фахівців та експертів у процесах документування кримінальних правопорушень міжнародного характеру є свідченням відкритості України та її прагнення забезпечити прозорість і об’єктивність розслідування [280].

Ефективність міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження значною мірою залежить від рівня нормативно-правового регулювання відповідних процедур та належної організації їх практичної реалізації у кожній окремій державі. Особливої актуальності зазначені питання набувають у контексті розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки така категорія

кримінальних проваджень зазвичай має транскордонний характер, потребує взаємодії між компетентними органами різних держав та передбачає необхідність застосування складних міжнародно-правових механізмів співробітництва.

Особливе місце серед форм міжнародної правової допомоги посідає екстрадиція, тобто видача особи для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду. Саме екстрадиція традиційно вважається одним із найбільш складних інститутів міжнародного співробітництва у кримінальному процесі, оскільки безпосередньо пов’язана із питаннями державного суверенітету, дотримання прав людини, юрисдикційної компетенції держав та необхідністю забезпечення балансу між міжнародними зобов’язаннями і національними інтересами.

Вважаємо, що в умовах сучасних безпекових викликів та воєнного стану питання екстрадиції осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, набуває особливого практичного значення. Значна кількість підозрюваних осіб може перебувати за межами території України, використовувати іноземні юрисдикції для уникнення кримінальної відповідальності або намагатися приховати свою причетність до міжнародних злочинів. Саме тому ефективне функціонування екстрадиційних механізмів є необхідною передумовою забезпечення принципу невідворотності покарання.

Як слушно зазначає Т. Л. Сироїд, міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинності історично було тісно пов’язане з необхідністю надання взаємної правової допомоги між державами, зокрема у питаннях видачі осіб (екстрадиції) [303, с. 69]. На наше переконання, навіть у сучасних умовах розвитку міжнародного кримінального права екстрадиція залишається однією з ключових форм міжнародної взаємодії, без якої неможливо забезпечити повноцінне розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру та реальне притягнення винних осіб до відповідальності.

Слід також зазначити, що інститут екстрадиції не є новим явищем для міжнародної правової практики. Протягом тривалого часу держави формували

договірні та процедурні механізми передачі осіб, які переховуються від кримінального переслідування, що згодом стало важливою складовою системи міжнародної кримінальної юстиції. У сучасних умовах значення екстрадиції суттєво посилилося у зв’язку із транснаціональним характером кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також необхідністю оперативної міжнародної координації між правоохоронними органами різних держав.

У сучасних умовах розвитку міжнародного кримінального права інститут екстрадиції зазнав суттєвої трансформації та значного розширення сфери свого застосування. Наразі видача осіб здійснюється державами не лише з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а й для забезпечення виконання обвинувальних вироків національних судів щодо засуджених осіб. При цьому екстрадиційні процедури реалізуються на підставі положень двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, а також відповідних норм національного кримінального та кримінального процесуального законодавства.

У сучасних умовах воєнного стану та зростання кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значення інституту екстрадиції істотно посилилося. Це пов’язано з тим, що особи, причетні до вчинення міжнародних злочинів, нерідко залишають територію держави, використовують іноземні юрисдикції для уникнення кримінальної відповідальності або переховуються на території інших держав. У зв’язку з цим ефективне міжнародне співробітництво у сфері видачі осіб виступає важливим елементом забезпечення принципу невідворотності покарання та належного функціонування міжнародної кримінальної юстиції.

Водночас подальший розвиток міжнародного кримінального судочинства та створення спеціалізованих міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного трибуналу, а також Міжнародного кримінального суду, зумовили необхідність формування окремих механізмів передачі осіб у розпорядження міжнародних судових органів. Саме функціонування зазначених міжнародних інституцій стало підґрунтям для вироблення нових міжнародно-правових

підходів щодо співробітництва держав у питаннях передачі осіб для здійснення міжнародного кримінального переслідування.

Створення міжнародних кримінальних судових органів суттєво змінило традиційне розуміння екстрадиції як виключно міждержавної форми правової допомоги. Якщо раніше видача особи здебільшого здійснювалася між державами в межах двосторонніх відносин, то сьогодні міжнародне співробітництво охоплює також передачу осіб міжнародним судовим установам для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та подальшого притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності.

Особливої актуальності зазначені механізми набувають для України в умовах збройної агресії та необхідності забезпечення ефективного міжнародного розслідування найбільш тяжких міжнародних злочинів. У таких умовах належне нормативне врегулювання процедур передачі осіб міжнародним судовим інституціям виступає важливою складовою міжнародного співробітництва та сприяє реалізації принципів міжнародного правосуддя, законності та захисту прав людини.

У межах нашого дослідження, не можна не згадати про таку форму міжнародного співробітництва як обмін розвідувальною та оперативно-розшуковою інформацією.

У сучасних умовах практично всі держави використовують спеціальні (негласні) методи отримання інформації, необхідної для запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення, припинення та ефективного розслідування. Такі методи, як правило, застосовуються комплексно та передують проведенню відкритих процесуальних дій, зокрема затриманню осіб, проведенню допитів, обшуків, призначенню експертиз, слідчих експериментів та інших процесуальних заходів. У контексті розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку значення негласних методів збору інформації істотно зростає, оскільки така категорія злочинів характеризується високим рівнем організованості, конспіративності та транскордонним характером діяльності причетних осіб.

У різних державах діяльність правоохоронних органів, спрямована на комплексне застосування спеціальних (негласних) методів для виконання завдань протидії злочинності, має різні назви, зокрема «негласні розслідування», «кримінальна розвідка», «оперативно-розшукова діяльність» тощо. Незважаючи на певні відмінності у правовому регулюванні, усі ці форми діяльності мають спільну мету - отримання та аналітичну обробку інформації, необхідної для документування кримінально протиправної діяльності та забезпечення належного доказування у кримінальному провадженні. Як справедливо зазначають науковці, транснаціональний та прихований характер сучасної злочинності обумовлює необхідність розвитку міжнародного співробітництва саме у сфері негласних розслідувань, кримінальної розвідки та оперативно-розшукової діяльності [16].

На наше переконання, в умовах воєнного стану та активного використання сучасних цифрових технологій міжнародне співробітництво у сфері негласних розслідувань стало невід’ємною складовою загальної системи протидії кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Йдеться не лише про обмін оперативною інформацією між державами, а й про координацію діяльності правоохоронних органів, спільне використання аналітичних ресурсів, проведення міжнародних розшукових заходів, встановлення маршрутів переміщення осіб, фінансових активів, джерел фінансування та інших елементів злочинної діяльності міжнародного характеру.

Вважаємо, що міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю доцільно розглядати на декількох взаємопов’язаних рівнях. Першим із них є рівень двостороннього співробітництва між державами, який передбачає безпосередню взаємодію між компетентними органами, дипломатичними представництвами, консульськими установами та іншими уповноваженими суб’єктами. Саме на цьому рівні найчастіше реалізуються запити про міжнародну правову допомогу, екстрадиційні процедури, обмін оперативною інформацією та проведення спільних слідчих (розшукових) дій.

Другий рівень охоплює регіональне співробітництво між державами, об’єднаними територіальним або політичним принципом, зокрема у межах

діяльності Європейського Союзу, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних регіональних структур. На цьому рівні міжнародна взаємодія здійснюється через діяльність спеціалізованих міжнародних організацій та координаційних механізмів, спрямованих на боротьбу з міжнародною злочинністю, у тому числі з кримінальними правопорушеннями проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Третім рівнем є глобальне (світове) співробітництво, яке передбачає участь практично всіх держав світу та міжнародних організацій універсального характеру. Йдеться насамперед про діяльність Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установ, а також Міжнародної організації кримінальної поліції - Інтерполу та інших міжнародних структур, діяльність яких спрямована на координацію міжнародної протидії найбільш небезпечним видам злочинності [15].

Разом із тим на глобальному рівні негласні розслідування, кримінальна розвідка та оперативно-розшукова діяльність не можуть розглядатися як самостійна форма міжнародного співробітництва у класичному розумінні. На цьому рівні переважно формуються загальні міжнародно-правові засади взаємодії держав у сфері обміну інформацією, координації дій та вироблення спільних стандартів протидії міжнародній злочинності.

Слід зазначити, що безпосереднього нормативного закріплення міжнародного співробітництва у сфері негласних розслідувань у провідних міжнародних документах фактично немає. Водночас така взаємодія реалізується на основі загального принципу міжнародного співробітництва держав, закріпленого у Статуті Організації Об'єднаних Націй (ст. 1, 11, 13, 55, 56), а також у преамбулі Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та інших міжнародно-правових актах. Крім того, міжнародно-правове підґрунтя взаємодії держав у сфері негласних розслідувань формується за рахунок спеціалізованих міжнародних договорів, укладених у межах діяльності ООН щодо окремих напрямів боротьби зі злочинністю.

В умовах сучасних безпекових викликів та триваючої збройної агресії міжнародне співробітництво у сфері негласних розслідувань набуває стратегічного значення для ефективного документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме завдяки міжнародному обміну оперативною інформацією, використанню інструментів кримінальної розвідки та координації діяльності правоохоронних органів різних держав стає можливим своєчасне виявлення причетних осіб, документування їх діяльності та забезпечення належної доказової бази для подальшого міжнародного кримінального переслідування.

Аналіз міжнародних двосторонніх та багатосторонніх договорів у сфері протидії злочинності, а також практики їх реалізації свідчить про існування широкого спектра форм міжнародного співробітництва у сфері негласних розслідувань, кримінальної розвідки та оперативно-розшукової діяльності. На нашу думку, в умовах сучасної збройної агресії та збільшення кількості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку такі форми взаємодії набувають особливо важливого значення, оскільки дозволяють забезпечити оперативне отримання інформації, її аналітичну обробку та належне документування міжнародних злочинів.

Найбільш поширеною формою міжнародного співробітництва у зазначеній сфері є обмін інформацією, яка може використовуватися під час проведення негласних розслідувань. Відповідні відомості можуть надаватися правоохоронними органами однієї держави за офіційним запитом іншої держави або передаватися в ініціативному порядку з метою інформування про підготовку чи вчинення кримінальних правопорушень громадянами певної держави, щодо її громадян або на її території. Оперативність міжнародного інформаційного обміну є одним із ключових чинників ефективного розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру.

При цьому така інформація може бути отримана як відкритими способами, так і шляхом застосування спеціальних (негласних) методів. Для початку або ефективного здійснення негласних розслідувань правоохоронним органам однієї держави часто необхідні відомості, які були отримані компетентними органами

іншої держави без застосування негласних заходів, зокрема із заяв громадян, повідомлень посадових осіб, матеріалів засобів масової інформації, судових рішень, а також шляхом отримання інформації від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Разом із тим у процесі документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особливе значення має інформація, здобута саме із застосуванням негласних методів. Зокрема, правоохоронним органам можуть бути необхідні результати негласного співробітництва, діяльності поліцейських під прикриттям, негласного візуального чи електронного спостереження, внутрішньокамерної розробки та інших спеціальних заходів, які дозволяють встановлювати осіб, причетних до міжнародних злочинів, маршрути їх переміщення, джерела фінансування, канали комунікації та інші обставини, що мають доказове значення [16].

Однією з актуальних проблем міжнародного співробітництва у сфері негласних розслідувань залишається різний правовий статус інформації, отриманої із застосуванням спеціальних методів, у законодавстві різних держав. Незважаючи на те, що такі відомості у будь-якому випадку належать до інформації з обмеженим доступом, у різних країнах вони можуть мати статус службової інформації, таємниці досудового розслідування або навіть державної таємниці.

Особливо характерним такий підхід є для держав пострадянського простору, де результати оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій часто підлягають засекречуванню як інформація, що становить державну таємницю. На наше переконання, надмірний рівень секретності суттєво ускладнює міжнародний обмін інформацією, необхідною для розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки національне законодавство про державну таємницю нерідко створює додаткові бюрократичні та процесуальні перепони для передачі відповідних матеріалів іноземним партнерам.

У зв’язку з цим на практиці міжнародний обмін оперативною інформацією нерідко здійснюється неформальними каналами комунікації. Як зазначається у

наукових працях [78, с. 230], а також у спеціалізованій методичній літературі [91, с. 54], міжнародне співробітництво у формі спільних оперативних розробок і розслідувань зазвичай починається саме з формального або неформального обміну оперативною інформацією.

Формальний обмін передбачає надсилання офіційних матеріалів у межах перевірки первинної інформації або виконання запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях. Такі документи мають офіційний статус і можуть використовуватися як підстави для організації подальшого документування кримінально протиправної діяльності. Натомість неформальний обмін інформацією здебільшого здійснюється шляхом телефонного зв'язку, електронного листування або через інші засоби комунікації у мережі Інтернет [78, с. 229]. Важливу роль у цьому процесі відіграють особисті професійні контакти між представниками правоохоронних органів різних держав, а також діяльність так званих офіцерів зв'язку [91, с. 79].

Поняття «офіцери зв'язку» хоча і є загальновживаним у міжнародній правоохоронній практиці, однак не завжди має офіційне нормативне закріплення. Як правило, такі особи постійно перебувають у дипломатичних представництвах своїх держав за кордоном, виконуючи функції аташе, радників або представників центральних органів виконавчої влади, уповноважених здійснювати міжнародну правоохоронну взаємодію [91, с. 94]. На нашу думку, діяльність офіцерів зв'язку є надзвичайно важливою саме в умовах розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру, оскільки вони забезпечують оперативність міжнародної комунікації та сприяють координації спільних дій компетентних органів.

Міжнародні договори у сфері протидії злочинності передбачають також такі форми співробітництва, як обмін спеціальними технічними засобами, криміналістичною технікою та іншими матеріальними ресурсами, що застосовуються у процесі попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень. В умовах воєнного стану така допомога має для України особливе значення, оскільки суттєво розширює

технічні можливості правоохоронних органів у сфері документування міжнародних злочинів.

При цьому використання спеціальної криміналістичної техніки та окремих технічних засобів часто потребує участі іноземних спеціалістів - представників держави-виробника або постачальника відповідного обладнання. Це обумовлено необхідністю наявності спеціальних знань, навичок та практичного досвіду роботи із відповідними технічними системами. Саме тому, як ми вже писали вище, важливою формою міжнародного співробітництва у сфері негласних розслідувань, кримінальної розвідки та оперативно-розшукової діяльності є залучення спеціалістів з інших держав для надання експертної, технічної та консультативної допомоги під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Таким чином, міжнародне співробітництво у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку постає однією з визначальних передумов ефективного функціонування системи кримінальної юстиції в умовах збройної агресії та сучасних глобальних безпекових викликів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що транснаціональний характер зазначеної категорії кримінальних правопорушень, значна складність їх документування, наявність великої кількості учасників та необхідність отримання доказів із різних юрисдикцій обумовлюють потребу у постійній та скоординованій взаємодії між компетентними органами держав, міжнародними судовими інституціями, правоохоронними організаціями та спеціалізованими експертними установами.

Встановлено, що сучасні форми міжнародного співробітництва охоплюють широкий спектр процесуальних, організаційних, інформаційно-аналітичних та криміналістичних механізмів взаємодії, серед яких особливе значення мають міжнародна правова допомога, екстрадиція, діяльність спільних слідчих груп (JIT), міжнародний обмін оперативною та доказовою інформацією, залучення іноземних експертів, проведення спільних експертних досліджень, а також взаємодія з Міжнародним кримінальним судом, Євроюстом, Європолом,

Інтерполом та іншими міжнародними структурами. Комплексне використання зазначених форм співробітництва забезпечує можливість повного, об’єктивного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру.

Водночас дослідження засвідчило наявність низки проблемних аспектів міжнародного співробітництва, серед яких: недосконаліть окремих положень національного законодавства, різний правовий режим використання інформації, отриманої негласним шляхом, складність доступу до тимчасово окупованих територій, проблеми забезпечення безпеки свідків і потерпілих, а також надмірний рівень засекречування окремих відомостей. Подальше вдосконалення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері потребує гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, розширення механізмів міжнародного обміну інформацією, удосконалення процедур діяльності спільних слідчих груп та активного впровадження сучасних цифрових і криміналістичних технологій у практику розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру.

5.3 Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними правоохоронними організаціями під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України національна система кримінальної юстиції зіткнулася з безпрецедентними викликами, пов’язаними із забезпеченням ефективного розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, кількість яких продовжує зростати. Для більшості слідчих, прокурорів і суддів розслідування таких кримінальних правопорушень стало новим напрямом правозастосовної діяльності, що потребує використання спеціальних міжнародно-правових механізмів, міждержавної взаємодії та залучення міжнародних інституцій.

Важливу роль у механізмі міжнародного кримінального правосуддя відіграє Міжнародний кримінальний суд (МКС) - перший постійно діючий міжнародний судовий орган, уповноважений здійснювати кримінальне переслідування осіб, відповідальних за вчинення найтяжчих міжнародних кримінальних правопорушень, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти. До юрисдикції Суду належать злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії.

Правовою основою діяльності МКС є Римський статут Міжнародного кримінального суду, ухвалений 17 липня 1998 року в місті Римі під час Дипломатичної конференції ООН. Прийняття цього міжнародного договору стало важливим етапом розвитку міжнародного кримінального права, оскільки вперше в історії держави погодилися на створення постійного міжнародного судового органу для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року після досягнення необхідної кількості ратифікацій, що ознаменувало початок діяльності Міжнародного кримінального суду.

Важливим етапом інтеграції України до системи міжнародного кримінального правосуддя стало набуття нею повноправного членства в Міжнародному кримінальному суді. Так, 1 січня 2025 року Україна офіційно стала 125-ю державою-учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду, остаточно набувши всіх прав та обов’язків, передбачених цим міжнародним договором. Ця подія має важливе історико-правове значення та засвідчує послідовність України у впровадженні міжнародних стандартів правосуддя, спрямованих на боротьбу з безкарністю за найтяжчі міжнародні злочини.

Набуття статусу держави-учасниці Римського статуту значно розширило можливості України щодо участі у діяльності Міжнародного кримінального суду та формуванні міжнародної кримінально-правової політики. Зокрема, Україна отримала право брати участь у роботі Асамблеї держав-учасниць, голосувати під час затвердження бюджету Суду та внесення змін до Римського статуту,

пропонувати питання до порядку денного Асамблеї, висувати кандидатів на посади суддів, прокурора та секретаря МКС, а також брати участь у їх обранні.

Крім того, Україна набула можливості передавати на розгляд Міжнародного кримінального суду ситуації, що підпадають під його юрисдикцію, а також брати активну участь у міжнародному співробітництві щодо розслідування та переслідування міжнародних кримінальних правопорушень [1].

Це сприяє посиленню міжнародно-правових механізмів реагування на воєнні злочини та інші тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені під час збройної агресії російської федерації проти України.

Приєднання України до Римського статуту Міжнародного кримінального суду зумовлює необхідність комплексного вдосконалення національного законодавства та подальшої гармонізації його положень із нормами міжнародного кримінального права. Водночас це передбачає реформування окремих інститутів кримінального та кримінального процесуального законодавства, розвиток механізмів співробітництва з МКС, а також посилення взаємодії між міжнародними та національними органами кримінальної юстиції у сфері розслідування та переслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

Важливим етапом розвитку співпраці України з Міжнародним кримінальним судом стало дворазове визнання державою його юрисдикції ad hoc відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту. Зокрема, у лютому 2014 року Україна подала декларацію про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів проти людяності, які, імовірно, були вчинені на території держави в період з листопада 2013 року по лютий 2014 року під час подій Революції Гідності [136]. Надалі, у лютому 2015 року Україна повторно визнала юрисдикцію Суду стосовно воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які могли бути вчинені вищими посадовими особами Російської Федерації та представниками незаконних збройних формувань так званих «ДНР» і «ЛНР», починаючи з 20 лютого 2014 року [257].

Зазначені декларації мали важливе міжнародно-правове значення, оскільки надали Міжнародному кримінальному суду підстави для здійснення попереднього вивчення ситуації в Україні та подальшого розслідування міжнародних злочинів, вчинених на її території. Водночас визнання юрисдикції МКС ad hoc стало свідченням прагнення України забезпечити міжнародне правосуддя та притягнення винних осіб до відповідальності за найтяжчі порушення міжнародного права.

У цьому контексті показовим є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шморгунов та інші проти України», в якому Суд надав оцінку подіям Революції Гідності. ЄСПЛ встановив, що застосування надмірної сили правоохоронними органами щодо мирних протестувальників призвело до ескалації насильства та вчинення численних протиправних дій, у тому числі за участю недержавних суб'єктів, залучених представниками влади. Крім того, Суд констатував факти жорстокого поводження, свавільного позбавлення волі учасників протестів, необґрунтованого розгону демонстрантів та відсутності ефективного й незалежного розслідування відповідних подій [284].

Особливу увагу привертає те, що у мотивувальній частині зазначеного рішення ЄСПЛ врахував висновки та матеріали Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду. Зокрема, було відзначено, що хоча на той час Україна ще не була державою-учасницею Римського статуту, вона визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, імовірно вчинених на її території починаючи з листопада 2013 року. У зв'язку з цим 25 квітня 2014 року Прокурор МКС розпочав попереднє вивчення ситуації в Україні відповідно до політики Офісу щодо проведення попередніх розслідувань [284].

У межах попереднього вивчення ситуації в Україні Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду здійснював активну діяльність зі збору та аналізу інформації про ймовірні міжнародні злочини. Так, станом на листопад 2015 року Офіс Прокурора МКС отримав понад двадцять повідомлень відповідно до статті 15 Римського статуту, яка передбачає можливість отримання інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, від держав, міжнародних організацій, неурядових об'єднань та інших джерел.

Особливе значення для формування доказової бази мало надходження до Офісу Прокурора спільного детального повідомлення від близько тринадцяти громадських організацій щодо ймовірних злочинів, вчинених у контексті подій Революції Гідності. Зазначені матеріали містили відомості про можливі порушення прав людини та міжнародного кримінального права, які потребували правової оцінки з боку Міжнародного кримінального суду.

Крім того, Офіс Прокурора МКС здійснював аналіз значного обсягу загальнодоступної інформації, отриманої від неурядових та міжурядових організацій, міжнародних інституцій і відкритих джерел. Такий підхід відповідає практиці МКС щодо проведення попереднього вивчення ситуацій та дозволяє здійснювати комплексну оцінку наявних даних про ймовірне вчинення міжнародних кримінальних правопорушень.

У період з 9 листопада 2014 року по 29 жовтня 2015 року представники Офісу Прокурора МКС здійснили три офіційні візити до України, під час яких провели зустрічі з представниками органів державної влади, правоохоронних органів та громадянського суспільства. Окрім цього, консультації з відповідними суб'єктами відбувалися в штаб-квартирі Суду в місті Гаага та на інших міжнародних майданчиках.

Зазначена діяльність свідчить про комплексний характер попереднього вивчення ситуації в Україні та підтверджує важливу роль співпраці між державними органами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством у документуванні й розслідуванні міжнародних злочинів. Така взаємодія є необхідною передумовою забезпечення ефективного міжнародного кримінального правосуддя та реалізації принципу невідворотності відповідальності за найтяжчі порушення міжнародного права.

У своєму Звіті про діяльність із попереднього вивчення ситуацій за 2015 рік Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду здійснив попередню правову оцінку діянь, які, за наявною інформацією, могли бути вчинені під час подій Революції Гідності в Україні. Аналіз отриманих матеріалів дозволив Офісу Прокурора дійти висновку про наявність ознак міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС.

Зокрема, у звіті зазначалося, що у відповідь на мирні протести на Майдані українські правоохоронні органи систематично застосовували надмірну та невибіркову силу щодо протестувальників, журналістів та інших цивільних осіб, які перебували в місцях проведення акцій протесту. Повідомлялося, що випадки насильства та жорстокого поводження мали місце як під час сутичок із протестувальниками, так і під час їх затримання та після нього.

Крім того, Офіс Прокурора МКС звернув увагу на діяльність так званих «тітушок» - організованих груп цивільних осіб, які, за наявною інформацією, співпрацювали з правоохоронними органами та брали участь у насильницьких діях проти учасників протестного руху. Зазначалося, що такі дії могли здійснюватися з мотивів політичного переслідування осіб, які фактично або ймовірно перебували в опозиції до тодішньої державної влади.

На підставі зібраної інформації Офіс Прокурора МКС дійшов попереднього висновку, що відповідні діяння могли містити ознаки злочинів проти людяності, передбачених статтею 7 Римського статуту, зокрема переслідування за політичними мотивами та вчинення нападу на цивільне населення [281].

Особливе значення має висновок Офісу Прокурора МКС про те, що зафіксовані акти насильства не мали характеру ізольованих або випадкових інцидентів. Натомість їх системність, схожість способів вчинення, коло потерпілих, суб’єктів та місць подій свідчили про існування узгодженої кампанії, спрямованої проти протестного руху. При цьому зверталася увага на використання схожих методів придушення протестів, зокрема надмірного застосування сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї щодо цивільних осіб.

Офіс Прокурора також вказував на наявність ознак державної політики, спрямованої на напад на цивільне населення у розумінні підпункту «а» пункту 2 статті 7 Римського статуту. Серед обставин, які могли свідчити про існування такої політики, називалися координація дій правоохоронних органів із цивільними групами, систематичне невжиття заходів для запобігання

насильству, відсутність ефективного розслідування фактів жорстокого поводження, а також спроби приховування ймовірних злочинів.

Таким чином, попереднє вивчення ситуації в Україні Офісом Прокурора МКС стало важливим етапом міжнародно-правової оцінки подій Революції Гідності та сприяло формуванню доказової бази для подальшого розслідування можливих міжнародних злочинів, вчинених на території України.

З урахуванням наведених обставин, а також загальної політичної ситуації та повторюваного характеру відповідних дій, Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду дійшов попереднього висновку про те, що насильницькі дії представників силових структур і так званих «тітушок» могли здійснюватися відповідно до державної політики, спрямованої на придушення або стримування протестного руху. Водночас наявна на той момент інформація не дозволяла однозначно встановити, що відповідний «напад на цивільне населення» мав систематичний або широкомасштабний характер у розумінні статті 7 Римського статуту. У зв’язку з цим Офіс Прокурора МКС наголосив на готовності переглянути свою правову оцінку у разі надходження нових доказів та додаткової інформації.

Подальший розвиток попереднього вивчення ситуації в Україні знайшов відображення у звітах Офісу Прокурора МКС за 2017 та 2018 роки. У зазначених документах вказувалося, що Суд продовжив аналіз додаткових матеріалів щодо подій, охоплених першою декларацією України про визнання юрисдикції МКС відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту, а саме за період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Метою такого аналізу було встановлення того, чи впливає нова інформація на попередню кваліфікацію діянь, імовірно вчинених у контексті подій Революції Гідності [284].

Водночас положення Римського статуту та практика Міжнародного кримінального суду знаходять відображення і в діяльності Європейського суду з прав людини. Зокрема, на положення міжнародного кримінального права посилаються судді ЄСПЛ у своїх окремих думках під час розгляду справ, що стосуються фундаментальних прав людини та кримінальної юстиції.

Показовим прикладом є частково окрема думка судді Пінто де Альбукерке у справі «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13), яка стосувалася проблематики довічного позбавлення волі та механізмів перегляду таких покарань. Аналізуючи практику ЄСПЛ у справах «Ласло Магьяр проти Угорщини», «Харакчієв і Толумов проти Болгарії» та «Мюррей проти Нідерландів», суддя сформулював основні стандарти ефективного механізму перегляду довічного позбавлення волі.

До таких стандартів належать: принцип законності та правової визначеності; оцінка пенологічних підстав подальшого тримання особи під вартою, включаючи ресоціалізацію та превенцію; здійснення перегляду у визначені часові межі, зокрема не пізніше ніж через 25 років після винесення вироку; забезпечення належних процесуальних гарантій; а також можливість судового перегляду відповідних рішень. Зазначені підходи свідчать про посилення міжнародних стандартів захисту прав людини у сфері кримінальної юстиції та демонструють взаємозв’язок між практикою міжнародних судових установ і розвитком національних правових систем.

Розвиваючи зазначений підхід, суддя Пінто де Альбукерке у своїй окремій думці наголосив, що ефективний механізм перегляду покарання повинен перебувати під судовим контролем або, принаймні, підлягати повному судовому перегляду як фактичних, так і правових аспектів рішення про помилування. На його думку, такий підхід узгоджується з універсальним міжнародним стандартом, закріпленим у пункті 2 статті 110 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який передбачає можливість перегляду покарання Судом за визначених умов. Використане Великою палатою ЄСПЛ у справі «Мюррей проти Нідерландів» імперативне формулювання про те, що права засуджених «повинні захищатися доступом до судового перегляду», свідчить про прагнення Суду виключити будь-які сумніви щодо обов’язковості ефективного механізму судового контролю за довічним позбавленням волі [283].

Зазначене свідчить про поступове формування універсальних міжнародних стандартів кримінальної юстиції, у межах яких положення Римського статуту дедалі частіше використовуються не лише в діяльності

Міжнародного кримінального суду, а й у практиці інших міжнародних судових установ, зокрема Європейського суду з прав людини.

Наразі положення Римського статуту набули широкого застосування як у міжнародній нормотворчості, так і в національних правових системах. Вони використовуються як орієнтир для гармонізації законодавства держав із міжнародними стандартами кримінального правосуддя та розвитку механізмів міжнародного співробітництва у сфері боротьби з міжнародними злочинами.

Показовим прикладом такого впливу є Угода про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, підписана 8 жовтня 2020 року в Лондоні та ратифікована Законом України № 1100-IX від 16 грудня 2020 року. Зокрема, стаття 23 цієї Угоди передбачає посилення співробітництва сторін у сфері судової взаємодії в кримінальних справах, включаючи взаємну правову допомогу та екстрадицію. При цьому сторони зобов’язуються сприяти приєднанню до міжнародних договорів Організації Об’єднаних Націй і Ради Європи у відповідній сфері, а також їх належному виконанню, зокрема Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року. Крім того, Угода передбачає можливість розвитку співробітництва за посередництва Євроюсту [348].

Важливе значення положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду мають і для формування національної політики у сфері перехідного правосуддя та постконфліктного відновлення. Зокрема, Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р, визначає одним із пріоритетних напрямів забезпечення процесів постконфліктного відновлення та впровадження механізмів перехідного правосуддя на засадах рівності прав і можливостей жінок та чоловіків [285].

У межах реалізації зазначеного Національного плану особливу увагу приділено гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини та міжнародного кримінального

правосуддя. Зокрема, оперативною ціллю 3.4 визначено забезпечення відповідності законодавства у сфері перехідного правосуддя міжнародним стандартам, його належного застосування та гарантування доступу до правосуддя для постраждалих жінок, чоловіків, дівчат і хлопців. Одним із ключових завдань у цьому напрямі є приведення національного законодавства у відповідність із положеннями Стамбульського протоколу, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Міжнародного протоколу з документування і розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту [285].

Зазначене свідчить про поступову інтеграцію міжнародних стандартів кримінального правосуддя до національної правової системи України та визнання Римського статуту одним із базових міжнародно-правових актів у сфері документування та розслідування міжнародних злочинів.

Водночас положення Римського статуту МКС були враховані й у нормотворчій діяльності Верховної Ради України. Зокрема, постановою Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року № 2188-IX було схвалено Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». У зазначеному документі парламент визнав дії Збройних сил Російської Федерації та її політичного і військового керівництва, вчинені під час повномасштабної збройної агресії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, такими, що мають ознаки геноциду Українського народу [268].

Крім того, Верховна Рада України звернулася до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав із закликом визнати дії Російської Федерації геноцидом Українського народу, а також кваліфікувати вчинені на території України діяння як злочини проти людяності та воєнні злочини. Такий підхід узгоджується з положеннями Римського статуту та сприяє формуванню міжнародного консенсусу щодо правової оцінки злочинів, вчинених у ході збройної агресії проти України.

Постановою Верховної Ради України № 2188-IX Голові Верховної Ради України було доручено забезпечити невідкладне направлення тексту відповідної Заяви до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, а також урядів і парламентів іноземних держав з метою міжнародного визнання дій російської федерації як геноциду Українського народу. Крім того, Голові Верховної Ради України надано повноваження звернутися до Генеральної прокуратури України, Міністерства закордонних справ України та Міністерства юстиції України щодо вжиття невідкладних заходів із належного документування фактів вчинення представниками Російської Федерації міжнародних злочинів та ініціювання притягнення винних осіб до відповідальності.

Зазначене свідчить про те, що ефективність міжнародно-правового співробітництва у сфері розслідування міжнародних злочинів значною мірою залежить від належного функціонування національних правових механізмів документування, розслідування та міжнародної взаємодії компетентних органів. Саме якість внутрішньодержавних процедур, їх відповідність міжнародним стандартам та оперативність реагування визначають ефективність реалізації механізмів міжнародної кримінальної юстиції.

Подальший розвиток імплементації положень Римського статуту у національне законодавство України простежується і в інших актах Верховної Ради України. Так, у постанові від 31 травня 2022 року № 2288-IX «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до представників Російської православної церкви» парламент наголосив на несумісності поширення ідеології геноциду з релігійними цінностями та зазначив, що особи, причетні до виправдання чи сприяння міжнародним злочинам, мають нести відповідальність відповідно до статей 6, 7 та 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [247].

Таким чином, на парламентському рівні формується нормативне підґрунтя для застосування положень статті 5 Римського статуту, яка визначає юрисдикцію

МКС щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. Це створює додаткові правові передумови для міжнародного кримінального переслідування осіб, відповідальних за вчинення міжнародних злочинів у контексті збройної агресії проти України.

Практика діяльності Міжнародного кримінального суду свідчить про реальну можливість притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. З моменту створення МКС було відкрито низку проваджень щодо ситуацій у різних регіонах світу, зокрема в Афганістані, Грузії, Дарфурі, Демократичній Республіці Конго, Лівії, Малі та інших державах [41]. Серед найбільш відомих прикладів судової практики варто відзначити справу Домініка Онгвена, якого було визнано винним за численними епізодами злочинів проти людяності та воєнних злочинів, вчинених в Уганді, а також справу Боско Нтаганди, щодо якого Апеляційна палата МКС підтвердила обвинувальний вирок та покарання у вигляді 30 років позбавлення волі за злочини, вчинені в Демократичній Республіці Конго [41].

Відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду необхідно розрізняти два взаємопов’язані, але самостійні правові інститути - юрисдикцію та прийнятність справи. Юрисдикція МКС визначає межі здійснення Судом своїх повноважень і охоплює предметну юрисдикцію, часову юрисдикцію, територіальну юрисдикцію та персональну юрисдикцію. Саме ці критерії визначають, чи підпадає конкретне діяння та особа під сферу дії Римського статуту.

Натомість питання прийнятності виникає на наступному етапі та стосується можливості розгляду конкретної справи Міжнародним кримінальним судом. Перед початком розслідування Прокурор МКС здійснює попереднє вивчення ситуації, аналізує наявну інформацію та перевіряє відповідність початку розслідування вимогам Римського статуту. Водночас Суд може розглядати питання прийнятності справи й за власною ініціативою, навіть за відсутності відповідного звернення з боку держав-учасниць або інших суб’єктів міжнародного права [400, с. 171].

Ключовим критерієм визначення прийнятності справи є принцип комплементарності, який закріплений у преамбулі, статті 1 та статті 17 Римського статуту. Відповідно до цього принципу Міжнародний кримінальний суд не замінює національні системи кримінальної юстиції, а лише доповнює їх діяльність. Отже, МКС може здійснювати юрисдикцію лише у випадках, коли держава, яка має юрисдикцію щодо відповідного злочину, не бажає або не здатна здійснювати ефективне розслідування та кримінальне переслідування винних осіб.

Таким чином, Римський статут закріплює пріоритет національної юрисдикції у справах про міжнародні злочини та покладає на держави первинну відповідальність за розслідування й судовий розгляд таких діянь. Втручання Міжнародного кримінального суду має субсидіарний характер і здійснюється лише за наявності передбачених Статутом підстав.

Особливого значення питання розмежування національної та міжнародної юрисдикції набуває в умовах збройної агресії російської федерації проти України. У цьому контексті слушною є позиція Н. Антонюк, яка наголошує на актуальності створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії та притягнення до відповідальності вищого військово-політичного керівництва держави-агресора. Водночас національні суди України мають здійснювати кримінальне переслідування осіб нижчої та середньої ланок, причетних до вчинення міжнародних злочинів [56].

За таких умов особливого значення набувають питання розмежування воєнних злочинів і загальнокримінальних правопорушень, визначення меж юрисдикції між МКС та національними судами, а також формування цілісного розуміння норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного звичаєвого права та практики міжнародних судових установ. Вирішення зазначених питань є необхідною передумовою ефективного функціонування системи міжнародного кримінального правосуддя та забезпечення невідворотності відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення.

Проблематика міжнародної кримінальної юстиції набуває особливої актуальності в умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти

України. Як зазначив Голова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду С. Кравченко, з початку повномасштабного вторгнення на території України зареєстровано майже 26 тис. злочинів агресії та воєнних злочинів, з яких понад 24 тис. становлять кримінальні правопорушення, передбачені ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» [165]. Наведені статистичні дані свідчать про безпрецедентний масштаб міжнародних злочинів, що потребують як національного, так і міжнародного кримінального переслідування.

У контексті аналізу юрисдикційних аспектів діяльності міжнародних судових установ необхідно зазначити, що Україна активно використовує міжнародно-правові механізми захисту своїх прав та інтересів на міжнародній арені. Зокрема, важливе значення мають провадження, ініційовані Україною проти російської федерації в міжнародних судових інституціях, зокрема в Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН.

Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України особливого значення набула інша справа, розгляд якої триває в Міжнародному суді ООН, - «Звинувачення у геноциді за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Україна проти російської федерації)». Відповідне провадження було ініційоване Україною 27 лютого 2022 року у відповідь на неправомірні твердження Російської Федерації щодо нібито вчинення Україною геноциду на території Донецької та Луганської областей, які були використані державою-агресором як привід для початку широкомасштабного вторгнення.

За результатами розгляду клопотання України про застосування тимчасових заходів Міжнародний суд ООН 16 березня 2022 року постановив ухвалу, яка має обов’язковий характер для сторін спору. Суд зобов’язав російську федерацію негайно припинити військові дії, розпочаті 24 лютого 2022 року на території України, а також забезпечити, щоб будь-які військові чи нерегулярні збройні формування, організації та особи, які перебувають під її контролем або впливом, не вчиняли дій, спрямованих на продовження таких військових операцій [48].

Зазначені рішення Міжнародного суду ООН мають важливе значення для формування міжнародної практики притягнення держав до відповідальності за порушення міжнародного права та підтверджують ефективність міжнародно-правових механізмів захисту прав держав і народів в умовах збройних конфліктів.

Показовим у контексті реалізації механізму міждержавного втручання у провадження Міжнародного суду ООН є той факт, що першою державою, яка подала до Секретаріату Суду декларацію про вступ у справу «Україна проти Російської Федерації» щодо звинувачень у геноциді, стала Латвійська Республіка. Підставою для такого процесуального кроку стала стаття 63 Статуту Міжнародного суду ООН, відповідно до якої у справах, що стосуються тлумачення міжнародної конвенції, учасниками якої є й інші держави, кожна з них має право вступити у провадження. При цьому тлумачення конвенції, надане Судом у своєму рішенні, матиме обов'язковий характер і для держав, які скористалися правом на інтервенцію.

Обґрунтовуючи свою участь у справі, уряд Латвії зазначив, що як держава-учасниця Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього має безпосередній правовий інтерес у тлумаченні її положень, яке буде сформульоване Судом. Латвія також висловила намір надати свої правові позиції як щодо питань юрисдикції Суду, так і щодо розгляду справи по суті. У зв'язку з цим Україні та Російській Федерації було запропоновано подати письмові зауваження щодо відповідної декларації відповідно до статті 83 Регламенту Суду [34]. Згодом аналогічними процесуальними правами скористалися й інші держави, зокрема Нова Зеландія та Сполучене Королівство, які подали відповідні декларації 29 липня та 5 серпня 2022 року відповідно.

Аналіз положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду свідчить про складний багатостадійний характер міжнародного кримінального провадження. Загалом процедуру розгляду ситуацій та справ у МКС можна умовно поділити на кілька послідовних етапів: передання ситуації на розгляд Суду; вирішення питання про її прийнятність; здійснення Офісом Прокурора попереднього вивчення ситуації та збору інформації; формування окремих справ

і висунення обвинувачень конкретним особам; підтвердження обвинувачень Палатою попереднього провадження; судовий розгляд справи по суті із постановленням вироку; а також апеляційний перегляд у разі подання відповідної скарги [105, с. 99].

Водночас Римський статут суттєво обмежує предметну юрисдикцію МКС, поширюючи її виключно на найбільш тяжкі міжнародні злочини, які становлять занепокоєння для всього міжнародного співтовариства. До таких злочинів належать злочин агресії (ст. 5), геноцид (ст. 6), злочини проти людяності (ст. 7) та воєнні злочини (ст. 8). Як зазначено у преамбулі Римського статуту, ці злочини не повинні залишатися безкарними, а їх ефективне переслідування має забезпечуватися як на національному рівні, так і шляхом розвитку міжнародного співробітництва.

Загальним правилом є здійснення юрисдикції МКС щодо злочинів, учинених на території держав-учасниць або їхніми громадянами. Такий підхід спрямований на забезпечення балансу між міжнародною кримінальною юстицією та принципом державного суверенітету. Водночас із цього правила існують винятки. Зокрема, відповідно до глави VII Статуту ООН Рада Безпеки ООН уповноважена передавати до МКС ситуації, пов’язані зі злочинами, вчиненими на території держав, які не є учасницями Римського статуту, або їхніми громадянами. Саме на цій підставі до юрисдикції Суду було передано ситуацію в Дарфурі, хоча Судан не є державою-учасницею МКС.

Крім того, пункт 3 статті 12 Римського статуту передбачає можливість для держави, яка не є учасницею Статуту, визнати юрисдикцію МКС шляхом подання відповідної декларації Секретарю Суду щодо конкретної ситуації або злочину. Саме цим механізмом скористалася Україна, двічі визнавши юрисдикцію МКС стосовно злочинів, вчинених на її території, що стало важливим кроком на шляху до забезпечення міжнародного кримінального переслідування осіб, відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини.

Насамкінець необхідно підкреслити, що Міжнародний кримінальний суд функціонує як суд «останньої інстанції», діяльність якого ґрунтується на принципі комплементарності. Відповідно до положень Римського статуту МКС

не підміняє національні органи кримінальної юстиції, а лише доповнює їх діяльність, здійснюючи юрисдикцію у випадках, коли держава, на території якої було вчинено міжнародний злочин, або держава громадянства підозрюваної особи не бажає чи не здатна належним чином здійснювати розслідування та кримінальне переслідування винних осіб. Саме цим МКС принципово відрізняється від міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* щодо колишньої Югославії та Руанди, юрисдикція яких мала пріоритет над національними судами. Натомість у системі Римського статуту пріоритет належить саме національній юрисдикції [220, с. 273].

Важливим етапом розвитку нормативного забезпечення співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом стало прийняття Закону України № 2236-IX від 3 травня 2022 року, яким Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено розділом IX² «Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом». Запровадження зазначеного розділу стало суттєвим кроком на шляху імплементації положень Римського статуту та створення правових механізмів практичної взаємодії України з МКС.

Зокрема, новими положеннями КПК України визначено обсяг і порядок співробітництва з МКС (ст. 617 КПК України), повноваження центральних органів України у сфері такої взаємодії (ст. 618 КПК України), підстави для проведення консультацій із Судом та передачі кримінальних проваджень до МКС (ст.ст. 619–620 КПК України). Крім того, врегульовано порядок виконання прохань МКС про надання допомоги (ст. 621 КПК України), забезпечення конфіденційності та захисту інформації (ст. 622 КПК України), збереження доказів (ст. 623 КПК України), а також особливості здійснення процесуальних дій прокурором МКС на території України (ст. 624 КПК України).

Окрему увагу законодавець приділив питанням арешту та передачі осіб на прохання МКС, регламентувавши процедури тимчасового арешту (ст.ст. 628–629 КПК України), передачі особи до Суду (ст.ст. 625, 630–631 КПК України), транзитного перевезення (ст. 634 КПК України), тимчасового звільнення осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (ст. 632

КПК України), а також порядку виконання рішень МКС на території України (ст. 636 КПК України).

Таким чином, внесені до кримінального процесуального законодавства зміни створили належне нормативне підґрунтя для ефективної взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом та стали важливим кроком на шляху інтеграції національної системи кримінальної юстиції до міжнародного правового простору.

Так, приміткою до розділу IX² КПК України визначено, що дія цього розділу поширюється виключно на співробітництво з Міжнародним кримінальним судом та спрямована на забезпечення реалізації юрисдикції МКС щодо осіб (громадян України, іноземців та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, були підпорядковані або діяли з метою здійснення збройної агресії проти України, а також виконували рішення чи накази посадових осіб, військового командування або органів державної влади Російської Федерації чи інших держав, які здійснювали або сприяли агресії проти України [181].

До набрання чинності Римським статутом МКС для України положення зазначеного Закону застосовувалися з урахуванням умов, визначених постановами Верховної Ради України про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів, вчинених під час подій на Майдані у 2013–2014 роках та в контексті збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 2014 року.

Аналіз положень розділу IX² КПК України дає підстави стверджувати, що відповідними нормами на національному рівні імплементовано основні елементи предметної та персональної юрисдикції Міжнародного кримінального суду, визначено особливості дії кримінального процесуального закону у часі, а також врегульовано порядок взаємодії компетентних органів України з МКС. Зокрема, йдеться про процедури передачі кримінальних проваджень до Суду, виконання запитів про міжнародну правову допомогу, проведення процесуальних дій на прохання МКС, арешту та передачі осіб, а також перейняття Україною кримінальних проваджень від Суду.

Ухвалення зазначених положень стало суттєвим кроком у напрямі нормативного забезпечення міжнародного кримінального співробітництва, оскільки протягом тривалого часу в науковій літературі обґрунтовувалася необхідність законодавчого врегулювання механізмів взаємодії України з МКС, у тому числі шляхом прийняття окремого спеціального закону. Натомість законодавець обрав шлях інтеграції відповідних процедур безпосередньо до Кримінального процесуального кодексу України, що сприяє системності правового регулювання.

Разом із тим окремі положення розділу IX² КПК України потребують додаткового наукового осмислення та вдосконалення. Так, відповідно до статті 624 КПК України прокурор МКС на підставі прохання Суду може самостійно здійснювати процесуальні дії на території України, за винятком тих, що відповідно до національного законодавства потребують погодження прокурора або дозволу слідчого судді чи суду.

Однак зазначене положення не повною мірою узгоджується з підпунктом «d» пункту 3 статті 57 Римського статуту, відповідно до якого Палата попереднього провадження МКС має право надати прокурору дозвіл на здійснення спеціальних слідчих заходів на території держави-учасниці без отримання її згоди на співробітництво у випадку, якщо така держава очевидно неспроможна виконати відповідне прохання Суду через відсутність належних органів або елементів судової системи, уповноважених забезпечити співробітництво згідно з частиною IX Римського статуту.

Хоча зазначений механізм розрахований передусім на ситуації функціональної неспроможності держави, його існування свідчить про наявність певної колізії між положеннями національного кримінального процесуального законодавства та нормами Римського статуту. Відтак подальша імплементація міжнародних стандартів у сфері співробітництва з МКС потребує комплексного перегляду окремих норм КПК України з метою забезпечення їх повної відповідності міжнародно-правовим зобов’язанням України.

Окрім цього, стаття 621 КПК України регламентує порядок виконання прохань Міжнародного кримінального суду про надання допомоги. Частиною

першою зазначеної статті передбачено, що виконання прохань МКС, пов'язаних із проведенням процесуальних дій, здійснюється відповідно до положень статті 558 КПК України з урахуванням особливостей, визначених статтею 562 КПК України щодо процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу.

Водночас стаття 558 КПК України встановлює загальний порядок виконання запитів про міжнародну правову допомогу на території України, включаючи підстави для відмови у їх виконанні. Зокрема, відповідно до частини сьомої цієї статті, у разі неможливості виконання запиту або відмови в наданні міжнародної правової допомоги з підстав, передбачених статтею 557 КПК України, центральний орган України повертає відповідний запит компетентному органу іноземної держави із зазначенням причин такої відмови.

Разом із тим положення Римського статуту встановлюють значно вужчі межі для відмови у співробітництві з МКС. Так, згідно з частиною четвертою статті 93 Римського статуту держава може повністю або частково відмовити у виконанні прохання Суду лише у випадку, якщо таке прохання стосується надання документів або розкриття доказів, що мають безпосереднє відношення до питань національної безпеки.

Порівняльний аналіз наведених положень свідчить про наявність нормативної колізії між положеннями Римського статуту та кримінальним процесуальним законодавством України. На відміну від Римського статуту, статті 557, 558 та 621 КПК України передбачають ширший перелік підстав для відмови у наданні міжнародної правової допомоги, що потенційно може ускладнювати виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань перед Міжнародним кримінальним судом.

У зв'язку з цим видається доцільним удосконалення положень КПК України шляхом встановлення спеціального правового режиму виконання прохань МКС, який би враховував особливий статус Суду як постійного міжнародного органу кримінальної юстиції та забезпечував повну відповідність національного законодавства положенням Римського статуту. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності міжнародного кримінального

співробітництва та реалізації принципу невідворотності відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення.

Також заслуговує на увагу проблема одночасного надходження запитів щодо однієї й тієї самої особи або однакового предмета співробітництва від різних суб'єктів міжнародної взаємодії. На практиці не виключаються ситуації, коли компетентні органи України одночасно отримують прохання Міжнародного кримінального суду про передачу особи та запит іншої держави про її екстрадицію. Однак чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить спеціальних положень, які б регламентували порядок розгляду таких конкуруючих запитів, а також критерії встановлення пріоритету між ними.

Натомість Римський статут частково врегульовує зазначене питання у статті 90, яка визначає порядок вирішення колізій між проханнями МКС про передачу особи та запитами держав про її видачу. Зокрема, якщо держава-учасниця отримує одночасно прохання Суду про передачу особи та запит іншої держави про її екстрадицію за ті самі діяння, що становлять предмет юрисдикції МКС, така держава зобов'язана повідомити про це як Суд, так і запитуючу державу (п. 1 ст. 90 Римського статуту).

У випадку, коли запитуюча держава є учасницею Римського статуту, пріоритет надається проханню МКС за умови, що Суд визнав справу прийнятною до свого провадження відповідно до статей 18 або 19 Статуту. Якщо ж рішення про прийнятність ще не ухвалено, запитувана держава може розглядати запит про екстрадицію, однак не має права передавати особу до винесення Судом остаточного рішення щодо прийнятності справи.

Дещо інший підхід застосовується у випадках, коли запитуюча держава не є учасницею Римського статуту. За відсутності міжнародного зобов'язання щодо екстрадиції такій державі перевага також надається проханню МКС за умови визнання справи прийнятною до провадження Суду. Водночас до ухвалення відповідного рішення МКС запитувана держава може здійснювати розгляд екстрадиційного запиту на власний розсуд.

Наведені положення Римського статуту формують міжнародно-правовий механізм вирішення колізій юрисдикції між МКС та державами, однак

аналогічний механізм відсутній у національному кримінальному процесуальному законодавстві України. У зв'язку з цим доцільним видається доповнення розділу IX² КПК України спеціальними нормами, які б визначали порядок розгляду конкуруючих запитів, критерії встановлення пріоритету між ними та процедури взаємодії компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом і іноземними державами. Запровадження таких положень сприятиме забезпеченню правової визначеності, уникненню юрисдикційних конфліктів та належному виконанню Україною міжнародних зобов'язань у сфері міжнародного кримінального співробітництва.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на особливості термінології, яка використовується у Римському статуті Міжнародного кримінального суду та національному законодавстві. Зокрема, МКС оперує категорією «передача у розпорядження», що знайшло своє відображення й у положеннях розділу IX² КПК України. Використання саме цього терміна має принципове значення, оскільки він відрізняється від поняття «екстрадиція» як за своєю правовою природою, так і за правовими наслідками.

На відміну від національних конституційних положень, які зазвичай забороняють видачу власних громадян іншим державам, зокрема частини другої статті 25 Конституції України, Римський статут не передбачає будь-яких винятків щодо передачі громадян держав-учасниць до Міжнародного кримінального суду. Відповідно до статті 89 Римського статуту Суд має право направляти державам прохання про арешт та передачу особи, яка може перебувати на їх території, а держави-учасниці зобов'язані виконувати такі прохання відповідно до положень Статуту та процедур, визначених національним законодавством.

З метою уникнення потенційних колізій між міжнародними та конституційними нормами стаття 102 Римського статуту чітко розмежовує поняття «екстрадиція» та «передача у розпорядження». Так, під «передачею у розпорядження» розуміється доставка особи державою до Міжнародного кримінального суду відповідно до положень Статуту, тоді як «екстрадиція»

означає передачу особи однією державою іншій державі на підставі міжнародного договору або національного законодавства.

Таке нормативне розмежування має важливе практичне значення, оскільки дозволяє узгодити міжнародні зобов'язання держав із конституційними заборонами щодо видачі власних громадян. Фактично йдеться про різні за своєю правовою природою процедури: якщо екстрадиція передбачає передачу особи іншій суверенній державі, то передача у розпорядження МКС здійснюється міжнародному судовому органу, створеному на підставі міжнародного договору за згодою держав-учасниць.

Принципова відмінність між цими правовими інститутами була підтверджена і Конституційним Судом України у Висновку від 11 липня 2001 року у справі щодо Римського статуту. Суд зазначив, що терміни «передача» та «видача» у міжнародному праві мають різний юридичний зміст і не є тотожними. Доставлення особи до міжнародного судового органу суттєво відрізняється від її передачі іншій державі, оскільки МКС не є іноземним судом, а функціонує як міжнародна інституція, створена за участю та згодою держав відповідно до норм міжнародного права.

Відтак заборона, закріплена у частині другій статті 25 Конституції України, поширюється виключно на видачу (екстрадицію) громадян іншій державі та не охоплює процедуру передачі особи до Міжнародного кримінального суду. Такий підхід не лише відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного кримінального права, а й створює належні правові передумови для ефективної співпраці держав із МКС без необхідності внесення додаткових змін до конституційного законодавства [399, с. 98–100].

Важлива роль у процесі імплементації міжнародно-правових стандартів належить правовій науці, одним із ключових завдань якої є вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо гармонізації національного законодавства із міжнародним правом з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи. Транснаціональний характер сучасної юридичної науки сприяє формуванню універсальних принципів та підходів загальноцивілізаційного значення, які

мають бути інтегровані до національної правової системи шляхом адаптації законодавства до міжнародних стандартів.

У цьому контексті особливого значення набуває приведення законодавства у сфері перехідного правосуддя у відповідність до стандартів Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також адаптація кримінального процесуального законодавства України до правових засад діяльності МКС та його практики. Як слушно зазначається в науковій літературі [398, с. 110], сучасні процеси міжнародної інтеграції потребують міждисциплінарного підходу до дослідження взаємодії національного та міжнародного права.

За таких умов важливим завданням правової доктрини є вироблення чітких критеріїв розмежування юрисдикції міжнародних судових установ та національних органів кримінальної юстиції, що має особливе значення в умовах притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Не менш важливим є формування теоретичних засад гармонізації національного законодавства з міжнародним та європейським правом шляхом імплементації норм міжнародного кримінального права у внутрішню правову систему держави.

Імплементація положень Римського статуту може здійснюватися за допомогою різних правових механізмів, зокрема інкорпорації, трансформації, рецепції та відсилки, що забезпечують інтеграцію міжнародно-правових норм у національне законодавство. Водночас адаптація кримінального процесуального законодавства України до положень Статуту МКС та інших міжнародних актів має відбуватися з урахуванням специфіки вітчизняної правової системи та сучасної практики міжнародного кримінального правосуддя [317, с. 82].

У цьому аспекті безпосереднім завданням юридичної науки є дослідження впливу глобалізаційних процесів на розвиток національних правових систем, осмислення трансформації джерел права та механізмів їх інтерпретації, а також визначення шляхів інтеграції міжнародних стандартів до внутрішньодержавного правового простору [327, с. 5].

На нашу думку, повноцінна імплементація положень Римського статуту та розвиток співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом

сприятимуть наближенню національної системи кримінальної юстиції до стандартів Організації Об’єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу у сфері протидії міжнародним кримінальним правопорушенням. Це створить додаткові механізми для ефективного кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії.

Водночас внесення змін до КПК України та запровадження розділу IX² стало важливим етапом нормативного забезпечення співробітництва України з МКС. Запроваджені законодавчі механізми створюють передумови для ефективного документування міжнародних кримінальних правопорушень, передачі доказів, виконання запитів Суду та притягнення винних осіб до відповідальності. Такі зміни не лише забезпечують практичну реалізацію міжнародних зобов’язань України, але й формують правову основу для подальшої імплементації положень Римського статуту.

Поряд із тим чинне правове регулювання співробітництва з МКС не позбавлене окремих прогалин та колізій із положеннями Римського статуту, що потребує подальшого вдосконалення національного законодавства. У зв’язку з цим важливого значення набуває постійний моніторинг практики Міжнародного кримінального суду, його рішень та щорічних доповідей Генеральній Асамблеї ООН з метою оцінки відповідності кримінального процесуального законодавства України міжнародним стандартам захисту прав людини та здійснення правосуддя.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та розвиток механізмів співробітництва України з МКС є одним із ключових напрямів удосконалення національної системи кримінальної юстиції в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та доповнення його розділом IX² створило нормативне підґрунтя для практичної взаємодії компетентних органів України з МКС, однак аналіз відповідних положень свідчить про наявність окремих колізій та прогалин у правовому регулюванні.

Зокрема, встановлено невідповідність окремих положень КПК України вимогам Римського статуту в частині підстав відмови у виконанні прохань МКС, здійснення процесуальних дій прокурором Суду на території України, а також порядку вирішення конкуренції між запитами МКС та іноземних держав щодо передачі чи екстрадиції осіб. Крім того, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить спеціального механізму врегулювання колізій юрисдикції між МКС та іншими суб'єктами міжнародного співробітництва, що може негативно впливати на ефективність виконання міжнародних зобов'язань держави.

У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність удосконалення національного законодавства шляхом: гармонізації положень статей 557, 558, 621 та 624 КПК України з нормами Римського статуту; нормативного закріплення процедури вирішення конкуренції запитів МКС та іноземних держав із урахуванням положень статті 90 Римського статуту; законодавчого розмежування інститутів екстрадиції та передачі особи у розпорядження МКС; а також запровадження механізму системного моніторингу відповідності національного законодавства практиці Міжнародного кримінального суду.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності міжнародного кримінального співробітництва, забезпеченню належного виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань та формуванню дієвого механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних кримінальних правопорушень.

Висновки до Розділу 5

1. Проведене дослідження дозволило встановити, що міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є самостійним комплексним правовим інститутом, який об'єднує норми міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального процесуального права та національного законодавства. Його

основною метою є забезпечення ефективного розслідування міжнародних злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та реалізація принципу невідворотності покарання за найтяжчі порушення міжнародного права.

Виявлено низку проблемних питань, пов’язаних із фрагментарністю міжнародно-правового регулювання окремих форм співробітництва, складністю виконання міжнародних запитів, юрисдикційними колізіями, а також необхідністю адаптації національного законодавства до сучасних міжнародних стандартів. У зв’язку з цим обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення правових механізмів міжнародного співробітництва, розвитку взаємодії з міжнародними судовими інституціями, розширення використання спільних слідчих груп та удосконалення процедур обміну доказовою інформацією.

2. З’ясовано, що повномасштабна збройна агресія проти України суттєво посилила значення міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції, оскільки значна частина доказів, свідків, експертних можливостей та механізмів міжнародного переслідування перебуває поза межами національної юрисдикції. Особливого значення набули діяльність Міжнародного кримінального суду, функціонування Спільної слідчої групи під координацією Євроюсту, а також участь міжнародних експертів у документуванні наслідків збройної агресії та порушень норм міжнародного гуманітарного права.

3. Проведений аналіз правових засад співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом засвідчив, що ратифікація Римського статуту та подальша імплементація його положень до національного законодавства є важливим етапом розвитку національної системи кримінальної юстиції та забезпечення ефективного переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. Встановлено, що внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та запровадження спеціального порядку співробітництва з МКС створили необхідне нормативне підґрунтя для взаємодії компетентних органів України з Судом, однак окремі положення чинного законодавства потребують подальшого вдосконалення.

ВИСНОВКИ

У **висновках** сформульовано найбільш суттєві положення, отримані в результаті дисертаційного дослідження, наведено нове вирішення наукової проблеми щодо кримінальних процесуальних і криміналістичних засад розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також науково обґрунтовані рекомендації й пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації та практики такої діяльності:

1. Встановлено, що за наявності значного масиву теоретико-правових досліджень кримінальні процесуальні й криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку не сформовано. Недостатньо розробленими залишаються їх криміналістична класифікація, предмет доказування, типові слідчі ситуації, алгоритми процесуальних дій, використання спеціальних знань і цифрової інформації, процедура *in absentia* та міжнародна взаємодія. Для усунення цієї прогалини застосовано комплексний методологічний підхід, який поєднав положення кримінального процесу, криміналістики, судової експертології, міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права. На цій основі сформовано комплексну методику розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку, що охоплює криміналістичну характеристику, початковий етап, організацію та тактику процесуальних дій, доказування, взаємодію й міжнародне співробітництво.

2. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – це передбачені розділом XX Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, і за вчинення яких установлено кримінальну відповідальність. Неоднорідність цієї законодавчої групи зумовила потребу в її криміналістичній класифікації: за особливостями механізму кримінально протиправної діяльності

– на управлінські, бойові, системні та організаційно-забезпечувальні діяння; за специфікою доказування – на діяння з переважанням документальної, матеріально-фіксованої чи цифрової доказової інформації, а також зі змішаним типом доказування. Такий поділ пов'язує кожну класифікаційну групу з характерними обставинами, що підлягають доказуванню, джерелами доказової інформації, типовими слідчими ситуаціями, першочерговими процесуальними діями, криміналістичними засобами та формами міжнародного співробітництва. Визначено також напрями усунення термінологічних і системних неузгодженостей розділу XX та узгодження ст. 437, 438, 442 і 442-1 КК України з міжнародними зобов'язаннями України.

3. Зарубіжний досвід (Данія, Іспанії, Литва, Латвія, Німеччина, Хорватія тощо) підтвердив ефективність спеціалізації органів розслідування, використання спільних слідчих груп, централізованого накопичення доказової інформації та нормативного врегулювання роботи з комп'ютерними даними, матеріалами відкритих джерел і супутниковими знімками. Для України перспективними способами імплементації є запровадження механізму структурних розслідувань міжнародних кримінальних правопорушень; створення спеціалізованих підрозділів з їхнього розслідування; нормативне врегулювання використання цифрових доказів, матеріалів відкритих джерел інформації та супутникових даних; удосконалення механізмів міжнародного співробітництва й функціонування спільних слідчих груп; формування централізованих баз доказової інформації щодо кримінальних правопорушень цієї категорії.

4. Специфіка кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зумовлює потребу в розширеному підході до визначення системи обставин, що підлягають встановленню, яка повинна враховувати не лише вимоги кримінального процесуального законодавства, а й особливості міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Повнота доказування в таких кримінальних провадженнях досягається через комплексне встановлення обставин, що характеризують контекст збройного конфлікту, взаємозв'язок між окремими епізодами злочинної діяльності,

особливості командної відповідальності, характер і масштаби порушень міжнародного гуманітарного права, а також використання різнорідних джерел доказової інформації, серед яких дедалі більшого значення набувають цифрові дані, результати дистанційного зондування Землі, матеріали відкритих джерел інформації та міжнародних механізмів документування. Такий підхід забезпечує формування цілісної системи, що підвищує ефективність планування досудового розслідування, створює передумови для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння та забезпечує узгодженість національної практики з міжнародними стандартами розслідування міжнародних злочинів.

5. Формування й розвиток типових слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку визначаються сукупністю кримінальних процесуальних, криміналістичних, безпекових і міжнародно-правових чинників, що обумовлюють високий рівень інформаційної невизначеності та потребують постійної адаптації алгоритмів розслідування до умов воєнного стану. Виокремлено ситуації, за яких: місце події доступне, але правопорушника не встановлено; доступ обмежений бойовими діями або тимчасовою окупацією; особу встановлено й вона перебуває на підконтрольній Україні території; особу встановлено, але вона перебуває на тимчасово окупованій території або за кордоном.

Вирішальне значення для розслідування має характер доступу до місця події, можливість встановлення підозрюваних, стан збереження інформації, особливості міжнародної взаємодії та динаміка оперативної обстановки, що потребує застосування ситуаційного підходу як універсального інструменту організації досудового розслідування. Використання типових слідчих ситуацій як основи побудови криміналістичних алгоритмів забезпечує своєчасне визначення оптимальної послідовності процесуальних дій, підвищує ефективність взаємодії між суб’єктами розслідування, сприяє раціональному використанню доказового потенціалу та мінімізує негативний вплив чинників, пов’язаних із бойовими діями, тимчасовою окупацією територій і транснаціональним характером міжнародних злочинів.

6. Ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку неможливе без комплексного використання спеціальних знань, використання яких має системно пов'язуватися з об'єктом дослідження, характером слідів, обставинами, що підлягають доказуванню, та завданнями відповідної процесуальної дії. Для місць обстрілів вагомим є залучення вибухотехніків і криміналістів, для масових поховань – судово-медичних експертів і фахівців із молекулярно-генетичних досліджень, для дослідження комп'ютерних даних – спеціалістів із цифрової криміналістики.

Визначено послідовність залучення спеціалістів: постановка завдань; вибір спеціаліста й технічних засобів; виявлення, фіксація, вилучення, пакування та збереження об'єктів; відбір зразків; призначення експертизи; оцінювання висновку експерта, що охоплюють широкий спектр криміналістичних, військових, медичних, інженерних, цифрових, лінгвістичних, психологічних, геоінформаційних і міжнародно-правових компетентностей. Розширення кола спеціалістів, які залучаються до документування міжнародних злочинів, активне використання сучасних цифрових технологій, результатів аналізу відкритих джерел інформації, супутникових даних, безпілотних систем, технологій тривимірної реконструкції та інших інноваційних засобів криміналістичного забезпечення істотно підвищує повноту, достовірність і об'єктивність доказової інформації.

7. Порядок огляду місця події має визначатися видом об'єкта, характером слідової картини, площею території та рівнем безпекової загрози. Для місць ракетних, авіаційних і артилерійських ударів, зруйнованих об'єктів, убивств, катувань, незаконного утримання, масових поховань і територій із вибухонебезпечними предметами розроблено диференційований алгоритм, який охоплює оцінювання безпеки; обстеження території вибухотехніками; визначення меж і секторів; орієнтувальну, оглядову, вузлову та детальну фіксації; геопросторову прив'язку; виявлення, опис, пакування й направлення об'єктів на експертизу. Потребу в такому порядку підтверджують мінна небезпека (86,8 %), повторні обстріли (81,6 %) та значна площа місця події (75,2 %). Результати застосування панорамної фотозйомки, безпілотних систем,

геолокації і 3D-моделювання мають відображатися в протоколі зі збереженням первинних файлів і метаданих. Запровадження єдиної методики розслідування підтримали 87,6 % респондентів.

8. Тактика проведення допиту в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку повинна ґрунтуватися на поєднанні криміналістичних рекомендацій із міжнародними стандартами захисту прав людини, урахуванні психоемоційного стану потерпілих і свідків, особливостей отримання інформації про події, пов’язані зі збройним конфліктом, та потребі в забезпеченні їхньої безпеки. Високий рівень травматизації учасників кримінального провадження, значний проміжок часу між подією та її документуванням, перебування осіб за межами України, використання дистанційних форм участі в процесуальних діях і потреба в залученні перекладачів, психологів та інших спеціалістів зумовлюють трансформацію традиційних підходів до організації та проведення допиту. Використання сучасних тактичних прийомів, заснованих на індивідуалізації комунікації, поетапному відтворенні обставин події, комплексній перевірці отриманих відомостей та інтеграції цифрових засобів фіксації показань, підвищує достовірність доказової інформації, мінімізує ризик повторної травматизації потерпілих і забезпечує ефективне використання отриманих показань у національному та міжнародному кримінальному провадженні.

9. Вибір слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій зумовлюється характером тактичного завдання, наявною доказовою інформацією, ризиком її втрати, безпековими умовами та місцезнаходженням учасників провадження. Специфіка міжнародних злочинів обумовлює потребу в широкому використанні одночасного проведення процесуальних дій, призначення різних видів судових експертиз, отримання біологічних і цифрових зразків, проведення освідування, пред’явлення для впізнання, слідчих експериментів, а також активного застосування механізмів міжнародного співробітництва та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Комплексне планування процесу розслідування, узгодженість проведення окремих процесуальних дій, інтеграція їхніх результатів із цифровими джерелами інформації та забезпечення

процесуальної допустимості отриманих доказів формують сучасну криміналістичну модель розслідування міжнародних злочинів, здатну забезпечити повне, всебічне й об’єктивне встановлення обставин кримінального правопорушення відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів кримінального правосуддя.

10. Розглянуто процесуальний порядок здійснення спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Перебування особи на тимчасово окупованій території, території держави-агресора або за кордоном само собою не є достатньою підставою для здійснення спеціального досудового розслідування. Ухвалення відповідного рішення потребує послідовної перевірки умов, передбачених главою 24-1 КПК України: набуття особою статусу підозрюваного та досягнення повноліття; належної кримінально-правової кваліфікації; документування переховування на тимчасово окупованій території України чи території держави-агресора з метою ухилення від кримінальної відповідальності або оголошення особи в міжнародний розшук; додержання порядку повідомлення та виклику; участі захисника; подання мотивованого клопотання й одержання ухвали слідчого судді. Окремо враховується ухвалення рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та здійснення такого обміну. Визначено основні напрями підвищення ефективності спеціального кримінального провадження: удосконалення механізму належного повідомлення особи про кримінальне провадження, посилення гарантій права на захист, запровадження дієвого механізму перегляду судових рішень, ухвалених *in absentia*, розширення можливостей використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час здійснення процесуальних дій і гармонізація положень КПК України з міжнародними стандартами забезпечення права на справедливий суд.

Виявлено окремі недоліки законодавчого регулювання спеціального кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Обґрунтовано недоцільність внесення ст. 445 КК України до переліку кримінальних правопорушень,

визначених ч. 2 ст. 297-1 КПК України, оскільки зазначене діяння, відповідно до чинного кримінального законодавства, є кримінальним проступком, тоді як процедура *in absentia* застосовується щодо злочинів. Водночас запропоновано доповнити ч. 2 ст. 297-1 КПК України посиланням на ст. 346-2 КК України.

11. Доказування в провадженнях зазначеної категорії характеризується значним обсягом цифрової інформації: фото- й відеоматеріали (97,3 %), записи камер відеоспостереження (93,3 %), інформація із соціальних мереж (88,6 %). Основними недоліками є втрата первинних файлів і метаданих, складність установлення походження, автора, часу та місця створення інформації, неналежне документування її одержання, копіювання, передавання й зберігання. Цифрова інформація та результати OSINT набувають доказового значення після їх одержання, перевірки, оцінювання й віднесення до процесуальних джерел, передбачених ч. 2 ст. 84 КПК України. Запропоновано нормативно визначити порядок фіксації джерела, способу одержання, метаданих і характеристик носія; створення первинної та робочої копій; обчислення хеш-ідентифікатора; документування доступу; забезпечення стороні захисту можливості перевірки. Водночас збіг хеш-значень підтверджує незмінність файлу після обчислення, але недостовірність його змісту чи законність одержання.

12. Взаємодія правоохоронних та інших органів на деокупованих територіях і в районах бойових дій ускладнюється дублюванням заходів, несвоєчасним інформаційним обміном, невизначеністю виконавців і порушенням порядку передавання вилучених об’єктів. Для усунення цих недоліків розроблено проєкт Інструкції з організації взаємодії правоохоронних органів з іншими органами під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на деокупованих територіях, яким без зміни законодавчо встановленої компетенції розмежовано функції прокурора, керівника слідчої групи, оперативних підрозділів, військових формувань, підрозділів ДСНС, спеціалістів та експертних установ. Запропонований порядок охоплює оцінювання безпеки; проведення координаційної наради; визначення процесуальних дій, виконавців і строків; розподіл місця події на сектори; захищений обмін інформацією; залучення

спеціалістів; документування передавання, дослідження та зберігання об’єктів. Матеріали міжнародних організацій, спільних слідчих груп і МКС підлягають одержанню, перевірці й долученню відповідно до КПК України та міжнародних договорів. Створення спеціалізованих слідчо-оперативних груп підтримали 81,2 % опитаних.

13. Наявне договірне регулювання неповною мірою відповідає потребам міжнародної правової допомоги в провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України. Вирішення цієї проблеми пов’язується з імплементацією положень Люблянсько-Гаазької конвенції щодо взаємної правової допомоги, екстрадиції, спільних слідчих груп, відеоконференції, обміну цифровою інформацією, захисту потерпілих і свідків та відшкодування заподіяної шкоди. Запропоновано узгодити положення КК України і КПК України щодо здійснення юрисдикції за присутністю особи та реалізації правила «видати або судити».

14. Міжнародне співробітництво під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасних умовах перетворилося на самостійну складову криміналістичного забезпечення процесу доказування, ефективність якої безпосередньо впливає на повноту документування міжнародних злочинів, своєчасність отримання доказової інформації та реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Комплексне використання різних форм міжнародної взаємодії, зокрема співпраці з Міжнародним кримінальним судом, створення та функціонування спільних слідчих груп (Joint Investigation Team), виконання запитів про міжнародну правову допомогу, застосування екстрадиційних механізмів, залучення міжнародних експертів, обміну оперативною, розвідувальною та цифровою інформацією, забезпечує інтеграцію процесуальних, організаційних, криміналістичних і технічних можливостей компетентних органів різних держав у єдину систему міжнародного кримінального переслідування. Такий підхід сприяє формуванню належної доказової бази відповідно до міжнародних стандартів, підвищує ефективність документування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного

конфлікту, та забезпечує можливість використання отриманих доказів як у національному кримінальному провадженні, так і під час здійснення міжнародного кримінального правосуддя.

15. Набрання Римським статутом чинності для України та доповнення КПК України розділом IX² сформували правову основу співробітництва з МКС, однак не усунули всіх процесуальних неузгодженостей. Потребують уточнення порядок вирішення конкуренції між проханням Суду та запитом іноземної держави, підстави відмови в співробітництві, проведення процесуальних дій Прокурором МКС на території України та розмежування передачі особи Суду й екстрадиції. Запропоновано визначити пріоритетність конкурентних звернень відповідно до ст. 90 Римського статуту; узгодити підстави відмови з його положеннями; конкретизувати порядок погодження процесуальних дій; закріпити самостійне визначення передачі особи МКС. Реалізація цих положень забезпечить належне виконання міжнародних зобов’язань України та використання одержаних матеріалів у національному кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1 січня Україна офіційно стала учасницею Римського статуту МКС. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/1-sichnya-ukrayina-oficiynostala-uchasniceyu-rimskogo-statutu-mks.html

2. Affaire Kamasinski v. Austria (Requête no9783/82). 19 décembre 1989 // HUDOC : сайт. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62170

3. Alexis Jori Shanes, Hannah Sweeney, Olivia B. Hoff. An Assessment of the Ljubljana-The Hague Convention on Mutual Legal Assistance. URL: https://www.lawfaremedia.org/article/an-assessment-of-the-ljubljana-the-hague-convention-on-mutual-legal-assistance

4. Antoshchuk A., Chernetska O., Tereshchenko YU, Krasyuk I., Mikhailov V. Use of special knowledge in the investigation of criminal offences against peace and security of mankind. *Lex localis-journal of local self-government*. Vol.23, №. S4 (2025). P. 1349-1358. URL: https://www.proquest.com/openview/564e169abf905f535f9593761eeed45b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=55210

5. Bruno de Oliveira Biazatti, Ezéchiel Amani. The Ljubljana – The Hague Convention on Mutual Legal Assistance: Was the Gap Closed? URL: https://www.ejiltalk.org/the-ljubljana-the-hague-convention-on-mutual-legal-assistance-was-the-gap-closed/

6. Bundesgesetzblatt Online Login Abonnentenversion (Bundesgesetzblatt), 2000. II. P. 1393. URL: http://www.bgbl.de

7. Case Of Ahmed V. Austria. Strasbourg. Application no. 25964/94. 17 December 1996. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58001

8. Case of Colozza v. Italy (Application no.9024/80). 12 February 1985 // HUDOC : сайт. URL:https://hudoc.echr.coe.in

9. Case Of Hadjianastassiou v. Greece. Strasbourg. Application no. 12945/87. 16 December 1992. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57779

10. Case Of M.Ru. V. Italy. Application no. 41892/98. Strasbourg. 14 December 1999. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58400.

11. Case of Sejdovic v. Italy (Application no.56581/00). 1 March 2006. // HUDOC : сайт. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629

12. Case of Somogyi v. Italy (Application no.67972/01). 18 May 2004 // HUDOC : сайт. URL:https://hudoc.echr.coe.in

13. Chernetska O. Human Rights and Modernization of the Constitution of Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time. Collective monograph. 2019. Volume 2. Accent Graphics Communications & Publishing. P. 240-248.

14. Chernetska O. Establishment of joint investigation teams in the investigation of criminal offenses against peace and security of mankind. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. С. 112-118. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.1.20.

15. Cherniavskyi S., Holovkin M., Chornous Y., Bodnar V., Zhuk I. International Cooperation in the Field of Fighting Crime: Directions, Levels and Forms of Realization. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol. 22. Issue. 3. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16705?locale=en

16. Cherniavskyi S., Nebytov A., Kniaziev S., Hribov M. Telenyk S. The Forms of International Co-Operation in the Area of Undercover Investigations. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Vol. 23. Issue 1. URL: https://www.abacademies.org/articles/the-forms-of-international-cooperation-in-the-area-of-undercoverinvestigations-9021.html

17. Codul penal al Republicii Moldova : Legea Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143459&lang=ro

18. Comments on the Law of Ukraine № 725-VII off 16 January 2014 on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine Concerning Criminal Proceedings in Absentia. 27 January 2014 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: https://rm.coe.int/0900001680684173

19. Criminal Code of Georgia : Law of Georgia of 22 July 1999 № 2287-rs. URL: https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426

20. Criminal Code of the Republic of Albania : Law № 7895, dated 27 January 1995. URL:

https://www.unodc.org/cld/document/alb/1995/criminal_code_of_the_republic_of_albania.html

21. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (Publication State Gazette № 26/02.04.1968, in force as of 01.05.1968). URL:https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_bulgaria_en_1.pdf

22. Denmark Military Penal Code Act no. 530 of 24/06/2005. URL: http://fauk.dk/english/Documents/Engelsk%,20MSL.pdf

23. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings // EUR-Lex : сайт. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=

24. Duiunova T., Voznyk M., Koretskyi S., Chernetska O., Shylinhov V. International humanitarian law and ecocide: the war in Ukraine as a case study. *European Journal of Environmental Sciences.* 2024. Vol. 14, № 1. C. 14-17. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85197546423?origin=resultslist.

25. Global Rights Compliance, Basic Investigative Standards for International Crimes. August 2019. № 24. 50 p. URL: https://globalrightscompliance.com/wpcontent/uploads/2022/03/Basic-Investigative-Standards-forInternational-CrimesHardcopy.pdf.

26. Harasym P., Chernetska O., Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in ukraine. *Revista de Gestao Social e Ambiental*. 2024. Vol. 18. P. 1-13. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist

27. In absentia proceedings in Ukraine: the war context. Expert discussion and experience-sharing from selected Council of Europe member States // Council of Europe Office in Ukraine : офіц. сайт. 26.11.2024. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/in-absentia-proceedings-in-ukraine-the-war-context.-expert-discussion-and-experience-sharing-from-selected-council-of-europe-

28. Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. Reports. United Nations Human Rights Council. URL: https://www.ohchr.org

29. Jaloud v. the Netherlands [GC], no. 47708/08, § 218−220, 226−228, ECHR 2014.

30. JustTalk. Професійна дискусія // Podcast App : сайт. URL: https://podcast.app/profesiina-diskusiia-jus

31. Kelly Dawn Askin War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals. The Hague, London, Boston: Martinus Nijhoff Publishers. Pp. xviii, 1997. 455 p.

32. Kononenko V., Chernetska O., Fokin Y. Environmental challenges and economic cooperation between Ukraine and the EU: prospects for sustainable development. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 5. С. 906-910. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.138.

33. Kovalenko V., Ierusalymov I., Chernetska O., Filashkin V., Vladyslav Savitskyi. Combating Criminal Offenses Against Peace, Human Security and International Legal Order in the Conditions of Sustainable Development. *Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal.* 2024. Volume 74, Issue 4. P. 195-200. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74425 .

34. Lithuania files a declaration of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute. *Press Release.* URL: https://www.indiatoday.in/world/story/lithuania-approaches-icj-seeking-to-intervene-in-the-ukraine-russia-case-1978992-2022-07-23

35. Ljubljana-the hague convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes. 68 p. URL: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEZ/projekti/MLA-pobuda/The-Ljubljana-The-Hague-MLA-Convention-English-v5.pdf

36. Matsola A., Nesterova I. , Vyshnevska M., Chernetska O., Komarynska Yu., Pavluk O. Institutional and Legal Mechanism for Combating Crimes Against Peace and Security of Humanity in Ukraine. JZU Natural science. 2026. VOL 57 : Issue 2. P. 82-92. URL: https://naturalscience.pro/vol-57-issue-2-2026.

37. Pamela Capizzi, Hugo Relva. Symposium on Ljubljana – The Hague Convention on Mutual Legal Assistance: Critical Reflections – A Historic Step Forward in the Fight Against Impunity for International Crimes. URL: https://opiniojuris.org/2023/07/27/symposium-on-ljubljana-the-hague-convention-on-mutual-legal-assistance-critical-reflections-a-historic-step-forward-in-the-fight-against-impunity-for-international-crimes/

38. Prosecutor v. D. Kordic and M. Cerkez. Case № IT-95-14/2-T 26 February 2001. URL: https:// www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/tjug/en/kor-tj010226e.pdf

39. Prosecutor v. Drazen Erdemovic. Case № IT-96-22-T. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/en/20274

40. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case ICTR-97-23-S. Para. 578. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/ictr/1998/en/19275

41. Report of the International Criminal Court on its activities in 2020/21. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/A_76_293_E.pdf

42. Res(75)11 – on the criteria governing proceedings held in the absence of the accused. 21.05.1975 // Council of Europe : офіц. сайт. URL: https://search.coe.int/cm?i=0900

43. Rules of Procedure and Evidence. URL: https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-andEvidence.pdf?fbclid=IwAR1LweqjJor3qraL478HiR7HiTJGaIwlvYRa1h0rIBWouywU5ySvHTb7I

44. Tagayeva and Others v. Russia, nos. 26562/07 and 6 others, § 511, 512, 514, 516. 13 April 2017.

45. Taran O., Tarasenko O., Cherniavskyi S. Some issues of judicial practice in proceedings on violations of the laws and customs of war. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 13. No. 2. P. 9–19. DOI: 10.56215/naia-chasopis/2.2023.09

46. Tataryn I., Komissarchuk Yu., Dmytryk Yu., Maistrenko M., Rymarchuk O. Features of detection and obtaining evidence of war crimes committed in the context of international armed conflict. *Cuestiones Políticas.* 2021. № 69. Vol. 39. P. 74–90.

47. The Consolidate Penal Code of Denmark (Consolidate Act № 1052 of July 4, 2016). URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=1115

48. The Court indicates provisional measures. *Press Release*. URL: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-PRE-01-00-EN.pdf

49. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, ICRC. *Guidelines On Investigating Violations Of International Humanitarian Law: Law, Policy, And Good Practice*. 2019. § 138. URL: https://www.icrc.org/en/document/guidelines-investigating-violations-ihl-law-policy-and-good-practice

50. Ukraine – Liaison Prosecutor. (б. д.). Eurojust. URL: https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/liaison-prosecutors/ukraine

51. Vorontsov A., Semenyshyn M., Chernetska O., Zalievska I., Yehorov S. Accountability of Public Officials for Committing Criminal Offenses Against Justice. *International Journal of Legal Information*. 2024. Vol. 52. Issue 1. P. 55-73. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist.

52. Werle G., Jesberger F. The new German Code of Crimes against international Law. *Criminal Law Forum*. 2002. № 13. P. 191–223.

53. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2022. Т. 1. № 43. С. 70-76.

54. Александренко О. В. Особливості досудового розслідування злочинів в умовах воєнного стану. *Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 25 листоп. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 90–93.

55. Алєксєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 320 с.

56. Антонюк Н. Забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні у справах про воєнні злочини є ключовим. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301090/

57. Баладига С. П. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення. *Нове українське право.* 2022. Вип. 5. С. 52−58. DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2022.5.7.

58. Барвенко В. К. Особливості допиту свідків і підозрюваних осіб зі злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони вод. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. Вип. 34. С. 94–97.

59. Баулін Ю. В., Навроцький В. О., Хавронюк М. І. та ін. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.

60. Бахін В. П. Криміналістична методика: лекція. Київ, 1999. 24 с.

61. Бахчев К. В. Типові слідчі ситуації під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2015. № 2. С. 133–138.

62. Бем М., Городиський І. Чому військових варто наділити повноваженнями щодо документування воєнних злочинів та заподіяних ними збитків. URL: https://dc.org.ua/news/chomu-viyskovyh-varto-nadilytypovnovazhennyamy-schodo-dokumentuvannya-voennyh-zlochyniv-ta-zapodiyanyhnymy-zbytkiv#:~:text=/-

63. Біла Ю. В. Кримінальна відповідальність за групові злочини: автореф. дис. … канд. юрид. наук. 12.00.08 − Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

64. Боженко А. Ознаки насильницької смерті мають 99 % ексгумованих тіл з Ізюма. URL: https://glavcom.ua/country/incidents/oznaki-nasilnitskoji-smerti-majut99-ekshumovanikh-til-z-izjuma-875847.html

65. Бондар В. С. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як елемент тактичної операції в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 156−169.

66. Бондаренко Є. В. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 21−27.

67. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві: дис. … канд . юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2004. 260 с.

68. Бортник С. М. Використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту військовополонених. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 22−25.

69. Борусовський М. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 249-253.

70. Ботнаренко І. Деякі аспекти дистанційного допиту неповнолітнього у воєнний час: особливості та переваги. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції* (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 227−232.

71. Бояров В. І., Ларкін М. О. Особливості розслідування злочинів екстремістської спрямованості, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. 592 p.

72. Британія відправить в Україну експертів для розслідування воєнних злочинів. *Українське інтернет-видавництво «Українська правда»*. URL: www.pravda.com.ua/news/2022/04/29/7342923/+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-b-d

73. Булківська В., Лазебний А. Тактика допиту військовополонених в умовах воєнного стану. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах*

воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції (м . Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 12−16.

74. Бурлака В. В. Розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 266 с.

75. Бурнос О. О., Грига М. В. Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф*. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 594–596.

76. Бурнос О.О. Ключові аспекти взаємодії правоохоронних органів під час розслідування воєнних злочинів. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика* № 3(11) 2024. С. 23-28.

77. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с.

78. Василинчук В. І., Дубина В. І. Взаємодія оперативних підрозділів МВС України з правоохоронними органами іноземних держав у сфері боротьби зі злочинами, пов’язаними з торгівлею людьми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 228-242.

79. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

80. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.

81. Верховна Рада України Комітет з прав людини інформує про платформи фіксації та розслідування злочинів російської федерації проти цивільного населення України. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. 2022. 22 квіт. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/222106.html

82. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. К. : Правник - НАВСУ, 1999. 126 с.

83. Він керував килимним бомбардуванням Маріуполя, – подробиці підозри генералу, який наказав атакувати Умань. Офіційний-сайт : вісімнадцять три нулі. URL: https://18000.com.ua/strichka-novin/vin-keruvav-kilimnimbombarduvannyam-mariupolya-podrobici-pidozri-generalu-yakij-nakazav-atakuvatiuman/.

84. Воєнні злочини рф: Нідерланди відправлять в Україну судових експертів. Мультимедійна платформа іномовлення України «УКРІНФОРМ». URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1V_v_RmRZI4J

85. Воєнні злочини та їх документування. Координаційний центр з надання правничої допомоги: вебсайт. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/voyenni-zlochyny-ta-yih-dokumentuvannya/

86. Воєнні злочини. Методологія розслідувань для громадських організацій. Truth Hounds. CivilMPlus та Міністерство закордонних справ Німеччини. 2023. 43 с.

87. Воєнні злочини: навч. посіб. / І. В. Авдошин, О. І. Заболотний, О. Ю. Звонарьов та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 280 с.

88. Вознюк А. А., Грига М. А. Експертне забезпечення визначення розміру шкоди та збитків від по-шкодження і руйнування будівель, споруд та інших об’єктів інфраструктури внаслідок зброй-ної агресії РФ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2022. Вип. 73. Ч. 2. С. 123–130.

89. Воліков Т. А. Актуальні питання проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). С. 421−431.

90. Вони прийшли грабувати та вбивати: поліція − про розслідування воєнних злочинів на Харківщині. URL: https://suspilne.media/349530-voni-prijsligrabuvati-ta-vbivati-policia-pro-rozsliduvanna-voennih-zlociniv-na-harkivsini/.

91. Гаврилюк В. І., Дубина В. І., Данилюк М. П. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми. Київ : Цифра, 2007. 171с.

92. Гамалюк Б. М., Чепурін П. Г. Організація експертної діяльності з підпалів або порушень вимог пожежної безпеки, що призвело до пожежі на господарюючих суб'єктах у період ведення військових дій. *Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ . конф.* (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 25 листоп. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 94−98.

93. Ганенко І.С., Шут В.О., Яланська М.І. Женевські конвенції та новітні технології війни: проблеми ефективного правового застосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 4. С. 224-230. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/37-3.pdf

94. Ганова Г. О. Окремі особливості досудового розслідування в умовах надзвичайної ситуації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 241–250.

95. Генеральний штаб ЗСУ / General Staff of the Armed Forces of Ukrane (20 груд. 2022 р.). Організаційно-правові засади участі Збройних Сил України у вирішенні завдань розслідування воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. URL: https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid02eoYvK6bLGwaAs5HQQjY5qgdarpaw15SYDL2tg9ETTfsNMqGRzwiF19h6RwJyZy5pl

96. Герасимчук С. С., Чаплинський К. О., Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 238 с.

97. Гірук О. В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 − Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 250 с.

98. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Цифровізація кримінального провадження: сучасні аспекти концептуалізації. *Ч. 1. Питання боротьби зі*

злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43. С. 24−44.

99. Головюк І. В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. 2023. № 5. С. 85–100.

100. Головюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України. *Право України.* 2015. № 7. С. 16–25.

101. Головюк І. В. Деякі питання кола учасників кримінального провадження (у аспекті «воєнних» змін до КПК України). *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (м. Львів, 23 верес. 2022 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 136−141.

102. Головюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis subject of proof. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394−398. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/87

103. Головюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

104. Головюк І.В. Конвенція про міжнародне співробітництво при розслідуванні та переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів: фокус положень та викликів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2003. № 5. С. 571-576. https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6755

105. Гнатовський М., Кориневич А., Кучер О. Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України. *Український часопис міжнародного права*. №4/2014. С. 98-108.

106. Горбасенко П. В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Київ, 2013. 22 с.

107. Горбачевський В. Я. Особливості досудового розслідування за фактами безвістного зникнення осіб. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ.* 2014. № 2. С. 185−201.

108. Горин М. С. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 − кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність / ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2023. 255 с.

109. Гурін О. Ю. Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування : дис. … д-ра філософії : 081. Одеса, 2025. 267 с.

110. Гусєва В. О. Процесуальні й організаційні складнощі діяльності слідчих, що виникають під час розслідування злочинів в умовах воєнного стану. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам’янецьПодільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», Ф-т № 1. Кам’янець-Подільський: ХНУВС, 2023. С. 124−128.

111. Д’яковський Г. Л. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчиненого організованою групою : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2017 . 231 с.

112. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

113. Держдеп пояснив, як Штати взаємодіють із МКС щодо воєнних злочинів рф в Україні. УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3741320-derzdep-poasniv-akstati-vzaemodiut-iz-mks-sodo-voennih-zlociniv-rf-v-ukraini.html

114. Для ДБР розроблено онлайн-курс «Застосування аерозйомки під час огляду місця події під час розслідування воєнних злочинів». Офіс Ради Європи в Україні. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-online-course-application-

ofaerial-video-shooting-for-crime-scene-inspection-when-investigating-war-crimes-isdeveloped-for-sbi.

115. Доказування у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. / О. В. Александров та ін. Київ: Нац. акад. прокуратури, 2017. 346 с.

116. Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості. Українська Гельсінська спілка з прав людини : вебсайт. URL: http://www.helsinki.org.ua

117. Долмат Д. Р. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : тези доп. та наук. повідомлень учасників круглого столу, присвяченого до Дня юриста (м. Харків, 6 жовт. 2022 р.) / уклад.: О. О. Коваленко, Т. Г. Головань, М. Д. Ждан ; за ред. О. О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0d62bf14-3b83-4ad0-8e69-dba78aac5c74/content

118. Доценко М., Короткий Т., Назарчук І. Без міжнародного гуманітарного права війна перетворюється на необмежене насильство. *Юридична газета онлайн*, 2023. URL: https://yur-gazeta.com/interview/bez-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-viyna-peretvoryuetsya-na-neobmezhene-nasilstvo.html

119. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (укр/рос) : Протокол Ради Європи від 08.11.2001 : станом на 1 черв. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text

120. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, іновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. № (1). С. 46–56. https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6

121. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88

122. Дуфенюк О. М., Ковальська М. Ю. Новітні технології у практиці досудового розслідування на прикладі використання 3D-сканерів та смартфонів під час огляду місця події. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 303–305.

123. Дуфенюк О. М., Марко О. І. Інноваційні технології 3D-сканування в криміналістичній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 313–315.

124. Екоцид – злочин проти людства. Росія в ньому винна перед Україною. Пояснюємо, чому. Дністер. URL: https://bit.ly/3JvaR1U

125. Європейська конвенція з прав людини: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 IV. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

126. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

127. Європейський Союз, Сполучені Штати та Велика Британія створили Консультативну групу щодо злочинів, пов'язаних зі звірствами (ACA). URL: https://ua.usembassy.gov/uk/the-european-union-the-united-states-and-the-unitedkingdom-establish-the-atrocity-crimes-advisory-group-aca-for-ukraine/

128. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

129. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації та відповідний їм напрям дій слідчого під час розслідування хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 351–358.

130. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

131. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151

132. Женевські конвенції: актуальні роз'яснення щодо порушення норм міжнародного права. PAEW, 2023. URL: https://ukraine-oss.com/zhenevski-konvencziyi-aktualni-rozyasnennya-shhodo-porushennya-norm-mizhnarodnogo-prava.

133. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: ґенеза та сучасній стан: монографія. Харків, 2021. 448 с.

134. Заворіна О. П. Особливості взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами національної поліції в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2 (90). С. 228–238.

135. Задоя К. Люблянсько-Гаазька конвенція: що вона може дати світу та Україні у боротьбі зі злочинами за міжнародним правом? URL: https://ccl.org.ua/news/lyublyansko-gaazka-konvencziya-shho-vona-mozhe-daty-svitu-ta-ukrayini-u-borotbi-zi-zlochynamy-za-mizhnarodnym-pravom/

136. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року № 790-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text

137. Заяць Д. Д. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування злочинів, учинених групою осіб. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку. Харків, 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/37.pdf.

138. Зубанський М. К. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Львів, 2023. 233 с.

139. Іващенко В. О. Сучасні проблеми становлення міжнародного кримінального права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 6. С. 67–73.

140. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 214 с.

141. Калінніков О. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 128–137. DOI: https://doi.org/10.33270/01201152.128.

142. Калюга К., Зубко В. Щодо інтеграційних процесів у криміналістиці під час воєнного часу в Україні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 352−359.

143. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства : наук.-практ. журн*. 2015. № 1. С. 40–48.

144. Кисельов О. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів: дис. … доктора юр . наук : 12.00.09. Дніпро 2022. 211 с.

145. Клапоущак Д.С. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2023, № 77, ч. 2. С. 294-298. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/52.pdf

146. Кобець С. В. Особливості допиту свідка та потерпілого під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Аналітично-порівняльне правознавство: електрон. наук. вид*. 2022. № 3. С. 232−237. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264970/260948

147. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія. К. : ЮрІнком Інтер, 2011. 444 с.

148. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

149. Когутич І. І. Окремі аспекти підготовки розслідування порушення законів та звичаїв війни. Криміналістика і судова експертиза. 2023. Вип. 68. С. 95−108. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.10

150. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств , та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. Вип. 1. С. 233−247.

151. Козьменко А., Лебідь В., Крапивін Є., Войнова Н. Міжнародні злочини в україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ, 2023. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

152. Колесниченко О. М. Наукові та правові основи методики розслідування окремих видів злочинів: дис. … докт. юрид. наук. Харків, 1967. 509 с.

153. Коломійцев О. В., Нікітюк В. Г., Герман О. М. Особливості криміналістичних досліджень пошкоджень житлових будівель та об’єктів інфраструктури під час розслідування воєнних злочинів. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 72–76.

154. Комар Ю. М. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судово експертної діяльності.* 2019. С. 213−216.

155. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 : станом на 4 лют. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

156. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Укладена 09.12.1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

157. Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства. URL: https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/245/87/pdf/nr024587.pdf

158. Конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149

159. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

160. Контрольний текст Проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025 /02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf

161. Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2023. № 2 (29). С. 167-179.

162. Корогодський Ю. В Ізюмі продовжують ексгумацію тіл жертв російської окупації. URL: https://lb.ua/society/2022/09/17/529705_izyumi_ prodovzhuyut_eksgumatsiyu_t il.html

163. Котельва К. Чи спроможна українська судова система розглядати справи щодо воєнних злочинів? JustTalk. 3 черв. 2022 р. URL: https://justtalk.com.ua/post/chi-spromozhna-ukrainska-sudova-sistema-rozglyadati-spravi-schodo-voennihzlochiniv

164. Котюк М. Типові слідчі ситуації під час розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видат . учених: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (м. Харків, 19 трав. 2023 р.)* / Мво юстиції України, ННЦ «Ін-т суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса»; редкол.: О. М. Клюєв (голова) та ін. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 163−166.

165. Кравченко С. Нині актуалізувалося питання щодо захисту прав потерпілих у кримінальних провадженнях, пов’язаних із російською агресією. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1302244/

166. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів . ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: http://hrvector.org/

167. Крапивін Є. Наказ про розміщення військовополонених: про що йдеться? URL: https://rpr.org.ua/news/nakaz-pro-rozmishchennia-viyskovopolonenykh-pro-shcho-ydetsia-reziume/#:~:text

168. Крапивін Є., Бєлоусов Ю., Орлеан А. Допити в умовах воєнного стану: особливості фіксації інформації та необхідність змін до законодавства. URL: https://justtalk.com.ua/post/dopiti-v-umovah-voennogo-stanu-osoblivosti-fiksatsii-informatsii-ta-neobhidnist-zmin-do-zakonodavstva

169. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: дис… канд. юрид. наук. 12.00.09. О. , 2020. 324 с.

170. Кривонос М. В. Окремі напрями взаємодії правоохоронних органів під час встановлення обставин вчинення воєнних злочинів. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 14 квіт. 2023 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 52−56.

171. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

172. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496.

173. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 728 с.

174. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

175. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид., переробл. та доповн. К. : Ін Юре, 2016. 640 с.

176. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.

177. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 539 с.

178. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

179. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України: сайт. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

180. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Х. : Право, 2010. 608 с.

181. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

182. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

183. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Олег Капліна та Олександр Марочкін. Харків : Право, 2024. 1368 с.

184. Кримінально-процесуальний кодекс Естонської Республіки від 12 лют. 2003 р. (остання редакція від 1 січ. 2022 р.). URL: https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ruseadused/%D0%A3%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%9E2001.01.2022.pdf

185. Крупко Я. М., Пузиревський М. В. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: стан наукового розроблення в сучасних дисертаційних дослідженнях. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. № 1 (17), 2025. С. 62-73.

186. Кубрак П. М. Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення: зб. наук. праць. Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1996. С. 78–84.

187. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану // Науковий

вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 328-336.

188. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

189. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 227 с.

190. Кунтій А. І. Тактика слідчого експерименту під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 393−396.

191. Кучинська О. П., Черниченко І. В. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (in absentia) та відеоконференція: порівняльний аналіз. *Право України*. 2015. № 7. С. 43–50.

192. Лаба С. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Львів, 2023. 241 с.

193. Лазарева Д.В. Доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 483-486.

194. Лазукова О.В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с.

195. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2003. С. 62.

196. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Використання спеціальних знань у слідчій і судовій практиці: навч. посіб. Київ: Вид-во Київ. ун-та, 1987. 100 с.

197. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 85-93.

198. Логінова В. В. Поняття та значення слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 278–283.

199. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.: в 2-х ч. Ч. І: Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. Київ: Нац. техніч. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2017. 263 с.

200. Лук'янчук Ю. Л. Адміністративно-правові основи діяльності міжнародних спільних слідчих груп. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* № 3 (2). 2025. С. 154-158. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334070/322990.

201. Луців М. З. Особливості предмета доказування під час досудового розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2020. Вип. 60. С. 172−176.

202. Макеян та інші проти Вірменії. (Makeyan and Others v. Armenia). §§ 40−48). Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). Оновлено 31 груд. 2019 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-198706%22]}

203. Маленко О. В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 247 с.

204. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2004. № 9. С. 3–12.

205. Мандат Спільної слідчої групи (JIT) «Справа України» продовжено ще на два роки. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4103701-rozslidue-najtazci-zlocini-rf-mandat-jit-sprava-ukraini-prodovzili-se-na-dva-roki.html

206. Мартьянов С. С. Кримінальна відповідальність за найманство : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Львів, 2024. 210 с.

207. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 150 с.

208. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / Прохоров-Лукін Г.В., Пащенко В.І., Биков В.І . та ін. Київ: ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 218 с.

209. Методичні рекомендації щодо організації проведення першочергових слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення антитерористичної операції: схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України 22 лютого 2017 р. Київ, 2017. 286 с.

210. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. В. П. Горина. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2023. 170 с.

211. Миронов Д. В. Розслідування незаконного видобування бурштину: магістерська робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2022. 93 с.

212. Мирошниченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ / за ред. проф. М. Г. Щербаковського. Харків; Харківський національний університет внутрішніх справ. 2022. 97 с.

213. Міжнародна слідча група з воєнних злочинів в Україні працюватиме ще два роки – Євроюст. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3833943-spilna-slidca-grupa-z-voennih-zlociniv-v-ukraini-pracuvatime-se-dva-roki-evroust.html

214. Міжнародний кримінальний кодекс. URL: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/vstgb-russ.pdf

215. Міжнародний кримінальний суд, спеціальний трибунал, суди в Україні та інших країнах. Мультимедійна платформа іномовлення України «УКРІНФОРМ». URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Fiwb3yVGybwJ

216. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): спец. 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність (081 – Право) / Донецький державний

університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Маріуполь, 2021. 258 с.

217. МКС розглядає верхівку айсберга: у Гаазі пройшла конференція з розслідувань Україною міжнародних злочинів. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3929322-v-ukraini- za-tisacu-dniv-vijni-zafiksuvali-ponad-140-tisac-voennih-zlociniv.html

218. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11. Харків, 2014. 41 с.

219. Мохончук С. М. Проблеми юридичної кваліфікації злочинів проти миру і безпеки людства. *Юрист України*. 2011. № 4 (17). С. 71–76.

220. Навроцька В. Взаємодія МКС та внутрішньодержавних правоохоронних органів щодо розслідування фактів збройної агресії рф проти України. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 2 (46), 2022. С. 268-276.

221. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 238 с.

222. Налуцишин В.В., Налуцишин В.В., Налуцишин Р.В. Класифікація міжнародних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024 . Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 4. С. 305-310. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/48-2.pdf

223. Національний репозитарій академічних текстів : офіційний вебсайт. URL: https://nrat.ukrintei.ua/

224. Немонова Л.Х. Проблеми дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. Проблеми ефективності міжнародно-правового регулювання прав військовополонених: матеріали круглого столу (м. Харків, 23 черв. 2023 р.) / редкол.: Батиргареєва В.С., Оніщенко Н.М., Пащенко О.О. та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Ін-т держави і права ім. М. Корецького; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 104 с.

225. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: у 4 т.: для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 1998 . (Нові словники). Т. 4 : РОБ−Я. К. : [б.и.], 1998. 941 с.

226. Огляд місця злочину: Настанова для правоохоронних органів. Міністерство юстиції США. Січень 2000 р. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/178280.pdf.

227. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо судового розгляду за відсутності обвинуваченого (in absentia). *Судова влада України* : офіц. сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL

228. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Львів, 2022. 255 с.

229. ООН назвала експертів для розслідування воєнних злочинів в Україні. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета онлайн».* URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7QMxCMgk9nYJ:

230. Особливості кримінальних проваджень щодо безвісти зниклих осіб: метод. рек. / Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А. та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с.

231. Особливості розслідування фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту : пам'ятка. Тренінговий центр прокурорів України. 2023. URL: https://mvs.gov.ua/upload/1/5/3/6/6/8/document-20.pdf

232. Остафійчук Л. А. Фіксація воєнних злочинів за допомогою цифрових даних. *ІІ Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернівці, 9 груд. 2022 р.). Чернівці : Чернівец. нац. у-нт ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 67.

233. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.

234. Павлюк О. Окремі аспекти огляду місця події під час розслідування насильницьких злочинів, вчинених відносно осіб похилого віку. Věda a perspektivy . 2023. № 4(23). С. 137−151.

235. Парфило О. А. Питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування інцидентів із саморобними вибуховими пристроями, виявленими в районі проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали кругл. столу* (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 91–94.

236. Пашковський М. І. Інститут офіцерів зв’язку (liaison officers) в забезпеченні взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами України під час розслідування воєнних злочинів. *The current state of development of world science: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference* (Lisbon, June 2, 2023). Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform, 2023. P. 45−47.

237. Пащенко О. О. Системно-правова несуперечливість кримінально-правових норм. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України»* (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків : Право, 2013. С. 697–699.

238. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (in absentia) : дис. … д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 256 с.

239. Перцев Р. В. Взаємодія слідчого зі спеціалістом-криміналістом при огляді місця події в національній поліції України та Ізраїлю. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження* : матеріали кругл. столу (м. Харків, 17 черв. 2021 р.). Харків, 2021. С. 225–228.

240. Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 347-352.

241. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

242. Пілюков Ю. О. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 240-245.

243. Пілюков Ю. О., Юсупов В. В., Банах С. В. Огляд будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань під час розслідування воєнних злочинів. 2022. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-23

244. Попов Г. В. Особливості досудового розслідування злочинів проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 75: Ч. 2. С. 125−129.

245. Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Часопис Київського університету права*. 2015/3 321. С. 320-323.

246. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 : справа № 415/2182/20, провадження № 13-15кс22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Revi

247. Постанова Верховної Ради України «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) до представників російської православної церкви». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2288-20#Text

248. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.06.2019 : справа № 607/9498/16-к, провадження № 51-2422км18 // Єдиний державний реєстр судових рашень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181

249. Постанова Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 07 травня 2024 року : справа № 235/3294/24, провадження № 3/235/1987/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118891552

250. Постанова об’єднаної палати ККС ВС від 14 верес. 2020 р. Справа № 740/3597/17. Провадження № 51-6070кмо19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91702552

251. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду від 19.03.2015 : справа № 5-1кс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/43555549

252. Пресконференція полонених військовослужбовців зс рф, які виявили бажання взяти участь у брифінгу. 19 берез. 2022 р. Інтерфакс-Україна. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Ld7-hitmidk

253. Пресконференція полонених російських військовослужбовців. 9 берез . 2022 р. АрміяInform. URL: https://armyinform.com.ua/2022/03/09/preskonferencziya -polonenyh-rosijskyh-viskovosluzhbovcziv/

254. Пресконференція полонених російських солдат. 27 берез. 2022 р. Ukrinform TV. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PaO19P9jHcQ

255. Пресконференція російських полонених льотчиків. 11 берез. 2022 р. Інтерфакс-Україна. URL: https://interfax.com.ua/news/video/811471.html

256. Прізова В. Воєнні злочини рф в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. URL: https://suspilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuut-ih-ta-zbiraut-svidcenna-dla-tribunalu/

257. Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами російської федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та »ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: Постанова Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text

258. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20

259. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19

260. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: проект Закону України 2201-IX від 14.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text

261. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження : Закон України від 16.01.2014 № 725-VII. Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-18. Втратив чинність.

262. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10.11.2015 № 769-VIII. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

263. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/law

264. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів нованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20

265. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20

266. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом : Закон України від 21.03.2023 № 2997-IX. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20

267. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. *БД «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

268. Про вчинення російською федерацією геноциду в Україні https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text

269. Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей : наказ М-ва оборони України, МВС України, МОЗ України, СБУ від 10.04.2017 р. № 208/302/381/204. Офіційний вісник України. 2017. № 45. Ст. 1414.

270. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15

271. Про оперативну-розшукову діяльність : Закон України від 2 лют. 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

272. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні

та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700. Офіційний вісник України. 2012 . № 84. Ст. 3408.

273. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. Редакція від 1 січ. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038–12#Text

274. Проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996.pdf

275. Прокуратура розслідує 10 кримінальних справ про екоцид унаслідок російської агресії. УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: https://bit.ly/3JvP5v9

276. Процедура in absentia: коли відсутність обвинуваченого не зупиняє правосуддя - пояснює Херсонський апеляційний суд: https://court.gov.ua/press/news/2022606/

277. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187. DOI: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).590

278. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розсліду-вання злочинів у сфері службової діяльності : дис. … д-ра юрид. наук: 12 .00.09. Харків, 2017. 568 с.

279. Пчеліна О., Фоміна Т. Особливості проведення огляду місця події під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією проти України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 251–259.

280. РБК-Україна В Україну прибули експерти-криміналісти зі Словаччини, – Венедіктова. *РБК-Україна*. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/ukrainu-pribyli-eksperty-kriminalisty-slovakii-1650585669.html

281. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?utm_source=chatgpt.com#Text

282. Римський Статут Міжнародного кримінального суду: чинне законодавство: Офіц. переклад. Київ: Алерта, 2022. 68 с.

283. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петухов проти України (№ 2)» від 12 березня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

284. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шморгунов та інші проти України» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g02#Text

285. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text

286. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. Офіційний сайт «Радіо Свобода». URL: https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennia-rozsliduvannia-voiennyh-zlochyniv-vukraini/32602285.html

287. Роль військовослужбовця у реагуванні на воєнні злочини / Гражвідас Ясутіс (Grazvydas Jasutis), Ребекка Мікова (Rebecca Mikova), Джоді Прескотт (Jody Prescott) та Вільям Шабас (William Schabas). DCAF; Женевський центр з управління сектором безпеки. 2023. 34 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/War_crimes_Evidence-UKR.pdf

288. Савоста В. О. Кримінально-правова характеристика воєнних злочинів: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. 2-ге вид. Електронне видання. Дніпро–Львів–Одеса–Харків, 2022. Станом на 3 трав. 2022. 58 с.

289. Садова Т. С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довкілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 252–257.

290. Саінчин О. С. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств. Херсон ; Одеса : Гельветика, 2018. 928 с.

291. Саінчин О. С. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств. Психологічний портрет серійного вбивці : монографія. Оттава, Онтаріо, Канада, 2019. 760 с.

292. Салманов О. В., Топчій А. О. Особливості фіксації доказів учинення воєнних злочинів із відкритих джерел інтернету. *Злочинність і протидія їй в умовах війни*. 2023. С. 195–198.

293. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2008. 588 с.

294. Севрук В. Г. Взаємодія оперативних підрозділів з іншими органами Національної поліції України під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 19. С. 167−179.

295. Севрук В. Г. Поняття та сутність етнічної злочинності. *Форум права : електрон. наук. фахове вид*. 2018. № 4. С. 64–94. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/FP _index.htm_2018_4_8.pdf. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.1495597

296. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

297. Севрук В. Г. Теоретичні засади взаємодії правоохоронних органів під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2 (16). С. 44–49.

298. Сиводєд І. С. Особливості допиту свідків та підозрюваних осіб у злочинах, пов’язаних з умисними вбивствами військовослужбовців під час проведення бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 94−98.

299. Сиводєд І. С. Особливості розслідування умисних вбивств під час проведення бойових дій на окупованих територіях України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 357−363.

300. Сиводєд І. С. Протидія сексуальному насильству цивільного населення збройними силами російської федерації в період військових дій на

окупованій території України. European scientific congress: the 1st International scientific and practical conference (Madrid, February 20−22, 2023) / Barca Academy Publishing. Madrid, Spain, 2023. С. 459-465.

301. Сиводєд І. С. Типові слідчі ситуації, версії та особливості проведення тактичних операцій по встановленню осіб, причетних до вчинення умисних вбивств військовослужбовців під час бойових дій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 285−291.

302. Синоверський А. Організація та планування розслідування кримінальних правопорушень вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2023. № 1 (20). С. 170-182.

303. Сироїд Т.Л. Співвідношення конституційного принципу невидачі та положень Статуту міжнародного кримінального суду. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2008. Вип. 41. С. 68-74.

304. Сірант М. Досвід імплементації норм про воєнні злочини в кримінальному законодавстві країн Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 225-230.

305. Слідчі Нацполіції пройшли тренінг з розслідування воєнних злочинів. URL: https://www.npu.gov.ua/news/slidchi-natspolitsii-proishly-treninh-zrozsliduvannia-voiennykh-zlochyniv

306. Соловйова О.Є. Міжнародна співпраця у розслідуванні воєнних злочинів: механізми та перспективи впровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 4. 2025. С. 386-388. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/91

307. Соловйова О.Є. Створення спільної слідчої групи (JIT): міжнародна співпраця у розслідуванні воєнних злочинів. *Міжнародний кримінальний суд і Україна: шлях до справедливості: матеріали міжнар. Кругл. столу* (м. Харків, 23 квіт. 2025 р.) Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. кримін. права та кримінології, Навч.-наук. ін-т№ 5.–Харків: ХНУВС, 2025. С. 42-45. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5f15ba4-d5c6-4380-8123-79febd17196e/content?trackerId=ee65c68bb4840766.

308. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2015. № 825. С. 347-352.

309. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2015. № 825. С. 347−352.

310. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рек. К., 2023. 104 с. URL: https://justgroup.com.ua/wpcontent/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

311. Стасюк Л. Л. Організація та проведення огляду місця події під час розслідування злочинів проти довкілля, вчинених шляхом забруднення атмосферного повітря. *Форум Права*. 2011. № 4. С. 711–715.

312. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL: https://zakononline.com.ua/documents/ show/140950___140950

313. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека.* 2013. № 3 (50). С. 110–115.

314. Стрільців О. М., Крижна В. В., Максименко О. В. та ін. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із розповсюдженням у мережі Інтернет забороненого контенту : метод. рек. / за заг. ред. Ю. Ю. Орлова. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 80 с.

315. Строк І. А. Особливості проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування умисного вбивства. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 386−389.

316. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Вид-во Ліра-К, 2019. 424 с.

317. Сьох К.Я., Гультай М.М. Імплементація нормативно-правових актів Європейського Союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 6. С. 82-84.

318. Тагієв А.С. Роль спільних слідчих груп (jit) при розслідуванні міжнародних злочинів. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама. Вінниця, 2026. С. 417-419. https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fc67fd23-c230-4798-a4de-25bebff58689/content

319. Таран О. В. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 413-416.

320. Таран О., Шумейко Д. Міждисциплінарна методологія в дослідженнях проблем розслідування воєнних злочинів. Наука і правоохорона. 2025. Вип. 3 (69). С. 52-59. https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e50c3a4-2ff2-4052-90df-6e7a32f71b39/content

321. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару* (в 198 авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218.

322. Тарасенко О. С. Теорія та практика протидії кримінальним правопорушенням, пов’язаних з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 432 с.

323. Тарасенко О. С., Татаренко С. В. Огляд місця події у ході розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. *Київський юридичний журнал*. 2023. Вип. 4. С. 88–98. DOI https://doi.org/10.32782/klj-2023-4. 10.

324. Тарасенко С. О. Порядок взаємодії слідчого та оперативного працівника при ознайомленні з матеріалами оперативно-розшукової справи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* :

тези доп. Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2013. С. 268−269.

325. Татарин Н. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (*м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 40–44.

326. Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 2. С. 125–130.

327. Тацій В. Інноваційне суспільство: новий виклик правовій науці. *Юрист України*. 2004. № 3. С. 4-11.

328. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 19 с.

329. Тельпіс М. В. Кримінально-правова характеристика знарядь та засобів вчинення злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 20 с.

330. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 297.

331. Тетерятник Г. К. Нормативно-правові та організаційно-правові питання проведення огляду місця події на території проведення ООС. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 64–67.

332. Тетерятник Г. К. Окремі нормативно-правові аспекти діяльності державних органів, що здійснюють кримінальне провадження, в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір*: матеріали наук.-практ. онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 244-245.

333. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233−238.

334. Тетерятник Г. К., Бех О. В., Одажиу Ю. М. Розслідування воєнних злочинів: окремі теоретико-прикладні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 686–688. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/161

335. Тимошко В. В. Використання сучасних технічних засобів під час огляду місця події за фактами обстрілів та руйнувань. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 307–314.

336. Тимошко В. В. Обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування воєнних злочинів. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 вер. 2022 р.). Харків, 2022. С. 158. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_202220930/article/view/tymoshko/pdf

337. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235.

338. Тичина Д., Перцев Р. Зарубіжний досвід техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 26-31.

339. Тищенко Ю. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних з ухиленням від військової служби: дис. … доктора філософії: спец. 081 «Право» / Міжнар. гуманітар. ун-т. Одеса, 2021. 222 с.

340. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливонасильницьких злочинів : автореф. дис. … доктора юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2003. 51 с.

341. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навч.-метод. посіб. Одеса : Вид-во «Юридика», 2022. 236 с.

342. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Одес. нац. юрид. акад. ; Фенікс, 2007. 260 с.

343. Тіщенко В. В. Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф*. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 349−353.

344. Тлумачний словник української мови. URL: https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=спеціальний

345. Трофименко В. М. Заочна форма кримінального провадження та її значення для захисту прав і законних інтересів сторін. *Форум права*. 2012. № 4. С. 913–918. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_152.pdf

346. Трубніков В. М., Слінько Д. С. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2014. № 1137, Вип. 18. С. 177-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_47.

347. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. Угоду ратифіковано Законом № 2129-VIII від 12.07.2017 р. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text

348. Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, яку учинено 8 жовтня 2020 року в м. Лондоні та ратифіковано Законом України № 1100-IX від 16.12.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_001-20#Text

349. Україна та Міжнародний кримінальний суд: конституційний аспект. Грудень 2015. Аналітичний звіт 60. Democracy reporting international. URL: http://democracy-reporting.org/files/briefing_paper_ ukraine_and_the_international_criminal_court_a_ constitutional_matter_ukr.pdf

350. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 28.08.2024 : справа № 991/7119/24, провадження № 1-кс/991/7144/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Revi

351. Ухвала Кіровського районного суду міста Кіровограда від 01 червня 2023 року: справа № 404/4004/23, провадження 1-кс/404/1603/23. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111245472

352. Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29.05.2024 : справа № 205/3560/24, провадження № 1-кс/205/691/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

353. Ухвала слідчого судді Сєвєродонецького міського суду від 17.04.2015 р., судова справа № 428/3257/15-к. URL: http://www.reyestr. court.gov.ua/Review/53340533; Ухвала слідчого судді Сєвєродонецького міського суду від 22.04.2015 р., судова справа № 428/3321/15-к. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44726336

354. Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 17 квітня 2024 року: справа № 240/1483/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118463677

355. Ухвала Яготинського районного суду Київської області від 04 березня 2024 року: справа № 382/348/24, провадження №6/382/27/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117396855

356. Федорів О. М. Реалізація стандартів ефективності досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 210–218.

357. Філософія: посіб. для студ. вищих навч. закл. / Причепій Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В. Д., Чекаль Л. А. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.

358. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 237 с.

359. Цермолонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. Юридична Газета. https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-taproces/kriminalni-provadzhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html

360. Циркаль В. В. Тактика провадження слідчих дій за участю фахівців: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1984. 26 с.

361. Цуцкірідзе М. С. Особливості документування воєнних злочинів. *Юридична газета.* 2023. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-dokumentuvati-voenni-zlochini.html

362. Цуцкірідзе М. С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали кругл. столу* (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148-149.

363. Чаплинська Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 249–254.

364. Чаплинський К. О. Координація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного часу. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 89–95.

365. Чаплинський К. О. Проблемні питання взаємодії слідчих та оперативних підрозділів національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 247–258.

366. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. та ін. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. перероб. і допов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

367. Черненька О.В. Воєнні злочини у системі кримінально-протиправних посягань: міжнародна та європейська практика. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. № 4(17). С. 282-289. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-282-289

368. Чернецька О. Андрійченко О. Практика Європейського Суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019 (278). № 4. С. 284-288. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/54.pdf .

369. Чернецька О. В. Особливості розслідування екоциду в умовах війни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 6. С. 203-207. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.34.

370. Чернецька О.В. Генезис правової охорони миру та безпеки людства в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 3 (20). С. 135-142. DOI 10.33244/2617-4154.3(20).2025.135-142.

371. Чернецька О.В. Досвід країн ЄС у розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 609-612. URL: https://lsej.org.ua/8_2020/156.pdf

372. Чернецька О.В. Засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 305-311. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/45.pdf

373. Чернецька О.В. Кореляція міжнародного правопорядку та прав людини в сучасному міжнародному праві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2026. Вип. 1 (22). С. 62-69. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/461/447.

374. Чернецька О.В. Міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних кримінальних правопорушень. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 2(19). С. 266-273. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-266-273

375. Чернецька О.В. Особливості методики розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій. *Європейський правничий часопис.* 2026. № 12. С. 89-93. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/12_14_8bc9b8c41a.pdf .

376. Чернецька О.В. Особливості предмету доказування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 396-402. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/57.pdf

377. Чернецька О.В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Держава та регіони*. 2023. № 4. С. 504-509. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/82.pdf

378. Чернецька О.В. Пріоритетні напрями діяльності правоохоронних органів щодо розслідування злочинів проти миру та безпеки людства.

Український політико-правовий дискурс. 2026. № 21. С. 1-20. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/626/523

379. Чернецька О.В. Розслідування мародерства як воєнного злочину в Україні. *Національні інтереси*. 2026. № 4 (21). С. 1615-1627. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/41502.

380. Чернецька О.В. Співробітництво України і Міжнародного кримінального суду у сфері відповідальності за злочини проти людяності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(12)-2023-299-308

381. Чернецька О.В., Шилінгов В.С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Випуск 3 (16). С. 388-396. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-388-395

382. Чича Р. П. Особливості вивчення особи підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків: ХНУВС, 2022. С. 423-425.

383. Чича Р. П. Процесуальні та організаційні особливості огляду місця події під час розслідування воєнних злочинів. *Legea Şi Viaţa. Publicaţie ştiinţificopractică. ediţie specială*. 2023. С. 199−200.

384. Чорноус Ю., Синоверська Т. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводжен-ня з тваринами : монографія / М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : Право, 2022. 248 с.

385. Чорноус Ю.М. Актуальні питання створення і діяльності міжнародних спільних слідчих груп. *A First Printed Criminalist. Криміналістичність*. 2017. № 14. С. 36-47. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/617092bd-c821-4946-a526-77626e167222/content.

386. Чумак Ю. Чи працюють «правила ведення війни»? Виповнилося 150 років з прийняття першої Женевської конвенціх. Гельсінська ініціатива – XXI, 2023. URL: https://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1409339579

387. Шатарська Т. Міжнародні механізми захисту прав людини. URL: https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmizaxistu-prav-lyudini-pravogromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-pravlyudini/

388. Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 330 с.

389. Шевчишена К. П. Окремі засади взаємодії правоохоронних органів під час розслідування воєнних злочинів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 203–210.

390. Шевчук А. В. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 240 с.

391. Шевчук В. М. Адаптація й перезавантаження криміналістики у військових реаліях сьогодення. https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/00d19389-71ff-4a7f-af7c-d7d43e33fe76/content

392. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022 . Вип. 3 (28). С. 11−27.

393. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

394. Шевчук В.М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика. Колективна монографія. “Izdevnieciba “Baltija Publishing” (м. Рига, Латвія), 2023. С. 795-822.

395. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 376 с.

396. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9–20.

397. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 208 с.

398. Шило О. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 2 (85). С. 109-122.

399. Щербань Є.В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду: дис... канд. юрид. наук: 081. Київ, 2021. 249 с.

400. Щербань Є.В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. *Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти: збірник науково-практ.конфер*. Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). Київ, 2019. С. 169-172.

401. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5. 736 с.

402. Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486-490. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/111.pdf.

403. Юхно О. І. Актуальні аспекти взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ при запобіганні, припиненні та розкритті злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: РВВ ОДУВС, 2009. № 4. С. 33–38.

404. Яворський В. Справа російського військового Шишимаріна: на які проблеми судочинства та розслідування вказав процес. URL: https://zmina.info/columns/sprava-rosijskogo-vijskovogo-shyshymarina-dyvni-rechi-yaki-pokazalyproblemy-z-sudom-ta-rozsliduvanyam/

ДОДАТОК А

Пропозиції
щодо вдосконалення законодавства України у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

І. Пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України

З метою приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм міжнародного кримінального права, положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, а також імплементації положень Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво у розслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних кримінальних правопорушень пропонується внести такі зміни до Кримінального кодексу України:

І. Внести до Кримінального кодексу України такі зміни:

1. Статтю 437 викласти в такій редакції:

Стаття 437. Злочин агресії

1. Планування, підготовка, ініціювання або здійснення особою, яка фактично здійснює керівництво політичними чи військовими діями держави або контролює їх, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами становить грубе порушення Статуту Організації Об’єднаних Націй, –

караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масові руйнування або інші тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від п’ятнадцяти років до довічного позбавлення волі.

2. Статтю 438 викласти в такій редакції:

Стаття 438. Воєнні злочини

1. Вчинення під час міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, а саме: нападів на цивільне населення або окремих цивільних осіб, нападів на цивільні об’єкти, нападів на гуманітарний чи медичний персонал, катувань або нелюдського поводження, взяття заручників, незаконної депортації чи переміщення населення, вербування або використання дітей для участі у збройному конфлікті, застосування заборонених міжнародним правом засобів і методів ведення війни, інших серйозних порушень законів та звичаїв війни, передбачених міжнародним гуманітарним правом, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

3. Доповнити розділ XX Особливої частини Кримінального кодексу України статтею 438^1 такого змісту:

Стаття 438^1. Командна відповідальність

1. Військовий командир або інша особа, яка фактично здійснювала командування та контроль над підлеглими, несе кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, передбачені цим розділом, якщо вона знала або повинна була знати про підготовку чи вчинення таких кримінальних правопорушень підлеглими особами та не вжила всіх необхідних і розумних заходів для їх запобігання, припинення або передачі інформації компетентним органам.

2. Положення цієї статті поширюються також на цивільних керівників, які здійснювали ефективний контроль над діяльністю підлеглих осіб.

4. Доповнити Кримінальний кодекс України приміткою до розділу XX такого змісту:

«Під час застосування положень цього розділу враховуються положення міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також практика Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною».

5. Доповнити статтю 8 Кримінального кодексу України положенням про універсальну юрисдикцію на підставі присутності особи на території України, виклавши її в такій редакції:

«Іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні та перебувають на її території, підлягають кримінальній відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені розділом XX Особливої частини цього Кодексу, незалежно від місця їх вчинення, громадянства потерпілих чи правопорушника, якщо такі особи не були видані іншій державі або міжнародному кримінальному суду чи трибуналу».

6. Доповнити Кримінальний кодекс України статтею 6^1 «Універсальна юрисдикція щодо міжнародних злочинів» такого змісту:

Стаття 6^1. Універсальна юрисдикція щодо міжнародних кримінальних правопорушень

«Особи, які вчинили злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини або злочин агресії, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом незалежно від місця вчинення злочину, громадянства особи чи громадянства потерпілого у випадках, передбачених міжнародними договорами України та загальновизнаними принципами міжнародного права».

II. Пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України:

1. Доповнити Розділ IX КПК України «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні» новою статтею щодо реалізації принципу aut dedere aut judicare такого змісту:

«У разі відмови у видачі (екстрадиції) особи, підозрюваної або обвинуваченої у вчиненні міжнародних злочинів, компетентні органи України зобов’язані забезпечити здійснення кримінального переслідування такої особи відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України».

2. Доповнити статтю 232 КПК України положенням про можливість участі потерпілих, свідків та експертів у режимі відеоконференції із використанням

власних технічних засобів у провадженнях щодо міжнародних злочинів за умови належної ідентифікації особи та забезпечення інформаційної безпеки.

3. Доповнити статтю 55 КПК України новою частиною, якою визначити особливий статус потерпілих від міжнародних злочинів:

«Потерпілі від кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України, мають право на спеціальні заходи захисту, безоплатну правову допомогу, психологічну реабілітацію та відшкодування шкоди відповідно до закону та міжнародних договорів України».

7. Доповнити КПК України положеннями про створення спільних слідчих груп у справах щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, визначивши порядок їх створення, функціонування та використання отриманих доказів у кримінальному провадженні.

8. Доповнити статтю 621 КПК України новою частиною такого змісту:

«Відмова у виконанні прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги допускається виключно у випадках, прямо передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду та міжнародними договорами України».

9. Доповнити Розділ IX² КПК України статтею 621¹ «Вирішення колізії запитів Міжнародного кримінального суду та іноземних держав» такого змісту:

Стаття 621¹. Вирішення колізії запитів

«У разі одночасного надходження запиту Міжнародного кримінального суду про передачу особи та запиту іноземної держави про її видачу питання пріоритетності вирішується з урахуванням положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, міжнародних договорів України та характеру інкримінованих діянь».

10. Внести зміни до статті 624 КПК України, доповнивши її частиною такого змісту:

«Прокурор Міжнародного кримінального суду може здійснювати процесуальні дії на території України у випадках та порядку, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, за погодженням із

компетентними органами України, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.»

5. Доповнити статтю 617 КПК України новою частиною такого змісту:

«Під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом компетентні органи України забезпечують захист потерпілих, свідків та інших учасників кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів правосуддя та положень Римського статуту».

6. Доповнити статтю 541 КПК України визначенням терміна «передача особи Міжнародному кримінальному суду»:

«Передача особи Міжнародному кримінальному суду - це процедура доставлення особи до Міжнародного кримінального суду відповідно до Римського статуту, яка не є екстрадицією у розумінні законодавства України».

Запропоновані зміни спрямовані на гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, усунення нормативних колізій та підвищення ефективності міжнародного кримінального співробітництва у сфері розслідування міжнародних кримінальних правопорушень.

7. Авторська редакція ч. 2 ст. 297-1 КПК України:

«Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146-1, 147, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255–258-6, 346-2, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442-1, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою

ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук».

8. Доповнити Главу 4 КПК України статтею 99-1 такого змісту:

Стаття 99-1. Цифрові джерела доказової інформації

1. Цифровими джерелами доказової інформації є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить відомості про обставини кримінального правопорушення та використовується для формування процесуальних джерел доказів, передбачених цим Кодексом.

2. До цифрових джерел доказової інформації належать, зокрема, цифрові фотографії, відеозаписи, аудіозаписи, інформація з мобільних пристроїв, електронне листування, повідомлення месенджерів, геолокаційні дані, записи камер відеоспостереження, матеріали безпілотних літальних апаратів, супутникові знімки, інформація із соціальних мереж та інші електронні дані.

3. Цифрові джерела доказової інформації можуть використовуватися як документи, речові докази або бути підставою для формування інших процесуальних джерел доказів відповідно до цього Кодексу.

9. Доповнити Главу 4 КПК України статтею 99-2 такого змісту:

Стаття 99-2. Особливості фіксації та збереження цифрової доказової інформації

1. Під час виявлення та вилучення цифрової інформації обов'язковому документуванню підлягають:

1) джерело її отримання;

2) дата, час та спосіб вилучення;

3) технічні характеристики носія інформації;

4) метадані цифрового файлу (за наявності);

5) криптографічний контрольний ідентифікатор (хеш-значення), сформований під час вилучення цифрової інформації.

2. Копіювання цифрової інформації здійснюється із забезпеченням її повної ідентичності первинному носію.

3. Усі дії щодо отримання, копіювання, передачі, дослідження та зберігання цифрової інформації підлягають документуванню з метою забезпечення безперервного ланцюга її збереження.

10. Доповнити Главу 4 КПК України статтею 99-3 такого змісту:

Стаття 99-3. Перевірка автентичності цифрової доказової інформації

1. Автентичність цифрової інформації встановлюється шляхом дослідження її технічних характеристик, метаданих, криптографічних контрольних ідентифікаторів, результатів комп'ютерно-технічної експертизи та інших способів перевірки.

2. Під час оцінки цифрової інформації суд, слідчий суддя, прокурор і слідчий враховують спосіб її отримання, умови збереження, можливість внесення змін та підтвердження її походження.

3. Цифрова інформація не може бути визнана недопустимою виключно з підстав її електронної форми за умови дотримання вимог цього Кодексу щодо порядку її отримання, фіксації та перевірки.

11. Доповнити Главу 4 КПК України статтею 99-4 такого змісту:

Стаття 99-4. Особливості використання цифрової інформації, отриманої в умовах збройного конфлікту

1. Фото-, відео-, аудіоматеріали та інша цифрова інформація, отримана військовослужбовцями, журналістами, працівниками аварійно-рятувальних служб, медичними працівниками, волонтерами, міжнародними організаціями або цивільними особами під час документування наслідків кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, можуть використовуватися у кримінальному провадженні після перевірки їх автентичності, походження та цілісності відповідно до вимог цього Кодексу.

2. Перевірка такої інформації здійснюється шляхом встановлення автора, часу, місця, технічних характеристик цифрового файлу, аналізу його метаданих, зіставлення з іншими доказами та, за необхідності, проведення судової експертизи.

12. З метою забезпечення єдиного процесуального підходу до використання інформації, отриманої із відкритих джерел (OSINT), пропонується

доповнити Главу 4 Кримінального процесуального кодексу України статтею 99-5 «Особливості використання інформації, отриманої із відкритих джерел», виклавши її в такій редакції:

Стаття 99-5. Особливості використання інформації, отриманої із відкритих джерел

1. Інформація, отримана із відкритих інформаційних ресурсів, може використовуватися у кримінальному провадженні за умови її належної процесуальної фіксації, перевірки автентичності та підтвердження достовірності іншими доказами.

2. Під час фіксації інформації, отриманої із відкритих джерел, обов'язково зазначаються:

1) електронна адреса (URL) інформаційного ресурсу;

2) дата і час отримання інформації;

3) спосіб її фіксації;

4) технічні характеристики цифрового файлу (за наявності);

5) відомості про особу, яка здійснила фіксацію;

6) результати перевірки автентичності цифрового матеріалу.

3. У разі існування ризику зміни або видалення інформації з відкритих джерел її фіксація здійснюється із застосуванням технічних засобів, що забезпечують збереження змісту електронного ресурсу, його метаданих та інших технічних характеристик.

4. Інформація, отримана із відкритих джерел, оцінюється судом у сукупності з іншими доказами та не може бути єдиною підставою для прийняття процесуального рішення, якщо інше не випливає із сукупності встановлених обставин кримінального провадження.

ДОДАТОК Б

ПРОЄКТ
Інструкції з організації взаємодії правоохоронних органів з іншими органами під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на деокупованих територіях

За результатами проведеного дослідження розроблено проєкт Інструкції з організації взаємодії правоохоронних органів з іншими органами під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на деокупованих територіях, яка має бути затверджена спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства оборони України та інших центральних органів виконавчої влади, залучених до документування наслідків збройної агресії.

Необхідність прийняття зазначеної Інструкції обумовлена відсутністю єдиного нормативного акта, який комплексно регламентував би організацію взаємодії між правоохоронними органами, військовими формуваннями, органами прокуратури, експертними установами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами під час документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Чинні нормативно-правові акти визначають лише окремі аспекти такої взаємодії, не встановлюючи єдиних алгоритмів координації, інформаційного обміну та документування доказової інформації.

Проєктом Інструкції пропонується визначити правові та організаційні засади взаємодії, принципи координації діяльності всіх суб'єктів документування, їх повноваження, права та обов'язки, а також єдині стандарти проведення першочергових заходів після деокупації територій.

Розділ І. Загальні положення

1. Предмет регулювання Інструкції

1. Ця Інструкція визначає організаційні засади взаємодії органів досудового розслідування, органів прокуратури, оперативних підрозділів, військових формувань, експертних установ, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій та інших суб'єктів під час виявлення, документування, розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також використання результатів такої взаємодії у кримінальному провадженні.

2. Дія цієї Інструкції поширюється на кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу України, а також на випадки документування наслідків збройної агресії, що можуть містити ознаки зазначених кримінальних правопорушень.

2. Мета Інструкції

1. Метою цієї Інструкції є забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

2. Основними завданнями Інструкції є:

1) визначення єдиного порядку взаємодії між суб'єктами документування;

2) забезпечення оперативного обміну інформацією;

3) координація проведення першочергових слідчих (розшукових) дій;

4) забезпечення належного документування доказової інформації;

5) уніфікація підходів до використання цифрових джерел доказової інформації;

6) визначення порядку взаємодії з міжнародними організаціями, міжнародними судовими установами та спільними слідчими групами;

7) забезпечення належної процесуальної форми отриманих доказів;

8) підвищення ефективності досудового розслідування.

3. Сфера застосування

1. Вимоги цієї Інструкції застосовуються:

1) під час документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях;

2) у районах ведення бойових (воєнних) дій;

3) під час документування наслідків ракетних, авіаційних, артилерійських та інших ударів;

4) під час розслідування фактів загибелі цивільного населення;

5) під час документування фактів катувань, незаконного позбавлення волі, депортації населення;

6) під час документування руйнувань цивільної інфраструктури;

7) під час взаємодії з міжнародними організаціями;

8) під час діяльності спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams);

9) під час виконання запитів Міжнародного кримінального суду.

4. Основні терміни

У цій Інструкції терміни вживаються у такому значенні:

міжвідомча взаємодія - узгоджена діяльність правоохоронних органів, органів прокуратури, військових формувань, експертних установ, міжнародних організацій та інших суб'єктів, спрямована на забезпечення ефективного документування і розслідування кримінальних правопорушень;

документування кримінального правопорушення - комплекс процесуальних, криміналістичних, організаційних та інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення, перевірку, оцінку та використання доказової інформації;

цифрова доказова інформація - інформація в електронній формі, що містить відомості про обставини кримінального правопорушення та може бути використана як доказ відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства;

міжнародне співробітництво - взаємодія з Міжнародним кримінальним судом, міжнародними організаціями, компетентними органами іноземних держав, спільними слідчими групами та іншими міжнародними інституціями під

час документування і розслідування кримінальних правопорушень.

Інші терміни застосовуються у значеннях, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, Кримінальним кодексом України та міжнародними договорами України.

5. Принципи взаємодії

Взаємодія суб'єктів документування здійснюється на засадах:

1) законності;
2) верховенства права;
3) поваги до прав і свобод людини;
4) невідворотності кримінальної відповідальності;
5) процесуальної самостійності слідчого;
6) процесуального керівництва прокурора;
7) оперативності;
8) безперервності інформаційного обміну;
9) комплексності документування;
10) спеціалізації учасників взаємодії;
11) єдності стандартів документування;
12) допустимості та достовірності доказової інформації;
13) забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів (Chain of Custody);
14) конфіденційності інформації;
15) сумісності національних процедур документування з міжнародними стандартами діяльності Міжнародного кримінального суду, Євроюсту та спільних слідчих груп;
16) персональної відповідальності посадових осіб за належне виконання покладених на них повноважень.

6. Координація взаємодії

1. Загальну координацію взаємодії здійснює прокурор, який забезпечує процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

2. Безпосередню організацію взаємодії здійснює керівник міжвідомчої слідчо-оперативної групи або визначений прокурором слідчий.

3. Кожний суб'єкт взаємодії виконує покладені на нього повноваження відповідно до законодавства України та цієї Інструкції.

Розділ ІІ. Суб'єкти взаємодії та їх повноваження

7. Суб'єкти взаємодії

1. Суб'єктами взаємодії під час документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку є:

1) органи прокуратури;
2) органи досудового розслідування Служби безпеки України;
3) органи досудового розслідування Національної поліції України;
4) Державне бюро розслідувань;
5) Бюро економічної безпеки України – у межах компетенції;
6) оперативні підрозділи правоохоронних органів;
7) Збройні Сили України;

8) Національна гвардія України;
9) Державна прикордонна служба України;
10) Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
11) судово-експертні установи;
12) органи державної влади;
13) військові адміністрації;
14) органи місцевого самоврядування;
15) міжнародні організації та міжнародні судові установи;
16) спільні слідчі;
17) інші державні органи, підприємства, установи та організації, залучені до документування кримінальних правопорушень.

8. Повноваження прокурора

Прокурор:
1) здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням;
2) координує діяльність усіх суб'єктів взаємодії;
3) визначає першочерговість проведення процесуальних дій;
4) забезпечує взаємодію з міжнародними організаціями та компетентними органами іноземних держав;
5) координує діяльність спільних слідчих груп;
6) забезпечує законність отримання та використання доказової інформації;
7) приймає рішення щодо використання матеріалів, отриманих у межах міжнародного співробітництва.

9. Повноваження органів досудового розслідування

Слідчий:
1) організовує проведення першочергових слідчих (розшукових) дій;
2) забезпечує документування місця події;
3) організовує виявлення, вилучення та процесуальне оформлення доказів;
4) забезпечує проведення фото-, відеофіксації та тривимірного сканування;
5) організовує залучення спеціалістів і експертів;
6) забезпечує документування цифрової доказової інформації;
7) взаємодіє з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами документування;
8) забезпечує належне зберігання речових доказів.

10. Повноваження оперативних підрозділів

Оперативні підрозділи:
1) здійснюють пошук осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень;
2) встановлюють очевидців та потерпілих;
3) здійснюють розшук свідків;
4) забезпечують отримання оперативної інформації;
5) виконують доручення слідчого та прокурора;
6) забезпечують проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до вимог КПК України.

11. Повноваження військових формувань

Збройні Сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування:

1) забезпечують безпечний доступ до місця події;

2) надають інформацію про оперативну обстановку;

3) сприяють проведенню першочергових процесуальних дій;

4) забезпечують охорону місця події;

5) передають правоохоронним органам виявлені предмети та документи, що можуть мати доказове значення;

6) сприяють евакуації потерпілих.

12. Повноваження Державної служби України з надзвичайних ситуацій

Підрозділи ДСНС України:

1) здійснюють аварійно-рятувальні роботи;

2) проводять першочергові заходи із забезпечення безпеки;

3) беруть участь у деблокуванні тіл загиблих;

4) забезпечують взаємодію із вибухотехнічними підрозділами;

5) сприяють фіксації наслідків руйнувань.

13. Повноваження судово-експертних установ

Експертні установи:

1) забезпечують проведення судових експертиз;

2) беруть участь в оглядах місця події;

3) здійснюють відбір зразків;

4) проводять судово-медичні, молекулярно-генетичні, вибухотехнічні, балістичні, будівельно-технічні, екологічні та інші експертизи;

5) надають консультації слідчим і прокурорам щодо використання спеціальних знань.

14. Повноваження міжнародних організацій

Міжнародні організації та міжнародні судові установи відповідно до міжнародних договорів України можуть:

1) надавати матеріали документування;

2) брати участь у спільних заходах із документування;

3) надавати консультативну, технічну та експертну допомогу;

4) здійснювати моніторинг дотримання норм міжнародного гуманітарного права;

5) передавати матеріали компетентним органам України.

15. Права та обов'язки суб'єктів взаємодії

1. Кожний суб'єкт взаємодії має право:

1) отримувати інформацію, необхідну для виконання покладених повноважень;

2) ініціювати проведення спільних заходів;

3) брати участь у міжвідомчих координаційних нарадах;

4) подавати пропозиції щодо удосконалення взаємодії.

2. Суб'єкти взаємодії зобов'язані:

1) діяти в межах компетенції;

2) забезпечувати своєчасний обмін інформацією;

3) не допускати дублювання процесуальних дій;

4) забезпечувати збереження доказової інформації;

5) дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства та цієї Інструкції.

Розділ ІІІ Організація взаємодії під час документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

16. Загальні засади організації взаємодії

1. Організація взаємодії здійснюється з метою забезпечення своєчасного, повного та неупередженого документування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, встановлення всіх обставин кримінального правопорушення, виявлення осіб, причетних до його вчинення, та забезпечення належного збирання, перевірки й оцінки доказів.

2. Взаємодія організовується з урахуванням оперативної обстановки, характеру кримінального правопорушення, особливостей місця події, наявності загроз життю і здоров'ю учасників кримінального провадження, а також необхідності проведення міжнародного співробітництва.

17. Форми взаємодії

1. Взаємодія між суб'єктами здійснюється у формах:

1) створення міжвідомчих слідчо-оперативних груп;

2) проведення координаційних нарад;

3) спільного планування першочергових слідчих (розшукових) дій;

4) проведення спільних процесуальних дій;

5) обміну інформацією;

6) взаємного використання інформаційних ресурсів;

7) залучення спеціалістів та експертів;

8) міжнародного співробітництва;

9) проведення спільних навчань та тренувань.

18. Координаційні наради

1. У разі документування складних, багатоепізодних кримінальних правопорушень прокурор проводить координаційні наради із залученням керівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, експертних установ, військових формувань та інших суб'єктів взаємодії.

2. За результатами координаційної наради складається протокол, у якому визначаються:

1) перелік першочергових заходів;

2) відповідальні виконавці;

3) строки виконання;

4) порядок інформаційного обміну;

5) порядок взаємодії з міжнародними організаціями.

19. Створення міжвідомчих слідчих груп

1. Для документування кримінальних правопорушень може утворюватися міжвідомча слідча група.

2. До складу групи залежно від характеру кримінального

правопорушення включаються:

1. прокурор;
2. слідчі;
3. працівники оперативних підрозділів;
4. криміналісти;
5. судові експерти;
6. вибухотехніки;
7. судово-медичні експерти;
8. фахівці з цифрової криміналістики;
9. психологи;
10. перекладачі;
11. представники військових формувань;
12. інші спеціалісти.

3. Керівник групи організовує її діяльність, координує виконання поставлених завдань та забезпечує взаємодію між усіма учасниками.

20. Планування спільної діяльності

1. До початку проведення першочергових слідчих (розшукових) дій складається план взаємодії.

2. План взаємодії повинен містити:

1) перелік процесуальних дій;
2) послідовність їх проведення;
3) склад виконавців;
4) необхідність залучення спеціалістів;
5) заходи безпеки;
6) порядок використання технічних засобів;
7) порядок взаємодії з міжнародними партнерами;
8) порядок документування цифрової доказової інформації.

21. Організація інформаційного обміну

1. Обмін інформацією між суб'єктами взаємодії здійснюється безперервно протягом усього кримінального провадження.

2. Передача інформації здійснюється:

1) через Єдиний реєстр досудових розслідувань;
2) захищені інформаційно-комунікаційні системи;
3) офіційні канали міжвідомчого зв'язку;
4) міжнародні канали співробітництва.

3. Інформація повинна передаватися невідкладно після її отримання, якщо вона має значення для проведення процесуальних дій.

22. Розмежування повноважень

1. Під час проведення спільних заходів не допускається дублювання процесуальних повноважень.

2. Кожний суб'єкт взаємодії виконує лише ті функції, що віднесені до його компетенції законом та цією Інструкцією.

3. У разі виникнення спору щодо компетенції рішення приймає прокурор, який здійснює процесуальне керівництво.

23. Організація взаємодії в умовах підвищеної небезпеки

1. У районах ведення бойових дій або на деокупованих територіях

проведення процесуальних дій здійснюється лише після підтвердження безпеки відповідної території.

2. Перед початком роботи забезпечується:

1) проведення розмінування;

2) визначення безпечних маршрутів;

3) організація медичного забезпечення;

4) організація зв'язку;

5) визначення порядку евакуації учасників.

24. Документування результатів взаємодії

1. Усі заходи, проведені в межах взаємодії, підлягають документуванню.

2. Документуванню підлягають:

1) прийняті рішення;

2) плани взаємодії;

3) протоколи координаційних нарад;

4) інформація про передачу матеріалів;

5) результати виконання спільних заходів;

6) інші документи, що підтверджують здійснення взаємодії.

3. Документи, складені в процесі взаємодії, долучаються до матеріалів кримінального провадження у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Розділ IV Алгоритм взаємодії під час документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях

25. Початок документування

1. Документування кримінальних правопорушень на деокупованій території розпочинається після отримання уповноваженими органами офіційної інформації про встановлення контролю України над відповідною територією та підтвердження можливості безпечного проведення процесуальних дій.

2. До початку проведення слідчих (розшукових) дій прокурор організовує координаційну нараду із залученням керівника міжвідомчої слідчо-оперативної групи та представників суб'єктів взаємодії.

26. Забезпечення безпеки місця події

1. До початку проведення процесуальних дій забезпечується:

1) обстеження території на наявність вибухонебезпечних предметів;

2) проведення розмінування;

3) визначення меж місця події;

4) встановлення охорони місця події;

5) визначення безпечних маршрутів пересування;

6) організація медичного забезпечення учасників.

2. Проведення процесуальних дій до завершення зазначених заходів не допускається, крім випадків невідкладного рятування життя людей.

27. Проведення первинного огляду

1. Після забезпечення безпеки проводиться первинний огляд місця події.

2. Під час огляду здійснюється:

1) фотофіксація;
2) відеофіксація;
3) аерофотозйомка;
4) тривимірне лазерне сканування (за можливості);
5) визначення географічних координат об'єктів;
6) фіксація загальної обстановки місця події.

3. До початку вилучення будь-яких предметів проводиться їх повна фото- та відеофіксація.

28. Документування слідів кримінального правопорушення

1. Під час огляду забезпечується виявлення та документування:
1) тіл загиблих;
2) місць масових поховань;
3) залишків боєприпасів;
4) військової техніки;
5) слідів вибухів;
6) фортифікаційних споруд;
7) катівень;
8) місць незаконного утримання осіб;
9) пошкоджених цивільних об'єктів;
10) інших об'єктів, що мають доказове значення.

29. Документування потерпілих та свідків

1. Невідкладно після стабілізації безпекової ситуації здійснюється:
1) встановлення потерпілих;
2) встановлення очевидців;
3) їх анкетування;
4) проведення першочергових допитів;
5) забезпечення участі психологів;
6) забезпечення перекладу у разі необхідності.

2. Особлива увага приділяється документуванню показань дітей, осіб, які пережили катування, сексуальне насильство, незаконне позбавлення волі або депортацію.

30. Документування цифрової доказової інформації

1. Одночасно із проведенням процесуальних дій здійснюється виявлення та збереження цифрової доказової інформації.

2. Документуванню підлягають:
1) записи камер відеоспостереження;
2) матеріали безпілотних літальних апаратів;
3) мобільні телефони;
4) комп'ютерна техніка;
5) супутникові знімки;
6) матеріали соціальних мереж;
7) результати OSINT-досліджень;
8) інші цифрові носії.

31. Використання спеціальних знань

1. До документування залучаються:
1) вибухотехніки;

2) судово-медичні експерти;
3) криміналісти;
4) судові експерти;
5) фахівці з цифрової криміналістики;
6) антропологи;
7) психологи;
8) перекладачі;
9) інші спеціалісти.

2. Спеціалісти беруть участь у проведенні процесуальних дій у межах своєї компетенції.

32. Передача матеріалів

1. Усі матеріали, отримані під час документування, невідкладно передаються керівнику міжвідомчої слідчо-оперативної групи.

2. Передача здійснюється із забезпеченням безперервного ланцюга збереження доказів.

3. Кожний факт передачі доказів оформлюється окремим актом.

33. Завершення першочергового документування

1. Після завершення першочергових заходів складається узагальнений звіт.

2. У звіті зазначаються:

1. перелік проведених процесуальних дій;
2. перелік вилучених доказів;
3. перелік призначених експертиз;
4. кількість потерпілих;
5. кількість свідків;
6. відомості про міжнародну взаємодію;
7. пропозиції щодо подальшого розслідування.

3. Узагальнений звіт подається прокурору для визначення подальшого плану досудового розслідування.

Розділ V Організація інформаційного обміну

34. Загальні положення щодо інформаційного обміну

1. Інформаційний обмін між суб'єктами взаємодії здійснюється з метою забезпечення своєчасного отримання, передачі, використання та перевірки інформації, необхідної для ефективного документування та розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

2. Інформаційний обмін здійснюється на принципах законності, оперативності, достовірності, повноти, безперервності, конфіденційності та захищеності інформації.

35. Джерела інформації

1. Під час інформаційного обміну можуть використовуватися:

1) матеріали кримінальних проваджень;
2) результати слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
3) матеріали оперативно-розшукової діяльності;

4) цифрові джерела доказової інформації;
5) результати OSINT-досліджень;
6) матеріали міжнародних організацій;
7) матеріали спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams);
8) матеріали Міжнародного кримінального суду;
9) матеріали компетентних органів іноземних держав;
10) інші джерела, передбачені законодавством України.

36. Порядок передачі інформації

1. Передача інформації здійснюється:
1) через Єдиний реєстр досудових розслідувань;
2) захищені державні інформаційно-комунікаційні системи;
3) офіційні канали міжвідомчого електронного документообігу;
4) міжнародні канали співробітництва;
5) інші захищені канали зв'язку, визначені законодавством.

2. Інформація передається невідкладно після її отримання, якщо вона має значення для запобігання втраті доказів або проведення невідкладних процесуальних дій.

37. Документування передачі інформації

1. Кожний факт передачі інформації підлягає обов'язковому документуванню.

2. Документуванню підлягають:
1) дата та час передачі;
2) відправник;
3) одержувач;
4) підстава передачі;
5) перелік переданих матеріалів;
6) спосіб передачі;
7) відомості про забезпечення цілісності інформації.

38. Обмін цифровою доказовою інформацією

1. Передача цифрової доказової інформації здійснюється із забезпеченням її цілісності та автентичності.

2. Під час передачі цифрових матеріалів обов'язково зазначаються:
1) назва файлу;
2) формат;
3) розмір;
4) дата та час створення;
5) метадані;
6) географічні координати (за наявності);
7) хеш-ідентифікатор;
8) відомості про носій інформації.

3. Забороняється внесення будь-яких змін до цифрових файлів після їх процесуального документування.

39. Використання інформації з відкритих джерел

1. Результати OSINT-досліджень можуть використовуватися під час планування слідчих (розшукових) дій, встановлення місця події, ідентифікації осіб, пошуку цифрової доказової інформації та перевірки інших доказів.

2. Інформація з відкритих джерел підлягає обов'язковій процесуальній перевірці відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

3. Документування інформації з відкритих джерел повинно містити:

1) адресу електронного ресурсу;

2) дату та час отримання;

3) спосіб фіксації;

4) технічні характеристики файлу;

5) відомості про особу, яка здійснила документування.

40. Інформаційний обмін із міжнародними партнерами

1. Передача інформації міжнародним організаціям, Міжнародному кримінальному суду, спільним слідчим групам та компетентним органам іноземних держав здійснюється відповідно до міжнародних договорів України та вимог кримінального процесуального законодавства.

2. Передача матеріалів здійснюється лише після їх належного процесуального оформлення.

3. Усі матеріали, отримані від міжнародних партнерів, реєструються, перевіряються та долучаються до матеріалів кримінального провадження у встановленому законом порядку.

41. Захист інформації

1. Суб'єкти взаємодії зобов'язані забезпечити захист інформації з обмеженим доступом.

2. Забороняється передача інформації стороннім особам, не уповноваженим на її отримання.

3. Доступ до інформаційних ресурсів надається лише уповноваженим особам відповідно до їх функціональних повноважень.

42. Контроль за інформаційним обміном

1. Контроль за дотриманням порядку інформаційного обміну здійснює прокурор, який здійснює процесуальне керівництво.

2. У разі виявлення порушень порядку передачі або використання інформації прокурор вживає заходів щодо їх усунення та притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до закону.

Розділ VI Документування та використання доказової інформації

43. Загальні вимоги до документування доказової інформації

1. Документування доказової інформації здійснюється відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та цієї Інструкції.

2. Документування повинно забезпечувати повноту, достовірність, допустимість, автентичність та належність доказової інформації.

3. Усі докази підлягають невідкладній процесуальній фіксації та зберігаються із забезпеченням їх цілісності.

44. Документування місця події

1. Документування місця події здійснюється із застосуванням сучасних криміналістичних засобів.

2. Обов'язковому документуванню підлягають:

1) загальна обстановка місця події;

2) координати місця події;
3) розташування тіл загиблих;
4) пошкодження будівель та споруд;
5) сліди застосування озброєння;
6) залишки боєприпасів;
7) військова техніка;
8) біологічні сліди;
9) інші об'єкти, що мають доказове значення.

45. Документування цифрової доказової інформації

1. Під час документування цифрової доказової інформації забезпечується:
1) встановлення джерела її походження;
2) визначення часу та способу отримання;
3) фіксація технічних характеристик цифрового файлу;
4) фіксація метаданих;
5) визначення географічних координат (за наявності);
6) обчислення хеш-ідентифікатора;
7) забезпечення безперервного ланцюга збереження цифрової інформації.

2. До цифрової доказової інформації належать фото-, відеоматеріали, аудіозаписи, матеріали безпілотних літальних апаратів, супутникові знімки, записи камер відеоспостереження, інформація з мобільних пристроїв, соціальних мереж, месенджерів, вебресурсів та інші електронні дані.

46. Використання інформації з відкритих джерел (OSINT)

1. Під час розслідування можуть використовуватися результати дослідження відкритих джерел інформації.

2. Інформація, отримана із відкритих джерел, підлягає документуванню шляхом фіксації:
1) електронної адреси ресурсу;
2) дати та часу отримання;
3) способу отримання;
4) технічних характеристик цифрового файлу;
5) результатів перевірки автентичності.

3. Результати OSINT використовуються після їх процесуальної перевірки та оцінки у сукупності з іншими доказами.

47. Використання матеріалів міжнародних організацій

1. Матеріали, отримані від міжнародних організацій, міжнародних судових установ, міжнародних гуманітарних місій та спільних слідчих груп, використовуються після перевірки їх достовірності, належності та допустимості.

2. До матеріалів можуть належати:
1) звіти;
2) фото- та відеоматеріали;
3) супутникові знімки;
4) протоколи інтерв'ю;
5) експертні висновки;
6) інші документи.

3. Використання таких матеріалів здійснюється відповідно до вимог КПК України та міжнародних договорів України.

48. Забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів (Chain of Custody)

1. Кожний доказ підлягає документуванню з моменту його виявлення до завершення судового розгляду.

2. У документах зазначаються:

1) особа, яка виявила доказ;

2) дата, час і місце виявлення;

3) усі випадки передачі доказу;

4) умови його зберігання;

5) проведені дослідження;

6) кінцеве місце зберігання.

49. Критерії оцінки доказової інформації

1. Під час оцінки доказової інформації враховуються:

1) належність;

2) допустимість;

3) достовірність;

4) автентичність;

5) цілісність;

6) взаємоузгодженість з іншими доказами;

7) законність способу отримання;

8) можливість перевірки джерела походження.

2. Докази оцінюються у сукупності відповідно до вимог статті 94 Кримінального процесуального кодексу України.

50. Документування результатів процесуальних дій

1. Результати документування оформлюються процесуальними документами відповідно до вимог КПК України.

2. До протоколів додаються:

1) фототаблиці;

2) відеозаписи;

3) цифрові моделі;

4) карти місцевості;

5) результати геопросторового аналізу;

6) інші додатки, що підтверджують обставини кримінального правопорушення.

51. Зберігання доказової інформації

1. Речові докази, документи та цифрові носії інформації зберігаються у порядку, визначеному законодавством.

2. Забороняється внесення будь-яких змін до цифрової доказової інформації після її процесуального оформлення.

3. У разі копіювання цифрової інформації забезпечується ідентичність копії оригіналу із фіксацією відповідних технічних характеристик.

Розділ VII Міжнародне співробітництво

52. Взаємодія з міжнародними організаціями та міжнародними судовими установами

1. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку правоохоронні органи взаємодіють із міжнародними організаціями, міжнародними судовими установами, компетентними органами іноземних держав та спільними слідчими групами відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних договорів України та цієї Інструкції.

2. Міжнародне співробітництво здійснюється з метою:

1) отримання доказової інформації;

2) обміну інформацією;

3) координації документування кримінальних правопорушень;

4) проведення спільних процесуальних дій;

5) забезпечення діяльності спільних слідчих груп;

6) виконання запитів про міжнародну правову допомогу;

7) виконання запитів Міжнародного кримінального суду.

53. Використання матеріалів міжнародного співробітництва

1. Матеріали, отримані в порядку міжнародного співробітництва, підлягають реєстрації, процесуальному оформленню та перевірці відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України.

2. Перед використанням у кримінальному провадженні перевіряються:

1) джерело походження матеріалів;

2) законність їх отримання;

3) автентичність;

4) цілісність;

5) належність;

6) допустимість.

3. За необхідності прокурор або слідчий вживає заходів щодо отримання додаткових матеріалів або підтвердження їх достовірності.

Розділ VIII Контроль за виконанням Інструкції

54. Контроль за виконанням Інструкції

1. Контроль за виконанням цієї Інструкції здійснюють керівники відповідних правоохоронних органів у межах своєї компетенції.

2. Процесуальний контроль за додержанням вимог цієї Інструкції під час досудового розслідування здійснює прокурор.

3. Керівники органів досудового розслідування забезпечують:

1) належну організацію взаємодії;

2) своєчасне проведення координаційних заходів;

3) виконання вимог щодо документування доказової інформації;

4) дотримання правил інформаційного обміну;

5) проведення службових перевірок у разі порушення вимог цієї Інструкції.

55. Аналіз ефективності взаємодії

1. З метою вдосконалення практики взаємодії правоохоронні органи не рідше одного разу на рік проводять спільний аналіз результатів застосування цієї Інструкції.

2. За результатами аналізу готуються пропозиції щодо:

1) удосконалення законодавства;
2) внесення змін до цієї Інструкції;
3) підвищення ефективності інформаційного обміну;
4) удосконалення порядку документування доказової інформації;
5) розвитку міжнародного співробітництва;
6) підготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів.

56. Підготовка та підвищення кваліфікації працівників

1. Правоохоронні органи забезпечують систематичне навчання працівників щодо:
1) застосування міжнародного гуманітарного права;
2) міжнародного кримінального права;
3) документування воєнних злочинів;
4) роботи з цифровою доказовою інформацією;
5) використання спеціальних знань;
6) взаємодії з міжнародними організаціями;
7) застосування положень цієї Інструкції.
2. До проведення навчальних заходів можуть залучатися представники міжнародних організацій, наукових установ, експертних установ та закладів вищої освіти.

57. Прикінцеві положення

1. Ця Інструкція є обов'язковою для виконання всіма суб'єктами взаємодії, визначеними розділом II цієї Інструкції.
2. У випадках, не врегульованих цією Інструкцією, суб'єкти взаємодії керуються Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Кримінальним кодексом України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іншими нормативно-правовими актами.
3. Зміни до цієї Інструкції вносяться спільним наказом державних органів, що її затвердили.
4. Ця Інструкція набирає чинності з дня її офіційного опублікування.

ДОДАТОК В

АНКЕТА

Результати опитування практичних працівників щодо актуальних проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

З метою визначення сучасних проблем правозастосовної практики, оцінки ефективності кримінального процесуального законодавства та формування пропозицій щодо вдосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку упродовж 2025–2026 років проведено анкетування практичних працівників правоохоронних органів, органів прокуратури, експертних установ та адвокатури.

В опитуванні взяли участь **250 респондентів**, які мають практичний досвід участі у документуванні, розслідуванні або процесуальному супроводі кримінальних проваджень зазначеної категорії.

Категорія респондентів	**Кількість**	**%**
Слідчі Національної поліції України	120	48,0
Прокурори	60	24,0
Слідчі СБУ	25	10,0
Детективи БЕБ та НАБУ	15	6,0
Судові експерти	20	8,0
Адвокати	10	4,0
Разом	**250**	**100**

1. Чи брали Ви безпосередню участь у розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку?

Відповідь	Кількість	%
Так	221	88,4
Ні	29	11,6

2. Який Ваш стаж роботи?

Відповідь	Кількість	%
до 5 років	38	15,2
5–10 років	74	29,6
10–20 років	95	38,0
понад 20 років	43	17,2

3. Як Ви оцінюєте сучасний стан організації розслідування міжнародних злочинів в Україні?

Відповідь	Кількість	%
дуже високий	16	6,4
високий	73	29,2
задовільний	108	43,2
низький	41	16,4
дуже низький	12	4,8

4. Які категорії кримінальних правопорушень Вам доводилося розслідувати? (можливо декілька відповідей)

Відповідь	Кількість	%
порушення законів та звичаїв війни	214	85,6
колабораційна діяльність (у взаємопов'язаних провадженнях)	146	58,4
агресивна війна	129	51,6
геноцид	57	22,8
екоцид	63	25,2

Відповідь	Кількість	%
інші	34	13,6

5. Чи достатньо сьогодні нормативно врегульована методика розслідування даної категорії кримінальних правопорушень?

Відповідь	Кількість	%
Так	42	16,8
Частково	168	67,2
Ні	40	16,0

Результати опитування свідчать про високий рівень практичного досвіду респондентів. Переважна більшість опитаних (88,4 %) безпосередньо брала участь у розслідуванні кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Найбільш поширеною категорією кримінальних проваджень залишаються порушення законів та звичаїв війни (85,6 %), що відповідає сучасній структурі кримінальних проваджень в Україні.

Разом із тим лише 16,8 % респондентів вважають нормативне регулювання достатнім, тоді як понад дві третини (67,2 %) оцінюють його лише як частково сформоване, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства та криміналістичних методик.

Початковий етап розслідування

6. Які проблеми виникають найчастіше після внесення відомостей до ЄРДР? (можливо декілька відповідей)

Відповідь	Кількість	%
обмежений доступ до місця події	206	82,4
ризик повторних обстрілів	192	76,8
мінна небезпека	214	85,6
нестача доказів	149	59,6
відсутність очевидців	163	65,2

Відповідь	Кількість	%
руйнування місця події	184	73,6

7. Що найбільше ускладнює документування міжнародних злочинів?

Відповідь	Кількість	%
окуповані території	212	84,8
знищення доказів	186	74,4
відсутність підозрюваних	174	69,6
міжнародний елемент	161	64,4
велика кількість потерпілих	145	58,0

8. Чи потребує початковий етап розслідування окремої криміналістичної методики?

Відповідь	Кількість	%
Так	228	91,2
Ні	8	3,2
Важко відповісти	14	5,6

9. Які першочергові слідчі (розшукові) дії є найбільш важливими?

Відповідь	Кількість	%
огляд місця події	239	95,6
допит потерпілих	214	85,6
фото- і відеофіксація	231	92,4
призначення експертиз	208	83,2
вилучення цифрових даних	196	78,4

10. Чи потребує КПК України окремих положень щодо початкового етапу розслідування міжнародних злочинів?

Відповідь	Кількість	%
Так	216	86,4
Ні	13	5,2
Важко відповісти	21	8,4

Результати опитування свідчать, що найбільшими труднощами початкового етапу розслідування є мінна небезпека (85,6 %), відсутність доступу до місця події (82,4 %), окупація окремих територій (84,8 %) та ризик повторних обстрілів (76,8 %). Майже всі опитані (91,2 %) підтримують необхідність розроблення спеціальної криміналістичної методики початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а 86,4 % вважають за доцільне вдосконалення кримінального процесуального законодавства в цій частині.

Предмет доказування під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

11. Які обставини, на Вашу думку, є найбільш складними для доказування? (можливо декілька відповідей)

Варіант відповіді	Кількість	%
Контекст збройного конфлікту	202	80,8
Причинний зв'язок між діями та наслідками	186	74,4
Командна відповідальність	198	79,2
Умисел особи	177	70,8
Причетність конкретних військових формувань	209	83,6
Масштабність або системність нападу	181	72,4

12. Які докази мають найбільше значення під час встановлення предмета доказування?

Варіант відповіді	**Кількість**	**%**
Результати судових експертиз	219	87,6
Фото- та відеоматеріали	226	90,4
Показання потерпілих	211	84,4
Цифрові докази	222	88,8
Супутникові знімки	169	67,6
Матеріали OSINT	151	60,4

13. Чи достатньо чинний КПК України враховує специфіку доказування міжнародних злочинів?

Варіант відповіді	**Кількість**	**%**
Так	29	11,6
Частково	162	64,8
Ні	59	23,6

14. Які обставини потребують окремого нормативного закріплення як елементи предмета доказування?

Варіант відповіді	**Кількість**	**%**
Контекст міжнародного збройного конфлікту	208	83,2
Структура військового командування	171	68,4
Наявність системності нападів	184	73,6
Використання заборонених засобів ведення війни	193	77,2
Походження цифрових доказів	175	70,0

Переважна більшість респондентів (83,6 %) зазначила, що найбільшу складність становить встановлення причетності конкретних військових формувань до вчинення міжнародних злочинів. Водночас понад 80 % опитаних

підтримують необхідність законодавчої конкретизації окремих елементів предмета доказування, що свідчить про потребу подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Типові слідчі ситуації

15. Яка слідча ситуація найчастіше виникає на початковому етапі розслідування?

Варіант відповіді	Кількість	%
Підозрюваного не встановлено	192	76,8
Місце події частково зруйноване	183	73,2
Відсутній доступ до місця події	176	70,4
Підозрюваний перебуває на ТОТ	214	85,6
Підозрюваний знаходиться на території держави-агресора	189	75,6

16. Які фактори найбільше впливають на вибір тактики розслідування?

Варіант відповіді	Кількість	%
Безпекова ситуація	223	89,2
Доступність місця події	201	80,4
Наявність цифрових доказів	196	78,4
Кількість потерпілих	174	69,6
Міжнародний елемент	167	66,8

17. Чи змінюється слідча ситуація після отримання міжнародної правової допомоги?

Варіант відповіді	Кількість	%
Так, істотно	154	61,6
Так, частково	77	30,8
Ні	19	7,6

18. Які чинники найбільше ускладнюють розвиток слідчих ситуацій?

Варіант відповіді	Кількість	%
Повторні обстріли	208	83,2
Знищення доказів	195	78,0
Неможливість встановлення підозрюваного	184	73,6
Несвоєчасне отримання міжнародної допомоги	171	68,4
Відсутність свідків	149	59,6

Результати анкетування свідчать, що переважна більшість практичних працівників (89,2 %) вважає безпекову ситуацію визначальним фактором формування слідчих ситуацій. Найтиповішою слідчою ситуацією є перебування підозрюваного на тимчасово окупованій території або на території держави-агресора (85,6 %).

Особливості проведення огляду місця події

19. Які труднощі виникають під час проведення огляду місця події?

Варіант відповіді	Кількість	%
Мінна небезпека	217	86,8
Повторні обстріли	204	81,6
Велика площа місця події	188	75,2
Нестача спеціалістів	143	57,2
Відсутність технічних засобів	121	48,4

20. Які спеціалісти найчастіше залучаються до огляду?

Варіант відповіді	Кількість	%
Вибухотехніки	228	91,2
Судові експерти	214	85,6
Криміналісти	206	82,4

Варіант відповіді	Кількість	%
Кінологи	94	37,6
Фахівці з цифрової криміналістики	181	72,4

21. Які сучасні технології використовуються під час огляду?

Варіант відповіді	Кількість	%
Безпілотні літальні апарати	201	80,4
3D-моделювання	149	59,6
Геолокація	194	77,6
Лазерне сканування	83	33,2
Панорамна фотофіксація	213	85,2

22. Чи достатньо врегульовано використання цифрових технологій під час огляду місця події?

Варіант відповіді	Кількість	%
Так	48	19,2
Частково	151	60,4
Ні	51	20,4

23. Які першочергові заходи необхідні для підвищення ефективності огляду місця події?

Варіант відповіді	Кількість	%
Розширення технічного забезпечення	198	79,2
Запровадження єдиної методики документування	219	87,6
Підготовка спеціалізованих слідчих груп	203	81,2
Розвиток цифрової криміналістики	211	84,4
Посилення міжнародної співпраці	162	64,8

Отримані результати свідчать, що проведення огляду місця події в умовах воєнного стану потребує застосування сучасних цифрових технологій, спеціальних знань та міжвідомчої взаємодії. Найбільш актуальними напрямами удосконалення практики є створення спеціалізованих слідчо-оперативних груп (81,2 %), розвиток цифрової криміналістики (84,4 %) та впровадження єдиної методики документування міжнародних злочинів (87,6 %).

ДОДАТОК Д

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчально-методичної роботи Державного податкового університету, к.ю.н., доцент

_____ Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ
«17» 02 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» у освітній процес

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Грищук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Duiunova T., Voznyk M., Koretskyi S., Chernetska O., Shylinhov V. International humanitarian law and ecocide: the war in Ukraine as a case study. European Journal of Environmental Sciences. 2024. Vol. 14, No. 1. C. 14-17. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85197546423?origin=resultslist.
2. Vorontsov A., Semenyshyn M., Chernetska O., Zalievska I., Yehorov S. Accountability of Public Officials for Committing Criminal Offenses Against Justice. International Journal of Legal Information. 2024. Vol. 52. Issue 1. P. 55-73. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist.
3. Harasym P., Chernetska O., Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in ukraine. Revista de Gestao Social e Ambiental. 2024. Vol. 18. P. 1-13. URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist
4. Черненька О.В. Воєнні злочини у системі кримінально-протиправних посягань: міжнародна та європейська практика. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. № 4(17). С. 282-289. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-282-289

5. Чернецька О. В. Особливості розслідування екоциду в умовах війни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 6. С. 203-207. DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.34.

6. Chernetska O. Establishment of joint investigation teams in the investigation of criminal offenses against peace and security of mankind. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. С. 112-118. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.1.20.

7. Чернецька О. Андрійченко О. Практика Європейського Суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019 (278). № 4. С. 284-288. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/54.pdf.

8. Чернецька О.В. Співробітництво України і Міжнародного кримінального суду у сфері відповідальності за злочини проти людяності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(12)-2023-299-308

9. Чернецька О.В. Генезис правової охорони миру та безпеки людства в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 3 (20). С. 135-142. DOI 10.33244/2617-4154.3(20).2025.135-142.

10. Чернецька О.В. Міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних кримінальних правопорушень. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 2(19). С. 266-273. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-266-273

11. Чернецька О.В. Досвід країн ЄС у розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 609-612. URL: https://lsej.org.ua/8_2020/156.pdf

12. Чернецька О.В. Засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. Право і суспільство. 2021. № 4. С. 305-311. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/45.pdf

13. Чернецька О.В. Особливості предмету доказування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. Право та державне управління. 2022. № 2. С. 396-402. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/57.pdf

14. Чернецька О.В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. Держава та регіони. 2023. № 4. С. 504-509. URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/82.pdf

15. Чернецька О.В. Пріоритетні напрями діяльності правоохоронних органів щодо розслідування злочинів проти миру та безпеки людства. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 21. С. 1-20. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/626/523

19. Kovalenko V., Ierusalymov I., Chernetska O., Filashkin V., Vladyslav Savitskyi. Combating Criminal Offenses Against Peace, Human Security and International Legal Order in the Conditions of Sustainable Development. *Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal.* 2024. Volume 74, Issue 4. P. 195-200. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74425.

20. Antoshchuk A., Chernetska O., Tereshchenko YU, Krasyuk I., Mikhailov V. Use of special knowledge in the investigation of criminal offences against peace and security of mankind. *Lex localis-journal of local self-government*. Vol.23, №. S4 (2025). P. 1349-1358. URL:

https://www.proquest.com/openview/564e169abf905f535f9593761eeed45b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=55210

21. Matsola A., Nesterova I. , Vyshnevska M., Chernetska O., Komarynska Yu., Pavluk O. Institutional and Legal Mechanism for Combating Crimes Against Peace and Security of Humanity in Ukraine. JZU Natural science. 2026. VOL 57 : Issue 2. P. 82-92. URL: https://naturalscience.pro/vol-57-issue-2-2026.

22. Kononenko V., Chernetska O., Fokin Y. Environmental challenges and economic cooperation between Ukraine and the EU: prospects for sustainable development. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 5. С. 906-910. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.138.

23. Чернецька О.В., Шилінгов В.С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Випуск 3 (16). С. 388-396. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(16)-2024-388-395

24. Chernetska O. Human Rights and Modernization of the Constitution of Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time. Collective monograph. 2019. Volume 2. Accent Graphics Communications & Publishing. P. 240-248.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Чернецькою О.В. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Заступник директора з навчально-методичної роботи ННІ права, кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛУГІНА**

Гарант освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидат юридичних наук, доцент **Віра БАК**

Завідувач навчально-методичного відділу, доктор філософії **Ганна ГРИЩУК**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

24. 12 2024 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» у освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (*голова комісії*), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінальний процес, судові та правоохоронні органи України, досудове розслідування, процесуальні документи в кримінальному провадженні, докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії: **Віталій ВАСИЛЕВИЧ**

Члени комісії: **Юрій ЛЕВЧЕНКО**

Дмитро ТИЧИНА

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК

«19» 05 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Розслідування кримінальних правопорушень (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний № 0121U113579).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент **Наталія ЛАГОВСЬКА**

Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент **Ольга ПАВЛЮХ**

Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії **Наталія ДОБРЯНСЬКА**

РАДА
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльності

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

Вих. N 147д 9/9-07
від 29.04.2026

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»

Довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», можуть бути використані Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності при підготовці змін до законодавства України.

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також має практичну та наукову цінність.

Надані Чернецькою О.В. консультації і рекомендації, положення і висновки наукового дослідження, викладені в науково-обґрунтованих пропозиціях, будуть враховані Комітетом при опрацюванні відповідних нормативно-правових актів з правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні.

Заступник голови Комітету
з питань правоохоронної діяльності,
народний депутат України,
доктор юридичних наук **Григорій МАМКА**
(посв. № 147)

Підпис Мамки Г.М.
підтверджую
Начальник відділу
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«28» квітня 2026 р.

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЮС ФОРТІС»
ЄДРПОУ 44751570
01004, вул. Чикаленка, 11а, оф.9, e-mail: jusfortis.office@gmail.com, тел.: +38(077)881-88-18

«25» березня 2026 року
вих. №25/03-7

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Чернецької Олени Василівни на тему «Кримінальні процесуальні та криміналістичні засади розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, впроваджено у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС».

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються адвокатами об'єднання під час надання професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також у справах, пов'язаних із документуванням і правовою оцінкою міжнародних злочинів.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню ефективності надання професійної правничої допомоги, удосконаленню підходів до аналізу доказової бази, підготовки процесуальних документів, забезпечення належного захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також правильному застосуванню норм національного та міжнародного права у кримінальному судочинстві.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у подальшій діяльності адвокатів Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» під час здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» Юлія МОРОЗ

«25» березня 2026

ДОДАТОК Е

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

статті в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Duiunova T., Voznyk M., Koretskyi S., Chernetska O., Shylinhov V. International humanitarian law and ecocide: the war in Ukraine as a case study. *European Journal of Environmental Sciences.* 2024. Vol. 14, № 1. C. 14–17. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85197546423?origin=resultslist

2. Vorontsov A., Semenyshyn M.,' Chernetska O.,' Zalievska I.,' Yehorov S. Accountability of Public Officials for Committing Criminal Offenses Against Justice. *International Journal of Legal Information*. 2024. Vol. 52, Issue 1. P. 55–73. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85214300940?origin=resultslist

3. Harasym P., Chernetska O.,' Galagan S., Patyk A., Patyk L., Humin O. Public participation in crime prevention in Ukraine. *Revista de Gestao Social e Ambiental*. 2024. Vol. 18. P. 1–13. URL : https://www.scopus.com/pages/publications/85193526398?origin=resultslist

4. Kovalenko V., Ierusalymov I., Chernetska O., Filashkin V., Savitskyi V. Combating Criminal Offenses Against Peace, Human Security and International Legal Order in the Conditions of Sustainable Development. *Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal.* 2024. Volume 74, Issue 4. P. 195–200. URL : URL : https://www.scopus.com/pages/publications/105047878724?origin=resultslist

статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Antoshchuk A., Chernetska O., Tereshchenko YU., Krasyuk I., Mikhailov V. Use of special knowledge in the investigation of criminal offences against peace and security of mankind. *Lex localis-journal of local self-government*. 2025. Vol. 23, № S4. P. 1349–1358. URL :

https://www.proquest.com/openview/564e169abf905f535f9593761eeed45b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=55210

2. Matsola A., Nesterova I., Vyshnevska M., Chernetska O., Komarynska Yu., Pavluk O. Institutional and Legal Mechanism for Combating Crimes Against Peace and Security of Humanity in Ukraine. *JZU Natural science.* 2026. Vol. 57 : Issue 2. P. 82–92. URL : https://naturalscience.pro/vol-57-issue-2-2026

3. Chernetska O. Human Rights and Modernization of the Constitution of Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time : Collective monograph. 2019. Volume 2. Accent Graphics Communications & Publishing. P. 240–248. URL : https://ir.dpu.edu.ua/entities/publication/420abfca-19be-4337-bee6-6f9559f4c711

статті в наукових виданнях, внесених
до Переліку наукових фахових видань України:

1. Черненька О. В. Воєнні злочини у системі кримінально-протиправних посягань: міжнародна та європейська практика. *Ірпінський юридичний часопис.* 2024. № 4 (17). С. 282–289. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/285

2. Чернецька О. В. Особливості розслідування екоциду в умовах війни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. № 6. С. 203–207. URL : https://nvppp.in.ua/vip/2024/6/36.pdf

3. Chernetska O. Establishment of joint investigation teams in the investigation of criminal offenses against peace and security of mankind. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. С. 112–118. URL : https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2024/1/22.pdf

4. Чернецька О., Андрійченко О. Практика Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 284–288. URL : https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/54.pdf

5. Чернецька О. В. Співробітництво України і Міжнародного кримінального суду у сфері відповідальності за злочини проти людяності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). URL :

https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/126

6. Чернецька О. В. Генезис правової охорони миру та безпеки людства в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 3 (20). С. 135–142. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/385

7. Чернецька О. В. Міжнародне співробітництво під час розслідування воєнних кримінальних правопорушень. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 2 (19). С. 266–273. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/343

8. Чернецька О. В. Досвід країн ЄС у розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 609–612. URL : https://lsej.org.ua/8_2020/156.pdf

9. Чернецька О. В. Засади міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 305–311. URL : https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/45.pdf

10. Чернецька О. В. Особливості предмету доказування кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 396–402. URL : https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/57.pdf

11. Чернецька О. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти миру та безпеки людства. *Держава та регіони*. 2023. № 4. С. 504–509. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2023/82.pdf

12. Чернецька О. В. Пріоритетні напрями діяльності правоохоронних органів щодо розслідування злочинів проти миру та безпеки людства. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 21. С. 1–20. URL : https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/626/523

13. Чернецька О. В. Особливості методики розслідування воєнних злочинів в умовах активних бойових дій. *Європейський правничий часопис.* 2026. № 12. С. 89–93. URL : https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/12_14_8bc9b8c41a.pdf

14. Чернецька О. В. Розслідування мародерства як воєнного злочину в Україні. *Національні інтереси*. 2026. № 4 (21). С. 1615–1627. URL :

https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/41502

15. Чернецька О. В. Кореляція міжнародного правопорядку та прав людини в сучасному міжнародному праві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2026. Вип. 1 (22). С. 62–69. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/461/447

16. Kononenko V., Chernetska O., Fokin Y. Environmental challenges and economic cooperation between Ukraine and the EU: prospects for sustainable development. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. № 5. С. 906–910. URL : https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313190

17. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Випуск 3 (16). С. 388–396. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/248

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чернецька О. В. Імплементація міжнародних норм щодо відповідальності за воєнні злочини: теоретичний аспект. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Ірпінь, 15 травня 2024 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 106–108. URL : https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a18de709-ea6c-4291-a150-e6ffc26ad763/content

2. Чернецька О. В. Права і свободи людини і громадянина в Україні в світлі міжнародних стандартів (конституційний аспект). *Проблеми державного будівництва в Україні № 27* : у 2 томах : збірник матеріалів XXIV Міжнародної конференції науково-педагогічних працівників «Європейський вибір України у контексті світових політичних процесів» (м. Київ, 14 березня 2019 року) / Київський міжнародний університет. К. : КиМУ, 2019. Т. 1. С. 39–44. URL : https://kymu.edu.ua/naukovi-zakhodi-v-kimu/

3. Чернецька О. В. Міжнародно-правова відповідальність та міжнародно-правові санкції. *Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє :* збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 25 травня 2022 року) / Державний податковий університет, Навчально-науковий інститут права. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 249–253. URL : https://dpu.edu.ua/novyny-nni-prava/u-nni-prava-vidbulasia-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-mizhnarodne-pravo-khkhi-stolittia-suchasnist-ta-maibutnie

4. Чернецька О. В., Лісова К. С. Забезпечення балансу між безпекою та правами людини в умовах війни: дотримання стандартів ЄС в Україні. *Україна на шляху інтеграції до Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи :* матеріали круглого столу (м. Ірпінь, 8 травня 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 10–13. URL : https://surl.li/arkwrr

5. Кононенко В. П., Чернецька О. В. Конституційні гарантії екологічних прав людини. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану :* збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права (м. Ірпінь, 8 жовтня 2025 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. С. 64–66. URL : https://surl.li/nxrzgu

6. Чернецька О. В. Забезпечення прав людини: міжнародні стандарти та національний вимір. *Права людини в сучасних умовах: гуманістичний та безпековий вимір* : матеріали круглого столу (м. Ірпінь, 29 листопада 2023 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 5–7. URL: https://surl.li/afaldn.

7. Чернецька О. В. Європеїзація конституційного права України в умовах інтеграції до європейського освітнього середовища. *Проблеми професійної підготовки в умовах євроінтеграції освітнього процесу: погляд науковців і практиків №29* : у 2 томах : збірник матеріалів XXVI Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми професійної підготовки в умовах євроінтеграції освітнього процесу: погляд науковців і практиків» (м. Київ, 25–26 березня 2021 року) / Київський міжнародний університет. К. : КиМУ, 2021. Т. 1. С. 147–153. URL : https://kymu.edu.ua/naukovi-zakhodi-v-kimu/

8. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Особливості формування та функціонування права романо-германського типу. *Міжнародне право: de lege praeterita, instante, fytura :* матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 грудня 2017 року). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 63–66.

9. Чернецька О. В. Місце та значення судового прецеденту в загальному та континентальному типі права. *Сучасні проблеми правової системи України* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 листопада 2015 року). Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. Випуск 7. С. 43–44.

***які додатково відображають наукові результати дисертації*:**

1. Чернецька О. В. Реформування національної правової системи в контексті формування європейського правового простору. *Юридичний вісник України*. 2009. № 49–50. С. 18.

2. Чернецька О. В. Сучасні проблеми правової системи України. *Право України*. 2009. № 11. С. 216–218.

3. Чернецька О. В. Мала енциклопедія міжнародного права / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України. К. : Кондор, 2013. 440 с.

4. Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Дей М. О. Право міжнародних організацій і Україна: у схемах і таблицях : навчальний посібник / за загальною редакцією проф. Ю. Л. Бошицького, М. О. Дей. К. : Видавництво Ліра-К, 2014. 268 с.

5. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Правова система суспільства: загальнотеоретичне дослідження. Проблеми публічного та приватного права : монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. 500 с.

6. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Creating and Sources of Romano-Germanic Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2017. Issue 4 (2) / 966–973.